

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ**

Наталія Бєлявіна

**МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА
ВИКЛАДАННЯ ФАХОВИХ
МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН**

ПІДРУЧНИК

50
НАККІМ

Київ – 2019

УДК 378.115:534.85(075.8)

Б 44

Рецензенти

Г. М. Падалка, доктор педагогічних наук, професор

В. Д. Шульгіна, доктор мистецтвознавства, професор

Л. В. Рязанцев, доцент, заслужений працівник культури,
звукорежисер вищої категорії

*Затверджено Міністерством освіти і науки України
як підручник для студентів закладів вищої освіти
(Лист від 08.04.2015 № 1/11-5100)*

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Національної академія керівних кадрів культури і мистецтв
(протокол № 5 від 18.12.2018)*

Белявіна Н. Д.

Б 44 **Методологія та методика викладання фахових мистецьких дисциплін : підручник.** Київ : НАКККіМ, 2019. 280 с.

ISBN 978-966-452-182-3

Підручник є першим виданням, у якому закладено загальні методологічні та методичні основи мистецької освіти на прикладі виховання фахівця мистецької сфери – звукорежисера.

Видання розраховане на викладачів, студентів, аспірантів мистецьких і педагогічних закладів вищої освіти, а також слухачів інститутів післядипломної освіти.

УДК 378.115:534.85(075.8)

ISBN 978-966-452-182-3

© Белявіна Н.Д., 2019

© Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2019

ЗМІСТ

Передмова	4
РОЗДІЛ 1. ДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ ПРОЦЕСУ МИСТЕЦЬКОГО ФАХОВОГО НАВЧАННЯ	8
1. Основні категорії дидактики	8
2. Методи та технології навчання як основа формування фахових знань	31
3. Форми та засоби організації освітнього процесу	54
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ФАХОВИХ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН.....	72
4. Формування спеціальних знань, умінь і навичок та професійних компетентностей.....	72
5. Добір методів навчання та їх фахова спрямованість	94
РОЗДІЛ 3. СУТНІСТЬ ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ ФАХІВЦЯ МИСТЕЦЬКОЇ СФЕРИ.....	121
6. Теорія виховання як розділ педагогічної науки	121
7. Напрями виховання фахівця мистецької сфери – звукорежисера.....	142
РОЗДІЛ 4. ВИХОВАННЯ ЗВУКОРЕЖИСЕРА ЯК ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ.....	176
8. Виховання художньо-образного сприйняття мистецтва	176
9. Формування художньо-образного аналітичного мислення.....	201
ЛІТЕРАТУРА.....	227
ДОДАТКИ.....	235

ПЕРЕДМОВА

Підручник є першим виданням, у якому закладено загальні методологічні та методичні основи мистецької освіти на прикладі виховання фахівця мистецької сфери – звукорежисера.

Поряд із загальнометодологічними дидактичними основами освітнього процесу в ньому розкрито специфіку реалізації педагогічних методів і технологій мистецької освіти, а також викладено психолого-педагогічні засади цілеспрямованого систематичного формування творчої особистості та на їх підставі розроблено параметри сформованості професійних компетентностей і показники готовності до творчої діяльності фахівця мистецької сфери – звукорежисера.

Підручник складається з чотирьох розділів, у яких поступово розкрито суть педагогічного процесу: від дидактичних засад до основних закономірностей виховання, від загальних методичних питань до проблем формування художньо-образного сприйняття та мислення в умовах мистецької освіти.

Важливим нововведенням є запропонована система тьюторських практичних завдань, яка дає змогу ефективно задіяти самостійну частину навчальної діяльності студента, завдяки використанню запропонованих матеріалів і документів, а також виконанню практичних творчих завдань.

У **першому розділі** сформульовано дидактичні основи процесу мистецького навчання.

Розкрито значення основних категорій дидактики, зокрема, таких як освіта і навчання. Навчання визначено як взаємопов'язаний процес викладання та навчання, а освіта – як процес і результат засвоєння систематизованих знань, умінь і навичок та досягнення на їх основі відповідного рівня освіченості.

Зміст освіти розглянуто як науково обґрунтовану систему дидактичного, методичного та навчального матеріалу, засвоєння якого забезпечує здобуття освіти й кваліфікації згідно з освітнім рівнем. Визначені джерела змісту освіти: нормативні документи стандартів вищої освіти (освітня програма); навчально-методичне забезпечення (навчальний план, навчальна програма, навчальна література).

Проаналізовано загальні методи навчання в педагогічній науці й визначено, що метод навчання – це головний інструмент педагогічної діяльності. Класифікацію методів навчання представлено в дослідженнях таких українських учених, як А. М. Алексюк, Н. П. Волкова,

О. І. Вишневецький, С. У. Гончаренко, І. А. Зязюн, А. І. Кузьмінський, В. О. Онищук, В. Л. Ортинський, С. М. Мартиненко, М. М. Фіцула. Особливо наголошено на методах мистецького навчання, які проаналізовано в працях О. М. Олексюк, О. С. Падалки, О. П. Рудницької, В. Д. Шульгіної й ін.

Розглянуто форми, засоби та технології навчання у вищій школі.

Форми навчання визначені як спосіб організації навчальної діяльності, яку здійснюють у певній послідовності. Особливу увагу приділено формам навчальних занять у вищій школі, організації мистецького навчання (дрібногрупових та індивідуальних занять) і проведенню лекційних і практичних занять для майбутніх фахівців-звукорежисерів у мультимедійних лабораторіях і навчальній студії звукозапису.

Зосереджено також увагу на проведенні виробничої практики в умовах реального виробничо-творчого процесу та педагогічної практики (споглядальна та «віртуальна» практика, експериментальне заняття у навчальній аудиторії).

Визначено поняття засобів і технічних засобів навчання, їх функції та класифікація. Окреслено зміст поняття педагогічних (дидактичних) технологій і їх основних моделей – диференційоване, особисто орієнтоване, проблемно-пошукове. Охарактеризовано інформаційні технології навчання.

У **другому розділі** зосереджено увагу на методах навчання як основі формування фахових знань.

Окреслено зміст поняття освітньої функції фахового навчання, де знання – це узагальнений досвід людства, уміння – здатність виконувати певні дії, навички – психічне новоутворення, завдяки якому індивід спроможний виконувати певну дію. Наголошено на засадах формування спеціальних знань, умінь і навичок фахівця мистецької сфери – звукорежисера щодо синтезу художньо-естетичної, мистецької та науково-технічної інформації, вироблення творчих, технічних, технологічних умінь і навичок.

Сформульовано принципи добору методів навчання та їх фахової спрямованості залежно від навчальної мети, завдань навчальної дисципліни, педагогічної майстерності та педагогічної техніки викладача. Наголошено на необхідності використання культури професійного мовлення, розвитку професійних «функціональних органів викладача», формування термінологічного апарату відповідної мистецької галузі.

Розкрито принципи формування у звукорежисерів способів диференціації звукових уявлень, системи слухових навичок і звукової орієнтації на основі: використання звукослухової наочності; виконання практичних творчих вправ, навчальної фахової роботи в спеціалізованих аудиторіях, творчих закладах, на виробництві; інтерактивних дискусійних методів та ігрової імітації професійної діяльності.

Запропоновано педагогічну концепцію професійних компетентностей фахівця аудіовізуальної сфери – звукорежисера. Розроблено параметри сформованості професійних компетентностей і показники готовності до творчої діяльності фахівця – звукорежисера: зріз знань, творчі, технологічні й організаційні уміння та навички, необхідні для виконання функцій звукорежисера, на підставі яких формуються його професійні компетентності.

У **третьому розділі** викладено проблеми процесу виховання фахівця мистецької сфери.

Визначено теоретико-методологічні основи виховання як процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості та представлено класифікацію методів, прийомів і напрямів виховання в педагогічній науці.

Встановлено, що національно-патріотичне виховання базується на доктрині національного виховання, яка вироблена впродовж усієї історії розвитку української педагогіки. Наголошено на проблемах законодавчої підтримки національно-патріотичного виховання в Україні.

Запропоновано розглянути напрями виховання фахівця мистецької сфери – звукорежисера.

Інтелектуальне виховання звукорежисера – цілеспрямована діяльність педагога з розвитку інтелектуальних сил, мислення та наукового світогляду майбутнього фахівця. Це навчання представлено в єдності науки, мистецтва й технологій. Звукорежисер постає дослідником-мистецтвознавцем, який володіє науково-технічними засадами представлення еволюції засобів художньої виразності в мистецтві звукових технологій, а також методологією аналізу аудіовізуального твору на основі музично-звукової та «технологічної» концепції твору.

Художньо-естетичне виховання представлено як формування здатності сприймати й перетворювати дійсність за законами краси, як розвиток естетичних смаків та ідеалів і вироблення художньо-естетичних умінь і творчих здібностей. Виховання правової свідомості

й економічної культури базується на опануванні законодавства в освітній і мистецькій діяльності, у якому визначено право на освіту, художню, науково-технічну та інтелектуальну діяльність; право на професійну мистецьку діяльність, зокрема в аудіовізуальній сфері.

У четвертому розділі розкрито процеси виховання звукорежисера як творчої особистості.

Наголошено на важливості формування художньо-образного сприйняття й мислення звукорежисера. Висвітлено процеси «навчального художнього пізнання» у ході навчально-пізнавальних дій. Формування художньо-образного сприйняття творчої особистості представлено через художньо-образну систему в мистецтві, у якій художній образ є загальною категорією психології, естетики та мистецтва.

Визначено, що художньо-образне мислення звукорежисера відбувається в триєдності процесів сприйняття, оцінювання та творчості. Виявлено механізми утворення «звукового» та «слухового» образів і методологічні основи музично-звукового та творчо-технологічного аналізу.

Запропоновано концепцію формування художньо-образного аналітичного мислення на підставі слухового та творчо-технологічного аналізу творів мистецтва. Представлено систему комплексного жанрово-стилістичного та композиційного аналізу, технологію аналізу засобів виразності музичних, сценічних та аудіовізуальних творів, а також об'єктивної та суб'єктивної експертизи та творчо-технологічного аналізу віртуальної фонокомпозиції.

Розділ 1. ДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ ПРОЦЕСУ МИСТЕЦЬКОГО ФАХОВОГО НАВЧАННЯ

1. Основні категорії дидактики

1.1. Теорія навчання й освіти

Основні категорії дидактики: навчання – викладання й учіння; освіта та зміст освіти, знання, вміння, навички, компетентності.

Категорії дидактики в педагогічній науці

Категорії дидактики: навчання, освіта, викладання, учіння, знання, вміння, навички, а також мета, зміст, організація, види, форми, методи, цінності, результати (продукти) навчання, а також дидактичні системи, технології навчання [37, с. 28].

Категорії дидактики – навчання, освіта, знання, уміння, навички, методи, прийоми, засоби навчання, форми навчання, принципи й правила навчання, функції навчання [33, с. 87].

Категоріями дидактики є викладання, навчання (процес навчання), освіта, знання, вміння, навички [34, с. 42].

Дидактика (від грец. *διδασκικός* – повчальний) – галузь науки, яка вивчає та розробляє теорію і практику освіти, навчання та виховання в процесі навчання.

Поняття дидактики в педагогічній науці

Дидактика – галузь педагогіки, яка розробляє теорію освіти і навчання у закладах вищої освіти, а також виховання в процесі навчання [49, с. 77].

Дидактика – теорія навчання й освіти людини [33, с. 87].

Дидактика – галузь педагогіки, яка досліджує навчання на найбільш узагальненому рівні – теоретичному [35, с. 158].

Дидактика – педагогічна теорія навчання, яка дає наукове обґрунтування його змісту, методів і організаційних форм [35, с. 158].

Дидактика є частиною педагогіки, що розробляє проблеми навчання й освіти [37, с. 28].

Дидактика – галузь педагогіки, що розробляє теорію навчання й освіти [25, с. 243].

Дидактика – наука, що вивчає, аналізує, узагальнює закономірності, принципи й результати навчання й освіти, визначає методи, організаційні види, форми, які забезпечують реалізацію поставленої мети й завдань [34, с. 43].

Дидактика – виконує дві основні функції: теоретичну (діагностичну й прогностичну) та практичну (нормативну й інструментальну) [34, с. 43].

Термін *дидактика* – у сучасній педагогіці охоплює зміст теорії навчання й освіти [17, с. 393].

Предмет дидактики: процес і результати навчання й виховання, освіта й зміст освіти; мета і завдання навчання й виховання; принципи та правила, форми, методи, прийоми й засоби навчання і виховання.

Процес навчання – процес взаємодії викладача та студента, спрямований на засвоєння знань, оволодіння вміннями та навичками, розвиток здібностей і формування професійних компетенцій.

Поняття процесу навчання в педагогічній науці

Процес навчання – взаємопов'язана діяльність учителя (викладання й організація спрямування навчальної діяльності учнів) і діяльність учня (учіння), спрямована на оволодіння учнями системою знань з основ наук, умінь і навичок їх практичного застосування, розвиток творчих здібностей учнів [29, с. 276].

Процес навчання – взаємодія учителя й учня [48, с. 83].

Процес навчання як один з видів людської діяльності складається з двох взаємопов'язаних процесів – викладання й учіння [48, с. 83].

Процес навчання – взаємодія того, хто навчає (вчителя), і того, хто навчається (учня) в засвоєнні й передачі знань, формуванні вмінь і навичок, розвитку розуму й пам'яті, здібностей і кваліфікації [34, с. 42].

Навчання – багатогранний, і взаємозумовлений, цілеспрямований і систематичний, упорядкований та організований процес взаємодії викладача і студента, спрямований на засвоєння знань, формування умінь і навичок і професійних компетенцій.

Поняття навчання в педагогічній науці

Навчання – цілеспрямована взаємодія вчителя й учнів, у процесі якої відбувається засвоєння знань, формування вмінь і навичок [48, с. 556].

Навчання – процес взаємодії вчителів та учнів, у результаті якого учень засвоює знання, набуває умінь і навичок [25, с. 237].

Навчання – взаємозумовлений, цілеспрямований, організований і систематичний процес передавання знань, навичок, умінь і процес оволодіння ними [37, с. 12].

Навчання – складний і багатогранний процес взаємодії вчителя і учнів, у результаті чого мають розв'язатись такі завдання: учні оволодівають знаннями, уміннями й навичками, методами самостійної пізнавальної діяльності, забезпечується їх інтелектуальний розвиток, формується науковий світогляд [33, с. 91].

Навчання – організований процес взаємодії педагога й учня (або студента), спрямований на оволодіння останнім знаннями про явища навколишнього світу та способами інтелектуальної і практичної діяльності [44, с. 21].

Навчання – упорядкована взаємодія науково-педагогічних працівників зі студентами, спрямована на здобування знань, навичок, умінь і професійних компетенцій [37, с. 29].

Суб'єкти процесу навчання: викладач і його діяльність – викладання; студент і його діяльність – учіння.

Викладання – діяльність викладача, спрямована на управління навчально-пізнавальною діяльністю студента (учня), яка полягає в постановці пізнавального завдання, лекційному повідомленні нових знань, організації спостережень, практичних занять, керівництві роботою із самостійного засвоєння знань, у перевірці якості знань, умінь і навичок.

Учіння (навчання) – це діяльність студента, упорядкований процес засвоєння знань, умінь і навичок.

У Законі України «Про освіту» передбачено також поняття *педагогічна діяльність* – «інтелектуальна, творча діяльність педагогічного (науково-педагогічного) працівника або самозайнятої особи у формальній та/або неформальній освіті, спрямована на навчання, виховання та розвиток особистості, її загальнокультурних, громадянських та/або професійних компетентностей [8, ст. 1.21].

Поняття викладання й учіння в дидактиці

Викладання полягає в постановці перед учнями пізнавального завдання, повідомленні нових знань, організації спостережень, лабораторних і практичних занять, у спрямуванні діяльності учнів на засвоєння, закріплення та застосування знань, у перевірці якості вмінь і навичок [29, с. 52].

Викладання – діяльність учителя в процесі навчання, що полягає в постановці перед учнями пізнавального завдання, повідомленні нових знань, організації спостережень, лабораторних і практичних занять, керівництві роботою учнів із самостійного засвоєння знань, у перевірці якості знань, умінь і навичок [48, с. 83].

Викладання – діяльність викладача, спрямована на управління навчально-пізнавальною діяльністю студента на основі врахування об'єктивних і суб'єктивних закономірностей, принципів, методів, організаційних форм і засобів [49, с. 79].

Викладання – організація й управління вчителем пізнавальної діяльності учнів, у результаті чого відбувається розвиток і виховання учнів [25, с. 238].

Викладання – упорядкована діяльність педагога щодо реалізації дидактичних цілей (освітніх завдань), забезпечення передавання знань, навичок та умінь, їх усвідомлення й практичне застосування [37, с. 29].

Викладання – загальна діяльність усіх тих, хто навчає студентів, співвідносячи цю діяльність із колективним суб'єктом пізнання [17, с. 421].

Учіння – це цілеспрямований процес засвоєння учнями знань, оволодіння вміннями й навичками [48, с. 83].

Учіння – власна навчальна діяльність учнів [25, с. 238].

Учіння – цілеспрямований процес засвоєння студентами знань, умінь і навичок, регламентований навчальними планами і програмами [49, с. 79].

Учіння – це впорядкована діяльність студента [37, с. 29].

Компоненти процесу навчання: цільовий – постановка мети вивчення навчального матеріалу та дисципліни; стимулююче-мотиваційний – створення умов для активної навчально-пізнавальної діяльності; змістовий – якість змісту навчальних планів, навчальних програм; операційно-дієвий – добір методів, технологій, організаційних

форм навчання; контрольно-регулюючий – контроль засвоєння знань, формування умінь і навичок; оцінно-результативний – встановлення рівня знань, умінь і навичок [48, с. 83].

Функції процесу навчання [48, с. 85; 49, с. 80; 33, с. 95]:

- освітня функція – забезпечення засвоєння загальнонаукових і спеціальних систематизованих знань, формування відповідних умінь і спеціальних навичок з метою застосування їх на практиці;
- виховна функція – формування всебічно розвиненої особистості (світогляду, переконань, ідеалів) і професійних якостей;
- розвивальна функція – формування творчої особистості;
- професійна функція – професійне спрямування навчального процесу.

Навчальний процес

Навчальний процес упорядковує взаємодію компонентів навчального процесу (мета, завдання, зміст; методи, прийоми, засоби; форми і види, педагогічні технології й моделі навчання) та учасників процесу навчання – викладача й студента, який працює під керівництвом викладача.

Основні компоненти навчального процесу [34, с. 44]: мету навчання – визначають умови розвитку кожної держави, реформування системи освіти й набутий досвід у формуванні особистості; завдання навчання – впливають із мети навчання й надають змогу оволодівати знаннями, уміннями й навичками згідно з навчальним планом і програмою; зміст навчання – чітко окреслена система знань, умінь і навичок, якою повинна оволодіти особистість упродовж навчання.

Поняття *освіта*

- **освіта** – процес і результат засвоєння систематизованих знань, умінь і навичок, формування на їх основі наукового світогляду, розвитку пізнавальних і творчих сил та здібностей, досягнення відповідного рівня освіченості;
- **освіта** – процес і результат розвитку та саморозвитку людини, виховання й формування особистості;
- **освіта** – процес і результат навчання, сума знань у гуманітарному, технічному, науково-природничому циклах, здобуття певної професії чи кваліфікації у певній освітній системі.

Поняття *освіти* в законодавстві та педагогічній науці

Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору [8].

Освіта – процес і результат засвоєння студентами систематизованих знань, умінь і навичок, формування на їх основі наукового світогляду, моральних та інших якостей особистості, розвиток її творчих сил і здібностей [48, с. 13, с. 556].

Освіта – це процес і результат навчання, сума знань у гуманітарному, технічному, науково-природничому циклах (загальна освіта); здобуття кваліфікації або професії (вища, професійно-технічна освіта) [34, с. 42].

Освіта – духовне обличчя людини, яке складається під впливом моральних і духовних цінностей, що є надбанням її культурного середовища, а також процес виховання, самовиховання, формування особистості [34, с. 42].

Освіта – процес засвоєння систематизованих знань і формування на їх основі світогляду, розвитку пізнавальних сил (мислення, уяви, пам'яті) та результат цього процесу – досягнення певного рівня освіченості [25, с. 237].

Освіта – освітня система (соціальний інститут), освітній процес навчання та виховання (освітній процес), результат цього процесу (людина, що пройшла навчання у відповідній системі) [35, с. 104–105].

Освіта (як процес) – система набування знань, навичок, умінь, способів мислення й діяльності [37, с. 29].

Освіта (як результат) – рівень освіченості, ступінь оволодіння глибиною, широтою та змістом знань, навичок і умінь [37, с. 29].

Освіта – процес розвитку й саморозвитку людини, що залежить від оволодіння соціально вагомих досвідом людства і втілений у знаннях, уміннях, творчій діяльності й емоційно-цілісному ставленні до світу [37, с. 66].

Освітня діяльність закладів вищої освіти провадиться з метою «забезпечення здобуття вищої освіти та задоволення освітніх потреб здобувачів вищої освіти» [4, ст. 1.16].

Поняття вищої освіти в законодавстві та педагогічній науці

Вища освіта – сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти [4, ст. 1.5].

Метою вищої освіти – є здобуття особою високого рівня наукових та/або творчих мистецьких, професійних і загальних компетентностей, необхідних для діяльності за певною спеціальністю чи в певній галузі знань [8, ст. 17.1].

Поняття освітнього процесу й освітньої діяльності в законодавстві

Освітній процес – це інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти і науки, що провадиться у закладі вищої освіти (науковій установі) через систему науково-методичних і педагогічних заходів і спрямована на передачу, засвоєння, примноження й використання знань, умінь та інших компетентностей в осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості [4, ст. 47.1].

Освітній процес – система науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей [8, ст. 1.16].

Освітня діяльність – діяльність суб'єкта освітньої діяльності, спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу [8, ст. 1.17].

Невід'ємною складовою частиною освітньої діяльності – є наукова, науково-технічна й інноваційна діяльність закладів вищої освіти, **мистецька діяльність** – для закладів культурологічного та мистецького спрямування [8, ст. 17.3].

Види освіти за **типами, видами, формами, рівнями та ступенями** [37, с. 77–78; 4, ст. 5.1.; 4, ст. 5.2; 8, ст. 1.23; 4, ст. 5.1.; 8, ст. 8, ст. 9, ст. 10, ст. 21, ст. 35]:

за типами:

- засвоєння культурних цінностей людського суспільства – національна, міжнародна, європейська, глобальна, масова, елітарна; класична, художньо-естетична, релігійна тощо;
- засвоєння наукових знань: біологічна, математична, фізична, економічна, філологічна;
- засвоєння людської діяльності різних напрямів – музична, художня, технічна, технологічна, педагогічна, правова, економічна, медична, спеціалізована тощо;
- за сферою професійної діяльності – спеціалізована освіта мистецького, спортивного, військового чи наукового спрямування;
- переваги спрямованості змісту освіти – формальна й матеріальна, наукова й елементарна, гуманітарна й природничо-наукова, загальна, початкова професійна, вища професійна;

за видами:

- освітньої системи – університетська, академічна, гімназійна й ін.; за провідним змісту освіти – теоретична та прикладна, гуманітарна та природничо-наукова й ін.;
- формальна – відповідно до визначених законодавством рівнів освіти, галузей знань, спеціальностей (професій), неформальна – не передбачає присудження освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, інформальна освіта – самоосвіта;

за формами: інституційна – очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева; індивідуальна – екстернатна, сімейна, патронажна (на виробництві), дуальна;

за рівнем освіти:

- **рівень освіти** – це завершений етап освіти, що характеризується рівнем складності освітньої програми, сукупністю компетентностей, які визначені Національною рамкою кваліфікацій;
- дошкільна, початкова – нульовий і перший рівні, базова середня, початкова професійна (професійно-технічна) – другий рівень; профільна середня – третій рівень Національної рамки кваліфікацій;
- початкова професійна (професійно-технічна) – другий рівень; базова професійна (професійно-технічна) – третій рівень; вища професійна (професійно-технічна) – четвертий рівень Національної рамки кваліфікацій;

- рівні вищої освіти: фахова передвища освіта – п'ятий рівень; початковий рівень (короткий цикл) – шостий рівень; перший бакалаврський – сьомий рівень; другий магістерський – восьмий рівень; третій (освітньо-науковий / освітньо-творчий) – дев'ятий рівень; науковий – десятий рівень Національної рамки кваліфікацій;

за ступенем освіти:

- ступені вищої освіти: молодший бакалавр; бакалавр; магістр; доктор філософії; доктор наук.

1.2. Зміст освіти – науково обґрунтована система дидактичного та методичного навчального матеріалу, засвоєння якого забезпечує здобуття освіти й кваліфікації згідно з освітнім рівнем.

Поняття змісту освіти

Освіта як процес – це система набування знань, навичок, умінь, способів мислення й діяльності.

Освіта як результат – це рівень освіченості, ступінь оволодіння глибиною, широтою та змістом знань, навичок і умінь [37, с. 29].

Зміст освіти як «науково обґрунтована система дидактичного та методичного оформлення навчального матеріалу для різних освітніх рівнів» [49, с. 96], а також як «сукупність систематизованих знань, умінь навичок, поглядів і переконань, певний розвиток пізнавальних сил і практичної підготовки, що досягається в результаті навчально-виховної роботи» [35, с. 105–106]. Зміст навчання – науково обґрунтований методичний і дидактичний навчальний матеріал, засвоєння якого забезпечує здобуття освіти та компетентностей згідно з відповідним рівнем освіти.

У Законах України «Про освіту» та «Про вищу освіту» визначено основні положення щодо встановлення рівнів і ступенів освіти; визначення галузей знань і спеціальностей (спеціалізацій), за якими здійснюють професійну підготовку; засвідчення компетентностей і присудження кваліфікацій, які є результатом навчання на певному рівні вищої освіти:

- *галузь знань* – основна предметна область освіти і науки, що містить групу споріднених спеціальностей, за якими здійснюється професійна підготовка [4, ст. 1.8];

- *спеціальність* – складова галузі знань, за якою здійснюється професійна підготовка [4, ст. 1.21];

- *спеціалізація* – складова спеціальності, що визначає заклад вищої освіти і передбачає профільну спеціалізовану освітню чи освітньо-наукову програму підготовки здобувачів вищої та післядипломної освіти [4, ст. 1.20];

- *кваліфікація* – офіційний результат оцінювання й визнання, який отримано, коли уповноважена установа встановила, що особа досягла компетентностей (результатів навчання) відповідно до стандартів вищої освіти, що засвідчено відповідним документом про вищу освіту [4, ст. 1.12];

- *кваліфікація* (освітня та професійна) – визнана уповноваженим суб'єктом і засвідчена відповідним документом стандартизована сукупність здобутих особою компетентностей (результатів навчання) [8, ст. 1.14, ст. 34];

- *національна рамка кваліфікацій* – системний і структурований за компетентностями опис її рівнів [8, ст. 35.2];

- *галузева рамка кваліфікацій* – опис рівнів у термінах компетентностей, що характерні для кваліфікацій певної галузі знань або виду економічної діяльності [8, ст. 35.5].

У Законах України «Про освіту» та «Про вищу освіту» визначено вимоги до стандартів освітньої діяльності та стандартів вищої освіти:

- стандарт освіти визначає: вимоги до обов'язкових компетентностей і результатів навчання здобувача освіти відповідного рівня; загальний обсяг навчального навантаження здобувачів освіти [8, ст. 32.1].

- стандарт освітньої діяльності – це сукупність мінімальних вимог до кадрового, навчально-методичного, матеріально-технічного й інформаційного забезпечення освітнього процесу закладу вищої освіти та наукової установи [4, ст. 9.1];

- стандарт вищої освіти – це сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти та наукових установ за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціальності [4, ст. 10.1].

Відповідно до визначених понять розробляють стандарти вищої освіти та нормативні документи, які визначають вимоги до ступеня та рівня освіти в межах спеціальності.

У Законі України «Про освіту» зазначено поняття *освітня програма* як «єдиний комплекс освітніх компонентів (предметів вивчення, дисциплін, індивідуальних завдань, контрольних заходів тощо), спланованих і організованих для досягнення визначених результатів навчання» [8, ст. 1.19]. Вона містить «вимоги до осіб, які можуть

розпочати навчання за програмою; перелік освітніх компонентів і їх логічну послідовність; загальний обсяг навчального навантаження й очікувані результати навчання здобувачів освіти» [8, ст. 33.2]. Освітня програма проходить акредитацію «на предмет її відповідності стандарту освіти, а також спроможності закладу освіти забезпечити досягнення здобувачами освіти передбачених у освітній програмі результатів навчання» [8, ст. 44].

У Законі «Про вищу освіту» зазначено, що *освітня (освітньо-наукова) програма* – це «система освітніх компонентів на відповідному рівні вищої освіти в межах спеціальності, що визначає вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їх вивчення, кількість кредитів ECTS, необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач відповідного ступеня вищої освіти [4, ст. 1.17].

У педагогічних дослідження також розроблено такі поняття: *освітня програма, освітня характеристика*.

Освітня програма – це нормативний документ, у якому узагальнено зміст навчання, встановлено вимоги до змісту, обсягу й рівня освітньої та професійної підготовки фахівця за певною спеціальністю, певного освітнього рівня й ступеня. У ній представлено «перелік нормативних навчальних дисциплін із зазначенням загального обсягу часу, відведеного для їх вивчення та форм підсумкового контролю» [49, с. 97].

У Законі України «Про вищу освіту» визначено вимоги до неї [4, ст. 10.3]: обсяг кредитів ECTS (Європейської кредитно-трансферної системи), необхідний для здобуття відповідного ступеня вищої освіти; перелік компетентностей випускника; нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання; форми атестації здобувачів вищої освіти; вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти тощо.

Освітня характеристика – це нормативний документ, у якому узагальнено зміст освіти, мета освітньої та професійної підготовки, визначено основні вимоги до фахівця, його місце в науково-виробничій структурі господарства. Вона містить «основні вимоги до фахових якостей, знань, умінь фахівця, необхідних для успішного виконання професійних функцій» [49, с. 97].

Згідно із Законом «Про вищу освіту» заклад вищої освіти на підставі освітньої програми за кожною спеціальністю розробляє **навчальний план**, який «визначає перелік та обсяг навчальних дисциплін у кредитах ECTS, послідовність вивчення дисциплін, форми проведення навчальних занять і їх обсяг, графік навчального процесу, форми поточного і підсумкового контролю» [4, ст. 104].

Сучасні вчені визначають, що **навчальний план** – це нормативний документ закладу вищої освіти, який складають на підставі освітньої програми, у якому надано перелік та обсяг нормативних і вибіркових навчальних дисциплін; визначено послідовність їх вивчення, конкретні форми проведення навчальних занять, їх обсяг; графік навчального процесу, форми та засоби проведення поточного й підсумкового контролю [49, с. 99; 37, с. 155].

Окремо підкреслено, що **навчальний план** – документ, що визначає «структуру навчального року, перелік і розподіл предметів для вивчення в конкретному навчальному закладі, тижневу та річну кількість годин, відведених на кожний навчальний предмет» [48, с. 555], а також «набір навчальних предметів, які вивчають у закладі освіти, їх розподіл, тижневу та річну кількість годин, відведених на кожний навчальний предмет, структуру навчального року» [25, с. 255].

Згідно із Законом України «Про освіту» введено новий термін *індивідуальний навчальний план* – «документ, що визначає послідовність, форму і темп засвоєння здобувачем освіти освітніх компонентів освітньої програми з метою реалізації його індивідуальної освітньої траєкторії та його розробляють у закладі освіти у взаємодії із здобувачем освіти за наявності необхідних для цього ресурсів» [8, ст. 1.11].

Зміст навчального плану розподіляють на частини, сформовані як змістовні розділи: **нормативна частина змісту навчання** – обов'язковий для засвоєння зміст навчання; **вибіркова частина змісту навчання** – рекомендований для засвоєння зміст навчання, призначений для задоволення потреб і можливостей особистості, регіональних потреб у фахівцях певної спеціалізації [49, с. 98].

Навчальні програми – змістовна основа навчального процесу.

Навчальна програма – це нормативний документ, що визначає: роль і місце навчального предмета в системі підготовки фахівців, цілі його вивчення, перелік тем навчального матеріалу, форми організації навчання [37, с. 158]; «зміст і обсяг знань з кожного навчального предмета, умінь і навичок, які необхідно засвоїти, зміст розділів і тем

з розподілом їх за роками навчання [48, с. 555]; місце та значення навчальної дисципліни в реалізації освітньої програми підготовки, послідовність і організаційні форми вивчення навчальної дисципліни» [49, с. 100].

Навчальна література – видання, що містять систематизоване викладення змісту навчальної дисципліни.

У педагогічній літературі **навчальний підручник** визначено як книгу, що містить основи наукових знань «з певної навчальної дисципліни, відповідно до мети навчання, визначеної програмою та вимогами дидактики» [37, с. 160], викладені згідно з цілями навчання [48, с. 557], на рівні сучасних досягнень науки згідно з цілями навчання [49, с. 102].

Навчальний посібник – це навчальне видання, що доповнює або частково (повністю) замінює підручник, розглядає окремі теми навчального предмета. Його матеріал розширює межі підручника, містить додаткові, найновіші відомості [48, с. 555]. До навчальних посібників належать: хрестоматії, словники, збірники задач і вправ, довідники, комплекти таблиць, атласи, довідники тощо.

Структура підручника та посібника складається із текстів: основний, додатковий, пояснювальний. Зміст матеріалу розташовують за відповідними принципами: в історичній послідовності (ретроспекція, генеза); відповідно до конкретної галузі діяльності чи науки; відповідно до вікових (школа чи вища школа) та психологічних ознак навчуваного. Тексти представляють автори за логікою викладення (аналітично-синтетичні; дедуктивно-індуктивні); із урахуванням методу чи прийому (репродуктивні, проблемно-творчі) та технології викладання (програмовані) тощо.

Нині використовують нові інформаційні джерела навчального змісту: мультимедійні енциклопедії та підручники (посібники), електронні підручники та Інтернет-джерела (сайти бібліотек, навчальних закладів), електронні варіанти текстової навчальної літератури.

У Законі України «Про освіту» затверджено використання у навчальному процесі й охарактеризовано **електронні підручники та посібники** як «електронне навчальне видання із систематизованим викладом навчального матеріалу, що відповідає освітній програмі, містить цифрові об'єкти різних форматів і забезпечує інтерактивну взаємодію» [8, ст. 1.5].

1.3. **Поняття знань, умінь, навичок і компетентностей у педагогічній науці**

У Законі України «Про вищу освіту» зазначено, що *освітній процес* як «інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти і науки» повинен бути спрямований на «передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей» [4, ст. 47.1].

Поняття знань у педагогічній науці

Знання – узагальнений досвід людства, що відображає різні галузі дійсності у вигляді фактів, правил, висновків, закономірностей, ідей, теорій, якими володіє наука [48, с. 85].

Знання – особлива форма духовного осягнення дійсності. Завдяки знанням систематизовані наукові й загальнолюдські факти свідомо засвоюються й підтверджуються реальною практичною діяльністю учнів [34, с. 42].

Знання – результат пізнання дійсності, законів розвитку природи, суспільства й мислення [44, с. 22].

Знання – сукупність відомостей про предмети та явища, зв'язки між ними, а також власних ідей [37, с. 29].

Знання – факти, відомості, наукові теорії, закони, поняття, системно закріплені у свідомості людини [25, с. 238].

Знання – найбільш поверхневий рівень засвоєння інформації, який передбачає запам'ятовування певної суми фактів, образів, правил, числових даних, а також інформації, виробленої нашим мисленням [24, с. 72].

Знання – це засвоєння інформації [24, с. 102].

Отже, знання:

- узагальнений досвід людства, накопичений суспільно-історичною практикою, зафіксований у вигляді систематизованих наукових ідей, теорій і гіпотез, вчень, законів і понять;
- особлива форма духовного осягнення дійсності, результат пізнання законів природи й суспільства;
- сукупність загальнолюдських відомостей про предмети та явища, у вигляді фактів і даних, правил і висновків, знаків та образів;
- це інформація й рівень засвоєння інформації.

У педагогічних працях **вирізняють окремі види знань** – основні терміни й поняття, факти щоденної дійсності та наукові факти, основні закони науки, теорії, методи пізнання, знання про способи діяльності, оцінювальні знання, знання про норми ставлення до явищ тощо [25, с. 239; 48, с. 85]; **розрізняють теоретичні знання** – поняття, системи понять, абстракції, теорії, гіпотези, закони, методи науки. Вони презентують сукупність ідей, поглядів, концепцій, учень, уявлень про об'єктивну дійсність; а також **фактичні знання** – поодинокі поняття, тобто знаки, цифри, літери, назви, факти, події [48, с. 86].

Освітня функція навчання – формування умінь і навичок

Уміння – здатність виконувати певні дії, засновані на доцільному використанні людиною знань під час практичної діяльності.

Поняття *умінь* у педагогічній науці

Уміння – здатність на належному рівні виконувати певні дії, заснована на доцільному використанні людиною знань і навичок. Вони передбачають використання набутого досвіду, знань у процесі практичної діяльності людини [29].

Уміння – готовність до усвідомлених і точних дій, а навичка – автоматизована ланка цієї діяльності. Уміння надають змогу виконувати фізичну чи теоретичну працю завдяки набутим знанням і навичкам. Уміння формуються під час виконання практичних і тренувальних вправ [34, с. 43].

Уміння – здатність суб'єкта здійснювати на основі знань ті чи інші дії... Уміння образно називають знаннями в дії [44, с. 81].

Уміння поділяють на інтелектуальні та практичні. До інтелектуальних належать уміння виконувати завдання, які вимагають оперування абстрактними категоріями процесів мислення, використання вже набутого досвіду для розв'язання нових задач. Практичними є дії, що призводять до матеріально-предметних результатів [44, с. 81].

Уміння – оволодіння способами (прийомами, діями) застосування засвоєних знань на практиці [37, с. 29].

Уміння – здатність свідомо діяти на основі засвоєних знань [25, с. 239].

Уміння – здатність свідомо виконувати певні дії, на основі сформованих знань, навичок, набутого досвіду [30].

Уміння – це можливість успішного свідомого виконання дій на основі придбаних знань і навичок для вирішення поставлених завдань відповідно до поставлених умов [22].

Відповідно до видів діяльності вміння поділяють на:

- мисленеві, рухові, сенсорні, мовні, інтелектуальні, перцептивні;
- теоретичні – у їх основі правила оперування поняттями, вони є результатом аналізу-синтезу;

- практичні – дії, що регулюються за допомогою формул, моделей, зразків;

- загальні – передбачені для всіх навчальних предметів;
- спеціальні, специфічні – характерні для конкретного предмета, виду діяльності [34, с. 43; 44, с. 23; 48, с. 87].

Залежно від рівня поєднання інформації виокремлюють [24, с. 73]:

- елементарне – первинне вміння;

- уміння-майстерність.

Залежно від характеру реалізації виокремлюють [48, с. 87]:

- первинні вміння – неавтоматизовані дії, підпорядковані певному правилу;

- вторинні вміння – дії, які не можуть бути автоматизовані, оскільки не мають однозначного правила й передбачають елементи творчості.

Навички – це автоматизовані уміння

Поняття *навичок* у педагогічній науці

Навичка – психічне новоутворення, завдяки якому індивід спроможний виконувати певну дію раціонально, точно, швидко, без зайвих затрат фізичної та нервово-психічної енергії [29; 48, с. 86].

Навички – це дії, доведені до автоматизму, високого рівня досконалості [37, с. 29].

Навички – це система набутих умінь на основі виконання дій, які виконуються підсвідомо особистістю й стають автоматичними. Уміння часто переходять у навички. За наявності навичок людина діє швидше й продуктивніше [34, с. 43].

Навички – автоматизовані, звичні, безпомилково виконувані дії, доведені до автоматизму вміння [25, с. 239].

Навички – уміння працівника швидко й кваліфіковано виконувати певні види робіт у результаті свідомого та багаторазового повторення одних і тих самих рухів та операцій [30].

Навичка – здатність людини виконувати будь-яку дію або операцію автоматично, без участі уваги [24, с. 73].

Навички – це закоренілі, доведені до автоматизму способи виконання дій [22].

Навички формуються шляхом цілеспрямованих вмотивованих дій [48, с. 86; 23, с. 75–76]:

- злиття інформації з набутим інформаційним досвідом – це передача інтелектуальних функцій «м'язовій пам'яті» – м'язам рук, ніг, органам мовлення;
- мотивації – усвідомленість тренування й багаторазового повторення дій;
- цілеспрямованих вправлянь на основі використання знань про певний спосіб дії;
- цілеспрямованого та раціонального розгортання процесу тренування.

У педагогіці поняття *компетенції* встановлено за декількома значеннями: «*компетенція як педагогічна категорія*» – базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, набутих завдяки навчанню; *компетенції* – інтегрований результат навчальної діяльності; *компетенції* – формуються завдяки опануванню змісту освіти, рівень якого має виявити оцінювання; *групи компетенцій* – соціальні та полікультурні, комунікативні й інформаційні, освітні та творчі [34, с. 66].

Поняття *компетентностей* у педагогічній науці та законодавстві

Компетентності – «динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність», а також результат навчання на певному рівні вищої освіти [4, ст. 1.13].

Компетентність – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [8, ст. 1.15].

Освіта як процес і результат засвоєння і використання систематизованих знань, умінь і навичок відбувається в результаті:

- *формування відповідних компетентностей* – «динамічної комбінації знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей» [4, ст. 1.13];
- *розвитку пізнавальних і творчих сил та здібностей, здатностей особи успішно здійснювати професійну діяльність* для

досягнення відповідного рівня освіченості, які є результатом навчання на певному рівні вищої освіти [4, ст. 1.13].

Якість освіти забезпечується «рівнем здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність» [4, ст. 1.23] та «відповідністю результатів навчання вимогам, встановленим законодавством і відповідним стандартом освіти» [8, ст. 1.29].

У Законах України «Про освіту» та «Про вищу освіту» визначено, що **рівень освіти** – це завершений етап освіти, що характеризується рівнем складності освітньої програми, сукупністю компетентностей, які визначені, зазвичай, стандартом освіти та відповідають певному рівню Національної рамки кваліфікацій [8, ст. 1.23; 14];

Перший бакалаврський рівень вищої освіти «передбачає здобуття особою теоретичних знань та практичних умінь і навичок, достатніх для успішного виконання професійних обов'язків за обраною спеціальністю» [4, ст. 5.1].

Другий магістерський рівень вищої освіти «передбачає здобуття особою поглиблених теоретичних та/або практичних знань, умінь, навичок за обраною спеціальністю (чи спеціалізацією), загальних засад методології наукової та/або професійної діяльності інноваційного характеру» [4, ст. 5.1].

Результатом навчання – є «сукупність знань, умінь, навичок, інших компетентностей, набутих особою в процесі навчання» [4, ст. 1.19] й успішного виконання особою відповідної освітньої програми, що є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти (наприклад, «бакалавр», «магістр») [4, ст. 5.2.].

Питання для самоперевірки

1. Охарактеризуйте поняття *освіта, навчання*.
2. Назвіть основні категорії дидактики.
3. Що таке *процес навчання*?
4. Що таке *вища освіта й освітній процес*?
5. Охарактеризуйте поняття *зміст освіти*.
6. Що таке *освітня та освітньо-наукова програма*?
7. Охарактеризуйте поняття *знання*.
8. Охарактеризуйте поняття *уміння*.
9. Охарактеризуйте поняття *навички*.
10. Охарактеризуйте поняття *компетентності*.
11. Що можна назвати *компонентами навчального процесу*?

Рекомендована література

1. Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014.
URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>; mon.gov.ua
2. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017.
3. Алексюк А.М. Педагогіка вищої школи України. Історія. Теорія : підручник. Київ : Либідь, 1998. 560 с.
4. Бондарчук О.І., Бондарчук Л.І. Основи психології та педагогіки : курс лекцій. Київ : МАУП, 1999. 163 с.
5. Ващенко Г. Загальні методи навчання : підручник для педагогів. Київ : Українська видав. спілка, 1997. 441 с.
6. Вишневецький О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. 3-тє вид., доопр. і доп. Київ : Знання, 2008. 566 с.
7. Волкова Н. П. Педагогіка : посібник. Київ : Академія, 2001. 576 с. (Альма-матер)
8. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 375 с.
9. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка : підручник. 3-тє вид., випр. Київ : Знання-Прес, 2008. 447 с.
10. Мартиненко С. М., Хорунжа Л.Л. Загальна педагогіка : навч. посіб. Київ, 2000. 174 с.
11. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка : навч. посіб. 3-є вид., доп. Київ : 2001. 608 с.
12. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ-ри, 2009. 427 с.
13. Педагогіка : учеб. пособ. для студентов пед. ин-тов / под ред. Ю. К. Бабанского. Москва : Просвещение, 1988. 479 с.
14. Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 № 1187 зі змінами згідно Постанови Кабінету Міністрів України від 10.05.2018 № 347.
15. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2006. 560 с. (Альма-матер).
16. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2006. 352 с. (Альма-матер).

ТЮТОРСЬКІ ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

1. Обговорення (дискусія, круглий стіл) «Законодавство в освітній діяльності»

1. Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014.
URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>;

2. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017. URL:
<http://www.zakon.rada.gov.ua>;

Стаття 1. Основні терміни та їх визначення (*додаток А*).

3. Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 № 1187 зі змінами згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 № 347. URL:<https://mon.gov.ua>

Стаття 2. У цих Ліцензійних умовах терміни вживають у такому значенні; Статті 28, 29, 30. Кадрові вимоги щодо забезпечення провадження освітньої діяльності у сфері вищої та післядипломної освіти для осіб з вищою освітою (*додаток Б*).

2. Тьюторське практичне завдання

Розробка нормативних документів «Профілю освітньої програми» освітнього ступеня «Магістр», спеціальності «Сценічне мистецтво», спеціалізації «Звукорежисура», кваліфікації «Звукорежисер».

1. Аналіз використання спеціалістів зі звукових технологій показав, що в сучасному суспільстві, у тому числі в Україні, фахівців-звукорежисерів залучають до творчої й виробничої діяльності в таких сферах як кіно-, теле-, радіокомпаніях, театральних і концертних організаціях, розважальних і видовищних закладах, релігійних і політичних організаціях, соціально-культурних фондах, клубних і молодіжних установах, у мережі торговельно-розважальних комплексів, у професійних і приватних студіях звукозапису тощо [21].

Крім того, звукорежисери-викладачі, яким необхідно володіти водночас усіма методами та прийомами педагогічного впливу, методикою викладання фахових дисциплін, а також бути фахівцями-митцями в галузі звукорежисури, що створили високохудожні зразки звукової мистецької продукції, а також науковцями – авторами наукових праць, підручників і посібників у різноманітних форматах (текстовому, цифровому).

У статті 5 Закону України «Про вищу освіту» визначено окремі поняття щодо змісту освіти, навчальної діяльності та її результатів – компетентностей магістерського ступеня:

- магістр – це освітній ступінь, що здобувають на другому рівні вищої освіти, який надає заклад вищої освіти в результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми (освітньої та/або освітньо-наукової) [4, ст. 5.5];

- другий (магістерський) рівень вищої освіти відповідає сьомому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою поглиблених теоретичних та/або практичних знань, умінь, навичок за обраною спеціальністю (чи спеціалізацією), загальних засад методології наукової та/або професійної діяльності, інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності [4, ст. 5.1];

- обсяг освітньої програми підготовки магістра становить 90–120 кредитів ECTS обсяг освітньо-наукової програми – 120 кредитів ECTS. Освітньо-наукова програма магістра обов'язково містить дослідницьку (наукову) компоненту обсягом не менше 30 відсотків [4, ст. 5.1].

Магістр – освітній ступінь другого рівня вищої освіти (сьомого кваліфікаційного рівня Національної рамки кваліфікацій), який передбачає:

- здобуття поглиблених теоретичних (практичних) знань, умінь, навичок за обраною спеціальністю (чи спеціалізацією);

- засвоєння загальних засад методології наукової (професійної) діяльності;

- інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності;

- надається закладом вищої освіти в результаті успішного виконання відповідної освітньої програми (освітньої, освітньо-наукової), обсяг якої становить 90–120 кредитів ECTS.

Отже, магістр – це такий освітній і кваліфікаційний рівень фахівця, який здобув поглиблені спеціальні вміння й знання інноваційного характеру, має певний досвід їхнього застосування та продукування нових знань для вирішення проблемних професійних завдань в інформаційній та аналітичній, науково-дослідній і творчій діяльності.

2. Розробити «Профіль освітньої програми» відповідно до Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 № 1187 зі змінами згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 № 347) (додаток Б).

Для розробки профілю *освітньої програми* необхідно:

1. Встановити вид економічної діяльності відповідно до Національного класифікатора України: «Класифікація видів економічної діяльності» ДК 009: 2010 [12] (додаток В).

Серед видів економічної діяльності виокремлюють такі види:

- освіта (Р) – види освіти (Р.85.5) й освіту у сфері культури (Р.85.52);
- мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (R) – діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг (R.90); Театральна й концертна діяльність (R.90.01); Діяльність із підтримання театральних і концертних заходів (R.90.02); Індивідуальна мистецька діяльність (R.90.02) (додаток А).

Визначити галузь використання й посади, які фахівець «звуко-режисер» і «викладач закладу вищої освіти» може займати згідно з Національним класифікатором України: «Класифікатор професій» ДК 003:2010 [13].

Магістри-звукоорежисери задіяні в таких професійних групах: 1210 – Керівники; 1229 – Керуючий справами; 1229 – Завідувач відділення; 1237 – Головний фахівець, 2310.2 – Викладач закладу вищої освіти; 2320 – Викладач професійного навчально-виховного закладу, 2351, 2359 – Науковий співробітник, 2453, 2455 – Професіонали в галузі кіно, театру та естради (додаток Б).

Серед професійних посад найпоширенішими є: директор (президент) відповідного професійного мистецького закладу, ректор навчального закладу; директор (установи культури, програми); завідувач, керівник (художній, музичний) чи головний спеціаліст (фахівець) творчого підрозділу (наприклад головний редактор, режисер, звукоорежисер тощо); викладач закладу вищої освіти, викладач професійного навчально-виховного закладу, науковий співробітник, методист; мистецтвознавець (хореографія, кіно-, театральне та музичне мистецтво); редактор (музичний, телевізійний), звукооформлювач; режисер, звукоорежисер, оператор звукозапису (звукооператор, радіооператор); інженер засобів радіо та телебачення (інженер звукозапису, технік звукозапису) тощо.

Згідно з Національною рамкою кваліфікацій [14] визначити кваліфікаційний рівень і компетентності (здатність особи до виконання певного виду діяльності), які є типовими для кваліфікацій вказаного рівня.

Відповідно до 7 рівня Національної рамки кваліфікацій – фахівець театрального мистецтва здатен «розв’язувати складні задачі та проблеми у певній галузі професійної діяльності або в процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій і характеризується невизначеністю умов і вимог».

З’ясувавши назви, шифри професійної групи й посади необхідно виявити види умінь і компетенції щодо вирішення типових завдань професійної діяльності.

5. Здійснити розподіл змісту освітньої програми та максимальний навчальний час за циклами підготовки [4, ст. 5.1; 10; 16; 21].

Навчальний час кожної дисципліни підготовки магістра призначений для здійснення всіх передбачених навчальним планом форм організації навчання, у тому числі самостійної роботи студентів і контрольних заходів.

Форма державної атестації магістра – захист магістерської роботи. Магістерська робота – це завершений науково-дослідний проект, який має засвідчити високу освітню, наукову та професійну підготовку її автора, а також фахове володіння набутими вміннями й навичками, здатність майбутнього магістра самостійно вирішувати теоретичні та практичні завдання після закінчення магістратури закладу вищої освіти.

Приклад Профілю освітньої програми наведено в *додатку Г*.

2. Методи та технології навчання як основа формування фахових знань

2.1. Методи навчання та їх класифікація в дослідженнях українських учених

Метод – усвідомлена діяльність людини, спрямована на теоретичне й практичне освоєння діяльності. Методи поділяють на методи теоретичного та наукового пізнання, методи практичного перетворення дійсності, методи навчального пізнання.

Методи навчання – спосіб цілеспрямованої реалізації процесу навчання – упорядкованої взаємопов'язаної діяльності викладачів і студентів, спрямований на досягнення поставленої мети – засвоєння системи знань, набуття умінь і навичок, виховання та розвиток.

Поняття методу в педагогічній науці

Метод (грец. *Μέθοδος* – *шлях до мети*) – упорядковані способи взаємопов'язаної діяльності вчителя й учнів, спрямовані на розв'язання навчально-виховних завдань [29, с. 206; 33, с. 150].

Метод навчання – складне багатовимірне педагогічне явище [17, с. 442].

Методи навчання – це впорядковані способи взаємопов'язаної діяльності викладачів і студентів, скеровані на вирішення навчально-виховних завдань [17, с. 445].

Метод – спосіб упорядкованої, взаємопов'язаної діяльності вчителя й учнів [35, с. 301].

Метод – головний інструмент педагогічної діяльності; лише за його допомогою виробляється продукт навчання, здійснюється взаємодія викладача та студентів [34, с. 58–59].

Метод навчання – певний спосіб цілеспрямованої реалізації процесу навчання, досягнення поставленої мети [34, с. 58–59].

Метод навчання – спосіб упорядкованої взаємопов'язаної діяльності викладачів і студентів, спрямованої на досягнення поставлених вищою школою цілей [49, с. 105].

Метод навчання – спосіб взаємозалежної й взаємозумовленої діяльності педагога та студента, спрямованої на реалізацію цілей навчання [37, с. 185].

Методи навчання – взаємопов'язана діяльність викладача та учнів, спрямована на засвоєння учнями системи знань, набуття умінь і навичок, їх виховання й розвиток [25, с. 275].

Розрізняють два **напрями методів** – з боку викладача, та з боку студента:

Метод – система цілеспрямованих дій педагогів, які організовують пізнавальну та практичну діяльність студентів і забезпечують розв’язання завдань навчання [37, с. 185].

Метод – це спосіб керівництва пізнавальною діяльністю студентів, що виконує три функції: навчаючу, виховну, розвиваючу [25, с. 275].

Методи з боку вчителя – це різноманітні спроби, які допомагають учням засвоїти програмовий матеріал, сприяють активізації навчального процесу [34, с. 58–59].

Научіння – метод навчання як інструмент діяльності вчителів [33, с. 150].

Метод учіння – спосіб пізнавальної діяльності студента, зорієнтований на творче оволодіння знаннями, уміннями, навичками та вироблення світоглядних переконань на заняттях і в самостійній роботі [49, с. 105].

Методи навчання – шлях навчально-пізнавальної діяльності учнів до результатів, визначених завданнями навчання [35, с. 301].

Методи з боку учнів – засвоєння знань, формування вмінь і навичок [34, с. 58–59].

Учіння – метод навчання як спосіб пізнавальної діяльності учнів [33, с. 150].

Метод – полягає у поєдності методів викладання й учіння [37, с. 185].

Класифікація методів навчання

Традиційна класифікація методів навчання, за **Ю. К. Бабанським**, визначається діяльнісним підходом до характеристики методів навчання, за яким розрізняють три основні групи методів [41]:

- методи організації й здійснення навчально-пізнавальної діяльності (пояснення, інструктаж, розповідь, лекція, бесіда, робота з підручником; ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження, вправи, лабораторні, практичні й дослідні роботи);
- методи стимулювання навчальної діяльності (навчальна дискусія, пізнавальні ігри, створення ситуації інтересу, успіху, новизни, опора на життєвий досвід; стимулювання обов’язку та відповідальності у навчанні);

- методи контролю та самоконтролю у навчанні (усний, письмовий, тестовий, графічний, програмований).

М. М. Фіцула виділяє три основні групи: методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності; методи стимулювання навчальної діяльності; методи контролю й самоконтролю [48, с. 131–164; 49, с. 106–110].

В. Л. Ортинський: за джерелом знань; за відповідним етапом навчання: підготовка та вивчення нового матеріалу, закріплення та набуття практичних умінь і навичок, методи контролю й оцінювання; за способами педагогічного керівництва навчальною діяльністю; за логікою навчального процесу; за дидактичними цілями організації навчальної діяльності тих, кого навчають; за характером пізнавальної діяльності того, кого навчають, за ступенем самостійності й творчості [37, с. 188–190].

Н. Є. Мойсеюк представляє три основні групи методів: методи організації й мотивації учіння; методи стимулювання й мотивації учіння; методи контролю й самоконтролю у навчанні [35, с. 304–322].

А. І. Кузьмінський пропонує три групи методів навчання: за джерелом знань; за характером логіки пізнання; за рівнем самостійної розумової діяльності [33, с. 154–159].

Н. П. Волкова представляє чотири групи методів навчання: організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності; стимулювання й мотивації навчально-пізнавальної діяльності; контролю та самоконтролю за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності; проблемно-розвиваючого навчання [25, с. 278–315].

Мартиненко С. М. надає класифікацію, у якій передбачено три основні групи: методи організації й здійснення навчально-пізнавальної діяльності; методи стимулювання й мотивації навчально-пізнавальної діяльності; методи контролю, самоконтролю, взаємоконтролю, корекції, самокорекції та взаємокорекції [34, с. 60–65].

О. І. Вишневський представляє методи навчання за Г. Ващенком, який запропонував їх поділяти на три категорії, які визначають рівень активності: пасивні, напівактивні, активні; пасивні, переважно пасивні, переважно активні, активні; інтерактивні методи, так звані «сократичні методи» [24, с. 144–147].

А. М. Алексюк надає опис класифікації методів за Ю. К. Бабанським, М. І. Махмутовим, І. Я. Лернером і М. М. Скаткіним, та власну бінарну систему методів. Ним запропонований й інший підхід до класифікації – «співвідношення методів навчання у вищій школі та

методів науки», серед яких індуктивні, формально-дедуктивні, аналогії й моделювання, ідеалізації й формалізації, абстракції – від конкретного до абстрактного й навпаки [17, с. 445–448].

2.2. Методи мистецького навчання в педагогічній науці

Під «методами мистецького навчання» **О. С. Падалка** розуміє упорядковані способи взаємопов'язаної діяльності вчителя й учнів, викладачів і студентів, «спрямовані на розв'язання художньо-навчальних і художньо-виховних завдань» [38, с. 177].

О. С. Падалка визначає такі **методи** [38, с. 179–200]:

- за джерелами передачі та характером сприйняття художньої інформації: словесні (вербалізація художнього змісту образів), демонстраційно-образні (демонстрація художніх творів і художнє ілюстрування), художньо-творчі (художнє вправляння, інтерпретаційне опрацювання, імпровізація, створення художніх образів), згідно з характером мистецької діяльності (наслідувальні, репродуктивні, інтерпретаційні, творчі);

- за характером завдань на таких етапах навчання: ознайомлення (художнє сприйняття), опрацювання (художнього матеріалу), створення (художніх образів);

- залежно від завдань розвитку особистісних художніх властивостей (активізація художньої діяльності).

О. П. Рудницька характеризує метод як «шлях, прийом, спосіб, образ дій, потрібних для досягнення мети», *спосіб взаємодії вчителя з учнем*, що передбачає «*формування готовності учня до самостійної діяльності у певній галузі знань (музичній, образотворчій, математичній, літературній тощо)*» [44, с. 163].

О. П. Рудницька виділяє такі методи: [44, с. 161–162]: за ознакою дидактичних завдань; за ознакою логічних форм мислення; за ознакою виокремлення діяльності викладача – методи викладання та діяльності учня – методи уміння (вправи, лабораторні); за ознакою ступеню самостійності мислення учнів – репродуктивні, творчі; за способами організації пізнавальної діяльності учнів – пояснювально-ілюстративні; репродуктивний, проблемний виклад матеріалу; за виявом спільної діяльності викладача та учня – інформаційно-узагальнюючий і виконавський; пояснювальний і репродуктивний; інструктивно-практичний і продуктивно-практичний; пояснювально-спонукальний і частково-пошуковий; спонукальний і пошуковий.

Окремо О. П. Рудницькою виділено методи, що використовують під час індивідуальних занять у галузі мистецької освіти [44, с. 174–175]: наочні, які передбачають безпосередній показ тих чи інших прийомів художньої діяльності; словесні, що доповнюють наочні, й спрямовані на роз'яснення закономірностей мистецтва; опорно-ілюстративні, які слугують орієнтиром самостійного пошуку власних художніх версій; евристичні, пов'язані з виробленням індивідуального стилю творчої діяльності.

2.3. Методи навчання, які можуть бути використані в процесі навчання фахівців мистецької сфери

2.3.1. Методи за джерелами передачі та сприйняття навчальної та художньо-мистецької інформації

Словесні методи

Дидактичні функції: розповіді – пояснювальна; бесіди – діалогічна, активізуюча; лекції – інформаційно-узагальнююча.

Словесні індуктивні та дедуктивні.

Дидактичні функції: логіко-інформаційна.

Індукція – вид узагальнення, пов'язаний із передбаченням спостережень та експериментів на основі досвіду, який втілюється в принципі – від часткового до загального. Дедукція – процес логічного переходу від деяких припущень, посилянь до їх наслідків, який втілюється в принципі – від абстрактного до конкретного.

Основні інструменти методу: педагогічна майстерність викладача, культура мовлення, фонетичні й інформаційні характеристики мови, інформаційно-термінологічний апарат, робота із інформаційними джерелами.

Наочні методи

Дидактичні функції: ілюстрації – допоміжна при словесному, пояснювальна; демонстрації – моделювання, спостереження, дослідження; ілюстрація та демонстрація художніх образів.

Основні інструменти методу: зорова та звуко-слухова наочність, засоби наочності (невербальні, вербальні, візуально-просторові), аудіальні та мультимедійні засоби наочності.

Практичні методи

Дидактичні функції: закріплення набутих знань у практичних діях, формуюча – формування умінь і навичок, стимулююча та заохочувальна, особистісно-орієнтовна та професіоналізуюча.

Основні інструменти методу: лабораторні та практичні роботи, твори, реферати, художня діяльність, творчі роботи відповідної фахової спеціалізації, творчо-виробнича діяльність у лабораторіях і на виробництві.

2.3.2. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності

За відповідним етапом навчання

Дидактичні функції: інформаційна, практична, контрольо-оцінювальна.

Основні інструменти методу: підготовка, ознайомлення, сприйняття (у тому числі, художнє сприйняття), опрацювання й вивчення матеріалу, закріплення та набуття практичних умінь і навичок, контроль та оцінювання.

За ступенем керівництва навчальною роботою

Дидактичні функції: інструктивно-практична, репродуктивна, продуктивно-практична, творчо-продуктивна.

Основні інструменти методу: індивідуальна навчальна діяльність під керівництвом викладача у навчальній аудиторії, самостійна робота в позанавчальний час.

Відповідно до етапів розвитку особистості

Дидактичні функції: особистісно-орієнтовна, репродуктивна, творчо-продуктивна, художньо-творча.

Основні інструменти методу: відтворення художніх образів; створення творчих авторських робіт, активізація та вироблення індивідуального стилю творчої діяльності.

2.3.3. Творчо-продуктивні, науково-дослідницькі й інтерактивні методи

Творчо-продуктивні методи

Дидактичні функції: особистісно-орієнтовна, інструктивно-практична, репродуктивна, креативна, продуктивно-практична, творчо-продуктивна, художньо-інтерпретаційна.

Основні інструменти методу: індивідуальна навчальна діяльність під керівництвом викладача, самостійна робота в аудиторії та вдома, навчальна діяльність за зразком, відтворення художніх образів і створення творчих авторських робіт, індивідуальна творча діяльність.

Науково-дослідницькі методи

Дидактичні функції: евристично-пошукова, особистісно-орієнтовна, креативна, творчо-продуктивна, науково-творча, дослідницька, аналітична.

Основні інструменти методу: самостійна пошукова та практична діяльність; самостійна науково-дослідницька діяльність; наукові розвідки, аналіз наукових досліджень, створення науково-творчих робіт і проектів (курсів, дипломні), авторські роботи та проекти.

Інтерактивні методи

Дидактичні функції: стимулююча й активізуюча, заохочувальна та мотиваційна, особистісно-орієнтовна, комунікативна, аналітична та дискусійна, імітаційна та практично-професіоналізуюча.

Основні інструменти методу: прес-конференції, навчальні та групові дискусії, де відбувається словесний взаємообмін між студентами (особливо лідерами) ідеями та враженнями навчальні; «імітація професійної діяльності», ігрова діяльність (навчальна, рольова та професійна).

2.3.4. Методи контролю й оцінювання навчальних досягнень

Дидактичні функції: діагностична та корегуюча, контролююча й оцінювальна, стимулююча, мотиваційна та виховна, особистісно-орієнтовна.

Основні інструменти методу: усне опитування (індивідуальне, групове, фронтальне, комбіноване); письмове опитування (контрольна робота); програмований (комп'ютерний) контроль; тестовий контроль; контроль умінь і навичок – практична (лабораторна) робота; самостійна робота (самоконтроль).

2.4. Поняття педагогічних і дидактичних технологій

Педагогічні технології навчання:

- система послідовності навчально-виховних етапів і дидактичних настанов організації процесу навчання;
- система алгоритмічного викладення змісту навчання – знань, технологічних операцій формування умінь і навичок;
- система технологічного інструментарію діагностики та контролю ефективності навчального процесу;
- система ефективного komponування методів і прийомів навчання для досягнення високих результатів у навчанні та розвитку особистості студентів.

Педагогічні технології (грец. *τέχνη* – майстерність, *λόγος* – слово, вчення) – сукупність психолого-педагогічних настанов, які визначають спеціальний підхід і композицію форм, методів, способів, прийомів, засобів у навчально-виховному процесі [48, с. 76].

Педагогічна технологія відповідає таким вимогам: концептуальність (опора на певну дидактичну концепцію); системність і цілісність; керованість процесу навчання (планування та діагностика); ефективність, передбачуваність і відтворюваність навчання [48, с. 76–77].

Педагогічна технологія передбачає розробку технологічного інструментарію» – технологічні схеми та форми виховання й навчання [48, с. 77].

Дидактичні технології: сукупність знань про засоби здійснення процесів, за яких відбувається якісна зміна об'єкта; систему послідовних (технологічних) операцій з організації, спостереження, контролю й корекції навчання [37, с. 122–123].

Технологія навчання – орієнтована на дидактичне застосування наукових підходів організації навчального процесу з «урахування емпіричних інновацій науково-педагогічного працівника і на досягнення високих результатів у професійній компетенції та розвитку особистості студентів» [37, с. 128].

Технологія навчання – конкретна технологія, яка надає змогу добре навчати, тобто є високоефективною [48, с. 76].

Технологізація навчання – «дотримання змісту і послідовності навчально-виховних етапів» [48, с. 76].

У педагогічній науці існує розподіл на *види, типи і технології навчання*:

Бабанський Ю. К. визначає *види навчання*: пояснювальньо-ілюстративне, проблемне, евристичне, машинне та програмоване, комп'ютерне [41, с. 349–351].

Алексюк А. М. виділяє *традиційні типи навчання*: догматичний чи інформаційно-повідомляючий, пояснювальньо-ілюстративний, проблемно-дослідницький [17, с. 417–418].

Фіцула М. М. представляє *традиційні технології навчання*: пояснювальньо-ілюстративне, проблемне, програмоване, диференційоване [48, с. 6].

Науковці виокремлюють *нові технології навчання*: диференційоване навчання, особистісно-орієнтоване, розвивальне, проблемно-пошукове, проблемно-дослідницьке, стимулююче навчання, програмоване (машинне) навчання, інформаційні технології навчання, модульно-рейтингове навчання [24; 25; 37; 48; 49].

Моделі педагогічних технологій

Диференційоване навчання (лат. *differentia* – різниця, відмінність) – спеціально організована навчально-пізнавальна діяльність, що враховує вікові й індивідуальні особливості, спрямована на оптимальний фізичний, духовний і психічний розвиток.

Мета – встановлення відмінностей між традиційними частинами освітньої системи; варіативність, вибір навчальних дисциплін з навчального плану, спецкурсів, факультативів; індивідуалізація занять з урахуванням особливостей і рівня попередньої підготовки, здатності до навчання, здібностей та інтересів студентів тощо.

Принципи диференціації під час навчально-пізнавальної діяльності: за здатністю до навчання; за навичками розумової діяльності (уміння аналізувати, синтезувати, мислити; за наявністю інтересів (поглиблене вивчення предметів); за здібностями (за недостатністю здібностей) і талантами; за майбутньою професією [49, с. 174; 25, с. 359].

Способи диференціації навчального процесу: послідовне навчання: 2–3 роки в групах за єдиною програмою, старші курси – спеціальні предмети індивідуально (у малих групах); ступеневе навчання; індивідуальне навчання – навчання за індивідуальним планом, відповідно до вимог підготовки фахівців різних кваліфікацій і професій [49, с. 172–173].

Особисто орієнтоване навчання

Мета – психолого-педагогічна допомога особистості в становленні її суб'єктності, культурної ідентифікації, соціалізації, життєвому самовизначенню [37, с. 132].

Принципи підходів до вдосконалення особистості: пріоритет індивідуальності – врахування індивідуального досвіду, потреби в самореалізації та самобутності; формування професійної компетентності майбутнього фахівця – професійне становлення особистості; розвиток і вдосконалення соціальних, інформаційних, виробничих технологій майбутньої професійної діяльності [49, с. 211].

Особистісно орієнтоване навчання при **викладанні мистецьких дисциплін.**

Репродуктивні методи: робота за готовими зразками із представленими викладачем зразками творів мистецтва, прикладами мистецької творчої діяльності.

Продуктивні творчі завдання як мотивація навчальної діяльності: постановка творчих завдань під час навчального процесу; виконання окремих творчих вправ і завдань під час групових занять; виконання творчих завдань під час індивідуальних занять; самостійна творчість студента та її скерованість викладачем; творча робота під керівництвом творчої особистості: заслуженого діяча мистецтв, заслуженого чи народного артиста, художника, заслуженого працівника культури чи освіти, творчого працівника – майстра, фахівця відповідної творчої професії.

Проблемно-пошукове навчання

Мета – стимулювання науково-пошукової діяльності, ініціативи, самостійності, творчості, інтуїції, мислення, творчого розв'язання теоретичних і практичних завдань [37, с. 146].

Проблемно-пошукове навчання (грец. *πρόβλημα* – задача, утруднення) – дидактична система, яка ґрунтується: на закономірностях творчого засвоєння знань і способів діяльності; на проблемних завданнях і запитаннях (гіпотези та парадокси, протиріччя й конфлікт), у яких немає готової відповіді чи схеми й передбачено самостійний пошук результату; на самостійному висуненні гіпотези та знайденні способів її перевірки, розв'язання та практичного застосування; на створенні «проблемної ситуації» (невідповідність, невизначеність), під час викладення лекційного матеріалу чи при виконанні творчого

завдання й передбачає колективний пошук розв'язання проблеми; на постановці (педагогом) і розв'язанні (студентом) проблемного питання, завдання, ситуації.

Категорії проблемного навчання: проблемне запитання, проблемне завдання, навчальна проблема, проблемна ситуація. **Проблемне запитання та завдання:** прихована суперечливість, відсутність готової схеми вирішення. **Навчальна проблема:** приховане протиріччя, пошук невідомого результату.

Проблемна ситуація: ситуація несподіваності – парадоксальні ідеї та факти; ситуація конфлікту – протиріччя з відомими теоріями; ситуація передбачення – пошук доказів; ситуація невизначеності – недостатньо даних; ситуація вибору з можливих варіантів [49, с. 182–183; 17, с. 426].

При проблемному навчанні викладач використовує особливі методи представлення навчальної інформації [49, с. 182–18]:

- проблемний виклад інформації (даних, фактів, ідей, гіпотез);
- частково-пошуковий метод – евристична бесіда (грец. εὐρίσκα – відкриваю, знаходжу, знайшов);
- метод «мозкового штурму» – колективний пошук розв'язання проблеми;
- дослідницький метод – пошук та аналіз інформації.

Програмоване (машинне) навчання

Програмоване навчання – це оптимізація засобів представлення навчальних дисциплін, алгоритмізація навчального процесу. Машинне навчання – сукупність установок, апаратів, машин, які здійснюють навчально-контролюючі функції.

Мета – алгоритмізація навчального процесу, передача окремих навчально-контролюючих функцій програмно-апаратному комплексу.

У 80-ті роки ХХ ст. відбувався процес розвитку альтернативних методик навчання, заснованих на принципах алгоритмізації й інтенсифікації навчального процесу, за допомогою програмованого апаратного комплексу [20; 59].

Навчально-методичні карти дисциплін (НМКД), де було структуровано розгортання змісту навчального процесу. У картах було представлено основні напрями засвоєння матеріалу: зміст – поняття й терміни, література; практичні навички; процес мислення й творче застосування отриманих знань.

Алгоритмізовані моделі дисциплін (АМД) представляли алгоритмізований процес навчання в інтегрованих блоках.

За допомогою технологій (*НМКД та АМД*) розроблялись алгоритмізовані курси навчальних дисциплін для самостійного засвоєння: базова модель обсягу теоретичних знань, понятійний блок, зміст навчальних завдань, часові нормативи засвоєння й виконання завдань.

Комплексні навчальні курси (КУК) та (СКУК), у яких поєднувались елементи окремих дисциплін, для зняття паралелізму навчального матеріалу різних дисциплін, що надавало значну інтенсифікацію навчального процесу в цілому.

Інформаційно-пошукові системи (ІПС) – система упорядкування, обробки матеріалу та доступу до нього.

Автоматизовані навчальні системи (АНС), де здійснювались спроби активізації сприймання – інтенсифікація передачі матеріалу за рахунок наочної ілюстрації (візуальної та звукової). Форми передачі матеріалу в АСН: подача візуального й аудіального матеріалу синхронізовано; опитування та контроль мав зворотній зв'язок між викладачем і студентом через технічні засоби, пульти зв'язку.

Комплексні системи модулюючих пристроїв (КСМП) – моделювання відповідних процесів. Наприклад, пристрій «Модус» – візуальне моделювання процесу викладання теорії музики й сольфеджіо, наочне представлення звукових відносин.

Автоматизовані класи навчання (АКН), наприклад автоматизовані класи музичного навчання (АКМН), де здійснювались самостійні тренажерні вправи, виконувались контрольні завдання за допомогою опитувальних таблиць, та оцінювання з прослуховуванням звукових еталонів і зразків.

Інформаційні технології навчання

Інформатизація – напрям сучасної науково-технічної революції, на якому ґрунтується перехід від індустріального етапу розвитку суспільства до інформаційного.

Сучасна педагогічна наука поступово інтегрується в систему інформаційних технологій. Широке залучення інформаційних технологій і створення нових програмних комплексів, які б активізували основні властивості сприймання й засвоєння загальних і професійних знань, висунуло проблеми вивчення цих процесів з точки зору психолого-педагогічних аспектів комунікації комп'ютерних навчально-методичних систем і суб'єктів навчального процесу.

Поняття *інформаційних технологій навчання* в педагогічній науці

Інформатизація навчального процесу – створення, впровадження й розвиток комп'ютеризовано орієнтованого середовища на основі інформаційних систем, мереж, ресурсів і технологій [49, с. 192].

Інформаційні технології навчання – методологія й технологія навчально-виховного процесу з використанням новітніх електронних засобів [48, с. 192].

Інформатизація – медіатизація (лат. *mediates* – посередник) – удосконалення засобів збирання, збереження й поширення інформації; комп'ютеризація – удосконалення засобів пошуку й оброблення інформації; інтелектуалізація – розвиток здібностей, сприйняття та продукування інформації [49, с. 191].

При *організації навчального процесу з інформаційною підтримкою* необхідно виділити такі основні напрями: *інформативний, мотиваційний і комунікативний* [20; 56; 57].

Інформативний напрям – зосереджено на проблемах передачі навчального матеріалу, формах системно-структурного його представлення, логіці його композиції та організації комбінаторних дій з ним:

- інформаційні бази даних стають формалізованими базами знань;
- об'єкти інформації перетворюються на набір навчальних задач та операцій;
- навчальні прийоми стають алгоритмами обробки навчального матеріалу, поетапного представлення й деталізації знань навчального призначення;
- алгоритм розглядається як «педагогічний сценарій» процесу навчання; як спосіб упорядкування навчального змісту: від лінійного до динамічного алгоритму [20; 56].

Мотиваційна сторона забезпечується завдяки її випереджаючій ролі – спонукання до пошуку правильної відповіді, розподілу «рівнів труднощів», постановці «проблемної ситуації».

Новою ознакою навчального процесу стало «інтелектуальне партнерство» студента й інформаційних систем, завдяки цьому проводиться стимуляція творчої активності, як продуктивної, так і репродуктивної.

Окремо слід відзначити питання гуманізації навчального процесу інформатизованого навчання – відбувається активна персоніфікація та індивідуалізація; встановлюється індивідуальний темп навчання та адаптація (адаптивний діалог, ігрова адаптивність); здійснюється оперативна діагностика й об'єктивне оцінювання [56].

Комунікативні функції інформаційних систем зосереджені на процесах управління навчальною діяльністю й організацією навчального співробітництва учасників цієї діяльності. Функцію інформатизації визначено як функцію управління – управління навчальною системою «викладач – студент».

З'являється новий комплекс – «викладач – інформаційна система (комп'ютер) – студент», який потребує упорядкування комунікативних зв'язків між його компонентами за новими педагогічними, інформаційними та методичними принципами. Інформаційна система виступає як об'єктно-суб'єктне середовище, яке постійно змінює свою функцію: викладач – научуваний; викладач – студент (учень); засіб навчання – об'єкт вивчення; методологія навчання – технологія учіння [20; 56; 57].

Дистанційне навчання – форма навчання з використанням інформаційних систем і комунікацій у навчальному процесі, яку визначено в Законі України «Про вищу освіту» як форму заочного навчання [4].

Ще Л. Виготський пропонував розглядати навчальний процес як «тристоронньо активний»: «активний учень, активний учитель, активним є створене між ними середовище» [26, с. 82].

У дистанційному навчанні роль системи навчальної комунікації виконує багатоканальне та багатокомпонентне, поліфункціональне та полімотиваційне навчальне «медіасередовище», яке представляє навчально-методичну систему – «модель навчальної комунікації» [20].

Модель навчальної комунікації при дистанційному навчанні розподіляє функції учасників навчального процесу:

- *статус науково-педагогічного працівника* – виконання функції координації навчального процесу, корекції, консультації;
- *статус студента* – виконання функції того, хто навчається, самоорганізований слухач [37, с. 135–136].

Основними компонентами системи виступають «викладач» – «матеріалізована модель знань» – «студент», де матеріалізованою моделлю є «дистанційний курс». Головним інструментом навчання в ній виступає мережа Internet, дистанційне навчальне середовище,

обране закладом, дистанційний навчальний курс у форматі відповідного інформаційного середовища (редактора), у якому викладено матеріал дистанційного курсу. Дистанційний курс, розроблений автором-викладачем повинен використовуватись з дотриманням Закону України «Про авторське право та суміжні права» [3].

При дистанційному навчанні використовують глобальну мережу інтернет, і воно передбачає самостійну «роботу студентів з чітко підібраним навчальним матеріалом та активне спілкування з викладачами й іншими студентами» [37, с. 135].

Особливістю дистанційного навчання є такі функції: гнучкість, модульність, паралельність, віддаленість, асинхронність, масовість, рентабельність.

Функції інформаційних технологій навчання студентів спеціалізації «Звукорежисура»:

- медіатизація та комп'ютеризація – використання мультимедійних енциклопедій, програм звукозапису, передачі й обробки звукової інформації під час навчального процесу;
- інтелектуалізація – самостійний пошук інформації щодо розвитку нових мистецьких технологій через інформаційні системи, інтернет (конференції й доповіді, наукові статті та дослідження фахових проблем сучасної мистецької комунікації.)

Стимулюючі технології навчання

Ігрові технології.

Гра – вид трансляції діяльності, спеціальний навчальний засіб, педагогічна форма, штучно скерована система, у якій наявна логіка побудови й розгортання та способів керування нею. У процесі гри відбувається «навчання дії за допомогою самої дії» [48, с. 190].

Функції ігрової діяльності: спонукальна (викликає інтерес), комунікабельна (засвоєння культури спілкування), розвивальна, розважальна, діагностична, корекційна [49, с. 184–185]; моделююча, репродуктивно-імітаційна, суспільно-орієнтована [20].

Види навчальних ігор [49, с. 185–187; 20; 56; 57]:

- дидактична гра-вправа;
- ігрова навчальна дискусія;
- рольова навчальна гра: формула «викладач – студент» змінюється на формулу «студент-викладач – студент», «автор – актор», «гравець – гравець» тощо;
- комп'ютерна навчальна гра – ціннісно-орієнтовна форма навчальної стимуляції та емоційної мотивації навчання;
- ділова навчальна гра – імітація професійної діяльності.

Функції комп'ютерних навчальних ігор [56]: дидактична (навчальна та виховна); стимуляційно-мотиваційна; розважальна; тренажерна й імітаційна; діагностична.

Види комп'ютерних ігор [56]:

- творчі, дидактичні (сюжетні, режисерські, театралізовані);
- ігри-забави, ігри-розваги (живі книжки);
- ігрові завдання (способи дій і класифікації) та ігри-вправи;
- ігри-тренажери та тьютори;
- ігри відкритого (розвивального) та закритого (дидактичного) типу;
- ігри-експерименти й експериментально-пошукові ігри;
- діагностичні валідізовані ігри й експрес-діагностика;
- навчальні ігрові середовища.

Функції ділових навчальних ігор [49, с. 186–187; 37, с. 244–245]: моделювання виробничої діяльності в спеціально створеній ситуації; максимальне наближення навчання до практичної діяльності; імітація місця подій (організація, виробництво, заклад тощо); підготовка та адаптація до трудової діяльності; відтворення майбутніх професійних і соціальних-психологічних відносин; тренінг.

Класифікація ділових ігор [49, с. 186–187; 37, с. 244–245]:

- дослідницькі, виробничі, навчальні;
- міжгалузеві, галузеві, заводські, цехові;
- комплексні, функціональні, ситуаційні;
- формалізовані та неформалізовані;
- одно-, та багатоступінні;
- реальні й умовні;
- імітаційні й операційні (тренінги);
- театралізовані – «діловий театр», психодрама, соціограма.

Групова дискусія як технологія

Групова дискусія – це словесний взаємообмін між студентами та викладачами, студентами-лідерами, студентами-експертами; «тематично спрямована суперечка в академгрупі» [17, с. 474].

Функції дискусії [34, с. 70–71]:

- активізація розумової діяльності, уміння висловлювати власні ідеї та думки; допомога у використанні набутих знань;
- обмін ідеями, враженнями й думками з будь-якої теми; вільний потік ідей при обговоренні будь-якої теми – «мозкова атака»;

Прийоми проведення дискусії [17, с. 474–475]: опитування експертів – ознайомлення з поглядами експертів з теми дискусії; «злива ідей» – вільне, некероване викладачем висування ідей і думок; «оживлення» – вільне обговорення всередині викладу матеріалу; «вулик» – всі учасники беруть участь у дискусії з вузької теми; «рольова гра» – заздалегідь підготовлені спірні думки, які викладають, а потім дискутують окремі завчасно розподілені групи.

Питання для самоперевірки

1. Що таке *методи навчання*?
2. Назвіть дослідників, що вивчали проблеми методів навчання.
3. Назвіть основні методи навчання.
4. Наведіть приклади методів мистецького навчання.
5. Що таке *педагогічні технології*?
6. Як використовують технології навчання в процесі підготовки звукорежисерів?
7. Як реалізувати у навчальному процесі стимулюючі технології?
8. Що таке *навчальна дискусія*?
9. Як організувати навчальну гру?

Рекомендована література

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої школи України. Історія. Теорія : підручник. Київ : Либідь, 1998. 560 с.
2. Белявіна Н. Д. Конструктивні засоби побудови та принципи класифікації навчальних комп'ютерних програм гуманітарного напрямку // Актуальні проблеми теорії музики та музичного виховання : зб. наук. пр. / ред. кол. Ю. Л. Афанасьєв та ін. Київ : КДУКіМ, 1998. С. 129–145.
3. Белявіна Н. Д. Мистецтво в колі сучасних комп'ютерних технологій // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: Вип. IV–V : зб. наук. праць : у 2-х ч. Київ, 2000. Ч. II. С. 121–129.
4. Белявіна Н. Д. Оптимізація навчального процесу на основі альтернативних технологій музичного навчання // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії і практики : міжвуз. зб. наук. пр. Вип. 9. Київ, 2000. С. 21–30.

5. Белявіна Н. Д. Педагогічні умови використання комп'ютерних технологій на початковому етапі музичної освіти : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 // КДУКіМ. Київ, 1999. 18 с.
6. Вишневецький О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. ; 3-тє вид., доопр. і доп. Київ : Знання, 2008. 566 с.
7. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Академія, 2001. 576 с. (Альма-матер).
8. Выготский Л. С. Педагогическая психология / под. ред.. В. В. Давыдова. Москва : Просвещение, 1991. 480 с.
9. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 375 с.
10. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка : підручник ; 3-тє вид., випр. Київ : Знання-Прес, 2008. 447 с.
11. Мартиненко С. М., Хорунжа Л. Л. Загальна педагогіка : навч. посіб. Київ, 2000. 174 с.
12. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка : навч. посіб. 3-є вид., доп. Київ : 2001. 608 с.
13. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ-ри, 2009. 427 с.
14. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва: теорія та методика викладання мистецьких дисциплін. Київ : Освіта України, 2008. 247 с.
15. Педагогика : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / Ю. К. Бабанский и др.; под ред. Ю.К. Бабанского. Москва : Просвещение, 1988. 479 с.
16. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2005. 360 с.
17. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2006. 560 с. (Альма-матер).
18. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2006. 352 с. (Альма-матер).
19. Шульгіна В. Д. Українська музична педагогіка : підручник. Київ : ДАКККіМ, 2008. 262 с.

ТЮТОРСЬКІ ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

1. Текстовий матеріал для обговорення (дискусії) на тему «Класифікація методів навчання в дослідженнях українських учених»

М. М. Фіцула [48, с. 131–164; 49, с. 106–110]:

Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності:

- словесні методи: пояснення, інструктаж, розповідь, лекція, бесіда, навчальна дискусія;
- наочні методи: ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження;
- практичні методи: вправи, лабораторні роботи, практичні роботи, графічні роботи, дослідні роботи, метод проекту;
- інші методи навчально-пізнавальної діяльності: пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, проблемного викладу матеріалу, частково-пошуковий, дослідницький, індуктивний і дедуктивний, метод аналізу та синтезу, порівняння й узагальнення, конкретизації та виокремлення головного.

Методи стимулювання навчальної діяльності: формування пізнавальних інтересів, навчальна дискусія, забезпечення успіху у навчанні, пізнавальних ігор, створення інтересу до навчання, новизни навчального матеріалу, стимулювання обов'язку й відповідальності.

Методи контролю та самоконтролю: усного контролю, письмового контролю, тестового контролю, графічного контролю, програмованого контролю, практичної перевірки, самоконтролю, самооцінки.

В. Л. Ортинський [37, с. 188–190]:

- за джерелом знань (*слово, образ, досвід*): словесні, наочні, практичні;
- за відповідним етапом навчання: підготовка та вивчення нового матеріалу, закріплення й набуття практичних умінь і навичок, методи контролю й оцінювання;
- за способами педагогічного керівництва навчальною діяльністю: методи пояснення й організації самостійної роботи;
- за логікою навчального процесу: індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні методи;

- за дидактичними цілями організації навчальної діяльності тих, кого навчають: методи стимулювання й релаксації діяльності (конкурси, змагання, ігри), методи контролю й оцінювання;

- за характером пізнавальної діяльності того, кого навчають, за ступенем самостійності й творчості: пояснювально-ілюстративні («готові знання»); репродуктивні методи – на підставі зразка чи правила; продуктивні методи, проблемного викладу, частково-пошукові, дослідницькі.

Н. Є. Мойсеюк [35, с. 304–322]:

Методи організації й мотивації учіння:

- методи за джерелами передачі й сприймання інформації (словесні, наочні, практичні);

- за логікою передачі й сприймання інформації (індуктивний, дедуктивний);

- за рівнем самостійності пізнавальної діяльності (репродуктивний, проблемний, частково-пошуковий, дослідницький);

- за ступенем керівництва навчальною роботою (робота під керівництвом учителя, самостійна робота).

Методи стимулювання й мотивації учіння:

- методи стимулювання інтересу до навчання (пізнавальні ігри, дискусія);

- стимулювання обов'язку й відповідальності (роз'яснення значимості учіння; вимоги, заохочення, осудження).

Методи контролю й самоконтролю у навчанні: усний, письмовий контроль, лабораторний, програмований, машинний контроль, тестовий, самоконтроль.

А. І. Кузьмінський [33, с. 154–159]:

За джерелом знань:

- словесні (розповідь, пояснення, бесіда, лекція);
- наочні (демонстрація, ілюстрація, спостереження);
- практичні (лабораторна робота, практична робота, вправа на виробництві).

За характером логіки пізнання:

- аналітичний, синтетичний, аналітико-синтетичний, індуктивний (від одиночного до загального);

- дедуктивний (від загального до окремого), індуктивно-дедуктивний;

За рівнем самостійної розумової діяльності:

- проблемно-інформаційний (проблемний виклад), проблемна ситуація;
- дослідний, частково-пошуковий.

Н. П. Волкова [25, с. 278–315]:

Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності:

- словесні методи: евристичний – бесіда, акроматичний (викладальний) – пояснення, розповідь, лекція, інструктаж;
- наочні методи: ілюстрування – нерухома наочність; демонстрування – рухома наочність, спостереження;
- практичні методи: вправи, лабораторні, практичні, графічні, дослідні.

Методи стимулювання та мотивації навчально-пізнавальної діяльності:

- формування пізнавальних інтересів – створення ситуації новизни матеріалу, опори на життєвий досвід, відчуття успіху у навчанні;
- пізнавальні ігри – диспут, дискусія, круглий стіл, експертні групи, форум – обмін думками, симпозіум, дебати, судове засідання;
- метод стимулювання обов'язку й відповідальності.

Методи контролю та самоконтролю за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності:

- усне опитування, письмовий контроль, графічна робота, практична робота;
- тестові методи: тести досягнень, тести креативності, критеріально-орієнтовані тести;
- програмований контроль, стандартизація опитування;
- іспити (екзамени).

Методи проблемно-розвиваючого навчання: показовий метод – на новому матеріалі; діалогічний метод – суперечність між раніше відомими знаннями; евристичний метод – самостійна пошукова діяльність; дослідницький – самостійна практична та пошукова робота; програмований метод – поетапне викладення матеріалу.

С. М. Мартиненко [35, с. 60–65]:

Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності:

- за джерелом передачі навчальної інформації: словесні (розповідь-пояснення, бесіда, лекція); наочні (ілюстрація, демонстрація);

практичні (досліди, вправи, навчальна праця, лабораторні та практичні роботи, твори, реферати);

- за логікою передачі й сприймання навчальної інформації (індуктивні та дедуктивні);

- за ступенем самостійного мислення в процесі оволодіння знаннями, формуванням умінь і навичок (репродуктивні, творчі, проблемно-пошукові);

- за ступенем керівництва навчальною діяльністю (самостійна робота в аудиторії та самостійна робота вдома).

Методи стимулювання й мотивації навчально-пізнавальної діяльності:

- методи стимулювання інтересу до навчання, створення ситуації інтересу до предмета, пізнавальні ігри;

- методи стимулювання обов'язку й відповідальності.

О. І. Вишневський [24, с. 144–147]:

Методи контролю, самоконтролю, взаємоконтролю, корекції, самокорекції й взаємокорекції:

- пасивні, напівактивні, активні (творчі методи, дослідницькі методи, методи проектів);

- пасивні, переважно пасивні, переважно активні, активні;

- інтерактивні методи, так звані «сократичні методи» (дискусії, процедури «суду», рольові ігри, «прес-конференції»).

2. Семінарське заняття

Методи навчання як основа формування фахових знань

План

1. Поняття *метод навчання*.

2. Класифікація методів навчання в дослідженнях українських учених (А. М. Алексюк, О. І. Вишневський, Н. П. Волкова, С. У. Гончаренко, А. І. Кузьмінський, В. Л. Ортинський, С. М. Мартиненко, Н. Є. Мойсеюк, В. Л. Ортинський, М. М. Фіцула).

3. Методи мистецького навчання (Н. Д. Белявіна, І. А. Зязюн, Н. Г. Ничкало, О. М. Олексюк, О. С. Падалка, О. П. Рудницька, В. Д. Шульгіна).

Рекомендована література

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої школи України. Історія. Теорія : підручник. Київ : Либідь, 1998. 560 с.
2. Белявіна Н.Д. Педагогічні умови використання комп'ютерних технологій на початковому етапі музичної освіти : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 ; Київський держ. ун-т культури і мистецтв. Київ, 1999. 18 с.
3. Вишневський О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. 3-тє вид., доопр. і доп. Київ : Знання, 2008. 566 с.
4. Волкова Н. П. Педагогіка : посібник. Київ : Академія, 2001. 576 с. (Альма-матер).
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 375 с.
6. Кузьмінський А.І., Омеляненко В. Л. Педагогіка : підручник. 3-тє вид., випр. Київ : Знання-Прес, 2008. 447 с.
7. Мартиненко С.М., Хорунжа Л.Л. Загальна педагогіка : навч. посіб. Київ, 2000. 174 с.
8. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка : навч. посіб. 3-є вид., доп. Київ : 2001. 608 с.
9. Олексюк О.М. Музична педагогіка : навч. посіб. Київ : КНУКіМ, 2006. 187с.
10. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ-ри, 2009. 427 с.
11. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва: теорія та методика викладання мистецьких дисциплін. Київ : Освіта України, 2008. 247 с.
12. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. Київ : Вища шк., 1997. 349 с.
13. Педагогика : учеб. пособие / Ю. К. Бабанский и др. ; под ред. Ю. К. Бабанского. Москва : Просвещение, 1988. 479 с.
14. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2005. 360 с.
15. Творчий розвиток особистості засобами мистецтва : навч.-метод. посіб. / за ред., передм. Н. Г. Ничкало // Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти й освіти дорослих. Чернівці : Зелена Буковина, 2011. 280 с.
16. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2006. 352 с. (Альма-матер).
17. Шульгіна В.Д. Українська музична педагогіка : підручник. Київ : ДАКККіМ, 2008. 262 с.

3. Письмове завдання

Розробити: сценарій ділової гри чи правила проведення дискусії за обраною темою з відповідної дисципліни (за вибором).

Приклад підготовки творчої гри:

- обрання місця ділової гри (студія, театральна-концертна організація, відкритий простір тощо);
- обрання фабули та персоналій для ролей (викладач, студент, автор, звукорежисер, звукотехнік, замовник, артист тощо);
- добір звукового матеріалу для запису чи відтворення; підготовка звукотехнічного обладнання;
- підготовка експертів-оцінювачів для ведення «художньої ради» по закінченню гри.

Приклад підготовки дискусії:

- встановлення правил дискусії;
- попереднє вивчення літератури та аудіоматеріалу;
- підготовка ведучого й учасників дискусії (пари студентів, поділ групи, паралельні групи, викладачі);
- добір матеріалу для дискусії (окремого музичного чи шумового уривку, цілої композиції чи художнього твору), підготовка питань для обговорення й оцінювання.

3. Форми та засоби організації освітнього процесу

3.1. Форми організації навчання в педагогіці

Форма організації освітнього процесу та навчання – це спосіб організації навчальної діяльності, зовнішнє вираження узгодженої діяльності викладачів і студентів, що здійснюється у визначеному порядку та у певному режимі.

Поняття форм організації навчання в педагогічній науці

Форми організації навчання – зовнішнє вираження узгодженої діяльності вчителя та учнів, що здійснюється у встановленому порядку і в певному режимі [48, с. 186].

Форма – організаційно упорядкований спосіб здійснення навчального процесу [37, с. 30].

Форма (лат. *forma* – зовнішній вигляд, обрис) організації навчання (організаційні форми) – це зовнішній вияв узгодженої діяльності учителя й учнів, яка здійснюється в певному порядку та режимі [24, с. 129–131].

Форми організації навчання – спосіб організації навчальної діяльності, який регулюється певним, наперед визначеним, розпорядком; зовнішнє вираження узгодженої діяльності вчителя й учнів, що здійснюється у визначеному порядку та у певному режимі [25, с. 324].

Класифікація форм організації навчання в педагогіці

Критерії класифікації форм організації навчання [35, с. 262; 24, с. 129–131; 33, с. 178; 44, с. 137]:

- за кількістю студентів: індивідуальні, мікрогрупові, групові (лабораторні, практичні роботи, семінарські заняття), колективні (урок, лекція), масові;
- за місцем: аудиторні та позааудиторні;
- за часом: навчальні заняття та позанавчальні (факультативи, гуртки, олімпіади, конкурси, екскурсії);
- за тривалістю навчання – спарене заняття, урок;
- за дидактичною метою: теоретичне та практичне навчання;
- за ознакою ступеня самостійності навчальної діяльності, участь педагога в цій діяльності, тобто їх взаємодія: повна взаємодія (урок), часткова взаємодія (семінар, факультатив, практична робота, лабораторні заняття); відсутність безпосередньої взаємодії (лекція, самостійна робота, екскурсія, педагогічна, виробнича практика);
- за зумовленістю педагогічним цілям, для реалізації того чи іншого компонента засвоєння знань: сприймання, осмислення, закріплення, використання, передавання інформації.

Історично усталені форми організації навчання [33, с. 164; 24, с. 131; 25, с. 324–328]:

- індивідуальне навчання, індивідуально-групове, групове;
- класно-урочна система (Я. Коменський);
- Бел-ланкастерська система взаємного навчання – старші учні та сильніші учні навчають молодших і слабкіших;
- Мангеймська система – вибіркового навчання (формування класів за критерієм здібностей учнів – здібних і слабких);

- Дальтон-план – система індивідуалізації навчання – освоєння інформації за індивідуальним планом і темпом;
- бригадно-лабораторна система – загальне групове завдання для малої групи – бригади;
- план Трампа – максимальна індивідуалізація на основі технічних засобів навчання, групові заняття – «потоки» учнів для читання лекцій (40 %), малочисельні групи – для формування умінь і навичок (20 %), індивідуальна робота учнів (40 %) з інформаційними джерелами.

Форми та види навчальних занять у вищій школі

Згідно із Законом «Про вищу освіту» [4] розрізняють такі:

- **форми навчання** (с. 47.1): очна (денна, вечірня); заочна (дистанційна);
- **форми організації освітнього процесу** (ст. 50.1): навчальні заняття; самостійна робота; практична підготовка; контрольні заходи;
- **види навчальних занять** (ст. 50.2): лекція; лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття; консультація.

У Законі України «Про освіту» розширено перелік **форм здобуття освіти**: інституційна (очна, денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева; індивідуальна (екстернатна, сімейна), педагогічний патронаж, навчання на виробництві та дуальна [8, ст. 9.1].

Групи організаційних форм навчання:

- навчальні заняття: лекція, семінар, лабораторне заняття, практичне заняття, індивідуальне заняття, навчальна конференція, навчальна гра;
- практична підготовка – формування професійних навичок, практичних умінь;
- самостійна робота – робота з джерелами, дослідницька й експериментальна робота, самостійне вправління;
- контрольні заходи – екзамени, заліки, модульний контроль, контрольні роботи, курсові роботи (проекти) та дипломні роботи [37, с. 30].

3.2. Види навчальних занять у закладі вищої освіти

Поняття лекції в педагогічній науці

Лекція – логічно завершений, науково обґрунтований, послідовний і систематизований виклад певного наукового або науково-методичного питання, теми чи розділу навчального предмета, ілюстрований, за необхідності, наочною та демонструванням дослідів [49, с. 117].

Лекція (5 % засвоєння) є розробленою й організованою презентацією інформації з певної теми. Це швидкий спосіб забезпечення необхідною інформацією [34].

Лекція (лат. *lectio* – читання) – основна форма проведення навчальних занять у закладі вищої освіти, призначена для засвоєння теоретичного матеріалу.

Види лекцій:

- за структурою лекційного курсу: вступна, настановча, тематична, оглядова, завершальна (заключна);
- за методами активізації пізнавальної діяльності: лекція-візуалізація, лекція-дискурс, лекція-прес-конференція, проблемна лекція;
- за методами стимуляції сприймання: лекція-монолог – від лат. *lectio* – читання, виклад навчального матеріалу; лекція-діалог чи бесіда – цілеспрямовані та вміло сформульовані питання активізують сприймання інформації; лекція-розповідь: розповідь-пояснення розповідь-вступ, розповідь-повість, розповідь-висновок [49, с. 119–121; 17, с. 459].

Семінарське заняття (від лат. *seminarium* – розсадник) – вид занять, який передбачає самостійне вивчення студентами окремих тем чи питань навчальної дисципліни й оформлення матеріалу у вигляді реферату, доповіді, повідомлення.

Види семінарів: просемінар – семінар-практикум, семінар запитань і відповідей, семінар – розгорнута бесіда передбачає попередню підготовку за визначеними завданнями; семінар – це коментоване читання тексту та його обговорення; семінар – доповідь чи повідомлення; семінар-дискусія – обговорення рефератів чи відповідей студентів, семінар – конференція у вигляді доповідей, семінар – прес-конференція, де доповідачам ставлять запитання; семінар – «мозковий штурм» [17, с. 472–473; 49, с. 128–131; 37, с. 238].

Спецкурс (спецсемінар) – викладають на старших курсах з метою оволодіння вузькоспеціалізованими знаннями з відповідної науки, мистецтва чи виробництва, до читання якого залучають спеціально запрошені вчені й спеціалісти з інших закладів.

Практичні заняття

Основна дидактична мета – закріплення й деталізація наукових знань, а головне – формування навичок і вмінь [37, с. 204].

Поняття практичного заняття в педагогічній науці

Практичне заняття (грец. *πρᾱξις* – діяльний) – форма заняття, за якої викладач організує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння й навички їх практичного застосування через індивідуальне виконання відповідно до сформульованих завдань [49, с. 133].

Практичне заняття – форма організації навчального процесу, під час якої за завданням і під керівництвом науково-педагогічного працівника студенти виконують практичну аудиторну чи позааудиторну роботу з будь-якого предмета. Особливе значення мають при вивченні спеціальних предметів, зміст яких спрямовано на формування професійних умінь [37, с. 204].

Практичне заняття – форма навчального заняття, під час якого науково-педагогічний працівник організовує для студентів аналіз окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує навички і вміння їх практичного застосування, через індивідуальне виконання відповідно до сформульованих завдань [37, с. 232].

Практичне заняття – форма організації навчального процесу, під час якої за завданням і під керівництвом науково-педагогічного працівника студенти виконують практичну аудиторну чи позааудиторну роботу з будь-якого предмета. Особливе значення мають при вивченні спеціальних предметів, зміст яких спрямовано на формування професійних умінь [37, с. 204].

Функції й завдання практичних занять [49, с. 134; 37, с. 232]:

- поглиблення й уточнення знань, здобутих на лекціях і в процесі самостійної роботи;
- формування інтелектуальних умінь і навичок організації професійної діяльності;

- опанування техніки, вироблення навичок управління й користування нею;
- накопичення первинного досвіду керівництва на виробництві;
- формування вміння аналізувати й оцінювати ефективність виробництва;
- оволодіння початковими навичками керівництва менеджменту та самоменеджменту.

Вимоги до практичних занять: усвідомлення необхідності вироблення вмінь і навичок, що мають професійну спрямованість; забезпечення оптимальних умов для формування практичних навичок і умінь; забезпечення самостійної діяльності кожного студента; розроблення завдань для практичних занять з чіткою професійною спрямованістю; широке включення в систему практичних занять творчих завдань; систематичний контроль за виконанням; постійне заохочення практичної навчальної діяльності студентів [37, с. 233–234].

Для проведення практичних занять викладач готує відповідні методичні матеріали: робочий план, методичну розробку, набір практичних завдань, тести, дидактичні засоби.

Особливо важливим є **робочий план практичного заняття**, згідно з яким проводять попереднє заняття з техніки безпеки, готують інструкції та методичні розробки до заняття, де викладено мету, опис устаткування робочого місця, робоче завдання, контрольні питання, список літератури [49, с. 136–137].

Види практичних занять: ознайомчі практичні (лабораторні) роботи, підтверджуючі роботи, пошуково-практичні, дослідницькі. [48, с. 135]. Кожне практичне заняття повинно мати відповідну структуру та послідовність, зміну видів діяльності (творчу, технологічну) та навчально-методичну базу.

Індивідуальні види організації навчання

У Законі України «Про освіту» акцентовано увагу на індивідуалізованості освітніх процесів і уведено поняття *індивідуальна освітня траєкторія*, яка трактується як «персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду», також наголошено на особистісному «виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти», «освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання» [8, ст. 1.9].

Проведення індивідуальних занять потребує дотримання окремих принципів: попередня діагностика рівня підготовки; планування програми занять; обрання видів діяльності та взаємодії зі студентом; створення атмосфери, сприятливої для стимулювання позитивних емоцій художнього спілкування; стимулювання творчої самостійності [44, с. 146].

Під час індивідуальних занять викладачі найчастіше обирають такі методи навчання [44, с. 174–175]:

- *наочні* – безпосередній показ тих чи інших прийомів художньої діяльності;
- *словесні* – спрямовані на роз'яснення закономірностей мистецтва;
- *опорно-ілюстративні* – як орієнтир самостійного пошуку власних художніх версій;
- *евристичні* – вироблення індивідуального стилю творчої діяльності.

«Урок мистецтва» має свою специфіку, зумовлену характером та особливостями художньо-пізнавальної діяльності, наголошує Г. М. Падалка [38, с. 213–214]. Вона визначає низку специфічних ознак занять з мистецтва:

- *пріоритет практичної діяльності над теоретичним засвоєнням матеріалу;*
- *активна мистецька діяльність учнів практичного характеру – музикування, малювання, виконання ролі, танцю.*
- *у процесі практичної діяльності відпрацьовуються художні уміння і навички учнів, реалізуються виховні завдання, розвиваються мистецькі здібності;*
- *максимальне забезпечення художньо-творчої активності учнів.*

Основними є два різновиди мистецьких занять: заняття з «поточної художньо-навчальної роботи»; заняття з «підготовки до оприлюднення результатів навчальної діяльності» [38, с. 215].

Структура мистецьких занять залежить від схеми педагогічної взаємодії між викладачем, навчальним (мистецьким) матеріалом і студентом: висунення творчого завдання, педагогічна демонстрація, уявлення художнього задуму, пошук способів вирішення творчого завдання, створення варіантів, втілення задуму в художньо-матеріалізовану форму, оцінювання художньо-творчих результатів [38, с. 216; 44, с. 79]

Особливістю мистецьких занять є індивідуальні форми робіт, серед яких:

- окремі педагогічні акти (індивідуальні консультації, бесіди);
- систематичне індивідуальне навчання за схемою «педагог – студент» (індивідуальні заняття з мистецьких дисциплін);
- індивідуалізоване (диференційоване) навчання (група студентів) диференційованих за ознакою) [44, с. 143–145].

Самостійна робота та практична підготовка студентів

Серед форм організації освітнього процесу згідно з Законом України «Про вищу освіту» [4, ст. 50.1] крім навчальних занять передбачено й такі форми як **самостійна робота та практична підготовка студентів**.

Поняття самостійної роботи в педагогічній науці

Самостійна робота студента – вид індивідуальної та колективної діяльності студентів, які вони здійснюють на навчальних заняттях або в позааудиторний час за завданням викладача, під його керівництвом або без його участі [49, с. 148].

Самостійна робота студента – самостійна діяльність студента, яку планує науково-педагогічний працівник разом зі студентом, але виконує її студент без участі керівника [37, с. 249].

Види самостійної роботи студентів: репродуктивні (тренувальні, реконструктивні) й творчі (наукові, мистецькі, пошукові), систематичні повсякденні й «акордні» компактні; самостійна робота під час лекції – конспектування (узагальнення й систематизація, записи закономірностей, понять і правил, цитат, формул) [17, с. 436; 48, с. 150; 37, с. 250].

Види контролю самостійної роботи студентів: контроль за процесом – коригуючий, контроль за результатом самостійної роботи – стимулюючий [38, с. 213–214; 48, с. 156].

Розрахунок годин самостійної роботи студентів передбачений освітньою програмою, освітньою характеристикою та навчальними планами. Відповідно до Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS) самостійна робота студента становить від 50 % і більше обсягу навчального навантаження. Науковці та практики-розробники документації щодо визначення якості освіти пропонували співвідношення від 40 % до 60 % [17, с. 434]. Отже, зважаючи на часові параметри, самостійна робота вимагає її ретельної підготовки, опрацювання й контролю.

Практична підготовка

Осучаснення форм здобуття освіти запропоновано в Законі України «Про освіту», де утверджене право на здобуття освіти «на робочому місці», де оволодіння освітньою програмою «відбувається на виробництві шляхом практичного навчання, участі у виконанні трудових обов'язків і завдань під керівництвом фахівців-практиків, залучених до освітнього процесу», а також дуальна форма, яка «передбачає поєднання навчання осіб у закладах освіти з навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації» [8, ст. 1.9; ст. 1.10].

Згідно із Законом України «Про вищу освіту» [4, ст. 51] встановлено поняття *практична підготовка* осіб, які навчаються в закладах вищої освіти, а також юридичні засади проходження практики на виробництві:

- практичну підготовку осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, здійснюють шляхом проходження ними практики на підприємствах, в установах та організаціях згідно з укладеними закладами вищої освіти договорами або у його структурних підрозділах, що забезпечують практичну підготовку (ст. 51.1);

- керівники підприємств, установ та організацій зобов'язані забезпечити створення належних умов для проходження практики на виробництві, дотримання правил і норм охорони праці, техніки безпеки й виробничої санітарії відповідно до законодавства (ст. 51.1).

Організація практичної підготовки нині регламентується Положенням про проведення практики студентів закладів вищої освіти України (накази Міністерства освіти України від 8.04.93 № 93, від 20.12.94 № 351) [14].

У цьому «Положенні» визначено види практики: залежно від конкретної спеціальності чи спеціалізації студентів практика може бути: навчальна, технологічна, експлуатаційна, конструкторська, педагогічна, економічна, науково-дослідна, переддипломна та інші види практики [14, ст. 1.3, 1.4].

У проекті Положення про практику студентів закладів вищої освіти (2011), запропоновано ввести такі види практики [15, ст. 2]:

- *навчальна* (практичні та лабораторні заняття, екскурсійна, ознайомлювальна, мовна, для отримання первинних професійних умінь і навичок, отримання робітничої професії тощо);

- *виробнича* (технологічна, експлуатаційна, конструкторська, педагогічна, лікувальна, економічна, юридична, організаційно-управлінська, обліково-аналітична, науково-дослідна тощо);

- *переддипломна*.

Обсяг, зміст і послідовність практики визначено стандартами вищої освіти за напрямами (спеціальностями) певного рівня освіти, що відображено у навчальних планах, і встановлено програмою практики та методичними рекомендаціями.

Виробнича практика – чинник стимулювання до засвоєння професійних умінь і навичок.

Завдання виробничої практики:

- оволодіння студентами сучасними методами, формами організації та знаряддями праці в галузі їх майбутньої професії, формування в них, на базі одержаних у закладі вищої освіти знань, професійних умінь і навичок для прийняття самостійних рішень під час конкретної роботи в реальних ринкових і виробничих умовах, виховання потреби систематично поновлювати свої знання й творчо їх застосовувати в практичній діяльності [14, ст. 1.1];

- поглиблення та закріплення теоретичних знань, отриманих студентами в процесі вивчення певного циклу теоретичних дисциплін; практичних навичок; ознайомлення безпосередньо в установі, організації, на підприємстві з виробничим процесом і технологічним циклом виробництва [14, ст. 2.3].

Переддипломна практика – завершальний етап навчання, який «проводиться на випускному курсі з метою узагальнення і вдосконалення здобутих знань, практичних умінь і навичок, оволодіння професійним досвідом і готовності їх до самостійної трудової діяльності, а також збору матеріалів для дипломного проектування або для виконання дипломної роботи [14, ст. 2.4].

3.3. Дидактичні функції засобів навчання

Засоби та технічні засоби навчання, їх функції та класифікація в педагогічних дослідженнях.

Засоби навчання – допоміжні матеріальні засоби з їх специфічними дидактичними функціями [48, с. 154]. До них відносять різноманітні *матеріальні предмети*, які допомагають організувати вивчення того чи іншого предмета; *навчальне обладнання*, що використовують у системі пізнавальної діяльності, різноманітні *матеріали й знаряддя навчального процесу*, «завдяки яким більш успішно і в короткий період досягають визначені цілі навчання».

Функції засобів навчання: заміна викладача як джерела знань, конкретизація й уточнення інформації; прямі об'єкти для вивчення – забезпечують опосередкований зв'язок з виробництвом і сприяють оволодінню вміннями й навичками; символічні, тобто знакові засоби з відповідної галузі знань [48, с. 155].

Класифікації засобів навчання в українській дидактиці:

- основні та допоміжні засоби, технічні й нетехнічні; засоби, які використовує викладач і студент [24, с 148];
- засоби зорової наочності (візуальні) – екранні, друковані, моделі, муляжі; засоби слухової наочності (аудіозасоби); засоби наочно-слухові (аудіовізуальні); технічні засоби – обладнання й апаратура; компютер та інформаційні технології (мережеві, телекомунікації, мультимедіа та бази даних, дистанційні) [25, с. 304, 308–312];
- прості засоби – словесні (підручники, посібники), візуальні (реальні предмети, моделі, картини); складні засоби – механічні візуальні пристрої, аудіальні, аудіовізуальні; засоби, що автоматизують процес навчання [35, с. 327–328].

Технічні засоби навчання (ТЗН) – сукупність технічних пристроїв з «дидактичним забезпеченням», що використовують у навчально-виховному процесі для надання й обробки інформації з метою оптимізації та підвищення його ефективності.

Функції технічних засобів навчання:

- *комунікативна* – функція передачі інформації;
- *управлінська* – передбачає підготовку до виконання завдань та організацію їх виконання, відбір, систематизація й упорядкування інформації, зворотній зв'язок і корекція процесу сприймання та засвоєння інформації;
- *кумулятивна* – збереження, документування і систематизація навчальної та навчально-методичної інформації, комплектація, накопичення, збереження, передача інформації;
- *науково-дослідницька* – пошук, перетворення, моделювання інформації [32, с. 27].

Класифікація технічних засобів навчання:

- **за функціональним призначенням і характером навчально-виховних задач:** технічні засоби передачі інформації, технічні засоби контролю (індивідуальні й групові); технічні засоби навчання та само-навчання; тренажерні; додаткові засоби автоматизації та комбіновані (виконуються декілька функцій);

- *за принципами будови та роботи:* механічні, електро-механічні; оптичні, звукотехнічні, електронні, комбіновані;
- *за видом навчання:* індивідуального, групового, поточного використання;
- *за логікою роботи:* лінійні та розгорнуті зі зворотнім зв'язком;
- *за характером впливу на органи чуття:* візуальні, аудіо-візуальні;
- *за характером пред'явлення інформації:* екранні, звукові, екранно-звукові й аудіовізуальні [32, с. 24–25].

Технічні засоби навчання та їх дидактичні функції у навчальному процесі

1. Технічні посередники джерела знань – наочне представлення навчального змісту

Засоби ілюстрації та демонстрації: аудіовізуальні засоби (програвач, магнітофон, телевізор, відеоманітофон, DVD-програвач тощо); візуальні джерела та їх моделі (таблиці, карти, картини й інші носії зображень); екранні посібники (проектори, діафільми, діапозитиви); фонопосібники: відео- та аудіозаписи, фільми, радіо- та телепередачі; мультимедійні посібники: навчальні програми й енциклопедії.

Звукові посередники джерела знань – звукового та слухового образів: невербальні акустичні та технологічні види – музика (інструменти, голоси) та шуми; вербальні види – екстралінгвістичні (мова) та паралінгвістичні (орфоєпіка й артикуляція); мультимедійні види – синтез і синхронізація вербалізованих і невербалізованих видів.

2. Технічні засоби – прямі об'єкти вивчення (прилади, обладнання й апаратура).

Звукотехнічне обладнання: об'єкт вивчення (прилади й апаратура, концертно-театральні, видовищні та студійні комплекси); *технічний засіб для засвоєння навичок його використання* (прилади й апаратура, концертно-театральні, видовищні та студійні комплекси).

3. Інформаційні технології навчання у навчальному процесі підготовки звукорежисерів.

Інформаційні технології навчання – це засіб навчання, який поділяють на: навчальні; діагностичні (тестові); тренувальні; імітаційні; моделюючі; віртуальне навчальне «середовище»; інструментальні програми засобів виконання конкретних операцій [48, с. 156–157; 20].

Інформаційні технології – предмет вивчення: мультимедійні навчальні програми; мультимедійні мистецькі енциклопедії; програми запису, обробки та передачі звуку; віртуальні аудіовізуальні навчальні комплекси.

Засоби мультимедіа у навчальному процесі – багатосередовищна система, комплексне представлення інформації на різноманітних носіях і в численних формах. Теоретична основа визначення дидактичних властивостей мультимедіа: теорія «симультанного синтезу» О. Р. Лурії та теорія «вторинно-творчого синтезу» Л. С. Виготського. У мультимедійному середовищі відбувається багатоканальне та багатфункціональне посилення сприймання навчального змісту й інтенсифікація його засвоєння за рахунок одночасного застосування часово-просторового й візуально-просторового представлення інформації [27, с. 51; 20].

Питання для самоперевірки

1. Назвіть основні форми занять у вищій школі.
2. Як необхідно організовувати практичні заняття?
3. Які форми занять є пріоритетними для мистецького навчання?
4. Що таке *педагогічна практика*?
5. Що таке *засоби навчання*?
6. Як використовують звукотехнічну апаратуру у навчальному процесі?
7. Як використовують інформаційні технології у навчальному процесі?

Рекомендована література

1. Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014
URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>; mon.gov.ua
2. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017.
3. Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України (накази Міністерства освіти України від 8.04.93 № 93, від 20.12.94 № 351).
4. Алексюк А. М. Педагогіка вищої школи України. Історія. Теорія : підручник. Київ : Либідь, 1998. 560 с.
5. Белявіна Н.Д. Мистецтво звукорежисури : роб. програма. Київ : ДАКККіМ, 2009. 35 с.

6. Белявіна. Н. Проблеми підготовки магістрів звукорежисерів // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : зб. наук. праць. Вип. XXII. Київ : Міленіум, 2009. 2009. С. 313–315.
7. Вишневецький О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. 3-тє вид., доопр. і доп. Київ : Знання, 2008. 566 с.
8. Выготский Л. С. Психология искусства / под. ред.. М. Г. Ярошевского. Москва : Педагогика, 1987. 344 с. URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Vugotsk/_PsIskus_Index.php
9. Коджаспирова Г. М., Петров К. В. Технические средства обучения и методика их использования : учеб. пособие. Москва : Академия, 2006. 352 с.
10. Кузьмінський А. І., Омеляненко. В. Л. Педагогіка : підручник. 3-тє вид., випр. Київ : Знання-Прес, 2008. 447 с.
11. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ-ри, 2009. 427 с.
12. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва: теорія та методика викладання мистецьких дисциплін. Київ : Освіта України, 2008. 247 с.
13. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2005. 360 с.
14. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2006. 352 с. (Альма-матер).
15. Шульгіна В. Д. Українська музична педагогіка : підручник. Київ : ДАКККіМ, 2008. 262 с.

ТЮТОРСЬКІ ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

1. Обговорення (дискусія, круглий стіл) «Законодавство у освіті та форми навчання»

1. Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014. URL: <https://www.zakon.rada.gov.ua; mon.gov.ua>
2. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017. URL: <https://www.zakon.rada.gov.ua; mon.gov.ua>.
3. Положення про проведення практики студентів закладів вищої освіти України (накази Міністерства освіти України від 8.04.93 № 93, від 20.12.94 № 351).

2. Обговорення (дискусія, круглий стіл) «Форми організації контрольних заходів»

Міжсесійні форми: попередній (діагностичний) *контроль* виявлення рівня знань і підготовленості; *поточний контроль* здійснюють постійно: оперативно надає відомості про рівень знань, умінь і навичок, допомагає педагогу підібрати раціональні методи, прийоми навчання; *тематичний контроль* – перевірка знань з певної теми за програмою; *атестація* (модульна) – *періодичний контроль*, що визначає якість засвоєння знань і їх відповідність до вимог програми.

Форми підсумкового контролю: заліки, екзамени, курсові роботи (проекти), державна атестація.

Підсумковий контроль здійснюють наприкінці семестру, навчального року, навчання. Оцінюють досягнуті результати, рівень їх загального розвитку; перевіряють якість засвоєння навчального матеріалу.

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ: НАЦІОНАЛЬНА ТА ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		Для екзамену	Для заліку
90–100	A	<i>відмінно</i>	<i>зараховано</i>
82–89	B	<i>добре</i>	
74–81	C		
64–73	D	<i>задовільно</i>	
60–63	E		
35–59	FX	<i>незадовільно з можливістю повторного складання</i>	<i>не зараховано з можливістю повторного складання</i>
0–34	F	<i>незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни</i>	<i>не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни</i>

Високий (творчий) рівень компетентності.

A (90–100) = 5 (відмінно) – студент виявляє особливі творчі здібності, демонструє глибокі знання навчального матеріалу, що міститься в основних і додаткових рекомендованих джерелах; уміння аналізувати явища, які вивчаються, у їхньому взаємозв'язку та розвитку, чітко й лаконічно; логічно та послідовно відповідати на поставлені питання; виявляє вміння застосовувати теоретичні положення під час розв'язання практичних завдань; переконливо аргументує відповіді.

Достатній (конструктивно-варіативний) рівень компетентності.

B (82–89) = 4 (добре) – студент демонструє міцні ґрунтовні знання навчального матеріалу; вільно володіє вивченим обсягом матеріалу, застосовує його на практиці; вільно розв’язує практичні справи та задачі; самостійно виправляє допущені помилки, кількість яких незначна.

C (74–81) = 4 (добре) – студент має міцні знання навчального матеріалу; уміє зіставляти, узагальнювати, систематизувати інформацію під керівництвом викладача; у цілому самостійно застосовувати їх на практиці; виправляти допущені помилки, серед яких є суттєві, добирати аргументи на підтвердження своїх думок.

Середній (репродуктивний) рівень компетентності.

D (64–73) = 3 (задовільно) – студент відтворює значну частину теоретичного матеріалу, виявляє знання та розуміння основних положень, але його знання мають загальний характер; має труднощі з наведенням прикладів і поясненням закономірностей; за допомогою викладача може аналізувати навчальний матеріал, виправляти помилки, серед яких значна кількість суттєвих.

E (60–63) = 3 (задовільно) – студент володіє навчальним матеріалом на рівні, вищому за початковий, значну частину його відтворює на репродуктивному рівні; знання мають фрагментарний характер; має труднощі з наведенням прикладів; допускає суттєві помилки.

Низький (рецептивно-продуктивний) рівень компетентності.

F_X (35–59) = 2 (незадовільно з можливістю повторного складання) – студент володіє матеріалом на рівні окремих фрагментів, що становлять незначну частину навчального матеріалу; не володіє термінологією, оскільки понятійний апарат не сформований; не вміє застосовувати теоретичні знання під час розв’язання практичних завдань; допускає значні помилки.

F (1–34) = 2 (незадовільно з обов’язковим повторним вивченням дисципліни) – студент володіє матеріалом на рівні елементарного розпізнання та відтворення окремих чинників, елементів, об’єктів; повністю не знає матеріал, не працював в аудиторії з викладачем або самостійно.

3. Проаналізувати й обговорити форми самостійної роботи студентів з дисципліни «Методика викладання звукорежисури» [18]

Самостійну роботу передбачено до кожної теми дисципліни:

- 1. *«Основні категорії дидактики: процес навчання й освіта»*, параграф 1.2. *«Зміст освіти»* передбачено: проаналізувати законодавчі акти й інструктивні документи щодо стандартів освіти та розробки нормативних документів освітньої діяльності; створити проекти навчальних планів і програм для спеціалізації *«Звукорежисура»*;
- 2. *«Освітня функція фахового навчання – засвоєння фахових знань, формування спеціальних умінь і навичок»*, заплановано: вивчити педагогічну літературу, у якій висвітлено такі поняття: *знання, уміння й навички*; визначити основні навички й уміння студентів спеціалізації *«Звукорежисура»*;
- 3. *«Методи навчання та їх класифікація»* запропоновано: проаналізувати літературу з методів мистецького навчання;
- 4. *«Добір методів навчання»* передбачено: написати реферати на тему *«Педагогічна майстерність»*; проаналізувати функції практичних методів навчання у навчальних програмах (за вибором); тестові завдання державного екзамену зі спеціальності *«Звукорежисура»*;
- 5. *«Форми і засоби організації освітнього процесу»* необхідно: відвідати заняття викладачів з фахових дисциплін і визначити якість лекційних і практичних занять; відвідати мистецькі заклади та проаналізувати якість проведення виробничої практики;
- 6. *«Педагогічні технології навчання»* передбачено: проаналізувати науково-творчу діяльність студентів (участь у конференціях, творчих проектах тощо); створити загальний проект *«Дистанційне навчання для звукорежисерів»*;
- 7. *«Теорія виховання як розділ педагогічної науки»* запропоновано: проаналізувати теоретичні концепції виховання; написати реферати на тему *«Напрями виховання»*; вивчити законодавчі та нормативні акти щодо національно-патріотичного виховання;
- 8. *«Напрями виховання фахівця мистецької сфери»* необхідно: проаналізувати виховні процеси у творчій сфері та написати реферати; вивчати документи щодо правового статусу й економічної складової творчої діяльності; проаналізувати поняття *художнє виховання, художньо-естетичне виховання* й написати реферати;

- 9. «Виховання художньо-образного сприйняття та мислення звукорежисера» заплановано: вивчити літературу з питань художньо-образного сприйняття та мислення й написати реферати; проаналізувати в аудіовізуальних творах основні параметри «слухового образу» та «звукового образу»;

- 10. «Формування професійних компетентностей фахівця аудіовізуальної сфери – звукорежисера» запропоновано: визначити й описати рівень компетентності фахівців – звукорежисерів; проаналізувати творчу діяльність звукорежисерів в аудіовізуальній сфері (театри, концертні організації, теле-, радіомовлення, кінематограф, шоу-бізнес тощо).

4. Письмове завдання

Написати реферати на такі теми:

1. «Класно-урочна система Я. Коменського»;
2. «Мангеймська система вибіркового навчання»;
3. «Дальтон-план – засвоєння інформації за індивідуальним планом і темпом»;
4. «План Трампа – максимальна індивідуалізація на основі технічних засобів навчання».
5. Засоби навчання в мистецькій освіті.

Розділ 2. МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ФАХОВИХ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН

4. Формування спеціальних знань, умінь і навичок та професійних компетентностей

Одним із напрямів спеціалізованої освіти є мистецька освіта, яка «передбачає здобуття спеціальних здібностей, естетичного досвіду та ціннісних орієнтацій у процесі активної мистецької діяльності, набуття особою комплексу професійних компетентностей». Вона «спрямована на професійну художньо-творчу самореалізацію особистості й отримання кваліфікацій у різних видах мистецтва» [8, ст. 21.1., 21.2].

4.1. Формування знань

Специфікою освітньої функції навчання зі спеціалізації «Звукорежисура» є *формування, таких видів знань, які б забезпечили йому в подальшій професійній діяльності високий рівень компетентності*. Так, враховуючи різноманітність напрямів професійного використання у творчо-виробничій сфері, звукорежисер повинен мати комплекс знань, що забезпечуватимуть вимоги щодо професійної діяльності [18].

Тому у *навчальних планах* закладів вищої освіти, які готують звукорежисерів передбачено систему *синтезу мистецької та математично-природничої підготовки*. Приміром, ураховано, що звукорежисер повинен мати фундаментальну підготовку з *мистецького та фізико-математичного спрямування, тобто з теорії й історії мистецтв, технічних наук (технологій) та інформатики* [21].

Особливо це стосується початкового етапу вивчення основ звукорежисури, коли студент повинен оволодіти знаннями акустичних законів, що відбуваються під час процесу випромінювання та розповсюдження звуку.

Першим інформативним масивом є слухова перцепція, тобто система прийому та перетворення інформації, яка забезпечує орієнтацію людини у навколишньому світі за допомогою слухових відчуттів. Ці теми розкрито у напрямках, пов'язаних з психологією, фізіологією та психоакустиком [60].

Необхідно засвоїти дані щодо психометрії – *сприйняття звукової інформації та процесів сенсорної й перцептивної її обробки*.

Для цього викладачу необхідно розкрити сутність психологічних теорій Г. Т. Фехнера та Е. Вебера, І. Мюллера та С. Стівенса. При засвоєнні цих знань, студент повинен розуміти тонку межу різниці закону Вебера-Фехнера, який пов'язує рівень відчуття сприйняття звуку з рівнем його інтенсивності, від закону Стівенса, величину відчуття сприйняття звуку виводить безпосередньо з абсолютної величини його інтенсивності.

Звукорежисер повинен усвідомлювати: орган слуху людини – вухо, це своєрідна сенсорна та перцептивна модель приймача звуку, який виконує функції аналізатора звуку, що сприймає людина; фізіологічні параметри слуху людини визначають: структуру слухового органа, процес перетворення коливань, дії рецепторних і нервових клітин, дискретизацію звукового сигналу.

У навчальних програмах передбачено також вивчення **ключових понять і термінів щодо суб'єктивних та об'єктивних характеристик засобів художньої виразності звуку: висота, гучність, тривалість** тощо.

Приміром, звукорежисер повинен усвідомлювати, що **висота звуку** – 1) висота тону як математична модель гармонійного коливання та 2) як абсолютна й відносна висота музичного звуку.

Висота звуку прямо залежна від частоти коливань пружного тіла: чим більше коливань в одиницю часу здійснює джерело звуку, тим вище звук. Частота коливань – це кількість періодів повного коливання за одну секунду – явище, властиве тільки **гармонійному, або синусоїдальному коливанню**.

Особливе значення в цих процесах мають **саме гармонійні звукові коливання**, що визначають музикантами як основний тон та обертони, а в акустиці як модель фізичного процесу, що породжує чистий тон і тісно пов'язана з таким математичними поняттям як **синусоїда та функція** [60].

Теорія музики, на відміну від акустики, що спирається на точні математичні одиниці для визначення параметрів звуку, **оперує відносно звуку такими поняттями як відчуття та сприйняття**. Музичні звуки прийнято вирізняти за принципом **відносності сприймання висоти звуку**: одного відносно іншого. **Ранжування звуків** відбувається згідно з музичною системою: відповідного строю, звукоряду, ступеню й інтервального складу.

Особливо важливим для діяльності звукорежисера є поняття *гучність*, яку в акустиці розрізняють як *рівень гучності, інтенсивність звуку і звуковий тиск*, що вимірюють відповідними одиницями.

На підставі узагальнення відомих відомостей студент повинен детально усвідомити, що *рівень гучності* довільного звуку (або шуму) – рівень інтенсивності рівногучного з ним чистого тону з частотою 1000 Гц. *вимірюють у фонах; одиниця вимірювання гучності – сон*, як гучність тону частотою 1000 Гц з рівнем гучності 40 фонів; *інтенсивність чи сила звуку* – кількість енергії, що проходить за секунду через одиницю площі, перпендикулярно хвилі; *звуковий тиск* – різниця між значеннями миттєвого й статичного тиску в точці відповідного середовища при проходженні через неї звукової хвилі тощо [60].

Однак, *гучність звуку – це відбиття в нашій свідомості сили звуку*. Гучність, яка є нашим відчуттям, змінюється не відповідно до конкретної сили звуку, а, згідно з законом Вебера-Фехнера, *змінюється пропорційно логарифму подразнення*.

Майбутній *звукорежисер повинен усвідомлювати* та розрізняти під час звукозапису чи звукопередачі, настроюванні апаратури й обладнання також і *відносні параметри гучності в музичних термінах, які зазначено в партитурі чи клавірі*.

Тривалість – виражений у ритмічних одиницях час, протягом якого здійснюються коливальні рухи джерела звуку. Сприймання органом слуху людини звуків різної тривалості та виду (звукові імпульси з різними огинаючими) зумовлене саме динамічними властивостями слуху людини [60].

У *фізиці час*, упродовж якого триває коливання джерела звуку, має абсолютні значення й *вимірюється об'єктивно конкретними фізичними одиницями*, а в *музиці* важливою є відносна тривалість звуку (з попередніми та наступними за ним звуками) і тому встановлено *відносні параметрів тривалості*: метр, доля, ритм, темп, тривалість тощо.

Отже, *види знань*, що повинні бути викладені під час навчання, можуть групуватись навколо термінів і понять, законів і теорій, які б виробили в студентів *систему орієнтації в синтезі науково-технічної, художньо-естетичної та мистецької інформації*. Фундаментом цих знань на початковому етапі повинні бути предметні галузі: теорія та історія мистецтв і фізико-математичні основи звукорежисури.

Критерієм синхронізації діяльності – викладання й учіння – є визначення домінантної їх спрямованості, якою є **«дія», визначена в педагогіці** одиницею **навчальної діяльності**. Необхідно передбачити всі основні види дій для роботи з відповідною інформацією, навчальним матеріалом чи предметом.

Різні види «дій» характеризують навчальну діяльність як систему відповідних послідовних дій: **сенсорні та перцептивні дії, орієнтовні та пізнавальні дії, предметні та виконавські дії** [41, с. 196].

Ми можемо використовувати комплекс різноманітних дій, які адекватні цілям навчання та специфіці засвоєваних знань – основним механізмом організації навчальних дій стає структурна обумовленість навчальних дій.

Необхідно сформувати таку систему особливих навчальних предметних дій, які б дозволили показати об'єкт через виявлення його походження (реально-предметні, ідеальні, фіксовані в знаках і символах), оволодіти принципами побудови дій з відповідними об'єктами та перейти до творчих продуктивних дій.

Основними орієнтирами вважаються зовнішні й внутрішні дії й операції, виконувані студентом. Визначальними тут є дії, які провадить студент з матеріалом сприймання, що структурований у навчальному предметі у вигляді основних інформаційних одиниць і методів роботи з ними.

Види дій залежать від об'єкта, на який вони спрямовані: матеріальні дії направлені на матеріальні предметні об'єкти, матеріалізовані дії – на моделі матеріальних предметних об'єктів [19; 20].

Як засіб засвоєння використовують такі дії, до орієнтовної основи яких належать специфічні особливості знань, що вивчають, і студент орієнтується в них на основі інформаційних одиниць певної галузі знань. І тільки в цьому випадку може бути сформований відповідний підхід до предметів і явищ, наприклад *математичний, фізичний, мистецький, технічний, технологічний, інформаційний*.

4.2. Формування умінь і навичок

Коли навчальний зміст стає предметом дій, виникає певна система операцій, яка охоплює весь предмет, об'єднаний єдиною предметною формулою.

Це може бути репродуктивна предметна практична діяльність за зразком чи продуктивна творча діяльність. Тому необхідно сформувати дію з відповідними попередньо визначеними якостями [19; 20].

Нами визначені дві основні частини *предметної дії* – *уміння й творчість*, які мають значення *орієнтовної й виконавської дії*.

Відтак, *формування умінь студента-звукорежисера під час процесу навчання здійснюється з урахуванням специфічного, тобто попередньо наміченого виду його діяльності – звукорежисури, де практичні вміння мають як технічну й технологічну, так і творчу спрямованість*.

За характером реалізації особливо вирізняють *вторинні уміння*, які засновані на доцільному використанні інформаційних одиниць цієї галузі знань і на відповідному виді діяльності під час практичних і творчих вправ:

– *практичні уміння* – спеціальні, специфічні уміння з конкретного виду діяльності.

– *творчі уміння* – не мають однозначного правила у своїй основі й передбачають елементи *творчості* – «*уміння – майстерність*» [24, с. 73].

Оскільки *вміння* – це здатність виконувати *певні дії* на підставі використання відповідних знань і досвіду, процес навчання повинен бути розроблений таким чином, щоб кожна тема, представлена в лекційному курсі була **реалізована у вигляді умінь: практичних (технічних, технологічних) і творчих**.

Розглянемо на прикладі творчої, технічної та технологічної діяльності звукорежисера *перелік умінь*, якими він повинен оволодіти для роботи в театральних-концертних закладах:

Творчі вміння концертно-театрального звукорежисера:

- здійснення «художнього» озвучення й звукотехнічний супровід концерту, видовищного дійства, вистави: робота з партитурою під час дійства; вироблення звукових ефектів – панорамування, реверберація та «луна»; ефект імітування зали та звукової перспективи;

врахування особливості «живих» концертів і виступів під фонограму, окремих жанрів вистав і концертів тощо;

- створення фонограми до видовищ, концертних програм (номерів) і вистав (музична, шумова, мовна) та забезпечення їх художньо-технічної якості (просторовість, прозорість, музична рівновага (баланс), тембр);

- створення звукової експлікації та звукової партитури на основі творчого задуму: компоненти музичного рішення – музика авторська, прикладна, відібрана з фонотеки, «живе» виконання (соло, хор, оркестр); компоненти шумового рішення – добір характеру та фактури шуму; створення шумової фонотеки (запис на натурі, імітація, музичні інструменти й електронні пристрої) тощо;

- втілення творчих завдань співавторів у створюваному звуковому образі, робота із режисером і драматургом, автором сценарію та музики, акторами й артистами (співаками, інструменталістами), колективами над мовним, музичним і шумовим рішенням дійства;

Практичні технічні й технологічні вміння театральньо-концертного звукорежисера:

- володіння апаратним комплексом театральньо-концертного звукорежисера;

- добір апаратного комплексу приміщення: театральних зал (програвачі, мікшерний пульта, підсилювачі, мікрофони, акустичні системи); концертних майданчиків – планувати гучність, потужність, електроживлення; здійснювати збирання й настроювання концертного комплексу (мікшерні пульти, інструменти, мікрофони, підсилювачі, гучномовці, моніторні акустичні системи), засоби обробки (компресори, лімітери, еквалайзери, ревербератори й інші пристрої ефектів);

- урахування акустики приміщення і його звукового покриття; вчасно виявляти та видаляти технічні дефекти, уникати дефектів (нелінійні спотворення, перешкоди, резонансні явища, обмеження частотного діапазону);

Психолого-педагогічні *передумови успішного формування навичок*: передача інтелектуальних функцій «м'язовій пам'яті» – м'язам рук, ніг, органам мовлення, інтелект «звільняється від монотонної та виснажливої діяльності, беручи на себе більш творчі й складніші функції» [24, с. 73].

Навички як компонент уміння, формуються на підставі **ціле-спрямованих вправ**, які доводять до автоматизації уміння та певний спосіб дій.

Навички звукорежисера – це технічні й технологічні навички творчого характеру.

Охарактеризуємо види синтетичних навичок.

Творчі навички – це процес створення нового мистецького продукту на основі правил оперування поняттями й відпрацювання творчих умінь і базових мистецьких знань у спеціалізованій сфері їх використання за допомогою яких індивід без зайвих зусиль досягне творчого результату.

Технічні навички – автоматизовані дії за допомогою техніки направлені на створення мистецького «продукту», що дозволяють завдяки цим навичкам виконувати певну дію раціонально, точно та швидко, без зайвих затрат фізичної й нервово-психічної енергії.

Технологічні навички – це сукупність і послідовність окремих операцій у різних видах діяльності, доведені до автоматизму способи виконання раціональних, точних, швидких дій для отримання бажаного результату.

Творчо-технічні навички – автоматизовані дії за допомогою техніки та творчих умінь, спрямовані на створення мистецького «продукту»; дії, що дозволяють завдяки цим навичкам виконувати певну дію раціонально, точно й швидко, без зайвих затрат фізичної та нервово-психічної енергії.

Творчо-технологічні навички – сукупність і послідовність окремих операцій у різних видах діяльності, доведені до автоматизму способи виконання раціональних, точних, швидких творчих дій для створення якісно нового творчого, у певному випадку, мистецького продукту за допомогою технологій.

Проаналізуємо якими навичками і за допомогою яких певних дій сплановано оволодіти студенту-звукорежисеру під час окремих практичних занять зі спеціалізованого циклу предметів. У таблиці 1 представлено перелік дисциплін і характеристики сформованості професійних навичок.

Творчі та творчо-технологічні навички

Дисципліна	Назва дії	Характеристика творчої навички	Характеристика технічних і технологічних навичок
1	2	3	4
<p>Звукорежисура Тема. Технології створення звукового продукту на основі звукових редакторів. Adobe Audition Steinberg Nuendo</p>	<p>Творчі дії Вивчити запропонований аудіо-, відеотвір і розробити творче його вирішення: художня ідея звучання аудіотвору; акустичні параметри місця дії відеотвору.</p> <p>Практичні дії Технологічні дії Вивчити дію програмного редактора, настроїти його та підготуватись до запису проекту.</p> <p>Технічні дії Підготувати до запису технічне студійне обладнання</p>	<p>Вид навички Створення музичної композиції, підготовка колективу чи виконавця до запису. Музично-шумове оформлення твору</p>	<p>Вид навички За допомогою процесорів обробки фонограм здійснити: імітації акустики різних приміщень</p> <p>Вид навички На основі програмного звукового редактора здійснити: потрековий запис твору</p>
<p>Театрально-видовищна звукорежисура Теми: 1. Робота звукорежисера над звуковою експлікацією вистави 2. Звукорежисура в музичному театрі. 3. Робота звукорежисера під час гастролей театру</p>	<p>Творчі дії Вивчити драматургічну основу твору, характеристики героїв, розробити вимоги до експлікації й основні музично-шумові характеристики</p> <p>Технологічні дії Вивчення комп'ютерних програм обробки звуку та створення на їх базі шумових ефектів, музичних творів</p>		<p>Вид навички Запис необхідних шумів і музичних фрагментів для звукової експлікації. Розробка, створення різноманітних ефектів</p>

1	2	3	4
<p>Звукорежисура кіно</p> <p>Теми: Творчі й технологічні особливості створення звукової концепції кінофільмів різних жанрів</p>	<p>Технічні дії На підставі технічного райдеру підібрати комплект звукотехнічного обладнання</p> <p>Творчі дії Створити звукову експлікацію навчального фільму</p> <p>Технологічні дії Здійснити звукозапис аудіотреків фільму з допомогою програм обробки звуку та створення на їх базі звукових і шумових ефектів</p> <p>Технічні дії Підготувати технічні засоби для звукозапису звукового оформлення</p>	<p>Вид навички Розробити звукову експлікацію обраної (із запропонованих) п'єси</p> <p>Вид навички Дослідження жанрів кіномистецтва. Створити звукову експлікацію сценарію: підібрати чи написати музику, шуми та мовні характеристики героїв</p>	<p>Вид навички Визначення оптимального виїзного комплексу звукотехнічного обладнання</p> <p>Вид навички Запис мовних треків ігрових сцен та епізодів, акустичних обставин (реальні звуки та шуми природи, міста, приміщення) за допомогою відповідних мікрофонів</p> <p>Вид навички Підготувати комп'ютерні програми обробки звуку та створення на їх базі звукових і шумових ефектів аудіофайлів</p> <p>Вид навички Добір місць зйомки та розрахунок акустики павільйону. Добір типу та місця розташування мікрофонів</p>
<p>Майстеринг</p> <p>Тема: Сутність майстерингу та знайомство з мастер-процесорами</p>	<p>Технологічні дії</p> <p>Технічні дії Здійснити системні налаштування програм для здійснення майстерингу (Adobe Audition, Steinberg Nuendo, Cubase, Magic Samplitude, Wave-Lab) за вибором</p>		<p>Вид навички Вивчення технічних характеристик однієї з поданих програм – формуються технологічні навички роботи з програмними процесорами</p>

1	2	3	4
	Підключити до програми мастер-модулів (плагінів) і вивчити особливості їх інтерфейсу		Формування технічних навичок узгодження програм і плагінів між собою
	Ознайомитись із ефектами обробки	Формування творчих навичок під час ознайомлення з ефектами обробки. Наприклад стильові особливості твору	Формування технічних навичок у роботі з ефектами обробки
	Визначити основні функції роботи над майстерингом за допомогою програмних модулів обробки звукових файлів	Формування творчого майстерингу при роботі з конкретним звуковим файлом за допомогою програмних модулів обробки звукових файлів	Формування навичок технічного майстерингу

4.3. Формування професійних компетентностей

Специфікою освітньої функції навчання зі спеціалізації «Звукорежисера» є формування такого комплексу *знань, які б забезпечили йому в подальшій професійній діяльності високий рівень компетентності.*

Спеціалізована вища мистецька освіта полягає в «набутті здобувачем вищої освіти компетентностей відповідного ступеня вищої освіти (молодшого бакалавра, бакалавра, магістра, доктора філософії / доктора мистецтва та доктора наук) за певною мистецькою спеціальністю» та відповідною кваліфікацією [8, ст. 21.2.].

«Режисер звуку» – звукорежисер, саундінженер, саундпродюсер, саунддизайнер – це фахівець, який знаходиться всередині комунікативних відносин між автором, виконавцем і публікою, і своєю діяльністю здійснює психолого-емоційний (психоакустичний), розвивальний і виховний вплив на слухача, що суттєво підвищує його роль у соціально-мистецькій комунікації.

Окрім засвоєння системи знань, освітня функція забезпечує *формування умінь* – здатності виконувати професійні дії, засновані на доцільному використанні знань під час їх практичної професійної

діяльності й *автоматизованих умінь – навичок здатності виконувати посадові обов'язки, тобто професійні дії* раціонально, «без зайвих затрат фізичної та нервово-психічної енергії».

Найпоширеніші професійні посади, які може займати звуко-режисер (бакалавр, магістр): завідувач, керівник (художній, музичний) чи головний спеціаліст (фахівець) творчого підрозділу (наприклад, головний редактор, режисер, звуко-режисер тощо); викладач закладу вищої освіти, викладач професійного навчально-виховного закладу, науковий співробітник, методист; мистецтвознавець (кіно-, театральне та музичне мистецтво); редактор (музичний, телевізійний), звуко-оформлювач; режисер, звуко-режисер, оператор звукозапису (звуко-оператор, радіооператор); інженер засобів радіо та телебачення (інженер звукозапису, технік звукозапису) тощо.

Показники та параметри сформованості професійних компетентностей звуко-режисера:

- знання та способи мислення, професійні та світоглядні якості звуко-режисера;
- творчі, технологічні й організаційні уміння та навички звуко-режисера для діяльності в закладах культури і мистецтва: театри, концертні організації, телебачення та радіо, кіностудії, студії звукозапису тощо;
- функції звуко-режисера в мистецькій сфері, на підставі яких формуються професійні компетентності.

Параметри сформованості професійних компетентностей і показники готовності до творчої діяльності фахівця-звуко-режисера

Професійні компетентності театрального звуко-режисера

Театральний звуко-режисер повинен знати.

Основні етапи історії театру. Античний театр: давньогрецький і римський. Театральні дійства Середніх віків: літургійна драма, світська драматургія (міраклі, містерія, мораліте, фарс). Театру епохи Відродження: італійська комедія дель арте, іспанська драма, англійська трагедія. Французький класицизм: трагедія та висока комедія. Романтичний театр та опера: історична й соціальна драма.

Художньо-естетична платформа розвитку театру ХХ ст. Види театру: драматичний театр, опера, балетний театр, ляльковий театр, оперета, театр-кабаре, театр танцю, вуличний і народний театр, репертуарний театр і театральна антреприза.

Вітчизняний театр: скоморохи, шкільний театр і шкільна драма. Театральне мистецтво XVIII ст. Художній реалізм у театрі XIX – початку XX ст. «Корифеї» української сцени. Театр XX – XXI ст.: «радянський театр», український театр постмодернізму.

Основні **драматичні жанри** (драма, комедія, трагедія), їх різновиди. **Функції засобів виразності** (музики, мови, шумів і тиші у виставі), їх класифікація.

Історію розвитку театральних приміщень. Ранні форми театрів: відкритий грецький і римський театр. Театральні споруди Відродження: критий італійський театр (Олімпіко у Віченці, Фарнезе у Пармі); англійський «Глобус», іспанський «кораль». Театр XVII – XVIII ст.: придворні палацові комплекси (галереї, зали, парки тощо); міські громадські споруди (театр, ратуші, отелі, корти, навчальні заклади, ринки); культові споруди. Багатоярусні театральні приміщення XIX – XXI ст.

Класифікацію театральних приміщень. Мовленеві зали: висока розбірливість мови, малий час реверберації, інтенсивність прямого звуку. Драматичні театри: об'єм зали, ярусна система, наближення слухача до сцени, максимальний об'єм приміщення та система першого відбиття. Універсальні зали, музично-драматичні театри: оптимальний час реверберації, використання електро-акустичних засобів і засобів архітектурної акустики (змінне звукопоглинання, трансформація звуковідбиваючих поверхонь залу).

Акустичні особливості театральних залів. Суб'єктивна оцінка акустики залу. Об'єктивні акустичні характеристики приміщення (об'єм приміщення, дифузне поле, коефіцієнт поглинання поверхні, стандартна реверберація, «оптимум» реверберації). Акустичні вимоги до різних видів приміщень: приміщення для мови, зали драматичних театрів, універсальні зали для мовних і музичних творів. Акустичні розрахунки й оцінка акустики театральних приміщень, вимірювальна апаратура.

Апаратурний комплекс театру.

Апаратурний комплекс залів драматичних театрів: програвачі, мікшерний пульт, підсилювачі, мікрофони, акустичні системи. Акустичні системи: глядацького залу, сценічного комплексу, оркестрової ями (моніторна система). Мікрофонна техніка в спектаклі: радіо-мікрофони, петличні мікрофони та мікрофонні гарнітури, підвісні мікрофони, «пушки», пристрої подавлення зворотнього зв'язку. Засоби обробки: компресори, лімітери, еквайзери, ревербератори

та інші пристрої ефектів. Комутаційна система. Система технологічного зв'язку. Звукозаписуючий студійний комплекс.

Класифікацію та принципи побудови систем звукопідсилення в просторах різного призначення; причини виникнення акустичного зворотнього зв'язку і засоби його усунення, методи вимірювань і суб'єктивної оцінки систем звукопідсилення, методи розрахунку акустичної розбірливості, принципи побудови систем озвучання відкритих просторів і методи розрахунку акустичної вибірковості.

Театральний звукорежисер повинен уміти.

Знаходити звукове вирішення театрального заходу (вистави, видовища), мислити звуко-зоровими образами; володіти апаратурним комплексом театральньо-видовищного звукорежисера.

Працювати з режисером і драматургом, автором сценарію та музики, акторами над мовним, музичним і шумовим рішенням спектаклю. Створення звукової експлікації та звукової партитури на основі режисерського задуму.

Враховувати основні компоненти звукового рішення.

Музика в композиції вистави: авторська, прикладна, відібрана, використання «бібліотеки», «живе» виконання (соло, хор, оркестр). Шумове рішення спектаклю: вибір характеру та фактури шуму. Експлікація шумового оформлення. Створення шумової фонотеки: запис на натурі, імітація, музичні інструменти й електронні пристрої. Звукові ефекти: панорамування; реверберація й ехо; ефект імітування; ефект транспонування звукових частот та ефект звукової перспективи тощо. Фонограма (музична, шумова, мовна) як художній засіб звуко-технічного оформлення спектаклю.

Працювати в студії звукозапису театру. Здійснювати запис шумів, музики та мови; лінійний і нелінійний монтаж аудіо й аудіо-візуальних творів. Ураховувати особливості запису музики різних жанрів, стилів та епох.

Здійснювати організацію музичного, шумового і звукотехнічного супроводу вистави: виконувати повний цикл роботи зі звуком у процесі створення звукового та звуко-зорового образу у виставі, працювати з експлікацією (партитурою) під час вистави, корегувати фонограми та звукові ефекти; здійснювати трансляції, звукопідсилення; працювати з мікшерним пультом, мікрофонами, процесорами ефектів; розраховувати музичний баланс, тембри, просторове враження, упереджувати технічні завади; добирати електроакустичну апаратуру для систем озвучення та звукопідсилення; застосовувати на практиці

принципи побудови систем штучної реверберації, роботу процесорів і методи комп'ютерного управління параметрами звукового поля в приміщенні; добирати звукотехнічну апаратуру, різноманітні технічні засоби для виконання творчих завдань, правильно експлуатувати звукотехнічну апаратуру; налаштовувати її для проведення запису, трансляції та звукопідсилення (перевірка основних технічних засобів звукового тракту), здійснювати запис із застосуванням різних технологій (стерео, багатодоріжкову, сурраунд), здійснювати керування роботою технічного персоналу.

Працювати *під час гастролей театру*: обговорення вимог щодо апаратурного забезпечення; створення технічного райдеру; формування виїзного комплексу звукотехнічного обладнання (підготовка та настроювання, компонування й комутація, транспортування обладнання).

Творча діяльність театрального звукорежисера.

Створення оригінальних фонограм до вистави. Робота з режисерами та виконавцями. Творчий звукозапис номерів (вокалістів, інструменталістів, ансамблю, оркестру). Запис під час вистави. Пристрої запису. Звукорежисер, як автор і продюсер: композитор, драматург, аранжувальник, виконавець (вокаліст, інструменталіст). Захист авторських прав театрального звукорежисера.

Професійні компетентності концертного звукорежисера

Концертний звукорежисер повинен знати.

Історію розвитку концертнування. Основні історичні етапи розвитку концертнування: класичний, романтично-віртуозний, сучасний постмодерний; концертні жанри: поліфонічні (фуги, меса), прості гомофонні, класична соната та симфонія, романтичні камерні (вокальні й інструментальні) та програмні цикли, сучасні індивідуалізовані авторські та технологічні, популярні та масові.

Осередки концертної діяльності. Історичний розвиток архітектури концертних залів. Акустичні та технічні особливості концертних залів. Реверберація й дифузне поле та пристрої для їх вимірювання. Звукоізоляція: звукопоглинаючі та звуковідбиваючі матеріали. Технічні характеристики концертних осередків.

Різновиди акустичних і технологічних залів. Історичні приміщення та храми як концертні зали. Філармонічні, виставкові, конференц-зали. Циркові та виробничі приміщення. Технологічні зали:

особливості технологічного обладнання, світло-, та звукокомутації. Робочі місця звукорежисерів.

Інструментознавство: інструменти музикування, що характерні для відповідного часу та регіону; видатні виконавці-інструменталісти. Основи вокального мистецтва, голосові характеристики (діапазон, тембр). Видатні виконавці-вокалісти.

Концертний звукорежисер повинен уміти.

Знаходити звукове вирішення концертного заходу, володіти апаратурним комплексом концертного звукорежисера.

Розрізняти концертні комплекси: різновиди концертних комплексів і їх застосування в акустичних, технологічних залах і на відкритих майданчиках. Добирати обладнання (гучність, потужність, напруга, опір) і його електроживлення; компонувати (збирання та настроювання) концертні комплекси; настроювати та перевіряти інструменти, мікрофони, моніторні акустичні системи.

Працювати з концертними комплексами:

- малі концертні комплекси та їх складові елементи: мікрофони, програвач, мікшерний пульт, підсилювач, гучномовці;
- концертні комплекси середньої складності: складові елементи (мікрофони, програвачі, мікшерний пульт, підсилювачі, гучномовці, монітори); засоби обробки (ревербератор, компресор, еквайзер);
- великий концертний комплекс: особливості діяльності звукорежисерів різного профілю (порталів, моніторів, пультів тощо); акустику залів і їх звукове покриття; технічні особливості «живих» концертів і виступів під фонограму, сольного та збірних концертів, окремих жанрів;
- мобільний концертний комплекс для гастрольних концертних груп і колективів: мікрофони (радіо-, комутаційні), програвачі (різні носії), мікшерний пульт (від 24 каналів), засоби обробки (еквайзери, багатоканальні лінії затримки, ревербератори, компресори, обмежувачі шуму, ексайтери тощо), монітори, підсилювачі, акустичні системи тощо; транспортування обладнання.

Враховувати особливості місцевості відкритого майданчику: місце розташування, площа звукового покриття, наявність оточуючих будівель; спеціальні складові елементи: підвісні акустичні конструкції, радіоапаратура із великим радіусом покриття, розміщення пульта звукорежисера й іншого обладнання.

Професійні компетентності звукорежисера кіно

Звукорежисер кіно повинен знати.

Історію розвитку кінематографу: зародження кінематографу – період «німого кіно», розвиток звукового кіно, специфіку кінематографу в різних країнах (європейське кіно, американське кіно). Вітчизняний кінематограф: історія українського кіно; видатні українські діячі кіно, кіностудії, технологічна основа кіновиробництва.

Основні кіножанри: за способом побудови художнього образу та за предметом відображення. **Види** музики та мови, шумів і тиші (внутрішньокадрові, закадрові). **Функції** музики та мови, шумів і тиші, їх класифікація. **Місце** музики та мови, шумів і тиші **в композиції**, їх взаємодія з іншими компонентами **кінотвору**.

Звукорежисер кіно повинен уміти.

Звукорежисер:

- готує звукову експлікацію, бере участь у розробці режисерського сценарію;
- здійснює звукове оформлення фільму відповідно до загального задуму автора сценарію та режисера;
- займається записом звуку: проводить пробні записи звуку; записує проби акторів,
- відбирає фонетичний матеріал, здійснює синхронні записи, озвучування, запис музики та шумів, перезапис фільму;
- відповідає за художню й технічну якість звуку фільму;
- здійснює й контролює синхронність звукозапису та монтаж усіх видів звуку;
- опрацьовує кінцевий варіант фонограми фільму, який створюється в результаті перезапису усіх вихідних елементів, складових звукового ряду;
- є членом знімальної групи, керівником звукового цеху.

Звукооператор: здійснює технічний контроль запису – відстежує рівень звуку всередині кадру, рівні звуку фонових шумів і звуку діалогів; займається мікшуванням звуку й контролем рівня звуку, приведенням рівня звучання мови та діалогів, шумів і музики відповідно до заздалегідь складеної звукорежисером експлікації; підпорядковується звукорежисеру, є членом знімальної групи.

Мікрофонний звукооператор: забезпечує розміщення мікрофонів, управляє мікрофонами в процесі зйомки.

Позастудійний звукооператор – запис зовнішніх звуків.

Звукорежисер «зведення» та монтажу (саунддизайнер) – створення «записаних» фільмів у студії монтажу та загальне «зведення» матеріалу.

Він повинен враховувати специфіку роботи в різних видах кінематографу (ігровий, документальний, науково-популярний, анімаційний, музичний тощо).

Добирати та знати бібліотеки й картотеки музики і шумів: картотека музики та шумів – власна картотека звукорежисера для звукового оформлення теле-, чи радіопроеграми; бібліотеки музики – тематична колекція спеціально створена на студіях звукозапису компаніями звукозапису; бібліотеки шумів і спецефектів – тематична колекція спеціально створена компаніями звукозапису та кінокомпаніями.

Професійні компетентності звукорежисера телерадіомовлення

Звукорежисер телерадіомовлення повинен знати.

Історію радіо та телебачення: зародження радіомовлення та телебачення; специфіку телерадіомовлення в різних країнах; вітчизняне телерадіомовлення: історію українського телерадіомовлення: осередки (радіо-, та телестудії), принципи телерадіомовлення; технологічну основу теле- та радіовиробництва.

Види та жанри теле- й радіопередач: інформаційні, аналітичні, журналістсько-публіцистичні, науково-навчальні жанри, культурно-мистецькі, розважальні, структуруючі жанри [109, с. 36–59].

Види та функції медіамузики, фонотеки та картотеки медіамузики [109, с. 20–23].

Звукорежисер телерадіомовлення повинен уміти:

- **звукорежисер ефіру** – робота зі звуком під час прямих трансляцій. Основне завдання звукорежисера при створенні звукової партитури ефірного твору зводиться до запобігання слухового дискомфорту в публіки під час прослуховування й перегляду ефірної програми; робота за мікшерним пультом (контроль мікрофонних систем, мікрофонна «роздача»), подача звуку в студію (зворотня, чиста лінія); забезпечення багатоканального зв'язку, передача по супутникових каналах;

- **звукорежисер з акустики та мікрофонів** – робота зі звуком під час прямих трансляцій (баланс гучності, оптимальне положення мікрофонів); добір мікрофонів і гучномовців, їх розташування.

- *позастудійні звукорежисери* – запис зовнішніх звуків.
- *звукорежисер «зведення» та монтажу* – звукооператор, саунддизайнер – музичний редактор – створення «записаних» передач у студії монтажу й зведення. Для цього мати картотеки музики та шумів – власна картотека звукорежисера для звукового оформлення теле-, чи радіопроеграми; бібліотеки медіамузики – тематична колекція спеціально створена на студіях звукозапису кампаніями звукозапису; бібліотеки шумів і спецефектів – тематична колекція спеціально створена компаніями звукозапису та кінокомпаніями.

Питання для самоперевірки

1. Охарактеризуйте поняття *знання*.
2. Охарактеризуйте поняття *уміння*.
3. Охарактеризуйте поняття *навички*.
4. Охарактеризуйте поняття *компетентності*.
5. Визначте характеристики основних понять: *знання, уміння, навички, компетентності*.
6. Сформулюйте компетентності «Звукорежисера».
7. Сформулюйте фахові компетентності звукорежисера в аудіовізуальній сфері (кіно, телебачення), концертно-театральній діяльності.
8. Які знання повинен мати звукорежисер (театру, кіно, телебачення, радіо)?
9. Назвіть основні функції звукорежисера в аудіовізуальній сфері.
10. Чи може бути звукорежисер автором творчих проєктів?
11. Чи повинен володіти звукорежисер знаннями з питань композиції та драматургії?
12. Які основні творчі й організаційні якості необхідно виховувати у фахівця аудіовізуальної сфери?

Рекомендована література

1. Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014.
URL : <http://www.zakon.rada.gov.ua>; mon.gov.ua
2. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017.
URL : <http://www.zakon.rada.gov.ua>; mon.gov.ua .
3. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : Постанова Кабінету Міністрів України (від 23.11.2011 № 1341)
4. Белявіна Н.Д. Мистецтво звукорежисури : роб. програма. Київ : ДАКККіМ, 2009. 35 с.

5. Белявіна Н.Д. Педагогічні умови використання комп'ютерних технологій на початковому етапі музичної освіти : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 ; КДУКіМ. Київ, 1999. 18 с.
6. Белявіна. Н. Проблеми підготовки магістрів звукорежисерів // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : зб. наук. праць. Вип. XXII. Київ : Міленіум, 2009. 2009. С. 313–315.
7. Безклубенко С. Д. Український енциклопедичний кінословник. Київ : КНУКіМ, 2006. Т. 1. Основні терміни і поняття. 500 с.
8. Бондарчук О. І., Бондарчук Л. І. Основи психології та педагогіки : курс лекцій. Київ : МАУП, 1999. 163 с.
9. Бут О. В. Звук як компонент образної структури фільму : автореф. дис. канд. мистецтвозн. / НАН України. Ін-т мистецтвозн., фольклорист. та етнології ім. М.Т. Рильського. Київ, 2007. 19 с.
10. Дьяченко В. В. Творческая деятельность украинских звукорежиссеров на примере Киевского дома звукозаписи Национальной радиокompании Украины 1960–1980 гг. // Журнал науч. публик. аспирантов и докторантов. Курск, 2013. № 10 (88). с. 182–185.
11. Ващенко Г. Загальні методи навчання : підручник для педагогів. Київ : Українська видавнича спілка, 1997. 441 с.
12. Вишневський О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. 3-тє вид., доопр. і доп. Київ : Знання, 2008. 566 с.
13. Волкова Н. П. Педагогіка : посібник. Київ : Академія, 2001. 576 с. (Альма-матер)
14. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 375 с.
15. Ефимова Н. Н. Звук в эфире : учеб. пособие для вузов. Москва : Аспект Пресс, 2005. 140 с.
16. Козюренко Ю.И. Основы звукорежиссуры в театре : учеб. пособие для театр. учеб. заведений. Москва : Искусство, 1975. 246 с.
17. Мартиненко С.М., Хорунжа Л.Л. Загальна педагогіка : навч. посібник. К., 2000. 174 с.
18. Мащенко І. Г. Енциклопедія електронних масмедіа : у 2 т. Т. 2. Термінологічний словник основних понять і виразів: телебачення, радіомовлення, кіно, відео, аудіо. Запоріжжя : Дике поле, 2006. 511 с.
19. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ-ри, 2009. 427 с.
20. Педагогіка : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / Ю. К. Бабанский и др. ; под ред. Ю. К. Бабанского. Москва : Просвещение, 1988. 479 с.

21. Современная звукорежиссура: творчество, техника, образование / под. науч. ред. С. А. Осколкова. Санкт-Петербург : СПбГУП, 2013. 142 с. (Новое в гуманитарных науках ; Вып. 62.)
22. Станіславська К. І. Мистецько-видовищні форми сучасної культури : монографія. Київ : НАКККіМ, 2012. 320 с. : іл.
23. Рязанцев Л. В. Звукорежиссура: навч. посіб. Київ : ДАКККіМ, 2009. 144 с.
24. Лисса Зофья. Эстетика киномузыки / пер. с нем. А. О. Зелениной, Д. Л. Каравкиной. Москва : Музыка, 1970. 495 с.
25. Фількевич Г. М. Музыка в драматичному театрі. Київ : КДІТМ, 2004. 72 с.
26. Фількевич Г. М. Співдружність муз: театр – музика – кіно : монографія. Київ : КНУТКТ, 2005. 76 с.
27. Фіцула М.М. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2006. 560 с. (Альма-матер).
28. Чернышов А. В. Музыка на телевидении : учеб. пособие / предисл. Т. Н. Хренникова. Москва : Изд-во Моск. ун-та. 2009. 112 с., ноты, схемы.
29. Шак Т. Ф. Музыка в структуре медиатекста : науч. издание. Краснодар, 2010. 326 с.

ТЮТОРСЬКІ ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

1. Обговорення текстів законів і нормативних актів «Фахові компетентності творчих професій»

1. Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014.
URL : <http://www.zakon.rada.gov.ua; mon.gov.ua>
2. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017.
URL : <http://www.zakon.rada.gov.ua; mon.gov.ua>
- Стаття 21. **Спеціалізована освіта додаток А.**
Про затвердження Національної рамки кваліфікацій Постанова Кабінету Міністрів України (від 23.11.2011 № 1341)

2. Текстовий матеріал для обговорення (дискусія, круглий стіл)

На прикладі творчої, технічної та технологічної діяльності звукорежисера обговорити *перелік умінь*, якими він повинен оволодіти для ефективної роботи на телерадіомовленні та кіновиробництві.

Творчі вміння звукорежисера телерадіомовлення та кіно:

- здійснення «художнього» озвучення й творчо-технологічне звукове вирішення кінофільмів різних жанрів; участь у розробці режисерського сценарію; здійснення звукового оформлення фільму відповідно до загального задуму автора сценарію й режисера; розроблення образної аудіовізуальної концепції – звукорежисерську експлікацію кінофільму;
- здійснення запису звуку: пробні записи звуку, добір фонетичного матеріалу, запис музики й шумів;
- створення «записаних» передач і телесеріалів у студії монтажу; здійснення репортажних записів;
- створення звукової теле-, радіопартитури трансляцій та експлікацій «записаних» передач, програм, фільмів (серіалів);
- визначення видів внутрішньокадрової музики і шумів (трансляції – показ процесу виконавства, інтер'єру й відеокліпів) та оформлювальної музики (концентрований, дискретний, мозаїчний тематизм);
- визначення способів взаємодії звуку й зображення в кадрі: ілюстративний (коментує зображення в кадрі), аудіовізуальний контрапункт (синхронність, асинхронне зміщення, асинхронний контраст);
- добір музично-шумового матеріалу: оригінальна авторська музика, компілятивна (на «підборі») музика, фонотека (картотека) медіамузики та шумів, запис реальних зовнішніх шумів тощо.

Практичні технічні та технологічні вміння звукорежисера телерадіомовлення та кіно:

- забезпечення художньо-технічної якості звуку фільму; контроль синхронності звукозапису та монтаж усіх видів звуку; розміщення й управління мікрофонами в процесі зйомки;
- здійснення технічного контролю запису – рівень звуку всередині кадру, рівні звуку фонових шумів і звуку діалогів;
- опрацювання кінцевого варіанту фонограми фільму, який створюється в результаті перезапису усіх вихідних елементів, складових звукового ряду;
- мікшування звуку й контроль рівня звуку – звучання мови та діалогів, шумів і музики відповідно звукорежисером експлікації;
- здійснення звукового супроводу під час прямих телерадіотрансляцій;

- робота за мікшерним пультом (контроль мікрофонних систем, мікрофонна «роздача», баланс гучності);
- «зведення» та монтаж, саунддизайн і музичне редагування трансляцій і «записаних» передач і фільмів;
- оцінення звукозапису й аудіофонограм, яка містить такі параметри: прозорість (роздільне сприйняття кожного з компонентів звукової палітри), просторове враження (різноплановість звуку), музичний баланс (сміслово врівноваженість гучності звучання окремих груп інструментів, солістів), тембр (специфічне забарвлення звуку), художня якість (виконання), стереофонічний ефект (відчуття просторового розподілу й роздільної здатності звучання), техніка прийому звуку (сумарна оцінка технічної якості звучання), інструментування (аранжування), перешкоди (чинники, що заважають сприйняттю музики, тексту), динамічний діапазон (параметр інтенсивності й насичення звучання).

2. Письмові роботи

1. Проаналізувати навчальні посібники та підручники, мистецького та фізико-математичного спрямування.

2. Проаналізувати навчальні програми дисциплін, під час вивчення яких формуються комплексні знання мистецького та фізико-математичного спрямування.

3. Проаналізувати навчальні програми дисциплін, під час вивчення яких формуються комплексні творчо-технологічні, творчо-технічні уміння й навички.

4. Розробити таблицю – опис творчих, технічних і технологічних навичок за обраною дисципліною:

Дисципліна	Назва дії	Характеристика творчих навичок	Характеристика технічних і технологічних навичок

5. Діяльність звукорежисера в законодавстві та нормативних актах.

3. Дискусія «Студійна творчість сучасного звукорежисера»:

- Студійна творчість: мистецтво звукозапису, аранжування й оркестровки.

- Художньо-творчі принципи створення авторської звукової партитури.

- Звукорежисер як автор: композитор, аранжувальник, музикант-виконавець. Основні категорії музичної композиції: музична форма та фактура, мелодія й принципи голосоведіння, гомофонно-гармонічний і поліфонічний склад, ладово-функціональна організація, жанри. Авторська виконавська інтерпретація.

- Звукорежисер як саундпродюсер. Вимоги до творчих проєктів. Звукова концепція та її реалізація: добір авторів і виконавців, звукозапис, реклама та просування (промоушн) продукту.

5. Добір методів навчання та їх фахова спрямованість

У дидактичних дослідженнях відзначено, що чим «більше аспектів було обґрунтовано при виборі методів навчання (у перцептивному, гностичному, логічному, мотиваційному, контрольно-оціночному), тим більш високими та тісними будуть навчально-виховні результати в процесі навчання за менший час» [41, с. 408].

Однією із сторін вияву методів навчання є «педагогічна техніка і мистецтво» зазначає А. М. Алексюк. А отже, вибір методу залежить від педагогічної майстерності викладача [17, с. 444].

5.1. Педагогічна майстерність і педагогічна техніка

Особливим чинником навчання є *особистість викладача, його педагогічна майстерність*, тобто сукупність якостей, що «забезпечують високий рівень самоорганізації професійної діяльності педагога» чи обрана ним педагогічна технологія (грец. *τέχνη* – *майстерність*, *λόγος* – *слово, вчення*) [49, с. 57; 48, с. 556].

Дослідники педагогічної майстерності вказують на багато-комплексність педагогічної діяльності [40, с. 28–28]:

- *педагогічна майстерність* – вияв найвищої форми активності особистості викладача у професійній діяльності, активності, що базується на гуманізмі й розкривається в доцільному використанні методів і засобів педагогічної взаємодії в кожній конкретній ситуації навчання й виховання;

- *педагогічна майстерність* – вияв педагогом свого «Я» у професії, як самореалізацію особистості викладача в педагогічній діяльності, що забезпечує саморозвиток особистості студента;

- **педагогічна майстерність** – найвищий рівень педагогічної діяльності (якщо ми характеризуємо якість результату) як **вияв творчої активності особистості педагога** (характеризуємо психологічний механізм успішної діяльності);

- **педагогічна майстерність** – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі.

Отже, **педагогічна майстерність** – це:

- найвища форма самореалізації творчої особистості викладача в професійній педагогічній діяльності;

- інтегроване поняття, що передбачає синтез знань, досвіду та якостей особистості;

- комплекс властивостей особистості, що забезпечує відповідний рівень педагогічної діяльності.

Науковці виділяють декілька властивостей особистості педагога, серед яких [40, с. 30–35]:

- **професійна компетентність** – знання предмета, методики його викладання, педагогіки й психології;

- **педагогічні здібності**: комунікативність, педагогічна інтуїція, динамізм особистості, емоційна стабільність, оптимістичне прогнозування, креативність;

- **педагогічна техніка** – використання власного психо-фізичного апарату як інструменту виховного впливу, прийоми володіння собою (стан організму, настрої, увага, уява; вербальні та невербальні прийоми впливу).

Вибір **методу** залежить від педагогічної техніки, каналу передачі та засобу координації потоку навчальної інформації. Елементами **педагогічної техніки** викладача є **невербальні елементи, які використовують** жестово-візуальні та предметно-ситуативні канали та **вербальні елементи**, які використовують мовно-слухові канали.

Серед **невербальних засобів** педагогічної техніки виділяють: пластику (тілесні жести, пози, хода, дії з предметами) та міміку (обличчя, руки), візуальний контакт (вираз обличчя, очей); фізіогноміка (фігура, одяг, прикраси), дистанція та тривалість спілкування, організоване навчальне середовище.

Часто педагоги звертаються до системи К. С. Станіславського, яким для розвитку акторської майстерності та техніки були розвинені та введені такі поняття як звільнення м'язів (звільнення від мускульної напруги), міміка, пластика (здібності до руху), сценічна мова,

темп, ритм, жест, сценічна привабливість, характерність, туалет актора тощо [104, с. 279].

Серед *вербальних засобів* основним є *усне мовлення викладача*, «пристосоване для розв'язання специфічних завдань, що виникають у педагогічній діяльності, спілкуванні». Воно виконує декілька *функцій*: комунікативна – встановлення взаємовідносин між викладачем і студентом; психологічна – створення умов для розвитку особистості; пізнавальна – сприймання навчальної інформації через якісне джерело; організаційна – безпосереднє здійснення навчально-пізнавальної діяльності [40, с. 66].

У дослідженнях із мистецької педагогічної майстерності ми знаходимо нові грані характеристики педагогічної майстерності.

Так, О. П. Рудницька підкреслює, що педагогічна майстерність – «це характеристика безпосередніх дій, що відповідають певній ситуації». Термін *майстерність* використовують у двох значеннях: як певний *вид ремесла*, і як *характеристика рівня володіння вміннями* в тій чи іншій галузі діяльності, *ступінь її досконалості й неповторності, тобто мистецтві*» [44, с. 13].

Отже, типовими ознаками педагогічної майстерності є:

- майстерність – невідривна від конкретної особистості і має індивідуальний характер;
- майстерність не можна повністю передати – «передаються лише окремі приклади, зразки дій, рекомендації, поради»;
- майстерність – інтегроване поняття, яке передбачає синтез знань, досвіду і якостей особистості;
- майстерність – особливий стан творчого самовираження, прагнення до удосконалення [44, с. 14].

5.2. Методи навчання за джерелами передачі та сприйняття фахової інформації

Словесні методи залежать: від особистості викладача, структури його професійних «функціональних органів» та основного його інструменту – мови. Професійні «функціональні органи» викладача складаються з внутрішніх психічних процесів – знання та пам'ять, інтелект і уява, воля й увага, та зовнішніх дій – пластики та мови [104, с. 257].

Сформовані *професійні функціональні органи викладача* називають артефактами «першого роду» (за В.В. Зінченко на прикладі акторського мистецтва). Вони виявляються в дуальності: спеціальні

знання викладача, з одного боку, апарат їх передачі, з іншого. Артефактами «другого роду» можна вважати психічне новоутворення – знання студента [104 с. 279]. Апарат передачі знань формується зазвичай у культурі мовлення, яке складається з правил логіки й орфоєпії мови, техніки мовлення (фонація, артикуляція, дикція), а також тембру голосу, який є важливим засобом виразності.

Мовні сигнали мають такі характеристики:

- **фонетичні** – визначають звуковий склад мови. Фонетична організація мовлення залежить також від ударних і ненаголошених звуків, мелодійних інтонацій, тимчасових і динамічних характеристик мовлення;

- **акустичні** – визначають такі чисто фізичні параметри мовних сигналів, як їх потужність, динамічний і частотний діапазони, формантний склад, спрямованість і тривалість тощо.

- **інформаційні** – дозволяють розділити мовну інформацію на сигнальну, семантичну й естетичну. Сигнальна інформація надає можливість пізнати джерело звуку або визначити напрям на нього (вигук). Семантична (значеннева) – передає зміст промови, закладену в неї думку. Естетична – відображає художні й емоційні переживання людини, яка говорить.

Процес фонації чи звукоутворення відбувається при взаємодії дихання та голосових складок, які коливаються, у результаті чого виникають звукові коливання відповідної частоти. Частота коливань сприймається як висота звуку, а енергія – як сила звуку, а резонатори формують зони посилення часткових тонів – форманти, які сприймаються як тембр.

У фонетиці поняття *форманти* визначає акустичну характеристику звуків мови. У людини розрізняють чотири форманти, хоча для розрізнення голосних звуків достатньо двох перших.

Висота голосу залежить від частоти коливань голосових зв'язок. Нормальна мовна частота лежить у межах двох октав близько 85–200 Гц (у середньому 145 Гц) у межах великої й малої октав для чоловічого голосу і 160–340 Гц (у середньому 230 Гц) – у малій і першій октавах для жіночого.

Частотний діапазон художньої мови значно ширший, ніж мови побутової, її діапазон у деяких випадках доходить до двох октав (відповідно 85–340 і 160–550 Гц). Діапазон зміни гучності мови при художньому читанні становить 40–50 дБ., а динамічний діапазон мови диктора значно вужчий (15–20 дБ).

Для нас важливими є *інформаційні* характеристики, особливо семантичні й естетичні, які визначають суть і зміст отриманих знань, їх художньо-естетичну складову.

Тут ми маємо справу з поняттями дієвості мови – її інформативного потенціалу. Мовне повідомлення набуває індивідуальних рис: за умови диференціації навчального процесу та використання, так званих «секретів майстерності» під час навчальних занять, що здійснюються за допомогою словесних методів.

Особливо слід відзначити *культуру професійного повідомлення* викладача – професійної інформації. Професійні функціональні «органи викладача» виявляються в дуальності: спеціальні знання викладача – апарат їх передачі.

Термінологічний апарат відповідної мистецької галузі – театрального, музичного та кіномистецтва, що пов'язані з професією звукорежисера розвивається досить недавно. А професорсько-викладацька школа, підкріплена дисертаціями, відповідними науковими ступенями та званнями, а також професійною майстерністю практично не сформована.

Професійний термінологічний апарат звукорежисера українською мовою остаточно не усталений і в окремих виданнях (навчальних, наукових, інформаційних) розкритий фрагментарно.

Перелік спеціалізованих навчальних видань українською мовою з проблем звукорежисури та звукових технологій:

1. Белявіна Н. Д., Белявін В. Ф., Бондарець Н. Л., Дьяченко В. В. Основи звукорежисури : навч. посіб. Ч. I. / під ред. Н. Д. Белявіної. Київ : НАКККіМ, 2011. 84 с.

2. Белявіна Н. Д. Мистецтво звукорежисури : роб. програма. Київ : ДАКККіМ, 2009.

3. Бондаренко А. І. Шульгіна В. Д. Музична інформатика : навч. посіб. Київ : НАКККіМ, 2011. 190 с.

4. Грищенко В.І. Композиція та комп'ютерне аранжування : підручник. Київ : НАКККіМ, 2016. 500 с.

5. Рязанцев Л. В. Звукорежисура: навч. посіб. Київ : ДАКККіМ, 2009. 144 с.

6. Ужинський М. Ю. Цифрові технології і засоби мультимедіа : навч. посіб. / Рівнен. держ. гуманіт. ун-т. Рівне : О. Зень, 2011. 227 с.

Особливістю термінологічного апарату звукорежисура є його синтетичність, триєдність термінів: мистецтво – техніка – технології (табл. 2).

**Характеристика професійної термінології
у спеціалізованих навчальних виданнях**

Джерело	Мистецька термінологія	Технічна термінологія	Технологічна термінологія
Белявіна Н. та ін. Основи звукорежисури	Тлумачення термінів представлено всередині розділів. Розшифрування понять з теорії музики представлено в окремому термінологічному словнику	Тлумачення термінів представлено всередині розділів. Розшифрування понять з фізики й акустики представлено в окремому термінологічному словнику	
Бондаренко А Шульгіна В. Музична інформатика : навч. посібник	Тлумачення термінів представлено всередині розділів	Тлумачення термінів представлено всередині розділів	Тлумачення термінів представлено всередині розділів. Розшифрування понять з музичної інформатики представлено в окремому словнику англійських термінів
Рязанцев Л. Звукорежисура : навч. посібник	Тлумачення термінів представлено всередині розділів. Розшифрування понять з кінотелемистецтва представлено в окремому термінологічному словнику і глосарії		Розшифрування понять з технології виробництва кіно-телепродукту наведено в окремому термінологічному словнику та глосарії
Ужинський М. Цифрові технології засоби мультимедіа: навч. посібник		Тлумачення термінів представлено всередині розділів. Особливо представлені розшифрування аббревіатур технічних термінів	Тлумачення термінів представлено всередині розділів. Особливо представлені розшифровки аббревіатур технічних термінів

Доцільно проаналізувати термінологічний словник, представлений у авторському навчальному посібнику «Основи звукорежисури» (2011), виданий у Національній академії керівних кадрів культури і мистецтва як такий, що найближче відповідає стилістиці представлення навчальної інформації з дисципліни «Основи звукорежисури» [60].

Важливим інформативним масивом звукорежисера є процес сприймання звуку, тому вивчення основних законів розповсюдження звуку, його характеристик (висота, гучність, рівень гучності, звуковий тиск, часові та динамічні параметри) та сприйняття вимагає активної підготовки самого викладача з декількох напрямів: фізико-математичного та музично-акустичного, психолого-педагогічного.

Наприклад, представлене в словнику поняття *тембру* окреслюють зі сторони суб'єктивних та об'єктивних параметрів, зі сторони прийнятої в музичному середовищі термінології, а також фізичних одиниць вимірювання й математичних розрахунків.

Слухач, зазвичай, *характеризує тембр, тобто забарвлення звуку за допомогою суб'єктивних асоціативних уявлень* і напевно тому визначення параметрів тембру в музиці представлені відповідними словесними термінами чи літературними ознаками.

Тембр (фр. *timbre* – забарвлення) – одна з властивостей звуку, за якою вирізняють звуки однакової висоти чи гучності, однак виконані на різних інструментах, різними голосами [60, с. 81].

Тембр, перш за все, обумовлений яскравістю та приглушеністю окремих елементарних тонів – *обертонів чи гармонік*. Обертони чи гармоніки – часткові тони, що лежать вище першого чистого тону й знаходяться з ним у простому кратному співвідношенні до його частоти й акустично гармонічно співпадають з ним. Обертони не сприймаються як самостійні звуки, звучать разом із основним тоном [60, с. 80].

Тон (від лат. *tonus* – звук, від грец. *τόνος* – напруження) – частина спектра звуку. Тон, що утворюється періодичними коливальними рухами, називається чистим чи синусоїдальним тоном. Частота першого чистого тону (основного тону) – тотожна частоті коливань складного звуку [60, с. 81].

Особливе значення *для формування тембру має склад натурального звукоряду*: перші вісім обертонів, зливаючись, утворюють гармонічний комплекс, а високі обертони (після 8 чи 10) впливають на забарвлення звуку. Звукоряд у музиці – послідовне розташування звуків музичної системи за висотою, де кожен звук називається ступенем.

Найвагомішою характеристикою є *спектральний склад*, який визначається кількістю й амплітудами компонентів, що в них входять. Він також залежить від складу компонентів і від фазових співвідношень між ними. Найявність у спектрі музичного звуку груп спектральних складових, які мають стійке положення максимуму їх огинаючої, тобто формантних груп (від лат. *formantis* – *створюючий, зона посиленних часткових тонів*), суттєво прикрашає тембр і надає йому особливої яскравості [60, с. 81].

Отже, *студент повинен усвідомити, що тембр має низку об'єктивних фізичних характеристик*: кількість обертонів і їх співвідношення за висотою та сумарною гучністю; спектральний склад і форманта (зона посиленних часткових тонів у спектрі); співвідношення амплітуд частотних складових спектра; реєстри та перехідні процеси «життя звуку» (атака, стабільна фаза, затухання); резонанс і вібрація тощо [60, с. 77–81].

Аналіз термінологічного словника доводить необхідність засвоєння масиву знань, які презентують декілька напрямів діяльності звукорежисера – мистецтво (особливо музичне), природничі науки і техніку, технології й інформатику.

Студент повинен отримати інформацію, яка характеризує звукові процеси та їх сприймання, від митця-практика, який подає навчальний предмет у власному трактуванні. І, як пише В.Л. Ортинський, джерелом знань у цьому випадку є «слово, образ і досвід» [37, с. 188].

Отже, у процесі формування професійних компетентностей необхідно враховувати як *педагогічну майстерність, так і особистий практичний досвід викладача* як фахівця цього синтетичного виду знань.

Наочні методи в процесі навчання звукорежисера

У психологічних дослідженнях питання *наочності* вивчають з точки зору не тільки збагачення чуттєвого досвіду, але і як зовнішню опору внутрішніх дій. Наочний матеріал – це матеріал, у якому безпосередньо сам предмет вивчення ще необхідно відкрити та показати. Дидактичні функції наочності визначено в такий спосіб: необхідно знайти метод побудови наочного матеріалу й впровадження його в конкретний навчальний процес, метод такого керівництва навчальним процесом, який забезпечив би не формальне, а дійсне використання наочності.

Використання наочності повинно бути не самоціллю, а засобом здобування чуттєвих даних про пізнавані об'єкти, засобом перцептивного тренування.

Пошук принципів встроювання наочного матеріалу у навчальний процес також виявив необхідність знаходження спеціальних прийомів репрезентації, способів дій, які підлягають засвоєнню: через систему розпоряджень – до здійснення матеріальних дій з об'єктами.

Роль методу наочності в процесі навчання можна визначити за такими напрямками: домінуючий і комплексний методи [41], провідний і допоміжний.

Так, за ствердженням *Ю. К. Бабанського*, особливістю наочних методів є їх обов'язкове поєднання із словесними та практичними – показ ілюстрацій повинен супроводжувати виконання практичних вправ і дослідів [41, с. 392–394].

У репродуктивних методах навчання наочність використовують для більш ефективного запам'ятовування інформації та виконання завдань за зразками. А при організації проблемно-пошукових форм навчання наочність виступає в «ролі постановника експериментального завдання», практичного завдання чи вправи [41, с. 397].

Дидактичні властивості наочності визначаються як педагогічна підтримка на первинному етапі сприймання – емоційне підживлення процесів сприймання. Крім інформативних функцій вона впливає на мотивацію учіння як метод створення зорового емоційного стимулювання, захоплення, зацікавлення [41, с. 243].

Роль наочності – забезпечення всебічного образного сприймання й здійснення творчих завдань. Психологічна основа її в збагаченні сенсорного досвіду, унаочненні об'єктів практичних дій, унаочненні способів абстрактного мислення, вдосконаленні перцептивного аналізу й синтезу об'єктів.

Вербалізовані та невербалізовані знання можуть бути об'єднані за рахунок скасування дихотомії вербалізованих і невербалізованих знань у мультимедійному представленні.

Вербальну сторону передачі інформації використовують для підтвердження зображальної інформації. Невербальні засоби організують просторово-часові форми інформації в оптикокінестетичних проєкціях як відтворення зорового, слухового та кінестетичного сприйняття. Невербальні види переносяться на спілкування людини й інформативної системи у вигляді візуальних (рухи, кольор), акустичних екстралінгвістичних (мов) і паралінгвістичних (гучність, тембр, висота) [20].

Звуко-слухова наочність

Серед особливостей умов здійснення звуко-слухової навчальної діяльності необхідно виділити **формування в студентів способів диференціації звукових уявлень**, системи слухових навичок і звукової орієнтації. Так, *Б. В. Асаф'єв* вважав важливим педагогічним завданням «розвиток звукових (слухових) навичок», які б допомагали вільно орієнтуватись у природі «слухових образів», у «спостереженні музики», у символіці вираження та зображення (звукопису)» [31, с. 72–75].

Формування стійких уявлень сприймання звукових явищ у процесі слухання, аналізу, а головне, створення звукових явищ потребує організації навчального процесу, у якому задіяні всі рецептори органів чуття: зорові, слухові, тактильні. Необхідно створити умови для зорово-звукових опорних орієнтирів, універсальних способів фіксації й відтворення звукових систем – слухову наочність, яка б ілюструвала характерні елементи «звукової мови».

У процесі навчання викладачі повинні вибудувати схему реалізації тріади: **«слуховий образ – звуко-слухова наочність – звуковий образ»**.

Слуховий образ – це чуттєвий сенсорний образ, що виникає в слуховій системі в процесі відчуття.

Звуковий образ – результат процесу сприйняття й перцептивної обробки слухового образу.

Звуко-слухова наочність:

- невербальні види наочності: акустичні види – музика (інструменти, голоси) й шуми; візуально-просторові види представлення звуку;
- вербальні види наочності: екстралінгвістичні види – мова, паралінгвістичні види – орфоепіка й артикуляція мови;
- мультимедійні види наочності – синтез і синхронізація вербалізованих і невербалізованих видів наочності.

Звуковий і «слуховий» образ базується на фізичних і психофізичних властивостях звуку та слуху. «Мовний», «музичний» і «шумовий» образи мають свої особливості, однак інтегровані між собою. Це синкретичні та поліфункціональні звукові пласти, які комплексно відображають звуковий і слуховий образи. Під час слухання формується суб'єктивна психологічна репрезентація реального звукового об'єкта – наочного «звукового образу»: «мовного», «музичного» та «шумового».

Практичні методи (лат. *practicos* – діяльний):

- не містять нової інформації, а лише закріплюють набуті знання у відповідних навчальних діях;
- формують уміння й навички практичного застосування окремих теоретичних положень навчальної дисципліни.

Серед *практичних методів* необхідно виділити такі: *вправляння – виконання* репродуктивних і продуктивних творчих *вправ*, *практична навчальна робота – виконання навчальних творчих завдань* з відповідної дисципліни, *професійна діяльність – виконання професійної роботи* у виробничих умовах.

Вимоги до практичних методів: вироблення навичок і вмінь, що мають професійну спрямованість; забезпечення самостійної діяльності кожного студента; постановка завдань для практичних занять з чіткою професійною спрямованістю; включення в систему практичних занять творчих завдань.

Принципи реалізації практичних методів з мистецьких дисциплін [38, с. 213–216]:

- максимальне забезпечення художньо-творчої активності, активна мистецька діяльність практичного характеру, відпрацювання художніх умінь і навичок, розвиток мистецьких здібностей;
- здійснення поточної художньо-навчальної роботи – висунення творчого завдання, пошук способів вирішення творчого завдання, втілення задуму в художньо-матеріалізовану форму;
- забезпечення самостійного вправляння й самостійного виконання творчих завдань;
- оприлюднення результатів навчальної діяльності – оцінювання художньо-творчих результатів.

Окрім словесної дії викладача важливими є його **професійні практичні уміння**, які можуть стати зразком для репродуктивних вправ чи творчих завдань. Максимальне злиття особистісного потенціалу та технології, «емоційний діалог» (Л. Вигоцький) зі студентами – кульмінація роботи **професійних функціональних «органів викладача»** [26].

Для здійснення **практичних вправ і практичних творчих завдань** (професійної творчої роботи) викладач з мистецьких дисциплін повинен:

- особисто продемонструвати зразки інтерпретації твору, їх кваліфіковане вербальне тлумачення [44, с. 145];
- загально-педагогічну та спеціально-методичну підготовку;

- мати досвід практичної творчої, виконавської й виробничої діяльності (музичної, театральної, медійної тощо).

Практичні завдання потрібно виконувати у відповідних приміщеннях:

- стаціонарні спеціалізовані навчальні приміщення: навчальна студія звукозапису; мультимедійний клас; спеціалізована аудиторія з відповідним звукотехнічним обладнанням;

- професійні (виробничі) приміщення: студії звукозапису, студії й пультаві приміщення звукорежисерів у театрах і концертних організаціях, кіно-, теле-, та радіостудіях тощо.

У **стаціонарних навчальних приміщеннях** практичні вправи та завдання можуть виконуватись групами й індивідуально під керівництвом викладача чи самостійно, мають бути конкретизовані відповідно до навчальної програми.

Таблиця 3

**Тематика практичних вправ
у стаціонарних навчальних приміщеннях**

Назва дисципліни	Тема	Зміст практичного завдання	Умови проведення заняття
Музично-інформаційні технології	Робота з програмою Sibelius (одна з версій)	Нотний запис партитури твору: вибір виду партитури, набір нот і спеціальних символів і знаків, експорт партитури у вигляді графічного файлу чи MIDI-файлу	Мультимедійна аудиторія, на кожного студента комп'ютер, MIDI-клавіатура, навушники. Викладач – центральний комп'ютер у мережі класу для перевірки та контролю за діями студентів
Майстеринг	Програма «Adobe audition»	Завантаження треків, спектральний аналіз треків, обробка треків еквайзером	Навчальна студія звукозапису, робоче місце звукорежисера. Мультимедійна аудиторія на кожного студента комп'ютер, навушники

Наприклад, при організації практичних занять зі спеціальності звукорежисера необхідно підготувати декілька навчальних середовищ, які відповідають певній дисципліні, темі заняття та змісту практичного завдання.

Мультимедійна лабораторія: принцип одночасного виконання єдиного завдання групою студентів.

Таблиця 4

Тематика практичних вправ у мультимедійній лабораторії

Назва дисципліни	Тема	Зміст практичного заняття	Умови проведення заняття
Музично-інформаційні технології	Робота з програмою Sibelius (одна з версій)	Створення партитури твору: вибір складу інструментів, тональності, ключових знаків, розміру, динаміки. Редагування партій інструментів	Мультимедійна аудиторія, на кожного студента комп'ютер, мідиклавіатура, навушники. Викладач – центральний комп'ютер у мережі кластеру для перевірки та контролю за діями студентів
Майстеринг	Програма Steinberg Cubase, Nuendo, ProTools	Завантаження треків, аналіз динамічного та частотного діапазону. Здійснити майстеринг треків	Навчальна студія звукозапису, робоче місце звукорежисера. Мультимедійна аудиторія на кожного студента комп'ютер, навушники

Навчальна студія звукозапису: групові практичні заняття – пасивне спостереження за записом, індивідуальні заняття – виконання творчого проекту.

Таблиця 5

Тематика практичних вправ у навчальній студії звукозапису

Назва дисципліни	Тема	Зміст практичного заняття	Умови проведення заняття
Звукорежисура	Програма Steinberg Cubase/ Nuendo	Звукозапис мовних звучань. Вірші Т. Шевченка	Навчальна студія звукозапису, робоче місце звукорежисера
Студійна звукорежисура		Налаштування студії до звукозапису: робоче місце звукорежисера, тон-зал, виконавці	Професійна студія на телебаченні та радіо. На робочому місці звукорежисера – студент. Реальні виконавці

У *професійних приміщеннях* практичні завдання й професійна робота – це:

- ознайомча професійна робота, носить демонстраційний характер, здійснюють зазвичай, фахівці відповідного мистецького закладу, чи організації під час виробничого процесу;
- практичні завдання й професійна робота, що надають окремим студентам під керівництвом викладача й фахівця відповідного мистецького закладу, чи організації при підготовці до виробничого процесу (з попереднім вивченням техніки безпеки).

Таблиця 6

Тематика практичних занять та умови їх проведення у професійних приміщеннях

Назва дисципліни	Тема	Зміст практичного завдання	Умови проведення заняття
Концертно-видовищна звукоорежисура	Основні принципи створення концертних комплексів	Ознайомлення з комплектуванням концертних комплексів	Професійні організації, які монтують і реалізують концертні комп-лекси, наприклад, «Джаз-клуб», «Зінтеко» тощо. Реальні менеджери з реклами та продажу професійного концертного обладнання. Обладнання концертного комплексу
Звукоорежисура телебачення і радіо	Вимоги до мовних передач	Вибір типу мікрофонів. Метод кріплення мікрофонів	Професійна студія на телебаченні та радіо. Реальні учасники передачі. Професійні ведучі. Мікрофони й кріплення до них для учасників передачі

Професійна студія звукозапису, кіностудія, теле-, радіостудія: групові практичні заняття – демонстрація діяльності під час виробничого процесу, індивідуальні заняття – виконання професійних обов’язків звукоорежисера під час виробничого процесу.

Таблиця 7

**Тематика практичних завдань
для їх виконання в професійних приміщеннях**

Назва дисципліни	Тема	Зміст практичного заняття	Умови проведення заняття
Звукорежисура телебачення і радіо	Вимоги до мовних передач	Вибір типу мікрофонів. Метод кріплення мікрофонів	Професійна студія на телебаченні та радіо. Реальні учасники передачі. Професійні ведучі. Набір мікрофонів, і кріплення до них
Звукорежисура кіно	Позастудійний звукозапис	Вибір типу мікрофонів і кріплення	Професійна кіностудія. Зйомки на натурі. Реальні учасники кінозйомки. Професійні ведучі. Набір мікрофонів
Студійна звукорежисура	Звукозапис камерного інструментального ансамблю	Акустичні параметри студії для запису акустичних інструментів	Професійна студія звукозапису. Реальні учасники запису – інструментальний квартет
Концертно-видовищна звукорежисура	Монтаж звукового обладнання для великого концерту на відкритому просторі	Звукове обладнання. Процес монтажу	Професійні організації, які монтують і реалізують концертні комплекси. Набір концертного комплексу

Таблиця 8

Тематика практичних творчих завдань

Назва дисципліни	Тема	Зміст творчого практичного завдання	Умови здійснення
Композиція та комп'ютерне аранжування	Аранжування за допомогою програм автоаранжувальників	За допомогою програми Virtual Arranger аранжувати запропоновану мелодію	Мультимедійна аудиторія, на кожного студента комп'ютер, MIDI-клавіатура, навушники. Для викладача – центральний ком-п'ютер у мережі класу для перевірки та контролю за діями студентів

Практична підготовка студентів спеціалізації «Звукорежисура»

Практичні заняття. Театральні та концертні майданчики: спостереження й участь у театральних-видовищних заходах. Кіно-, теле-, та радіостудії – пасивне спостереження й робота на посаді звукорежисера, проведення занять під час виробничого процесу.

Педагогічна практика. Споглядальна практика, «віртуальні» педагогічні вправи, проведення занять у навчальній аудиторії. Підготовка студента до проведення лекційних, практичних та індивідуальних занять: опрацювання тематичного плану дисципліни та добір теми й виду заняття; написання конспекту лекції та плану її проведення; підготовка практичного заняття в мультимедійному класі чи у навчальній лабораторії звукозапису; проведення індивідуальних творчих занять із окремим студентом.

5.3. Науково-творчі й інтерактивні методи в процесі навчання звукорежисера

Творчо-продуктивні методи

Для студента-звукорежисера важливим є добір творчих завдань, які б у подальшому сформували в ньому творчого працівника з відповідними навичками. Так, наприклад, теми з історії музики можуть бути реалізовані не тільки в письмовому вигляді (реферат, курсова), але й як приклад творчого звукозапису (контрольної роботи, теми курсової роботи) у навчальній студії звукозапису. А майбутній звукорежисер може себе творчо реалізувати як звукооформлювач: уміння скласти авторську партитуру вистави – одна зі складових формування його професійності.

Рекомендовані теми творчих завдань

Назва дисципліни	Тема	Зміст творчого завдання	Умови здійснення
Сучасне музичне мистецтво	Африканські та європейські витоки джазу	<i>Реферати на теми, запропоновані викладачем.</i> Наприклад: «Етапи розвитку блюзу», «Новоорлеанський джаз», «Піонери джазу». «Вплив класичної музики на джазову лексику», «Джазінг у класиці». <i>Творча робота:</i> Звукозапис творів традиційного джазу	Самостійна пошукова робота: бібліотека, інтернет, аудіоколекції (грамплатівки, диски) концерти фестивалі тощо Навчальна студія звукозапису, робоче місце звукорежисера, тонзал, виконавці джазу (окремі інструменти, ансамблі, вокалісти)
Театрально-видовищна звукоорежисура	Робота звукоорежисера над звуковою експлікацією вистави	<i>Репродуктивна творча робота</i> – аналіз музично-шумового оформлення вистави. <i>Творча робота:</i> створення музичної експлікації образів драматичного твору (уривок 20 хв.) запропонованої викладачем чи студентом	Театральна організація, перегляд запропонованої чи обраної самостійно вистави Самостійна робота, читання й аналіз твору, виявлення основних характеристик персонажів, добір музики – теми, лейттеми

Науково-дослідницькі методи реалізують у таких навчальних діях:

1. Науково-творчі курсові проекти, науково-творчі дипломні роботи (проекти).

2. Науково-дослідна робота під час виконання курсових і дипломних робіт і проектів – створення науково-дослідницької теоретичної частини, анотації, пояснювальної записки тощо

3. Розробка та написання виступу й тез конференції, статті до наукової збірки.

Для прикладу розглянемо етапи створення курсової роботи з дисципліни «Мистецтво звукорежисури»[18].

1. Студент разом із науковим керівником обирає навчальну дисципліну, процес викладання якої будуть досліджувати, визначають тему та складають попередній план курсової роботи.

2. За рекомендацією викладача студент проводить бібліографічний пошук і вивчає літературу за обраною темою. Після опрацювання основних джерел студент приступає до написання саме тексту теоретичної частини.

3. Одночасно вивчає досвід фахівців-викладачів навчальних закладів, обирає метод і форму проведення заняття, підбирає матеріал для виконання практичної частини (наочний матеріал, технічне обладнання), розробляє план проведення й текстовий виклад інформації згідно з темою заняття.

4. Структура роботи повинна відповідати стандартам. Її обсяг становить: 1–1,5 авторських аркуші (24–36 сторінок друкованого тексту). У Вступі (2–3 сторінки) викладають актуальність теми, вказують об'єкт і предмет дослідження, формулюють мету й завдання дослідження, зазначають науково-методичну та практичну значимість. Основна частина (20–30 сторінок) складається із двох розділів. У висновках (2–3 сторінки) – викладають підсумки дослідження, виконання його завдань, методичні рекомендації щодо форм і методів подальшого вивчення й розвитку обраної теми.

5. Перший розділ має реферативний характер і являє собою теоретичну базу дослідження.

У першому параграфі здійснюють огляд різних видів джерел щодо основних теоретичних понять обраної теми (наприклад методів навчання, виховання, форм і технологій навчання тощо).

У другому параграфі аналізують навчально-методичну літературу з обраної навчальної дисципліни.

6. Другий розділ є практичною частиною.

У першому параграфі розробляють ретельний план проведення обраної форми заняття (лекція, семінар і практичне) та методу його проведення (словесно-наочний, практичний, стимулюючий, наприклад дискусія чи ділова гра тощо), а також список наочних джерел і вимоги до технічного оснащення аудиторії.

У другому параграфі подають текстову інформацію згідно з темою обраного заняття: для лекції короткий конспект, для практичного заняття – опис його проведення, для дискусії – правила проведення, її опис, для ділової гри – сценарій і коментарі тощо.

У цьому параграфі враховують спеціалізацію, за якою навчають студентів (наприклад «Звукорежисура»), обирають дисципліну, яка входить до навчального плану (наприклад «Основи звукорежисури», «Театрально-видовищна звукорежисура», «Студійна звукорежисура» тощо.)

Отже, курсова робота в цьому випадку є науково-дослідним і науково-методичним дослідженням у галузі теорії педагогіки та методики викладання дисциплін фахового мистецького циклу.

Інтерактивні методи

Стимулюючі методи – інтерактивні й сократичні методи [34, с. 144–147].

Серед них:

- прес-конференції, навчальні та групові дискусії, на яких відбувається словесний взаємобмін між студентами (особливо лідерами) ідеями та враженнями [34, с. 70];
- активні форми – професійні (рольові) та навчальні ігри.

Найбільш суттєвими є комунікативні параметри: наявність інтерактивності та діалоговості в поданні знань, у передбаченні творчої самостійності в засвоєнні знань, в індивідуальному темпоритмі з урахуванням конкурентної заохоченості.

Важливими у навчальному процесі є навчальні дискусії, які для звукорежисера є підготовчими для роботи у професійній галузі. Замовники, артисти, «художні ради», преса, критика – всі учасники творчого процесу повинні виробити в собі правила ведення дискусії, вміння довести власну творчу думку, виявити переконливі аргументи на користь того чи іншого твору, володіти прийомами дискусії та термінологією відповідної галузі творчості чи технологій створення творчого продукту.

Гра розглядається як вид трансляції діяльності, як «імітація професійної діяльності» [37, с. 103], спеціальний навчальний засіб, педагогічну форму, «штучну скеровану систему», у якій наявна логіка побудови, розгортання та способи керування. Залежно від навчальної діяльності та предмета виділяють напрями та засоби розгортання ігрової діяльності.

У навчальному процесі ігрова діяльність може мати різні форми: дидактична гра, ігрова ситуація, ігровий прийом, ігрова вправа, ділова гра (імітаційні ігри, операційні ігри, рольові ігри; «діловий театр» [37, с. 244–245].

Оптимальні способи використання гри залежать від вибору ігрових форм, які активізують різні види сприймання й органічно включені до навчального процесу і спеціально пристосовані до навчальних цілей.

При обранні інтерактивних методів здійснення навчального процесу необхідно проводити ретельну підготовку до ігрових і дискусійних занять: визначити правила та розробити сценарій, обрати ведучих і учасників, обрати місце й технічне оснащення тощо.

Таблиця 10

Умови проведення інтерактивних занять

Назва дисципліни	Тема	Зміст дискусії чи гри	Умови здійснення
Звукорежисура кіно	Функції музики і шумів у кіно	Дискусія-обговорення запропонованого викладачем кінофільму	Навчальна аудиторія, апаратура, екран для перегляду. План дискусії. Запитання для дискусії. 2–3 студенти, які вчасно підготовлені до дискусії. Термінологія щодо теми дискусії
Студійна звукорежисура	Звукозапис вокалу на готову фонограму і створення майстеркопії пісні	Гра: «Я – саундпродюсер». Учасники: Обрані на роль продюсера – студент, група студентів. Обрані на ролі звукорежисера, помічника звукорежисера – студенти. Виконавці: професійні співаки чи виконавці зі складу студентів План гри. Оцінювальне журі. Глядачі та слухачі	Навчальна студія звукозапису чи професійна, робоче місце звукорежисера, тон-зал. Виконавці: професійні співаки чи виконавці з числа студентів

5.4. Методи контролю й оцінювання навчальних досягнень

Методи контролю – це реалізація педагогічних принципів гуманізації й демократизації освіти, переорієнтація процесу навчання на розвиток особистості студента.

Принципи контролю [37, с. 275; 34, с. 86–87]:

- об'єктивність і єдність вимог;
- диференційованість та індивідуальний підхід;
- систематичність і регулярність перевірок;
- оптимальність, всебічність і тематичність;
- урізноманітнення форм і видів з урахуванням майбутньої професії;
- наочність (відкритість).

Методи та види контролю

Усне опитування – ефективний метод, який застосовують при перевірці контролю знань, умінь і навичок з усіх навчальних предметів. Усне опитування проводять у різних формах: фронтальне, індивідуальне, групове.

Фронтальне опитування надає можливість за досить короткий час перевірити рівень знань у більшості студентів групи, їх здатність систематизувати й узагальнювати вивчене; виявити навчально-пізнавальну активність.

Індивідуальне опитування – це перевірка знань, умінь і навичок у конкретного студента.

Письмове опитування (самостійні, контрольні, графічні роботи) – допомагає встановити рівень знань матеріалу, перевіряє рівень уміння самостійно мислити, робити логічні висновки.

Тестові опитування: тести інтелекту та тести досягнень, тести креативності, критеріально-орієнтовані тести.

Програмований (комп'ютерний) контроль – тестові завдання, перевірка якості яких здійснюється програмними засобами.

Контроль умінь і навичок – практична (лабораторна) робота; самостійна робота (самоконтроль).

Види контролю: попередній (діагностичний), поточний, періодичний, повторний, підсумковий і тематичний.

Оцінювання та вимірювання знань, умінь і навичок

Функції оцінювання навчальних досягнень [34, с. 87–88; 17, с. 477; 33, с. 190; 37, с. 275; 49, с. 214–215]:

- контролююча – виявлення рівня готовності до сприйняття інформації, визначення рівня знань окремого студента;
- діагностична (попередня, підсумкова): рівень розвитку та здібностей; рівень знань, умінь, навичок, компетентностей;
- вимірювальна: оцінювання знань, умінь і навичок;
- коригуюча: виявлення труднощів у навчанні, коригування та усунення недоліків;
- навчальна: повторення, уточнення й систематизація навчального матеріалу;
- стимулюючо-мотиваційна: стимулювання бажання покращити результати навчання й оцінювання;
- виховна: формування відповідальності та працелюбності;
- розвивальна: вплив на загальний та індивідуальний розвиток мислення, пам'яті;
- прогностично-методична: аналіз і вдосконалення методики викладання навчального предмета.

Оцінювання знань – визначення й вираження в умовних одиницях (балах), а також в оцінних судженнях викладача знань, умінь, навичок студента відповідно до вимог навчальних програм [48, с.2 26]

Окрім перевірки, контроль містить у собі процес **оцінювання** та його результат – **оцінку**, яка є засобом мотивації й стимулювання навчання.

Основною **метою виміру є одержання чисельних еквівалентів**. За одиницю виміру приймають контрольні завдання, що добираються для визначення рівня знань або умінь, носієм яких є суб'єкт учіння – студент.

Підготовка до контрольних заходів та атестації: складання запитань і завдань, варіативних контрольних робіт, тестів тощо.

Види запитань і завдань: **репродуктивні** запитання надають можливість чітко встановити відповідні знання, вміння та навички; **реконструктивні** питання передбачають перевірку уміння застосувати знання з декількох тем програми; **творчі** (проблемні) питання розкривають уміння творчо мислити в нестандартних ситуаціях, висловлювати власні думки, робити самостійні висновки за темами з відповідного навчального матеріалу

Конструювання педагогічних тестів

Важливими для мистецької галузі знань є такі види тестів:

- *тести інтелекту* – дослідження рівня розвитку, загальних і спеціальних здібностей, придатності до професійної діяльності при вступі до мистецького навчального закладу;
- *тести досягнень* – підсумкове вимірювання й оцінювання рівня розвитку знань та умінь на момент завершення навчання.

Критерії якості вимірювання: об'єктивність, надійність, валідність, точність.

Об'єктивність і надійність виявляється в таких параметрах як незалежність результатів від обробки й інтерпретації тестів перевіряючим.

Валідність виявляється відповідно до змісту та методів вимірювання еталонного зразка конкретної предметної галузі, у цьому випадку – мистецької, у якій можуть бути різночитання щодо сприйняття як змісту, так і методів.

Точність – це виявлення розміру мінімальної похибки методу вимірювання, яку визначають у такій характеристиці як довжина тесту. Для забезпечення точності вимірювання, за якою помилка не перевищує 5 %, довжина тесту повинна становити від 380 до 420 тестових завдань, для точності у 10 % – від 80 до 120 тестових завдань, а для точності у 20 % – від 25 до 30 тестових завдань.

Серед форм тестових завдань виділяємо: тести відкритої форми (вільно сконструйовані відповіді), тести закритої форми (запропоновані відповіді), тест-альтернатива (одна з двох відповідей), тест-відповідність (відповідність між двома рядами) [49, с. 221].

Для *тестів інтелекту й тестів досягнень* розробники діагностичних і підсумкових тестів, зазвичай обирають такі форми (формат) побудови тестових завдань:

Завдання закритої форми:

- за принципом побудови відповіді – завдання з множинним вибором і завдання на відтворення правильної послідовності;
- на відновлення відповідності частин – завдання на відповідність, порівняння й протиставлення;
- альтернативні завдання – з множинними відповідями «так – ні» чи «правильно – неправильно»;
- завдання на визначення причинної залежності.

Завдання закритої форми з запропонованими відповідями, з яких вибирають одну правильну, повинні складатися з трьох компонентів: інструкції з їх виконання, запитальної (змістовної) частини та відповідей (3–5).

Завдання відкритого типу передбачають вільно конструйовані відповіді тих, кого тестують.

Завдання без запропонованих варіантів відповідей використовують для виявлення знань термінів, визначень, понять тощо. Тестований виконує завдання за власним баченням.

Питання для самоперевірки

1. Що таке *педагогічна майстерність*?
2. Що таке *звуко-слухова наочність*?
3. Що таке «*сократичні методи*»?
4. Назвіть інтерактивні методи навчання.
5. Назвіть види контролю та нормативи оцінювання.
6. Які ви знаєте функції оцінювання навчальних досягнень?
7. Що таке *педагогічний тест*?
8. Які основні вимоги до курсових і дипломних робіт (проектів)?

Рекомендована література

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої школи України. Історія. Теорія : підручник. Київ : Либідь, 1998. 560 с.
2. Белявіна Н. Д. Методологія та методика викладання фахових мистецьких дисциплін : навч.-метод. комплекс. Київ : НАКККіМ, 2015. 60 с.
3. Белявіна Н. Д., Белявін В. Ф., Бондарець Н. Л., Дьяченко В. В. Основи звукорежисури : навч. посіб. Ч. I. / під ред. Н. Д. Белявіної. Київ : НАКККіМ, 2011. 84с
4. Выготский Л. С. Педагогическая психология / под. ред. В. В. Давыдова. Москва : Просвещение, 1991. 480 с.
5. Из истории музыкального воспитания : хрестоматия / сост. О. А. Апраксина. Москва : Просвещение, 1990. 207 с.
6. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва: теорія та методика викладання мистецьких дисциплін. Київ : Освіта України, 2008. 247 с.
7. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. Київ : Вища шк., 1997. 349 с.

8. Педагогика : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / Ю. К. Бабанский и др. Москва : Просвещение, 1988. 479 с.
9. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посібник. Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2005. 360 с.
10. Соснова М. Л. Искусство актера: учеб. пособие. Москва : Академич. Проект ; Трикста, 2008. 432 с.
11. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2006. 560 с. (Альма-матер).
12. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2006. 352 с. (Альма-матер).

ТЮТОРСЬКІ ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

1. Матеріали для обговорення (дискусії)

Проаналізувати й обговорити видання (енциклопедії, словники, монографії), наукові дослідження й публікації українських учених, де міститься професійний термінологічний апарат звукорежисера українською мовою.

Енциклопедії, словники та монографії з проблем звукорежисури

1. Безклубенко С. Д. Український енциклопедичний кінословник. Київ : КНУКІМ, 2006. Т. 1. Основні терміни і поняття. 500 с.
2. Демещенко В. В. Кіно як синтез мистецтв: звук і музика... : монографія. Київ : НАКККІМ, 2012. 336 с.
3. Мащенко І. Г. Енциклопедія електронних масмедіа : у 2 т. Т. 1: Всесвітній відеоаудіолітопис: дати, події, факти, цифри, деталі, коментарі, персоналії. Нова ред., перероб. і доп. Запоріжжя : Дике поле, 2006. 384 с.
4. Мащенко І. Г. Енциклопедія електронних масмедіа : у 2 т. Т. 2. Термінологічний словник основних понять і виразів: телебачення, радіомовлення, кіно, відео, аудіо. Запоріжжя : Дике Поле, 2006. 511 с.
5. Фількевич Г. М. Музика в драматичному театрі. Київ : КДІТМ, 2004. 72 с.
6. Фількевич Г. М. Співдружність муз: театр – музика – кіно : монографія. Київ, 2005.

Монографії російською мовою

1. Ананьев Б. Акустика для звукорежиссеров : пособие. Киев : Феникс, 2012. 255 с. : рис., табл.
2. Ананьев А. Б. Элементы музыкальной акустики. Киев : Феникс, 2008. 224 с.
3. Грищенко В. И., Козлин В. И. Секреты создания музыки в Reason 5. Москва : ДМК Пресс, 2013. 158 с.
4. Козлин В. И. Музыкальный редактор Sibelius : самоучитель. Москва : И.Д. Вильямс, 2006. 240 с.
5. Козлин В. И. Школа игры на компьютере в нотаторе Sibelius 6. Москва : ДМК Пресс, 2011. 352 с.

Дисертаційні роботи українських учених з проблем звукорежисури та звукових технологій

1. Белявіна Н. Д. Педагогічні умови використання комп'ютерних технологій на початковому етапі музичної освіти. Київ, 1999.
2. Бут О. В. Звук як компонент образної структури фільму. Київ, 2007.
3. Гайденко И. А. Роль музыкальных компьютерных технологий в современной композиторской практике. Харьков, 2005.
4. Дьяченко В. В. Творча діяльність українських звукорежисерів другої половини ХХ – початку ХХІ століття: теорія, історія, практика : автореф. дис. канд. мистецтвозн. : 17.00.01. НАКККіМ. Київ : НАКККіМ, 2018. 20 с.
5. Куц Є.В. Електромузичний інструментарій як еволюційний фактор музичної культури Х – початку ХХІ століття. Київ, 2014.
6. Черевко К.П. Електронна музика як феномен культурно-цивілізаційних процесів Х – початку ХХІ століття (до питання методології аналізу). Львів, 2012.
7. Шустов С.Л. Електронна музика в системі студійних жанрів. Одеса, 2012.

Окремі публікації

1. Белявіна. Н. Проблеми підготовки магістрів звукорежисерів // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : зб. наук. праць. Випуск ХХІІ. Київ : Міленіум, 2009. 352 с.
2. Грищенко В. И., Козлин В. И. Секреты создания музыки в Reason 5. Москва : ДМК Пресс, 2013. 158 с.

3. Дьяченко В. В. Виникнення і розвиток мистецьких технологій в звукорежисурі // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку : зб. наук. пр. Рівненського держ. гуманіт. ун-ту : у 2-х т. Вип. 18. Рівне : РДГУ, 2012. Т. 1. 249 с. С. 190.

4. Дьяченко, В. В. Творческая деятельность украинских звукорежиссеров на примере Киевского дома звукозаписи Национальной радиокompании Украины 1960–1980 гг. // Журнал науч. публикаций аспирантов и докторантов. Курск. 2013. № 10 (88). С. 182–185.

5. Дьяченко В. В. Теорія фонокомпозиції як мистецька технологія // Вісник Харків. держ. акад. дизайну і мистецтв : зб. наук. пр. / за ред. В. Я. Даниленка. Харків : ХДАДМ, 2012. 186 с. (Мистецтвознавство: № 2. С. 132).

6. Козлін В.Й., Грищенко В. І. Організація моніторингу звуку на комп'ютері // Вісник Держ. акад. керівних кадрів культури і мистецтв. 2009. № 1. С. 77–81.

2. Практичне завдання

2.1. Розробити тестові завдання

1. Тестовий контроль під час вступних випробувань.

Форма контролю: вступні випробування.

Функція контролю:

- *діагностична:* виявлення рівня розвитку та загальних здібностей абітурієнта;

- *оцінювальна* – визначення рівня підготовленості абітурієнта.

Вид контролю: попередньо-діагностичний.

Метод контролю: тестові завдання.

2. Тестовий контроль під час державної атестації.

Форма контролю: державна атестація.

Функція контролю:

- *підсумково-оцінювальна:* встановлення рівня компетентності випускника;

- *вимірювальна:* оцінювання знань та умінь з певної галузі та виду діяльності.

Вид контролю: підсумковий.

Метод контролю – тестові завдання.

Розділ 3. СУТНІСТЬ ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ ФАХІВЦЯ МИСТЕЦЬКОЇ СФЕРИ

Тема 6. Теорія виховання як розділ педагогічної науки

Формування гармонійно розвиненої особистості як головний чинник виховання

Виховання – процес цілеспрямованого систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку та соціальної взаємодії.

Виховання – багатофункціональний процес становлення гармонійно розвиненої особистості, зумовлений дією об'єктивних і суб'єктивних чинників.

Виховання – взаємозалежна діяльність вихователів і вихованців, яка відбувається завдяки створенню умов для суспільної й продуктивної діяльності через систему виховних впливів, спрямованих на вироблення бажаних суспільних і професійних якостей, морально-психологічної готовності працювати за обраним фахом.

6.1. Погляди на виховання в педагогічній науці

Виховання:

- процес цілеспрямованого систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією об'єктивних і суб'єктивних факторів [29, с. 53; 37, с. 322];
- процес цілеспрямованого формування особистості дитини [48, с. 50];
- виховання студента – формування протягом навчання в закладі вищої освіти морально-психологічної готовності самовіддано працювати за обраним фахом [49, с. 9];
- соціально й педагогічно організований процес створення оптимальних умов для формування людини як особистості; вплив вихователя на вихованця з метою формування в нього бажаних соціально-психічних і фізіологічних якостей [33, с. 204];
- процес систематичного та цілеспрямованого впливу суспільства на духовний і фізичний розвиток особистості через створення умов для продуктивної, суспільної й культурної діяльності його членів; спеціальна педагогічна чи практична діяльність щодо певного аспекту виховання (морального, правового, професійного тощо) [37, с. 13];

- процес взаємозалежної діяльності суб'єктів (вихователів) та об'єктів (вихованців) [37, с. 58];
- багатофункціональний процес постійного духовного збагачення – і тих, кого виховують, і тих хто виховує;
- соціальна взаємодія педагога та вихованця, динаміка їх стосунків;
- система виховних заходів, спрямованих на формування всебічно й гармонійно розвиненої особистості [34, с. 96].

Процес виховання – це система виховних заходів, спрямованих на вироблення у вихованця бажаних суспільних і професійних якостей.

У ході процесу виховання відбувається декілька сенсорних і перцептивних актів. Спочатку відбувається знайомство з нормами й правилами й оволодіння ними, надалі здійснюється вплив на свідомість і формування поведінкової мотивації. У цьому процесі формуються стійкі погляди – переконання, що спрямовують і коригують поведінку особистості й виробляються відповідні етичні й естетичні норми, суспільні та професійні вміння й навички.

Виділяють такі складові процесу виховання: *самовиховання* – систематична й «свідома індивідуальна діяльність людини, спрямована на вироблення розумових, моральних, естетичних якостей»; *перевиховання* – виправлення негативних наслідків виховання людської особистості [34, с. 98–99].

Основні **функції виховання розподіляють на три напрями** – інформаційний, планувальний, формуючий, у межах яких реалізуються окремі функції [34, с. 99–10; 37, с. 23].

Інформаційний: аналітична функція – вивчення особистості, соціально-педагогічної ситуації, її розвитку; діагностичний – виявлення реального рівня розвитку особистості.

Планувальний: прогностична функція – планування бажаного результату й умов його досягнення; проєктивний – розробка плану та програми досягнення виховної мети.

Формуючий: мотиваційний – формування мотивації розвитку особистості; комунікаційний – психолого-педагогічний вплив на особистість; розвивальний – удосконалення соціально-ціннісних якостей; оцінювальний – контроль та оцінка результатів виховання.

Теорія виховання спирається на такі поняття.

Закономірності виховання – це стійкий, об'єктивний, істотний зв'язок у вихованні, реалізація якого сприяє ефективному розвитку особистості [49, с. 237].

Закони виховання – об'єктивні, внутрішні, суттєві та відносно стійкі зв'язки, які виявляються під час організації та здійснення виховного процесу [37, с. 353].

Отже, закономірності виховання це стійкий зв'язок зовнішніх і внутрішніх факторів у вихованні, що сприяють розвитку особистості.

Основні закономірності виховання:

зовнішні фактори:

- врахування об'єктивних потреб суспільства – інтереси держави, соціокультурні й етнічні норми, національні традиції;
- результати виховання зумовлені дією виховного впливу оточення людини – батьки, викладачі, товариші тощо [49, с. 238];

внутрішні фактори залежать від:

- способів взаємопов'язаної діяльності вихователя й вихованця;
- активності особистості та змістом її діяльності;
- єдності й взаємозв'язку теорії та практики виховання;
- врахування індивідуально-психічних якостей вихованця та його майбутньої діяльності [34, с. 114];
- єдності навчання й виховання [37, с. 355].

Принципи виховання – пріоритетні, керівні положення, що відображають загальні закономірності процесу виховання й визначають вимоги до змісту і методів його організації.

Основні принципи виховання, що задекларовані в педагогічних працях українських вчених:

- цілісності та послідовності, наступності та безперервності;
- суспільної спрямованості та тісного зв'язку із життям;
- культуровідповідності, національності, народності, етнізації;
- комплексної дії суспільства та природовідповідності;
- демократичності, гуманістичності, особистісної орієнтованості та діалогічності;
- стимулювання активності особистості, індивідуалізації та диференціації;
- індивідуально-творчого та діяльнісного підходу, єдності виховання й життєдіяльності, професійної спрямованості [49, с. 238; 34, с. 114; 37, с. 368–369].

6.2 Класифікація методів і напрямів виховання

Методи виховання – шлях (спосіб) впливу на особистість у процесі спільної діяльності вихователя й вихованців, спрямований на формування в них певних поглядів, переконань, навичок і звичок поведінки та з метою розв'язання педагогічних завдань.

Методи виховання в педагогічних дослідженнях:

- спосіб взаємопов'язаної діяльності вихователя й вихованців, спрямований на формування у вихованців певних поглядів, переконань, навичок і звичок поведінки [48, с. 330; 49, с. 292];
- конкретні шляхи впливу на свідомість, почуття, волю, поведінку з метою розв'язання педагогічних завдань у процесі спільної діяльності науково-педагогічних працівників і студентів [37, с. 370];
- шляхи та способи діяльності вихователів і вихованців з метою досягнення виховних цілей [25, с. 127].

Погляди на класифікацію методів у педагогічній науці.

У педагогічних працях таких науковців, як: М. П. Волкова, А. І. Кузьмінський, С. М. Мартиненко, Н. Є. Мойсеюк, В. Л. Омеляненко, В. Л. Ортинський, М. М. Фіцула, Л. Л. Хоружа запропоновано загальноприйнятую класифікацію В. О. Сластьоніни і Г. Щукіної, за якою розрізняють чотири групи, що презентують послідовність етапів процесу виховання:

- методи формування свідомості особистості (бесіда, лекція, навчання, приклад, переконання);
- методи організації діяльності та формування позитивного досвіду – методи виховних ситуацій (педагогічна вимога, вправа, тренування, прогнозування, громадська думка);
- методи стимулювання діяльності та поведінки (змагання, гра, заохочення, покарання);
- методи самовиховання – результат виховного процесу (самопізнання, самоаналіз, саморегуляція) [37, с. 372–373; 34, с. 118; 25, с. 127].

Українські науковці пропонують і деякі їх модифікації. Приміром, Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. використовують три групи методів [33, с. 227]: методи формування свідомості й переконань; методи організації діяльності й формування поведінки; методи стимулювання та коригування поведінки та діяльності особи.

В. Л. Ортинський [37, с. 373–379] запропонував об'єднати методи виховання у дві групи, класифіковані за ознакою впливу на свідомість

особистості та на процес формування особистості: за ознакою спрямованості на поведінково-діяльнісну, інтелектуальну й емоційно-вольову сфери; залежно від функцій, які виконують методи виховання у формуванні особистості.

Фіцула М. М. [48, с. 332] окрім трьох традиційних методів (формування свідомості, формування суспільної поведінки, стимулювання діяльності) пропонує методи контролю й аналізу рівня вихованості.

Мартиненко С. М. узагальнив існуючі класифікації методів виховання і також розділив їх на чотири групи: *методи формування свідомості* – бесіда, лекція, диспути, навіювання, приклад, переконання; *методи організації діяльності та формування громадської діяльності* – педагогічна вимога, вправа, привчання, тренування, громадська думка, прогнозування; *методи стимулювання поведінки та діяльності* – змагання, заохочення, покарання, романтика; *методи самовиховання* – самопізнання, самоаналіз, саморегуляція, самодисципліна [34, с. 119].

Мартиненко С.М. також надав пояснення щодо окремих груп і методів, виділивши в них основні. Визначено, що головним інструментом у першій групі є *слово*, і тому провідними методами тут є ті, що вербально впливають на свідомість особистості. До цих методів примикає переконання і навіювання, яке використовує як слово, так і доказ *справою та вірцевим прикладом*.

Дуже важливе значення ця група методів має для виховання творчої особистості, де педагогічна майстерність і приклад творчої діяльності викладача – основні важелі виховного впливу, що надають результат виховання – творчість.

Група методів організації діяльності зосереджена на таких напрямках:

- управління діями вихованців – формування навичок комунікації й інтерактивності (наприклад у творчо-виробничих ситуаціях);
- створення виховних ситуацій на підставі імперативної (прямої) чи опосередкованої (порада) педагогічної вимоги.

Виховні ситуації – це визначені педагогом умови, необхідні для виникнення нових почуттів, думок, мотивів поведінки [34, с. 121].

Педагогічна вимога – створення моделі навчально-виховної ситуації (ситуативні тренінги); багаторазове виконання дій – важливий метод розвитку продуктивної діяльності (наприклад за зразком), які формують звичку до постійного вправляння, навички в самостійних репетиційних вправах (тренажерах), необхідних для розвитку творчих здібностей.

Методи стимулювання діяльності поділяють на:

- *стимулюючі*: змагальність як орієнтація на досягнення успіху; гра – як ціннісно-орієнтовна форма емоційної стимуляції на рівні стратегії вигравання;

- *мотиваційні* – заохочувальні заходи, такі як схвалення та нагорода, що створюють умови для постановки стратегічної мети навчально-виховного процесу – активізації творчої діяльності.

Найвищий рівень – це методи самовиховання, які є результатом виховного процесу. Оскільки, самовиховання – «цілеспрямована свідомо самостійна діяльність щодо самовдосконалення й формування необхідних якостей і властивостей особистості, то метою методів самовиховання є стимулювання внутрішніх психічних процесів, які сприятимуть самовихованню. Серед методів самовиховання – свідомо діяльність людини, спрямована на самопізнання, самоаналіз, само-регуляцію» [37, с. 13].

Додамо також запропоновані М. М. Фіцулою методи контролю й аналізу рівня вихованості: педагогічне спостереження, опитування (анкетування), створення програми вивчення особистості вихованця й колективу.

Прийоми виховання – складова частина, елемент методу, конкретний вияв методу, одноразова дія в конкретних педагогічних умовах, що визначає шляхи реалізації методів. Прийоми визначають своєрідність використання методів і підкреслюють індивідуальний педагогічний стиль виховання.

Прийоми виховання поділяють за такими принципами впливу на особистість: **прийоми творення**, що сприяють розвитку позитивних якостей; **прийоми гальмування**, спрямовані на подолання відхилень [34, с. 124].

Класифікація прийомів виховання:

- прийоми, що сприяють покращенню суб'єкт-об'єктних відносин, тобто стосунків між вихованцем і вихователем: з одного боку – щирість, увага, турбота, з іншого – докір, попередження, осуд;

- загальні педагогічні прийоми: моральна підтримка, залучення до творчої (громадської) діяльності, схвальне ставлення до успішності у навчанні;

- прийоми стимуляції позитивного налаштування особистості – створення умов задовольняння інтересів і нахилів, емоційна активізація – гра.

Педагогічний стиль виховання

Психологічна сутність виховання. При переході особистості з одного стану в інший: відбувається інтеріоризація – зовнішній досвід, знання, цінності, норми, правила екстеріоризуються – переходять у внутрішній психічний план, у переконання, установки та поведінку.

Провідна роль у процесі інтеріоризації-екстеріоризації належить педагогу-викладачу. Однак компонентами педагогічного процесу є й педагог і вихованці, що знаходяться в суб'єкт-об'єктних відносинах.

«Індивідуальний стиль педагогічного спілкування» [34, с. 127] залежить, від особистості вихователя-викладача, який формує характер взаємин з вихованцями, орієнтуючись на типи вихованців (студентів, учнів).

Зазвичай, їх поділяють на такі групи [37, с. 343–345]:

- по ставленню до навчання – «старанний», «середняк», «ледар»;
- за нахилом до майбутньої професійної діяльності – «академік», «професіонал», «гармонійний», «розчарований»;
- за усвідомленим обранням мистецької професії: «аматор мистецтв», «творчий», «богемний».

Позиція вихователя-педагога базується на декількох загально-прийнятих типах взаємовідносин у колективі [34, с. 12]: орієнтація на інтереси справи, коли в основі лежить мотивація зацікавленості в професійній діяльності; орієнтація на позитивний психологічний клімат і доброзичливі взаємини в колективі; орієнтація на себе самого заради лідерських позицій у вихованні та професійній діяльності; орієнтація на офіційну субординацію, щодо виконання обов'язків як вихователя, так і вихованців.

У цьому випадку стиль педагогічного спілкування – «це усталена система способів і прийомів, які використовує вчитель у взаємодії» [40, с. 214].

Стиль залежить від ставлення до тих, кого навчають, і до власної діяльності. Він може бути: **активно-позитивним, пасивно-позитивним, ситуативно-негативним, стійким негативним** [40, с. 214].

Стилі визначають **форми організації взаємодії** [40, с. 217–219], способи володіння організаторською технікою і здійснюються на підставі: захоплення спільною творчою діяльністю, демонстрації дружнього ставлення, спілкування-дистанція, спілкування-залякування, загравання.

Залежно «від стратегії діяльності, форм організації взаємодії та педагогічних наслідків» [40, с. 215–216] **педагогічний стиль виховання поділяють** на:

- *авторитарний* – «стиль диктату» – керівна роль вихователя у взаємовідносинах із вихованцем, при якому домінують такі методи як вимога, попередження, наказ;
- *демократичний* – «ґрунтується на глибокій повазі до особистості кожного», передбачає розподіл повноважень між педагогом і вихованцями у навчанні, при якому використовують рекомендації й поради, які підвищують авторитет;
- *ліберальний* – це відсутність активної позиції педагога в управлінні процесом навчання та виховання, виявляється у «невтручанні, низькому рівні вимог, формальному розв’язанні проблем».

Напрями (види) виховання

У педагогічній науці висувають три поняття, які характеризують спрямованість педагогічних зусиль вихователів: **види виховання, напрями виховання, складові виховання**. Це типові категоріальні класифікаційні одиниці, які є синонімами, що відображають суттєві ознаки виховного процесу.

В українській педагогіці запропоновано використовувати такі **напрями (види) виховання**, що є актуальними в розвитку та формуванні особистості, сучасного громадянина й фахівця:

- національно-патріотичне, громадянське та гуманістичне виховання;
- інтелектуальне (розумове) та наукове виховання;
- економічне, правове та трудове виховання;
- екологічне, спортивно-фізичне, санітарно-гігієнічне та морально-статеве;
- естетичне, художньо-естетичне та художньо-творче виховання. [24, с. 107; 49, с. 241–274; 48, с. 60; 37, с. 329–332; 35, с. 374–377; 33, с. 284–310; 25, с. 104–121].

6.3. Національна доктрина виховання в триєдності національно-патріотичного, громадянського та гуманістичного виховання

Мета виховання – сукупність властивостей особистості, до виховання яких прагне суспільство [48, с. 55].

Мета виховання – усебічний гармонійний розвиток особистості. Виховну мету калокагатії ставили перед собою в кожній історичній епосі, упродовж історії цивілізації, починаючи від давньогрецьких філософів. В Україні з давніх часів склалась виховна система, яка ґрунтується на ідеї національної самобутності українського народу: «Повчання дітям» Володимира Мономаха, просвітницькі ідеї братських шкіл, Острозької та Києво-Могилянської академії, «козацька педагогіка», «Філософія серця» Г. Сковороди, національно-патріотичні ідеї І. Котляревського та Т. Шевченка, народність і «рідне слово» К. Ушинського, «Українська школа» Б. Грінченка, «програма особистості» А. Макаренка, гуманістична педагогіка В. Сухомлинського тощо.

Законодавча підтримка національно-патріотичного, громадянського та гуманістичного виховання

Фахівець мистецької сфери повинен знати основні положення *мовної політики країни*, яка є одним із принципів національного виховання.

Згідно з Конституцією України державною мовою в Україні є українська, і тому держава «забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України» [1, ст. 10].

У Законі України «Про культуру» [7] визначено *мовні гарантії у сфері культури*:

- застосування мов у сфері культури гарантовано Конституцією України та визначено законами України про мови (ст. 5.1);
- держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування державної мови у сфері культури, гарантує вільне використання мов усіх національних меншин України (ст. 5.2);
- право на збереження мовної самобутності (6.1).

У Законі України «Про освіту» зазначено, що *«мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова»* (8, ст. 7.1). Відповідно «держава гарантує кожному громадянину України право на здобуття формальної освіти на всіх рівнях» освіти державною мовою [8, ст. 7.1].

У Законі України «Про вищу освіту» [4] затверджено, що *мовою викладання в закладах вищої освіти є державна мова* (ст. 48.1.).

У Законі України «Про кінематографію» [6] визначено, що застосування мов у галузі кінематографії здійснюється відповідно до статті 10 Конституції України (ст. 6). Також для сприяння «виробництву національних фільмів», доступу глядачів до перегляду «творів національної кінематографічної спадщини» встановлюють квоти демонстрування іноземних фільмів (ст. 19).

У Законі України «Про телебачення і радіомовлення» [10] визначено, що телерадіоорганізації ведуть мовлення державною мовою (ст. 10); для загальнонаціонального мовлення частка ефірного часу, коли мовлення ведеться іноземною мовою, встановлено квоти добового мовлення (ст. 10).

Фахівець мистецької сфери повинен утверджувати у власній діяльності *основні напрями національної доктрини самобутності української культури*, які затверджені в законодавчих актах.

Згідно з Конституцією України [1] держава повинна сприяти розвитку «української нації, її історичної свідомості, традицій і культури», а також «етнічної, культурної, мовної й релігійної самобутності» всіх народів, що проживають на терені України (ст. 11); збереженню «історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність» (ст. 54).

У Законі України «Про культуру» [7] визначено такі поняття:

- *вітчизняний (національний) культурний продукт* – культурні блага і культурні цінності, створені (надані) вітчизняним виробником (ст. 1.2);

- *культурний простір України* – сфера, у якій відповідно до законодавства провадиться культурна діяльність (ст. 1.7);

- *культурні блага* – товари та послуги, що виробляються в процесі провадження діяльності у сфері культури (ст. 1.8);

- *національне культурне надбання* – сукупність унікальних культурних цінностей, об'єктів культурної спадщини, що мають виняткове історичне значення для формування культурного простору України (ст. 1.14);

- *національно-культурна державна цільова програма* – програма, спрямована на створення сприятливих умов національно-культурного розвитку, збереження національно-культурної спадщини, задоволення інтелектуальних і духовних потреб людини (ст. 1.15).

У Законі України «Про культуру» [7] визначено *основні засади державної політики у сфері культури*:

- визнання *культури одним із основних факторів самобутності українського народу* (ст. 3.1);
- сприяння створенню *єдиного культурного простору України* (ст. 31);
- сприяння утвердженню гуманістичних ідей (ст. 3.1.);
- пропагування української національної культури в усій її різноманітності за кордоном і світового культурного надбання в Україні;
- підтримка вітчизняного виробника у сфері культури;
- держава в пріоритетному порядку створює умови для розвитку культури української нації, корінних народів і національних меншин України; збереження, відтворення й охорони історичного середовища (ст. 4.2).

«*Засади державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності*», які ґрунтуються на «нерозривному зв'язку із світовою та національною історією, культурою, національними традиціями» регулюються Законом України «Про освіту» [8, ст. 6.1.].

У Законі України «Про вищу освіту» [4] визначено *принципи державної політики у сфері вищої освіти*, одним з яких є міжнародна інтеграція системи вищої освіти України у Європейський простір вищої освіти за умови збереження й розвитку досягнень і прогресивних традицій національної вищої школи (ст. 3.2.4).

Законодавство, що регулює мистецьку сферу приділяє особливу увагу темі національного мистецького продукту та культурній політиці в галузі мистецтва.

У Законі України «Про театри та театральну справу» [9] *театральне мистецтво визначено культурним надбанням українського народу* (ст. 4).

За законом України «Про театри та театральну справу» [9] «державна політика в галузі театру й театральної справи базується на принципах гуманізму, демократизму, пріоритетності загальнолюдських духовних цінностей, свободи творчості та загальнодоступності театрального мистецтва (ст. 3).

У Законі України «Про кінематографію» [6] визначено поняття: *національний фільм* – це створений суб'єктами кінематографії України фільм, виробництво якого здійснено в Україні й авторське право чи право власності на який повністю або частково належить до суб'єктів кінематографії України [ст. 1].

У Законі України «Про кінематографію» [6] визнано **національний фільм – надбанням культури Українського народу** (ст. 18).

Серед важливих завдань державної політики в галузі кінематографії визначено [5, ст. 5, ст. 18]:

- сприяння виробництву, розповсюдженню й демонструванню національних фільмів у кіно-, відеомережі та на каналах мовлення телебачення, збереження, відновлення національної та кращих зразків світової кінематографічної спадщини;
- для сприяння виробництву національних фільмів, а також доступу глядачів до перегляду творів національної кінематографічної спадщини встановлюється квота демонстрування іноземних фільмів (ст. 18);
- утвердження творами кінематографії ідей гуманізму, загальнолюдських, національно-культурних і духовних цінностей (ст. 5);
- сприяння розвитку національної свідомості, патріотичних почуттів, естетичного й екологічного виховання громадян (ст. 5);
- розвиток кіноіндустрії та традицій національної кінематографії (ст. 5);
- збереження національної та світової кінематографічної спадщини (ст. 5).

У Законі України «Про телебачення і радіомовлення» [10] визначено поняття **національний аудіовізуальний продукт** – програми, фільми, аудіовізуальні твори, вироблені фізичними або юридичними особами України [10, ст. 1].

Цей Закон регулює державну політику в галузі телебачення та радіомовлення [10, ст. 9]:

- проводиться політика протекціонізму щодо розповсюдження програм і передач вітчизняного виробництва;
- створюються умови для забезпечення засобами телерадіомовлення культурних та інформаційних потреб громадян України, а також потреб етнічних українців, які проживають за межами України;
- не допускається в інформаційних та інших телерадіограмах цілеспрямоване безпідставне загострення уваги на насильстві й жорстокості, розпалюванні расової, національної та релігійної ворожнечі;
- у загальному обсязі мовлення кожної телерадіоорганізації встановлюється квота для іноземного аудіовізуального продукту або музичних творів українських авторів чи виконавців.

У Законі України «Про гастрольні заходи в Україні» [5] визначено, що державна політика у сфері гастрольної діяльності базується на принципах гуманності, утвердженні високих моральних принципів у суспільному житті, пріоритетності національних і загальнолюдських духовних цінностей, свободи творчості та загально-доступності гастрольних заходів (ст. 3); забезпечення підтримки гастрольної діяльності вітчизняних гастролерів за рахунок коштів Державного бюджету України (ст. 10.1).

Стратегічні завдання національного виховання визначено в Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») [2], серед яких:

- «відродження й розбудова національної системи освіти як найважливішої ланки виховання свідомих громадян Української держави»;
- подолання «національного нігілізму, відірваності освіти від національних джерел»;
- «національна спрямованість освіти, що полягає у невіддільності освіти від національного ґрунту, її органічному поєднанні з національною історією та народними традиціями»;
- «визнанні освіти важливим інструментом національного розвитку та гармонізації національних відносин»;
- вивчення української мови в усіх навчально-виховних закладах, утвердження її як основної мови функціонування загальноосвітньої, професійної та вищої школи.

Звертають на себе увагу новітні стратегії й концепції національно-патріотичного виховання молоді [16], у яких зазначено:

- в основу системи національно-патріотичного виховання має бути покладено ідеї зміцнення української державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства, формування патріотизму;
- складовими національно-патріотичного виховання мають стати громадянсько-патріотичне, військово-патріотичне, духовно-моральне виховання (п. 1);
- метою є – забезпечення змістового наповнення національно-патріотичного виховання на основі формування національно-культурної ідентичності, національно-патріотичного світогляду, збереження та розвитку духовно-моральних цінностей Українського народу; підвищення ролі української мови як національної цінності (п. 3, п. 4);
- впровадження навчальних дисциплін духовно-морального спрямування як основи формування особистості та підґрунтя для національно-патріотичного виховання;

– національно-патріотичне виховання має охоплювати насамперед такі сфери як освіта; наука; культура та мистецтво (п. б);

– формування нового українця, що діє на основі національних і європейських цінностей, поваги до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України), до Конституції України та законів України.

Національно-патріотичне, громадянське та гуманістичне виховання в працях українських учених

Формування національної свідомості – національне виховання:

- національне виховання – передавання молодому поколінню соціального досвіду, багатства духовної культури народу, його національної ментальності, своєрідності світогляду [48, с. 57];

- національне виховання – виховання на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях і обрядах, багатовіковій мудрості, духовності [48, с. 556];

- національне виховання – історично зумовлена сукупність ідеалів, традицій, форм поведінки, ... формування національної свідомості [37, с. 332].

Формування особистісних рис громадянина – громадянське виховання:

- виховання – формування особистісних рис громадянина своєї країни (національної свідомості, розвиненої духовності, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, фізичної, екологічної культури) [48, с. 57];

- виховання – формування громадянськості як інтегрованої якості особистості [43, с. 84; 25, с. 104];

- громадянське виховання – виховання політичної культури, поваги до держави й права, дотримання моральних норм, правил та ідеалів, розвиток національно-патріотичних почуттів і патріотизму, любові до своєї Батьківщини, землі й народу.

Усебічний розвиток особистості – гуманістичне виховання:

- гуманістичне виховання – створення умов для цілеспрямованого систематичного розвитку людини як суб'єкта діяльності, особистості, індивідуальності [25, с. 97];

- гуманістичне виховання – вільний, усебічний розвиток особистості, її максимальна реалізація, активна діяльність індивіда та його участь у житті суспільства;

- гуманістичне виховання – розвиток індивідуальних здібностей і талантів [48, с. 57];

- гуманістичне виховання – пріоритет і повага до загальнолюдських цінностей.

Завдання національно-патріотичного виховання:

- формування національної системи виховання, в основі якої «український виховний ідеал» [48, с. 57];
- національний підхід до вибору змісту виховання: знання української мови та літератури, історії Української державності та українського народу, його ідеалів, традицій, звичаїв;
- національне самовизначення особистості, яке спрямовує зміну пріоритетів у вихованні;
- гуманізація та демократизація; пріоритет загальнолюдських цінностей і, водночас, незалежність освоєння і реалізації національної ідеї;
- «етнізація виховного процесу передбачає надання широких можливостей представникам усіх етносів для пізнання своєї історії, традицій, звичаїв, мови, культури» [48, с. 57];
- формування особистісних рис громадянина України – активна громадська позиція, відповідальність перед суспільством, участь у громадському житті.

Національна та гуманістична парадигма мистецької освіти і виховання

Забезпечення *національної основи мистецької освіти* [38, с. 66–70]:

- надання національній мистецькій творчості *пріоритетного значення*: системне збагачення навчального процесу творами національної художньої культури; історико-теоретичне вивчення національного мистецтва; усвідомлене відтворення національних ознак мистецтва в спробах власної творчої діяльності;
- впровадження у навчальний процес *національно-стильового підходу* до аналізу мистецьких творів;
- протидія експансії безнаціонального в мистецькій освіті.

Гуманістична парадигма мистецького навчання [38, с. 46–50]: застосування в процесі навчання творів, зміст яких сповнено гуманістичного смислу; стимулювання критично-оцінного ставлення учнів до мистецтва; вільне його виявлення власної мистецької оцінки.

На підставі представленої парадигми вироблено принципи національного та гуманістичного виховання під час навчального процесу працівника мистецької сфери – звукорежисера:

- пріоритет національної мистецької творчості – виховання на кращих зразках аудіовізуальних творів вітчизняних авторів, режисерів, акторів і виконавців, у тому числі звукорежисерів;

- виховання на кращих мистецьких зразках аудіовізуальних творів світового мистецтва авторів, режисерів, акторів і виконавців, у тому числі звукорежисерів;
- застосування в процесі навчання мистецьких творів, що репрезентують українське мистецтво (професійне, народне, аматорське);
- розвиток методологічних засад аналітичного мислення та критично-оцінного ставлення до творів мистецтва;
- формування вільного виявлення власної мистецької думки щодо сприйняття й аналізу творів мистецтва;
- запровадження до аналізу мистецьких творів «національно-стильового підходу»;
- активізація та стимулювання розвитку національних рис творчого самовираження студентів у художній діяльності.

Питання для самоперевірки

1. Що таке *виховання*?
2. Назвіть функції виховання.
3. Як можна класифікувати методи й прийоми виховання?
4. Назвіть напрями виховання.
5. Назвіть основні компоненти національно-патріотичного виховання.
6. Як впливає національно-патріотичне виховання на роботу фахівця мистецької сфери?

Рекомендована література

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. 2005. № 2.
2. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») // Постанова КМ № 896 від 03.11.1993, № 576 від 29.05.96.
3. Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014. URL: <http://zakon.rada.gov.ua; mon.gov.ua>
4. Закон України «Про кінематографію» № 9/98 ВР від 13.01.1998 (763-IV від 15.05.2003, 763-15 від 07.06.2003).
5. Закон України «Про культуру» №2778VI від 14.12.2010 р.
6. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.10.2017 р.
7. Закон України «Про театри та театральну справу» №2605-IV від 31.05.2005 р. (№3421 від 09.02.2006).

8. Закон України «Про телебачення і радіомовлення» № 3317-IV від 12.01.2006; 2850-VI від 22.12.2010, 3610-VI від 07.07.2011.
9. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді: Наказ МОН від 16.06.2015 № 641 <http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osviti/konczepczyia>
10. Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки : Указ Президента України від 13.10 2015 № 580/2015. <https://www.president.gov.ua/documents>
11. Вишневський О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. / 3-тє вид., доопр. і доп. Київ : Знання, 2008. 566 с.
12. Волкова Н. П. Педагогіка : посібник. Київ : Академія, 2001. 576 с. (Альма-матер).
13. Кузьмінський А. І., Омельяненко В. Л. Педагогіка : підручник. 3-тє вид., випр. Київ : Знання-Прес, 2008. 447 с.
14. Мартиненко С. М., Хорунжа Л. Л. Загальна педагогіка : навч. посібник. Київ, 2000. 174 с.
15. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ-ри, 2009. 427 с.
16. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва: теорія та методика викладання мистецьких дисциплін. Київ : Освіта України, 2008. 247 с.
17. Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва : навч. посіб. / О. Олексюк, М. Ткач. Київ : Знання України, 2004. 263 с. : іл.
18. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. К., 2010.
19. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2006. 560 с. (Альма-матер).

ТЮТОРСЬКІ ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

1. Текстовий матеріал для обговорення (дискусії)

У *Державній національній програмі «Освіта»* («Україна XXI століття») [2] визначено, що *національне виховання в Українській державі*:

- «спрямоване на формування в молоді та дітей світоглядної свідомості, ідей, поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, інших соціально значущих надбань вітчизняної і світової духовної культури»;
- «є органічним компонентом освіти й охоплює всі складові системи освіти».

Головна мета національного виховання:

- набуття молодим поколінням соціального досвіду;
- успадкування духовних надбань українського народу;
- формування в молоді, незалежно від національної належності, особистісних рис громадян Української держави.

Пріоритетні напрями національного виховання:

- формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу;
- бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати;
- формування високої мовної культури, оволодіння українською мовою;
- прищеплення шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій усіх народів, що населяють Україну;
- розроблення теоретико-методологічних аспектів національної системи виховання з урахуванням українського й зарубіжного досвіду.

2. Згідно з **«Концепцією національно-патріотичного виховання дітей і молоді»** [16] національно-патріотичне виховання: є складовою загального виховного процесу підростаючого покоління, головною метою якого є набуття молодими громадянами соціального досвіду, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування особистісних рис громадянина Української держави.

Проаналізувати завдання, мету та принципи національно-патріотичного виховання **«Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2015–2020 рр.»** [16]:

На сучасному етапі розвитку України, коли існує пряма загроза денаціоналізації, втрати державної незалежності та потрапляння у сферу впливу іншої держави, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних і європейських цінностей:

- повага до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України);
- участь у громадсько-політичному житті країни;
- повага до прав людини;
- верховенство права;
- толерантне ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних і національно-мовних особливостей;
- рівність всіх перед законом;
- готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України.

1. Мета та завдання національно-патріотичного виховання дітей і молоді.

Національно-патріотичне виховання дітей і молоді – це комплексна системна та цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів щодо формування в молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості, до українського народу, Батьківщини, держави, нації.

Патріотичне виховання – складова національного виховання, головною метою якого є становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин. Воно сприяє єднанню українського народу, зміцненню соціально-економічних, духовних, культурних основ розвитку українського суспільства і держави.

Мета патріотичного виховання конкретизується через систему таких виховних завдань:

- утвердження у свідомості та почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного й історичного минулого України;

- виховання поваги до Конституції України, законів України, державної символіки;

- підвищення престижу військової служби, а звідси – культивування ставлення до солдата як до захисника вітчизни, героя;

- усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю;

- сприяння набуттю дітьми та молоддю патріотичного досвіду на основі готовності до участі в процесах державотворення, уміння визначати форми та способи своєї участі в життєдіяльності громадянського суспільства, спілкуватися з соціальними інститутами, органами влади, спроможності дотримуватись законів і захищати права людини, готовності взяти на себе відповідальність, здатності розв'язувати конфлікти відповідно до демократичних принципів;

- формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій;

- утвердження гуманістичної моральності як базової основи громадянського суспільства;

- культивування кращих рис української ментальності – працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, бережного ставлення до природи;

- формування мовленнєвої культури;

- спонукання зростаючої особистості до активної протидії українофобству, аморальності, сепаратизму, шовінізму, фашизму.

2. Принципи патріотичного виховання.

Патріотичне виховання спирається на загальнопедагогічні принципи виховання, такі як дитиноцентризм, природовідповідність, культуровідповідність, гуманізм, врахування вікових та індивідуальних особливостей. Водночас патріотичне виховання має власні принципи, що відображають його специфіку.

Серед них:

- принцип національної спрямованості, що передбачає формування національної самосвідомості, виховання любові до рідної землі, українського народу, шанобливого ставлення до його культури; поваги до культури всіх народів, які населяють Україну; здатності зберігати

свою національну ідентичність, пишатися приналежністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї держави;

– принцип самоактивності й саморегуляції забезпечує розвиток у вихованця суб'єктних характеристик; формує здатність до критичності й самокритичності, до прийняття самостійних рішень; виробляє громадянську позицію особистості, почуття відповідальності за її реалізацію у діях і вчинках;

– принцип полікультурності передбачає інтегрованість української культури у європейський і світовий простір, створення для цього необхідних передумов: формування в дітей та учнівської молоді відкритості, толерантного ставлення до відмінних ідей, цінностей, культури, мистецтва, вірувань інших народів; здатності диференціювати спільне і відмінне в різних культурах, спроможності сприймати українську культуру як невід'ємну складову культури загальнолюдської;

– принцип соціальної відповідності обумовлює потребу узгодження змісту і методів патріотичного виховання з реальною соціальною ситуацією, у якій організовується виховний процес, і має за мету виховання в дітей і молоді готовності до захисту вітчизни й ефективного розв'язання життєвих проблем;

– принцип історичної і соціальної пам'яті спрямований на збереження духовно-моральної і культурно-історичної спадщини українців і відтворює її в реконструйованих і осучаснених формах і методах діяльності;

– принцип міжпоколінної наступності, який зберігає для нащадків зразки української культури, етнокультури народів, що живуть в Україні.

3. Письмова робота: проаналізувати твори українських авторів – драматургів, режисерів, звукорежисерів, композиторів, з погляду їх впливу на національно-патріотичне виховання. Навести приклади творів для наочних ілюстрацій, демонстрацій і музично-звукового аналізу українських авторів (режисерів, звукорежисерів, композиторів) за видами та жанрами.

Тема 7. Напрями виховання фахівця мистецької сфери – звукорежисера

7.1. Інтелектуальне та наукове виховання

7.1.1. Інтелектуальне (розумове) виховання – основа загального розвитку інтелектуальних сил і мислення, прищеплення культури розумової праці, активної діяльності в природному та соціальному середовищі.

Поняття *інтелекту* в педагогіці та психології

Інтелект – (лат. *intellectus* – пізнання, розуміння) – здатність мислення, раціонального пізнання. Латинський переклад давньогрецького поняття *νοῦς* – розум [102, с. 495, с. 901].

Розум – синонім інтелекту, здатність до осмислення й розуміння [102, с. 1095].

Інтелект це здатність до мислення, а мислення – процес реалізації інтелекту [42, с. 207].

Інтелект – здатність до судження, розумові здібності [106, с. 210].

Інтелект – специфічна форма організації індивідуального розумового досвіду, що забезпечує можливість ефективного сприймання, розуміння й інтерпретації дійсності [102, с. 280].

Інтелект (лат. *intellectus* – пізнання, розуміння, розум) – суб'єктивна здатність здійснювати доцільно орієнтовану діяльність, що дає змогу особистості забезпечувати активну діяльність у природному та соціальному середовищі [33, с. 284].

Інтелект – система психологічних механізмів, яка надає можливість будувати індивіду адекватну модель (картину) навколишнього світу й оптимально організовувати в ньому свою поведінку та діяльність [43 с. 278].

Інтелект – загальний розумовий потенціал людини, ступінь реалізації здібностей, які він доцільно використовує в пристосуванні до життя [106, с. 210].

Інтелект – виявляє всі розумові функції людини, всю сукупність його пізнавальних умінь (відчуття, сприйняття, уяву, пам'ять, мислення) [106, с. 210].

Види інтелекту (Ж. Піаже): сенсомоторний інтелект – наочно-дійове мислення; символний інтелект – доопераційний інтелект; операційний інтелект – оперування символами, наприклад, словами, формування понять; формальний інтелект – стадія формальних операцій, здатність здійснювати дедуктивні операції, комбінаторика [42, с. 214–216].

Отже, *інтелект* це:

Інтелект як синонім розуму – це здатність до мислення, розуміння, судження та раціонального пізнання.

Інтелект – здатність до вироблення абстракцій, понять суджень, умовиводів.

Інтелект – специфічна форма організації індивідуального розумового досвіду, виявляє розумові функції людини, сукупність його пізнавальних умінь.

Інтелект – психологічний механізм, який надає особистості можливість будувати індивіду адекватну модель (картину) навколишнього світу, забезпечувати активну діяльність у природному та соціальному середовищі.

Поняття розумового (інтелектуального) виховання у педагогіці

Розумове виховання – цілеспрямована діяльність вихователя, спрямована на розвиток інтелектуальних сил і мислення з метою прищеплення культури розумової праці [48, с. 264; 48, с. 558; 25, с. 108].

Розумовий розвиток – розвиток, удосконалення інтелектуальної сфери та здібностей людини [48, с. 264].

Розумове виховання – цілеспрямоване й систематичне управління розвитком розуму та пізнавальних здібностей через пробудження зацікавлення й інтелектуальної діяльності, озброєння знаннями, методами їх набуття й використання на практиці, розвиток культури розумової праці [37, с. 329].

Культура розумової праці – формування інтелектуальних умінь: загальні уміння використовуються під час будь-яких навчальних предметів (читати, писати, висловлювати думки); спеціальні вміння необхідні для оволодіння знаннями у певній галузі [48, с. 60; 25, с. 108; 33, с. 285].

Завдання розумового виховання

Формування потреби оволодіння основами наук:

- засвоєння системи знань (фактів, понять, термінів, законів, правил, алгоритмів діяльності, назв, імен, дат);
- вироблення вміння самостійно здобувати знання;
- готовність до застосування знань і умінь на практиці;
- формування потреби в постійному розвитку та саморозвитку.

Оволодіння розумовими операціями й інтелектуальними уміннями:

- оволодіння здатністю до мислення та розуміння, судження та раціонального пізнання;
- розвиток мислення та його видів;
- оволодіння мисленнєвими операціями (аналіз, синтез, порівняння, систематизація);
- формування інтелектуальних умінь (загальних і спеціальних).

Формування культури інтелектуальної праці:

- формування наукового світогляду;
- розвиток пізнавального інтересу та культури мислення;
- розвиток творчої активності.

Поняття мислення в педагогіці та психології

Мислення – процес опосередкованого відображення об'єктивної дійсності в зіставленнях, взаємозв'язках її структурних компонентів [33, с. 284].

Мислення – процес опосередкованого й узагальненого пізнання предметів і явищ об'єктивної дійсності та їх істотних властивостей, зв'язках і відносинах [48, с. 264; 48, с. 555; 35, с. 412].

Мислення – психічний процес, завдяки якому людина відображає суттєві ознаки й зв'язки предметів і явищ навколишньої дійсності [43, с. 456].

Мислення – активний процес відбиття об'єктивного світу в поняттях, судженнях, теоріях тощо [106, с. 344].

Мислення – опосередковане й узагальнене пізнання об'єктивної реальності [42, с. 208].

Мислення – вид пізнання. Пізнання виступає як створення уявлень про зовнішній світ, його моделі чи образи. При мисленні ми маємо справу зі створенням розумової моделі на підставі спостереження зовнішнього світу, а потім з неї виводимо наступну модель [42, с. 208].

Осмислення – вищий ступінь розуміння, це розумова діяльність, у процесів якої людина розкриває сутність предметів і явищ, що пізнаються, формує наукові поняття [35, с. 200].

Отже, *мислення* – процес опосередкованого й узагальненого пізнання об'єктивної дійсності, відображення суттєвих ознак і зв'язків предметів і явищ, розкриття їх суті в наукових поняттях і теоріях.

Види мислення: діалектичне, логічне, абстрактне; узагальнююче, категоріальне; теоретичне, індуктивне, дедуктивне; алгоритмічне, технічне; системне, критичне; наукове, філософське; репродуктивне, продуктивне (творче, евристичне, креативне); словесно-логічне, наочно-образне, професійне (художнє, математичне, технічне), художньо-образне.

Мисленнєві (розумові) операції: аналіз, синтез, порівняння, класифікація (систематизація) [48, с. 265]:

Аналіз – уявне розкладання цілого на складові частини (елементи), або виділення його окремих частин; (грец. *ἀνάλυσις* – *розкласти*) – уявне чи реальне розкладання об'єкта на елементи, синонім наукового дослідження [102, с. 53].

Синтез – мислене об'єднання частин (елементів) предметів або окремих сторін явищ, їх ознак і властивостей; (грец. *σύνθεσις* – *об'єднання*) – об'єднання (мислене чи реальне) різних елементів об'єкта в єдине ціле (систему) [102, с. 1207].

Порівняння – встановлення подібності чи відмінності між предметами або явищами за однією чи кількома ознаками, виділеними у певній послідовності [48, с. 265].

Класифікація (систематизація) – розподіл предметів чи явищ залежно від подібності або відмінності між ними; (лат. *classis* – *розряд*, клас і лат. *facio* – *діяння*), роблення – система підпорядкованих понять (класів об'єктів) з якої-небудь галузі знань чи діяльності людини, що використовується як засіб для встановлення зв'язків між цими поняттями чи класами об'єктів [102, с. 585; 102, с. 1405].

7.1.2. Наукове виховання

Завдання наукового виховання:

1. **Формування наукового світогляду** – цілісної системи наукових, філософських, політичних, моральних, правових, естетичних понять, поглядів, переконань [48, с. 267]:

- **поняття** – форма мислення, що відображає суттєві ознаки, зв'язки й відношення предметів і явищ; думка, у якій узагальнюються чи виділяються предмети окремого класу за відповідними та, в сукупності, специфічними ознаками [102, с. 1035];

- **погляди** – прийняті людиною як достовірні ідеї, знання, теоретичні концепції, передбачення, що пояснюють явища природи й суспільства [48, с. 267, с. 557];

- **переконання** – психічний стан особистості, який характеризується стійкими поглядами [48, с. 26, с. 557].

2. Формування теоретичного мислення – здатності аналізувати та синтезувати, порівнювати й класифікувати, досліджувати та робити висновки.

3. Опанування методів наукового дослідження:

- **дослідження** – процес і результат наукової діяльності;

- **наука** – сфера людської діяльності, до функцій якої входить – вироблення й теоретична систематизація знань про дійсність [102, с. 863]; сфера дослідницької діяльності, спрямована на вироблення нових знань [43, с. 481];

- **наукове дослідження** – процес вироблення нових знань, вид пізнавальної діяльності;

- **наукове дослідження** – особлива форма процесу пізнання, систематичне цілеспрямоване вивчення об'єктів, у якому використовують засоби та **методи** науки, яке завершується формулюванням знань про досліджуваний об'єкт [48, с. 556];

- **наукове дослідження** – процес вивчення об'єкта (предмета або явища) за допомогою наукових методів.

Методи наукового дослідження

Загальні методи наукового дослідження: емпіричні – опис, експеримент, спостереження та теоретичні – аналіз і синтез, абстрагування й узагальнення, індукція та дедукція, пояснення, класифікація тощо.

Емпіричні методи наукового дослідження:

- **історико-культурологічний метод**, який передбачає цілісний підхід до аналізу явища, виокремлення його історичних проявів та еволюційних особливостей;

- **культурологічний** – виокремлення тенденцій і закономірностей функціонування явищ і фактів;

- **історичний метод** – передбачає встановлення послідовності розвитку явища;

- **філософсько-естетичний** – застосовують при дослідженні філософських та естетичних концепцій;

- *мистецтвознавчий* – застосовують при аналізі творів мистецтва;
- *феноменологічний* – визначення суттєвих властивостей свідомості та її проявів (суджень, почуттів, сприйняття);
- *порівняльний метод*, що надає підстави відстежити явище ще в порівняльних характеристиках, в інтеграції з іншими процесами;
- *системний* – виявлення процесів у загальній системі, наприклад у культурі, мистецтві; встановлення складових;
- *компаративний метод* – застосовують для виявлення типологічних паралелей, порівнянь та аналогічних процесів;
- *метод аналогії* – застосовують для виявлення аналогічних процесів і явищ;
- *біографічний* – використовується при виявленні особливостей життя й діяльності персоналій;
- *джерелознавчий* – опрацювання й осмислення об'єктів;
- *аналітичний метод* – застосовують для здійснення теоретичного аналізу, наприклад музично-теоретичного, аналізу літератури та джерел;
- *експериментальний* – застосовують для встановлення достовірності доказів і гіпотез дослідження;
- *спостереження* – застосовують для сприйняття предметів дійсності безпосередньо чи з допомогою технічних засобів і пристроїв;
- *моделювання* – вивчення об'єкта за допомогою моделей із перенесенням отриманих при цьому знань на оригінал;
- *вимірювання* – визначення кількісних значень (одиниць виміру) об'єкта за допомогою спеціальних технічних пристроїв;
- *статистичний і математичний* – застосовують для обробки результатів дослідження;
- *метод теоретичного узагальнення* – застосовують для підведення часткових і загальних підсумків дослідження.

У фахівців мистецької сфери необхідно сформувати спеціальні здатності до:

- визначення стилістичних особливостей творів мистецтва за історичними, національними ознаками, жанровими характеристиками й індивідуальним стилем митця;
- засвоєння історії та теорії мистецтв;
- аналізу категорій музичної композиції: музична форма та фактура, мелодія та принципи голосоведіння, гомофонно-гармонічний і поліфонічний склад, ладово-функціональна організація, жанри, інтерпретація;

- аналізу категорій драматичної композиції: дія (місце, час) фізична та психологічна, конфлікт, форма композиції (експозиція, зав'язка, розвиток, кульмінація, розв'язка), жанри;
- аналізу творів на основі аналізу механізму утворення звуко-образу: звуковий симфонізм і варіаційність, звуковий синтез і контрапункт; звукопис, тембральна та шумова організація (семантика, динаміка, ілюстрація), музичний стрій (мелодика, фактура, гармонія, поліфонія, інструментарій, метроритміка), мовна ідентифікація та знаковість, звукова композиція й формотворення (тема, експозиція, розробка, кульмінація, соло-каденція, реприза та кода); драматургічні звукові акценти – порівняння, зіставлення, протиставлення, контраст, підтекст, темпоритм, лейт-образ:
- звукового аналізу аудіовізуального твору на основі «технологічної» концепції твору (об'єктивні та суб'єктивні параметри).

7.2. Художньо-естетичне виховання

У Законі України «Про культуру» [7] серед основних *засад державної політики у сфері культури* визначено створення умов «для естетичного виховання громадян, передусім дітей і юнацтва» (ст. 4.2.).

Естетичне виховання – цілеспрямоване формування в людині його естетичного відношення до дійсності.

Поняття естетичного виховання в педагогічній науці

- *естетичне виховання* – складова частина виховного процесу, спрямована на формування здатності сприймати й перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини [48, с. 315; 49, с. 273];
- *естетичне виховання* – педагогічна діяльність, спрямована на формування здатності сприймати й перетворювати дійсність за законами краси [25, с. 121];
- *естетичне виховання*: формування естетичних понять, поглядів, переконань, виховання естетичних смаків, вироблення вмій і навичок привносити в життя красу, розвиток творчих здібностей [25, с. 96];
- *естетичне виховання* – цілеспрямоване формування естетичних смаків та ідеалів особистості, розвиток її здібностей естетичного сприймання явищ дійсності й предметів мистецтва, а також до самостійної творчості в галузі мистецтва [37, с. 330].

Мета естетичного виховання – сформувати готовність людини до *естетичної діяльності* як важливого компонента *естетичної культури*.

Естетична культура – сформованість у людини естетичних знань, смаків, ідеалів, потреби вносити прекрасне у навколишній світ, здібностей до естетичного сприймання явищ дійсності, творів мистецтва [33, с. 306–307; 25, с. 122].

Система естетичного та художнього виховання входить до сфери естетичної культури, «функціонування якої безпосередньо залежить від змісту й рівня розвитку естетичної теорії» [112, с. 74], до сфери якої належить категорії *естетичної свідомості й естетичної діяльності*.

Естетична свідомість особливе духовне утворення, що характеризує естетичне ставлення людини або суспільства до дійсності, елементами якої є – естетичне почуття, естетичний смак, естетичний ідеал, естетична теорія [112, с. 54].

Естетична свідомість є результатом художньо-емоційним освоєнням дійсності через естетичне сприйняття, почуття, судження, смаки, ідеали й виражається в естетичних поглядах і мистецькій творчості [48, с. 315; 25, с. 122].

Категорії естетичної свідомості [48, с. 315; 25, с. 122–123; 33, с. 306–307; 83; 112, с. 54–77].

Естетичне сприйняття та почуття

- *естетичне сприйняття* – вміння помічати найсуттєвіше, що відображає зовнішню та внутрішню красу предмета, явища, процесу;
- *естетичне сприйняття* – духовно культурне засвоєння індивідумом загальнолюдського (Ю. Борев);
- *естетичне почуття* – особливі почуття насолоди, які відчуває людина, сприймаючи прекрасне в дійсності й у творах мистецтва;
- *естетичне почуття* є одним із найскладніших видів духовного переживання, найблагороднішим із почуттів людини (Л. Левчук);
- *естетичне почуття* є духовним утворенням, що визначає міру соціалізації індивіда (Л. Левчук).

Естетичні смаки та судження:

- *естетичні смаки* – здатність людини правильно оцінювати прекрасне, стійке емоційно-оціночне ставлення до прекрасного;
- *естетичний смак* – система естетичних уподобань та орієнтирів, заснована на культурі особистості й на творчій переробці естетичних вражень (Ю. Борєв);
- *естетичний смак* – здатність особистості до індивідуального відбору естетичних цінностей (Л. Левчук);
- *художній смак* – особливий різновид естетичного смаку;
- *художній смак* формується тільки через спілкування зі світом мистецтва й значною мірою визначається художньою освітою людини, тобто знанням нею історії мистецтв, законів формотворення в різних видах мистецтва (Л. Левчук);
- *естетичне судження* – ставлення особистості до певного об'єкта, явища;
- *судження смаку* – є специфічною формою пізнання, що дає можливість через розвинене естетичне почуття пізнавати явища дійсності (Л. Левчук).

Естетичний ідеал і категорія прекрасного:

- *естетичний ідеал* – уявлення людини про прекрасне, своєрідний зразок, з позиції якого особистість оцінює явища та предмети дійсності;
- *естетичний ідеал* – уявлення про вищу гармонію й досконалість у дійсності та культурі, є метою, критерієм і вектором діяльності людини (Ю. Борєв);
- *естетичний ідеал* – особливе духовне утворення, у якому ідеально співвідносяться цілісність, творчість, досконалість (Л. Левчук);
- *естетичний ідеал* – духовна мета естетичної практики. (Л. Левчук);
- *естетичний ідеал* – форма естетичного відображення дійсності, відображенням сутності предмета, явища, процесу (Л. Левчук);
- *естетичний ідеал* є духовним орієнтиром, який опосередковує естетичне ставлення до світу (Л. Левчук);
- *прекрасне* – естетична категорія, що визначає досконалість, гармонійність усіх компонентів об'єкта, при якій останній викликає естетичну насолоду (Ю. Борєв).

Естетичне виховання – специфічний вид суспільної діяльності щодо вироблення в людини системи орієнтації у світі естетичних цінностей. Компоненти естетичного виховання: естетична свідомість та естетична діяльність; методи й засоби естетичного виховання, усебічний розвиток особистості, виховання творчих потреб і здібностей, художнє виховання.

Естетична діяльність містить: художньо-практичну, художньо-творчу (створення творів), художньо-технічну, художньо-рецептивну (сприйняття твору), рецепційно-естетичну (сприйняття краси), духовно-культурну (вироблення смаку), теоретичну (вироблення естетичних концепцій), мистецьку діяльність [83].

Естетика як наука, вивчає не тільки сферу естетичного як **ціннісного відношення людини до світу, але й сферу художньої діяльності** людей.

Художня культура – сукупність процесів і явищ, духовної практичної діяльності людини, яка створює, розповсюджує твори мистецтва, що становлять естетичну цінність [101, с. 289].

Художня культура суспільства – сукупність художньої творчості, його продуктів (твори мистецтва), установ, що готують художні кадри (навчальні заклади) і таких, що забезпечують соціальне функціонування мистецтва (музеї, бібліотеки, видовищні заклади) [83].

Художня діяльність – діяльність, у процесі якої створюється та сприймається твір мистецтва. Вона містить художню творчість і її результати – художні цінності (твір мистецтва), художнє сприйняття творів мистецтва [106]. Художня діяльність розглядається у триєдності її складових: художньої творчості, художнього твору та художнього сприйняття.

Функції **художньої діяльності**: пізнавальна, просвітницька, прогностична, оціночна, сугестивна (вплив), компенсаційна, катарсисна, гедоністична, евристична (збудження творчої енергії), комунікативна, соціалізуюча та виховна [83].

Художнє виховання є частиною естетичного виховання, яке здійснює формування естетичного сприйняття дійсного засобами мистецтва, а також розвиває художньо-творчі здібності особистості в різних галузях мистецтва [82].

Художник – це майстер-професіонал у сфері художньої культури, мистецтва в статусі-ранжі: музиканта, композитора, скульптора, письменника, актора, поета, дослідника [103, с. 693].

Художньо-творче виховання – цілеспрямована діяльність щодо формування художнього смаку та розвитку творчих навичок і потреб [34, с. 108].

Творча діяльність – специфічна форма перетворення дійсності, яка передбачає створення якісно нових, неповторних, оригінальних матеріальних і духовних цінностей суспільно-історичного значення.

Творча діяльність – індивідуальна чи колективна творчість, результатом якої є створення або інтерпретація творів, що мають культурну цінність [7, ст. 1.21].

Творчість – процес створення нового, раніше не існуючого [45, с. 4].

Творчість – інтегративна якість особистості, яка виявляється в діяльності [45, с. 4].

Творчість специфічна для людини, оскільки завжди передбачає творця – суб'єкта творчої діяльності [102, с. 1306].

Художня творчість – створення непередбаченої художньої реальності [83].

Художня творчість – вища форма естетичної діяльності [83].

Художньо-естетичне виховання – цілеспрямована педагогічна діяльність щодо формування засобами мистецтва естетичної культури, естетичної свідомості (вироблення естетичного смаку й ідеалу) та естетичної діяльності (художньо-творчої, художньо-рецептивної), здатності до художньо-творчої діяльності – створення якісно нових, неповторних духовних цінностей.

7.3. Правове й економічне виховання

Поняття правового виховання в педагогіці:

- **правове виховання** – виховна діяльність спрямована на формування правової свідомості та навичок правомірної поведінки [48, с. 288; 49, с. 255];

- **правове виховання** – формування високої правової культури [33, с. 294];

- **правове виховання** – виховна діяльність спрямована на формування правової свідомості [34, с. 108–109];

- **правове виховання** – виховна діяльність, спрямована на формування правової свідомості та поведінки [25, с. 117].

Завдання правового виховання:

- ***правова та юридична обізнаність*** – надання знань про законодавство, знання законів, вивчення положень державного, адміністративного, цивільного, трудового, кримінального, сімейного, авторського права;
- ***формування правової свідомості*** – виховання поваги до держави й права; дотримування вимог права й моралі, вироблення умінь і навичок правової поведінки; формування активної позиції в правовій сфері, нетерпимого ставлення до правопорушень.

Поняття економічного виховання в педагогіці:

- ***економічне виховання*** – організована педагогічна діяльність, спрямована на формування економічної культури [48, с. 306];
- ***економічне виховання*** – формування на основі спеціальних знань економічної свідомості, економічного мислення, умінь і навичок економічної діяльності, економічно значущих якостей особистості [49, с. 251];
- ***економічне виховання*** – вироблення у студентів економічного мислення [37, с. 332];
- ***економічне виховання*** – організована педагогічна діяльність спрямована на формування економічної культури [34, с. 107].

Завдання економічного виховання:

- формування системи економічних знань, певних навичок і вмінь;
- формування економічної культури – оволодіння вміннями й навичками економічних взаємин у суспільстві;
- розвиток особистісних якостей: ініціативи, підприємливості;
- оволодіння знаннями, навичками та вміннями в галузі підприємництва та менеджменту.

Згідно з «Конституцією України» кожен громадянин «має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, а також «зобов'язаний сплачувати податки й збори в порядку і розмірах, встановлених законом» [1, ст. 42].

Законодавство в галузі культури і мистецтва

Згідно з «Конституцією України» [1] в країні «визнається і діє принцип верховенства права», а сама «Конституція України» має «найвищу юридичну силу», і її норми «є нормами прямої дії» (ст. 8). Крім того, кожен громадянин «зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України» (ст. 68).

«Конституція України» [1] затвердила основні засади культурної політики в Україні: право на вільний розвиток особистості, право на свободу думки й слова, світогляду та віросповідання; на задоволення національно-культурних і мовних потреб; право на власність, працю та результати своєї інтелектуальної й творчої діяльності; право на освіту, художню, науково-технічну й інтелектуальну діяльність; на свободу літературної, художньої й технічної творчості та захист авторських прав і матеріальних інтересів.

Студент повинен знати умови, за якими «Конституція України» [1] надає гарантії прав розвитку особистості, загальні права громадян, права на професійну, інтелектуальну та творчу діяльність.

Гарантія *розвитку особистості* [1]: кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості; суспільством забезпечується вільний і всебічний розвиток її як особистості (ст. 23).

Гарантія *прав громадян* [1]: право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34); право вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб (ст. 34); право на свободу світогляду й віросповідання (ст. 35); право на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації (ст. 36); право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується (ст. 43); право на освіту (ст. 53); право володіти, користуватися розпоряджатися своєю власністю (ст. 41).

Гарантія *доступу до професійної, інтелектуальної й творчої діяльності* [1]: право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів (ст. 36); право володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41); гарантуються рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності (ст. 43); гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості (ст. 54); гарантується захист інтелектуальної власності, авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності (ст. 54); громадянин має

право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди (ст. 54).

У Законі України «Про культуру» [7] доповнено й уточнено права та гарантії громадян у сфері культури, естетичного виховання, професійної творчої діяльності та спеціальної освіти в галузі культури і мистецтва.

У цьому Законі [7] визначено такі поняття як *культура і мистецтво*:

- **культура** – сукупність матеріального й духовного надбання певної людської спільноти (етносу, нації), нагромадженого, закріпленого й збагаченого протягом тривалого періоду, що передається від покоління до покоління, містить усі види мистецтва, культурну спадщину, культурні цінності, науку, освіту та відображає рівень розвитку цієї спільноти (ст. 1.6);

- **мистецтво** – творча художня діяльність у сферах: літератури, архітектури, скульптури, живопису, графіки, декоративно-вжиткового мистецтва, музики, танцю, театру, кіно й інші види діяльності людини, що відображають дійсність у художніх образах (ст. 1.12).

У Законі України «Про культуру» [7] визначено поняття *культурна діяльність і творча діяльність*, види діяльності у сфері культури та сфери професійної творчої діяльності:

- **діяльність у сфері культури (культурна діяльність)** – творча, господарська, наукова, бібліотечна, інформаційна, музейна, освітня, культурно-дозвіллева та розважальна діяльність, спрямована на створення, тиражування, розповсюдження, демонстрування, популяризацію, збереження й використання культурних благ і культурних цінностей для задоволення культурних потреб громадян (ст. 1.4);

- **творча діяльність** – індивідуальна чи колективна творчість, результатом якої є створення або інтерпретація творів, що мають культурну цінність (ст. 1.21).

- **види діяльності у сфері культури**: створення, виконання, тиражування, розповсюдження, демонстрування (публічний показ і публічне сповіщення) та популяризація творів літератури і мистецтва; проведення наукових досліджень у сфері культури, літературна й художня критика, кінокритика (ст. 12.1);

- **сфери професійної творчої діяльності**: література; театральне, музичне, хореографічне, циркове, образотворче, декоративно-вжиткове мистецтво й архітектура; музейна справа, кінематографія, журналістика; інформаційна, дизайнерська, науково-дослідна, реставраційна й інша діяльність (ст. 17.1).

Особливо важливим для фахівця мистецької сфери є зазначені в Законі України «Про культуру» [7] поняття *працівник культури* та *професійний творчий працівник*:

- *працівник культури (працівник у сфері культури)* – професійний творчий працівник або працівник закладу культури чи інша фізична особа, яка провадить діяльність у сфері культури (ст. 1.18);

- *професійний творчий працівник* – особа, яка провадить творчу діяльність на професійній основі, результатом якої є створення або інтерпретація творів у сфері культури та мистецтва, публічно представляє такі твори на виставках, шляхом публікації, сценічного виконання, кіно-, теле-, відеопоказу тощо та/або є членом творчої спілки, та/або має державні нагороди за діяльність у сфері культури та мистецтва (ст. 1.19).

У Законі України «Про культуру» [7] встановлено, що *«культурні блага»* це товари та послуги, що виробляють у процесі впровадження діяльності у сфері культури для задоволення культурних потреб громадян. До культурних благ належать книги, художні альбоми, аудіовізуальні твори та їх демонстрування, аудіопродукція (музичні звукозаписи), твори та документи на новітніх носіях інформації, вироби художніх промислів, театральні та циркові вистави, концерти, культурно-освітні послуги тощо (ст. 1.8).

Цим Законом також введено поняття *«культурно-мистецький проект»* – форма культурної діяльності (ст. 1.11) та *«культурно-мистецька освіта»* – спеціальна освіта у сфері культури і мистецтва (ст. 1.10).

Студенти чітко повинні уявляти *права та гарантії громадян у сфері культури*, визначені Законом України «Про культуру» [7]:

- свобода творчості; вільний вибір виду діяльності у сфері культури, засобів і сфер застосування творчих здібностей, самостійне розпорядження своїм твором; захист прав інтелектуальної власності, зокрема, авторського права і суміжних прав (ст. 6.1, ст. 7.1.);

- заборона втручання у творчий процес і цензури у творчій діяльності (ст. 7.2);

- здобуття культурно-мистецької освіти (ст. 6.1);

- об'єднання у творчі спілки, національно-культурні товариства, центри, фонди, асоціації, інші громадські організації у сфері культури (ст. 6.1.);

- можливість утворення різних за формою власності та видами діяльності у сфері культури закладів культури (ст. 9.3).

Законодавство в мистецькій галузі

Мистецька сфера – особливе середовище діяльності творчої особистості, сфера, у якій презентується художньо-мистецький доробок митця: здійснюється опублікування, публічний показ і публічне виконання (інтерпретація); публічна демонстрація й публічне сповіщення; діють суб'єкти професійної діяльності й авторського права, мистецькі заклади та публіка – громадяни, які мають право на вільний доступ до мистецтва як культурного надбання українського народу.

У Законі України «Про театри та театральну справу» [8] визначено поняття: *театр, театральна діяльність і театральна справа*:

- **театр** – заклад культури (підприємство, установа чи організація) або колектив, діяльність якого спрямована на створення, публічне виконання та публічний показ творів театального мистецтва (ст. 1);

- **театральна справа** – комплекс заходів, спрямованих на створення, публічне виконання та публічний показ творів театального мистецтва, їх поширення й збереження; забезпечення умов для розвитку театральної творчості, професійної освіти, науки, театральної журналістики; видавничої діяльності з історії, теорії та практики театального мистецтва, відповідної музейної й архівної діяльності (ст. 1).

Особливу увагу необхідно звернути на визначені в Законі України «Про театри та театральну справу» [8] поняття: *театральна постановка, вистава, постановник, професійний працівник театру*:

- **театральна постановка** – твір театального мистецтва, створений на основі драматургічного, музично-драматургічного або літературного твору, що має єдиний задум і конкретну назву (ст. 1);

- **вистава** – публічне виконання театральної постановки (ст. 1);

- **постановник** – фізична особа, яка здійснює на основі самостійного художнього рішення театральну постановку або окрему її частину; (режисер-постановник, художник-постановник, художник-декоратор, художник з костюмів, художник зі світла, балетмейстер-постановник, диригент-постановник, хормейстер-постановник та інші) (ст. 1);

- **професійний творчий працівник театру** – художній та артистичний персонал театру, з якого формується творчий склад театру (ст. 20).

У Законі України «Про театри та театральну справу» [8] визначено такі напрями *державної політики в галузі театру і театральної справи* (ст. 3): стимулювання розвитку театральної справи шляхом

удосконалення її матеріально-технічної бази, надання пільг щодо оподаткування та кредитування; забезпечення підготовки фахівців театрального мистецтва у закладах вищої освіти; забезпечення дотримання суб'єктами театральної діяльності законодавства, зокрема у сфері авторського та суміжних прав; сприяння міжнародному співробітництву в галузі театру й театральної справи.

Цим Законом визначено, що громадяни **мають право доступу до театрального мистецтва як культурного надбання Українського народу** [ст. 4].

Майбутні творчі працівники повинні уявляти **види діяльності театрів та усвідомлювати їх права**.

Види основної діяльності театру [8, ст. 8]: створення, публічне виконання та публічний показ театральних вистав, інших творів театрального мистецтва на власній сцені (сценах) і на гастролях; підготовка театральних постановок, театально-концертних програм та організація мистецьких фестивалів, конкурсів, оглядів, інших заходів для публічного показу (ст. 8).

Права театрів [8]: театри мають право на свободу творчості у сфері театрального мистецтва (ст. 5); театри мають право самостійно планувати свою творчу та господарську діяльність, добирати репертуар тощо (ст. 12); професійні творчі працівники театрів мають право на діяльність відповідно до їх фаху та кваліфікації в театрах незалежно від форм власності.

Суб'єкти права на театральну постановку [8]: постановник, автор сценарію і (або) текстів, діалогів, автор спеціально створеного для театральної постановки музичного твору з текстом або без нього та, відповідно до договору, театральний продюсер (ст. 22).

Важливим осередком творчої діяльності працівника мистецтва є кінематограф і його заклади.

У Законі України «Про кінематографію» [6] визначено такі поняття, як: *кінематографія, професійна кінематографічна діяльність; фільм, види фільмів; автор, виконавець, виробник; демонстрування та розповсюдження; дублювання, зберігання фільму, озвучення, субтитрування фільму* тощо (ст. 1, ст. 3, ст. 10):

- **кінематографія** – галузь культури, що об'єднує комплекс видів професійної діяльності, пов'язаної з виробництвом, розповсюдженням, зберіганням і демонструванням фільмів, навчально-науковою роботою в цій галузі;

- **фільм** – аудіовізуальний твір кінематографії, що складається з епізодів, поєднаних між собою творчим задумом і зображувальними засобами, та який є результатом спільної діяльності його авторів, виконавців і виробників. За способами фіксації зображення та розповсюдження фільми поділяють на кіно-, відеофільми тощо; **види фільмів** – ігрові, анімаційні (мультиплікаційні), неігрові;

- **автор фільму** – фізична особа, власна праця якої визначає творчий задум та/або способи його реалізації у фільмі; **виробництво фільму** – діяльність, що поєднує співпрацю авторів і виконавців фільму та інших суб'єктів кінематографії, спрямовану на втілення твору кінематографії технічними засобами;

- **демонстрування (публічний показ, публічне сповіщення і публічна демонстрація) фільму** – професійна кінематографічна діяльність, що полягає в показі фільму глядачам у призначених для цього приміщеннях (кінотеатрах, інших кіновидовищних закладах), на відеоустановках, а також каналами мовлення телебачення; **розповсюдження (прокат) фільму** – виготовлення фільмокопій (тиражування), продаж та передача їх у прокат юридичним і фізичним особам, які мають право на розповсюдження фільму;

- **дублювання фільму** – творча й виробнича діяльність, яка полягає у синхронному відтворенні мовної частини звукового ряду фільму іншою мовою шляхом перекладу, що відповідає складовій артикуляції дійових осіб;

- **озвучення фільму** – творча й виробнича діяльність, яка полягає в заміні звукового ряду фільму на інший, несинхронний, який передає зміст мовного ряду фільму; **субтитрування фільму** – творча й виробнича діяльність, яка полягає в здійсненні перекладу з мови оригіналу фільму на іншу мову та фіксуванні цього перекладу написами безпосередньо на фільмокопії.

Студенти повинні знати основні **принципи кінематографії, права та державну політику в галузі кінематографії**, встановлені Законом України «Про кінематографію» [6]: гарантування свободи творчості, захисту інтелектуальної власності, авторських і суміжних прав, моральних і матеріальних інтересів суб'єктів кінематографії (ст. 5); підтримка суб'єктів кінематографії незалежно від форм власності, які займаються виробництвом, розповсюдженням і демонструванням національних фільмів, фундаментальними та прикладними дослідженнями, професійною освітою в галузі кінематографії (ст. 19).

Для подальшої діяльності та *захисту прав* у галузі кінематографії важливо наголосити на понятті «*суб'єктів кінематографії*», яких, відповідно до Закону України «Про кінематографію» розподілено на тих, хто створює та виробляє фільми; розповсюджує й демонструє фільми, а також готує для кінематографії професійні кадри в спеціалізованих навчальних закладах [6, ст. 7].

У Законі України «Про телебачення і радіомовлення» [9] визначено поняття, що характеризують діяльність телерадіомовлення з творчої, технічної й організаційно-правової сторони: *телебачення й мовлення; телерадіоорганізації та їх власники; телерадіожурналіст і телерадіопрацівник; аудіовізуальний твір, канал мовлення та телевізійний канал, телерадіопередача та телерадіопрограма; студія-виробник, ліцензія на мовлення, ефірний час, логотип; трансляція тощо* [9, ст. 1]:

- **телебачення** – виробництво аудіовізуальних програм і передач або комплектування (пакування) придбаних аудіовізуальних програм і передач та їх поширення незалежно від технічних засобів розповсюдження;

- **мовлення (телерадіомовлення)** – створення (комплектування та/або пакування) і розповсюдження програм, пакетів програм, передач з використанням технічних засобів телекомунікацій для публічного приймання за допомогою побутових теле-, та радіоприймачів у відкритий спосіб чи за абонентну плату на договірних засадах;

- **телерадіоорганізація** – зареєстрована у встановленому законодавством порядку юридична особа, яка, на підставі виданої Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення ліцензії на мовлення, створює або комплектує та/чи пакує телерадіо-програми і/або передачі та розповсюджує їх за допомогою технічних засобів мовлення; **телерадіожурналіст** – штатний або позаштатний творчий працівник телерадіоорганізації, який професійно збирає, одержує, створює й готує інформацію для розповсюдження;

- **аудіовізуальна інформація** – будь-які сигнали, що сприймають зорові та слухові рецептори людини й ідентифікують як повідомлення про події, факти, явища, процеси, відомості про осіб, а також коментарі (думки) про них, що передаються за допомогою зображень і звуків;

- **аудіовізуальний твір** – частина телерадіопрограми, яка є об'єктом авторського права, має певну тривалість, авторську назву й власну концепцію, яка є результатом спільної діяльності авторів, виконавців і виробників;

- **канал телевізійний** – певна смуга частот, призначена для потреб телебачення й зазначена в Плані використання радіочастотного ресурсу України;

- **канал мовлення** – сукупність технічних засобів мовлення (кабельного, оптичного, радіозв'язку), призначених для розповсюдження теле-, та/чи радіопрограм на території, що визначені параметрами цих засобів, які забезпечують трансляцію в реальному часі однієї телерадіоформи;

- **передача (телерадіопередача)** – змістовно завершена частина форми (телерадіоформи), яка має відповідну назву, обсяг трансляції, авторський знак, може бути використана незалежно від інших частин форми й розглядається як цілісний інформаційний продукт;

- **форма (телерадіоформа)** – поєднана єдиною творчою концепцією, сукупність передач (телерадіопередач), яка має постійну назву й транслюється телерадіоорганізацією за певною «сіткою» мовлення;

- **ліцензія на мовлення** – документ державного зразка, який видає Національна рада України з питань телебачення та радіомовлення й засвідчує право ліцензіата відповідно до умов ліцензії здійснювати мовлення, використовувати канали мовлення, мережі мовлення, канали багатоканальних телемереж.

У Законі України «Про телебачення і радіомовлення» [9] визначено **принципи державної політики в галузі телебачення й радіомовлення**: гарантуються права на інформацію, на вільне й відкрите обговорення суспільно важливих проблем із застосуванням телебачення і радіомовлення; не допускається в інформаційних та інших телерадіоформах цілеспрямоване безпідставне загострення уваги на війні, насильстві й жорстокості, розпалюванні расової, національної й релігійної ворожнечі; забезпечується ідеологічний і політичний плюралізм у сфері аудіовізуальних засобів масової інформації (ст. 4).

Важливо підкреслити майбутнім працівникам телерадіомовлення встановлені Законом України «Про телебачення і радіомовлення» [9] **гарантії, права й обов'язки** телерадіоорганізації та їх працівників: цензура інформаційної діяльності телерадіоорганізації забороняється (ст. 5); телерадіоорганізація є незалежною у визначенні змісту програм і передач (ст. 5); втручання органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, громадських чи релігійних об'єднань, їх посадових осіб чи працівників, а також власників у сферу професійної діяльності телерадіоорганізацій не допускається (ст. 5);

Цим Законом [9] встановлено *порядок ліцензування мовлення*: ліцензування мовлення здійснює виключно «Національна рада з питань телебачення і радіомовлення»; залежно від організаційно-технологічних особливостей розповсюдження програм Національна рада видає ліцензії на такі види мовлення: супутникове; ефірне; кабельне; проводове; багатоканальне (ст. 23).

Особливо поширеною в мистецькій галузі є *концертна діяльність* та особливий її вид – гастрольна діяльність. Однак на відміну від театральної, кінематографічної та телерадіомовної діяльності окремого закону про концертну діяльність досі не існує, крім Закону України «Про гастрольні заходи в Україні», у якому до гастрольних заходів віднесено – концерти й інші видовищні заходи, а до гастролерів – заклади культури, самостійні професійні творчі колективи, виконавці сольних концертів.

Відомо, що концерт – це публічне виконання музичних творів за вчасно оголошеною програмою одним чи декількома виконавцями, у спеціально облаштованому приміщенні. Як форма публічного музикування концерт виник ще у XVIII ст. у європейських країнах, у тому числі й Україні. Сьогодні концерт існує в різних своїх формах – від камерного концерту до видовищного дійства залежно від музичних і літературно-драматичних жанрів творів, що виконують; виду концерту та його мети (задуму); замовника, місця та часу виконання [81; 102, с. 124].

Однак на сьогодні не існує визначеного законом понятійного апарату, щодо концертів і їх видів, суб'єктів та об'єктів концертної діяльності та їх прав тощо.

У Законі України «Про гастрольні заходи в Україні» [5] визначено організаційно-правові основи тільки гастрольної діяльності та окремі поняття, що характеризують гастрольну діяльність: гастролер, гастрольні заходи, організатор гастрольних заходів, свідоцтво про проведення гастрольного заходу, стаціонарний сценічний майданчик:

- *гастролер* – заклад культури, український або зарубіжний самостійний професійний творчий колектив, виконавець сольного концерту, який бере участь у гастрольному заході;

- *гастрольна діяльність* – діяльність, пов'язана з організацією і проведенням гастрольних заходів з метою задоволення творчих потреб та інтересів громадян, їх естетичного виховання;

- *суб'єкти гастрольної діяльності*: організатори гастрольних заходів; гастролери; центральний орган у системі центральних

органів виконавчої влади щодо формування й забезпечення реалізації державної політики у сфері інтелектуальної власності; місцеві органи управління у сфері культури (ст. 4).

У Законі України «Про гастрольні заходи в Україні» [5] встановлено правила організації й проведення гастрольних заходів: гастрольні заходи організовують і проводять з дотриманням вимог законодавства у сфері авторського права та суміжних прав, інших актів законодавства за наявності свідоцтва про проведення гастрольного заходу (ст. 5.1).

Творча особистість як автор і виконавець, повинен чітко знати, а також уміти відстоювати: авторське право на твори мистецтва та його різновиди; права й гарантії процесу виконання, оприлюднення й розповсюдження творів.

У Законі України «Про авторське право і суміжні права» [3] визначено такі поняття як: *автор і виконавець; твір (за видами мистецтв) та аудіовізуальний твір, відеограма, фонограма та комп'ютерна програма; оприлюднення (опублікування, публічне виконання, публічний показ, публічна демонстрація, публічне сповіщення); розповсюдження й відтворення; виробник фонограм і відеограм; виключне право, суміжні права, суспільне надбання.*

Для всіх суб'єктів авторського права, а це всі творчі діячі та працівники, необхідно розуміння понять **автор** і **виконавець** [3, ст. 1]:

- **автор** – фізична особа, яка своєю творчою працею створила твір; **ім'я автора** – сукупність слів чи знаків, що ідентифікують автора; **псевдонім** – вигадане ім'я, вибране автором чи виконавцем для позначення свого авторства;

- **виконавець** – актор (театру, кіно тощо), співак, музикант, танцюрист або інша особа, яка виконує роль, співає, читає, декламує, грає на музичному інструменті, танцює чи будь-яким іншим способом виконує твори літератури, мистецтва чи твори народної творчості, циркові, естрадні, лялькові номери, пантоміми тощо, а також – диригент музичних і музично-драматичних творів.

Для фахівця аудіовізуальної сфери – звукорежисера важливим є засвоєння термінів, пов'язаних з аудіовізуальними творами, їх записом і відтворенням [3, ст. 1]:

- **аудіовізуальний твір** – твір, що фіксується на певному матеріальному носії (кіноплівці, магнітній плівці чи магнітному диску, компакт-диску тощо) у вигляді серії послідовних кадрів (зображень) чи аналогових або дискретних сигналів, які відображають (закодовують)

рухомі зображення (як із звуковим супроводом, так і без нього). Видами аудіовізуального твору є кінофільми, телефільми, відеофільми, діафільми, слайдо-фільми тощо, які можуть бути ігровими, анімаційними (мультиплікаційними), неігровими чи іншими;

- **фонограма** – **звукозапис на відповідному носії** (магнітній стрічці чи магнітному диску, грамофонній платівці, компакт-диску тощо) виконання будь-яких звуків, крім звуків у формі запису, що входить до аудіовізуального твору. Фонограма є вихідним матеріалом для виготовлення її примірників (копій);

- **запис (звукозапис, відеозапис)** – фіксація за допомогою спеціальних технічних засобів (у тому числі й за допомогою числового представлення) на відповідному матеріальному носії звуків і (або) рухомих зображень, яка дозволяє здійснювати їх сприйняття, відтворення або сповіщення за допомогою відповідного пристрою.

Цим Законом встановлено чітке **розгалуження поняття публікації творів** [3, ст. 1]: оприлюднення (розкриття публіці) твору; опублікування твору, фонограми, відеограми – випуск в обіг; публічне виконання; публічна демонстрація аудіовізуального твору, відеограми; публічний показ; публічне сповіщення (доведення до загального відома).

Важливим для сучасної спільноти є врахування таких термінів як примірник твору (фонограми, відеограми) та контрафактний примірник [3, ст. 1]: **примірник твору** – копія твору, виконана у будь-якій матеріальній формі; **контрафактний примірник твору, фонограми, відеограми** – примірник твору, фонограми чи відеограми, відтворений, опублікований і розповсюджуваний з порушенням авторського права і (або) суміжних прав.

Суб'єкти й об'єкти авторського права встановлені Законом України «Про авторське право і суміжні права» [3, ст. 1]:

- **суб'єктами** авторського права є автори творів, їх спадкоємці й особи, яким автори чи їх спадкоємці передали свої авторські майнові права (ст. 7); первинним суб'єктом, якому належить авторське право, є автор твору (ст. 11.1); авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення (ст. 11.2);

- **об'єктами** авторського права є твори в галузі науки, літератури й мистецтва (ст. 8);

- **авторами аудіовізуального твору** є: режисер-постановник; автор сценарію й текстів, діалогів; автор спеціально створеного для аудіовізуального твору музичного твору з текстом або без нього; художник-постановник; оператор-постановник (ст. 17.1).

У зазначеному вище Законі також розроблено **правила засвідчення й сповіщення про авторство**: особа, яка має авторське право для сповіщення про свої права може використовувати знак охорони авторського права: латинська літера «с», обведена колом (© – копірайт), ім'я особи, яка має авторське право; рік першої публікації твору (ст. 11.3); суб'єкт авторського права для засвідчення авторства (авторського права) на оприлюднений чи не оприлюднений твір, може зареєструвати своє авторське право у відповідних державних реєстрах (ст. 11.5).

Важливим пунктом у Законі України «Про авторське право і суміжні права» [3] є статті, що визначають **майнові права авторів**:

- **виключне право – майнове право особи**, яка має щодо твору, виконання, постановки, передачі організації мовлення, фонограми чи відеограми авторське право і суміжні права, на використання цих об'єктів авторського права й суміжних прав лише нею і на видачу лише цією особою дозволу чи заборону їх використання іншим особам у межах строку, встановленого цим Законом [3, ст. 1];

- **до майнових прав автора належать**: виключне право на використання твору; виключне право на дозвіл або заборону використання твору іншими особами: відтворення, публічне виконання та сповіщення; публічну демонстрацію й показ, переклади, переробки, адаптації, аранжування [3, ст. 15.1, ст. 15.3–6].

У Законі України «Про авторське право і суміжні права» [3] встановлено **строки дії авторського права** (ст. 28.2; ст. 29) та права на твори, які стали суспільним надбанням (ст. 1; ст. 30.1).

У Законі України «Про авторське право і суміжні права» [3] визначено **суб'єкти й об'єкти суміжних прав**:

- **об'єктами** суміжних прав, незалежно від призначення, змісту, оцінки, способу та форми вираження, є: виконання літературних, драматичних, музичних, музично-драматичних, хореографічних, фольклорних та інших творів; фонограми, відеограми; передачі (програми) організацій мовлення (ст. 35);

- **суб'єктами** суміжних прав є: виконавці творів, їх спадкоємці й особи, яким на законних підставах передано суміжні майнові права щодо виконань; виробники фонограм і виробники відеограм, їх спадкоємці (правонаступники) й особи, яким на законних підставах передано суміжні майнові права щодо фонограм і відеограм; організації мовлення та їх правонаступники (ст. 36).

Цим Законом визначають момент *виникнення суміжних авторських прав, спосіб їх сповіщення, а також строк їх дії; майнові права виконавців, виробників фонограм і відеограм, організацій мовлення:*

- суміжне право виникає внаслідок факту виконання твору, виробництва фонограми, виробництва відеограми, оприлюднення передачі організації мовлення (ст. 37.2); для сповіщення про свої суміжні права на фонограмах, відеограмах і всіх їх примірниках, що розповсюджуються серед публіки на законних підставах, або їх упаковках можуть використовувати знак охорони суміжних прав;

- майновим правом виконавців є їх виключне право дозволяти чи забороняти іншим особам: публічне сповіщення (прямий ефір); фіксацію у фонограмах чи відеограмах (пряме й (або) опосередковане) своїх виконань, зафіксованих без їх згоди у фонограмі чи відеограмі (ст. 39.1); розповсюдження своїх виконань, комерційний прокат, майновий найом своїх виконань, розповсюдження своїх виконань, зафіксованих у фонограмах чи відеограмах, через будь-які засоби зв'язку, якщо при першій фіксації виконання не було їх згоди на такий вид розповсюдження (ст. 39.1);

- до майнових прав виробників фонограм і виробників відеограм належить їх виключне право на використання своїх фонограм, відеограм і виключне право дозволу чи заборони іншим особам: відтворення, розповсюдження, комерційний прокат, будь-яку видозміну своїх фонограм, відеограм у будь-якій формі і будь-яким способом (ст. 40.1);

- до майнових прав організацій мовлення належить їх виключне право на використання своїх програм будь-яким способом і виключне право дозволяти чи забороняти іншим особам: публічне сповіщення своїх програм шляхом трансляції та ретрансляції; фіксацію своїх програм на матеріальному носії та їх відтворення; публічне виконання й публічну демонстрацію своїх програм у закладах з платним входом (ст. 41.1).

У Законі України «Про авторське право і суміжні права» [3] визначено підстави для *судового захисту* щодо порушення авторських і суміжних прав (ст. 50): вчинення будь-якою особою дій, які порушують особисті немайнові права суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав; «піратство» у сфері авторського права і (або) суміжних прав; плагіат.

У Законі України «*Про гастрольні заходи в Україні*» [5] визначено *види видовищних заходів*: концерти, вистави, циркові, лекційно-концертні, розважальні програми, творчі вечори, виступи пересувних циркових колективів та інші публічні видовищні заходи (ст. 1).

Звукорежисер є також учасником видовищних заходів, важливою частиною його роботи є супровід – творче озвучування цих заходів, концертів на стаціонарних майданчиках чи на гастролях. Технічна частина його діяльності повинна готуватись заздалегідь під час перемовин менеджерів-організаторів заходу (директорів, промоутерів, агентів) щодо забезпечення, так званого «технічного райдеру», у якому враховано перелік обладнання, необхідного для технічної реалізації творчої якості видовищного дійства.

Управління економікою здійснюють через менеджмент. Поняття *менеджмент* походить від англійських слів: *manage* – *уміння щось робити, володіння чимось, влаштовувати, упорядковувати, щось*; *management* – *управління*; *manager* – *управляючий*.

Звукорежисер як менеджер – саундпродюсер повинен орієнтуватись у світовій системі музичного бізнесу. Як відомо, більш як 75 % ринка тут належить всесвітнім рекординговим фірмам, так званим «мейджорам», які мають свої представництва в усіх країнах світу. Це Universal Music, SONI Music, BMG, EMI, Warner. Також необхідно чітко уявляти які рекорд-компанії працюють на українському ринку, їх статус, напрям діяльності, якість персоналу, обладнання студій і ціноутворення. Важливим у роботі саундпродюсера є зв'язок з теле-радіокомпаніями та кіноіндустрією, що займається малими мультимедійними формами (відеокліпи). Особливо треба звертати увагу на «формат» студій, оскільки саме тут відбувається промоушн продукції (творів і виконавців) [89].

Крім того, важливою ланкою є «Інтернет Промоушн», який скорочує кількість учасників творчого проекту, між твором і слухачем, оскільки надає можливість швидкого онлайн прослуховування слухачем творів безпосередньо від виконавця в мережі Internet без рекорд-компанії з її підрозділами, видавцями, продюсерами й ін.

Саундпродюсер повинен орієнтуватись у сучасних світових тенденціях репертуарної політики як у класичному мистецтві, так і в популярних жанрах. Наприклад, для створення звукової концепції нового продукту, необхідно володіти тенденціями в стилістиці, особливостями оркестровки й аранжування, знати вимоги до голосових

тембрів, текстової тематики, знанням можливостей сучасного звукового обладнання тощо. Група учасників проекту популярної музики, зазвичай складається з авторсько-виконавської групи – автор, соліст, ансамбль (сесійні музиканти), звукорежисер з функціями саундпродюсера, а також продюсер з функціями організатора і промоутера [89].

Для звукорежисера-саундпродюсера важливою стороною діяльності є дотримання авторських прав усіх учасників творчого проекту. Права звукорежисера, саундпродюсера, виконавців, виробників фонограм захищені відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права» [3] у частині суміжних прав.

Звукорежисер є також учасником видовищних заходів, важливою частиною його роботи є супровід – творче озвучування цих заходів, концертів на стаціонарних майданчиках чи на гастролях. Технічну частину його діяльності необхідно готувати заздалегідь під час перемовин менеджерів-організаторів заходу (директорів, промоутерів, агентів) щодо забезпечення, так званого «технічного райдеру», у якому враховано перелік обладнання, необхідного для технічної реалізації творчої якості видовищного дійства.

Питання для самоперевірки

1. Що таке *наукове й інтелектуальне виховання*?
2. Які ви знаєте види мислення?
3. Які якості повинен мати звукорежисер як мистецтвознавець?
4. Які знання необхідні для розвитку науково-технічного виховання звукорежисера?
5. Чи важливе правове виховання звукорежисера?
6. Які поняття характеризують економічне виховання фахівця мистецької сфери?
7. Що таке *художньо-естетичне виховання*?

Рекомендована література

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. 2005. № 2.
2. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») : Постанова Кабінету Міністрів № 896 від 03.11.1993, № 576 від 29.05.96)

3. Закон України «Про кінематографію» № 9/98ВР від 13.01.1998 (763-IV від 15.05.2003, 763-15 від 07.06.2003).
4. Закон України «Про культуру» № 2778-VI від 14.12.2010.
5. Закон України «Про театри та театральну справу» № 2605-IV від 31.05.2005. (№ 3421 від 09.02.2006).
6. Закон України «Про телебачення і радіомовлення» № 3317-IV від 12.01.2006 (2850-VI від 22.12.2010, 3610-VI від 07.07.2011).
7. Белявіна Н.Д. Мистецтво звукорежисури: роб. програма для студентів спеціальності 8.020201 «Театральне мистецтво». Київ : ДАКККіМ, 2009. 35 с.
8. Белявіна Н. Д. Концертний менеджмент : план конспекту курсу лекцій // Питання музичного менеджменту (матеріали для обговорення). Київ : НМА України, 1996. С. 8–28.
9. Боров Ю. Б. Эстетика : учебник. Москва : Высш. шк., 2002. 511 с. URL : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture / Borev/_Index.php.
10. Волкова Н. П. Педагогіка : посібник. Київ : Академія, 2001. 576 с. (Альма-матер).
11. Игнатов П. В. Эволюция средств художественной выразительности в творчестве звукорежиссера : автореф. дис. канд. иск. Санкт-Петербург : СПб ГУП, 2006. 29 с.
12. Коновалов А. Маленькие секреты большого шоу-бизнеса. Санкт-Петербург : Питер, 2005. 188 с. : ил.
13. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка : підручник. 3-тє вид., випр. Київ : Знання-Прес, 2008. 447 с.
14. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2006. 560 с. (Альма-матер).
15. Естетика : підручник / Л. Т. Левчук, В. І. Панченко, О. І. Оніщенко, Д. Ю. Кучерюк / за ред. Л. Т. Левчук. Київ : Центр учб. літ-ри, 2010. 520 с. URL: http://shron.chtyvo.org.ua/Levchuk_Larysa /Estetyka.pdf

ТЮТОРСЬКІ ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

1. Семінарське заняття «Художньо-естетичне виховання»

План

1. Поняття *естетичне виховання*.
2. Поняття *художньо-естетичне виховання*.
3. Охарактеризуйте поняття *естетична* та *художня діяльність*.
4. Надайте визначення понять *естетичний смак* та *естетичний ідеал*.
5. Художньо-творче виховання – цілеспрямована педагогічна діяльність щодо формування художнього смаку, розвитку художньо-естетичних умінь і творчих здібностей.

Рекомендована література

1. Боров Ю. Б. Эстетика : учебник. Москва : Высш. шк., 2002. 511 с.
URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Borev/_Index.php.
2. Вишневецький О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. ; 3-тє вид., доопрац. і доп. Київ : Знання, 2008. 566 с.
3. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка : підручник. 3-тє вид., випр. Київ : Знання-Прес, 2008. 447 с.
4. Мартиненко С.М., Хорунжа Л. Л. Загальна педагогіка : навч. посіб. Київ, 2000. 174 с.
5. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва : теорія та методика викладання мистецьких дисциплін. Київ : Освіта України, 2008. 247 с.
6. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І.Ф.Кривонос та ін. ; за ред. І.А. Зязюна. 3 -тє вид., доп. і переробл. Київ : СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.
7. Психология : учебник для гуманитарных вузов / под. общ. ред. В. Н. Дружинина. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 656 с.: ил. (Серия «Учебник нового века»).
8. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2005. 360 с.
9. Творчий розвиток особистості засобами мистецтва : навч.-метод. посіб. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих ; Н. Г. Ничкало та ін. ; за ред., передмова Н. Г. Ничкало. Чернівці : Зелена Буковина, 2011. 280 с.

10. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2006. 560 с. (Альма-матер).

11. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2006. 352 с. (Альма-матер).

12. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. 6-е изд., доп. и перераб. Москва : Политиздат, 1991. 560 с. URL: <http://ronjatija.ru/node/1726>

13. Естетика : підручник / Л. Т. Левчук, В. І. Панченко, О. І. Оніщенко, Д. Ю. Кучерюк / за ред.. Л. Т. Левчук. Київ : Центр учб. літ-ри, 2010. 520 с. URL: http://shron.chtyvo.org.ua/Levchuk_Larysa/Estetyka.pdf

2. Текстовий матеріал для обговорення (дискусії)

2.1. Науково-технічні засади діяльності звукорежисера

Науково-технічний і технологічний апарат звукорежисера складається зі спеціальних знань у галузі науки й техніки на підставі володіння інформацією про технічну та науково-технічну революцію, науково-технічний прогрес, інформаційну революцію й інформаційне суспільство.

Першу науково-технічну революцію XVII ст. пов'язують з такими іменами, як: Г. Галілей, І. Кеплер, Б. Паскаль, Д. Уатт, Х. Гюйгенс, І. Ньютон; філософами просвітництва що досліджували науку й техніку з філософської точки зору: Ф. Бекон, Т. Гоббс, П. Гассенді, Д. Локк.

Надзвичайно важливими стали акустичні дослідження XVIII ст.: розповсюдження звуку в середовищі та швидкість звуку (Р. Гук, Р. Бойль, П. Гассенді), закон розповсюдження звукових хвиль (І. Ньютон, Ж.-Л. Д'Аламбер, Д. Бернуллі, Л. Ейлер, Ж.-Л. Лагранж), «фігури» Е. Хладні; закони коливання струни (Ж. Савар, Б. Тейлор); теоретичні концепції (Ж.-Л. Д'Аламбер, Ж.-Ф. Рамо, Дж. Тартіні) про «звучаще тіло», вібрацію, резонанс, обертони.

Друга науково-технічна революція XIX ст. – це перехід від вивчення механічних і фізичних явищ до наукової діяльності: закон збереження й перетворення енергії (Ю. Майєр, Г. Гельмгольц); електромагнітна картина світу – електричний струм, одиниця електричного опору (Г. С. Ом), джерела постійного та змінного електричного струму (О. Вольт), генератор електричної енергії (Г.-К. Ерстед), закони перетворення електричної енергії (Е. Х. Ленц, Дж. Джоуль); електромагнітне поле (А.-М. Ампер, Дж. К. Максвелл), електромагнітна

індукція (М. Фарадей), електромагнітні хвилі (Г. Герц); електростатика (Ф. Кулон, А.-М. Ампер), електродинаміка (А.-М. Ампер).

Акустичні дослідження у ХІХ ст. стосувалися аналізу звукових хвиль (Т. Юнг); швидкості розповсюдження звуку (П. С. Лаплас), теореми Ж. Фур'є, теорії коливання мембран і видів хвиль у твердих тілах (С. Д. Пуассон, Ф. Савар), теорії сприйняття звуку (Г. С. Ом), вчення про «слухові відчуття» (Г. фон Гельмгольц), «теорії звуку» (Дж. У. Стретт – Лорд Релей), встановлення «стандарту частоти тону», дослідження граничних частот – «поріг» сприйняття звуку, теорії слуху.

Головне досягнення в галузі технологій звуку – це перші технічні засоби та прилади фіксації, передачі й відтворення інформації та звуку: телеграфний апарат (С. Морзе), телефонний апарат (Рисс, О. Белл); фонограф (Т. Едісон).

Третя науково-теоретична революція, пов'язана з атомною фізикою – будова атомів (Н. Бор); радіоактивність (П. Кюрі, Е. Резерфорд); штучна радіоактивність (Ф. та І. Жоліо-Кюрі); термодинамікою (Г. Н. Льюїс, М. Рандалл); квантовою механікою (Л. де Бройль, Е. Шредингер, В. Паулі, В. Хай-зенберг, Г. Вейль); кібернетикою та радіоелектронікою; теоріями відносності (А. Енштейн), вірогідності (А. Колмогоров); «біосферою» (В. Вернадський), вищою нервовою діяльністю (І. Павлов); спадковістю й генетикою (Т. Х. Морган, Г. Мендель, Р. Фішер); теоретичним і практичним освоєнням космонавтики (К. Ціолковський, Н. Є. Жуковський, Ф. Цандер).

Акустичні концепції у ХХ ст.: дослідження тембру звуку (Г. Бекеші, Х. Флетчер, В. Мансен); музична акустика: акустика приміщень (У. К. Себін, В. О. Кнудсен) і музичних інструментів (Н. Андрєєв, Н. Гарбузов, А. В. Римський-Корсаков, Н. Зімін).

Четверта інформаційна революція: теорія інформації й інформатика, електронно-обчислювальна техніка та комп'ютери, інформаційні технології та інтернет-зв'язок, і як наслідок – створення інформаційного суспільства.

Зазначені вище науково-технічні та наукові досягнення привели до активних змін у галузі звукових технологій: нового музичного інструментарію на основі перетворення механіко-акустичних коливань у електромагнітні; електронних музичних інструментів; удосконалення процесів підсилення звуку та зміни його динамічних і тембральних властивостей, нові інформаційні технології запису, передачі й обробки звуку і, як наслідок, – нова образно-звукова концепція аудіо-візуальних творів [51; 52; 55; 57; 58; 65; 68; 69; 72].

2.2. Звукорежисер як менеджер і продюсер

Головні складові менеджменту: маркетинг, управління виробництвом і господарчою діяльністю, управління фінансами.

Маркетинг (англ. *market* – ринок, *marketing* – продавати, збувати) – це зона діяльності менеджера до виробництва та після виробництва продукту чи послуги, система комплексного вивчення попиту та ціноутворення, планування асортименту товарів і послуг, рекламування й стимулювання їх реалізації.

У центрі мистецького маркетингового кола розташований товар-послуга – «мистецький продукт»:

- мистецький продукт – товар, який пропонує слухачу-глядачу менеджер;
- мистецька послуга – діяльність менеджера, який безпосередньо здійснює зустріч слухача-глядача з мистецтвом.

Управління виробництвом і господарчою діяльністю як управлінський напрям має два взаємодіючих основних процеси: управління працюючими; управління безпосередньо виробництвом товару, послуги.

Функції виробничого менеджменту: розвиток наукового управління кожним елементом праці; відбір кращих працівників для кожної операції й забезпечення удосконалення їх професійної освіти; розподіл завдань між менеджером і звичайним працівником.

Оскільки ми розглядаємо прикладний аспект менеджменту – мистецький менеджмент, майбутній фахівець мистецького закладу повинен знати його класичні ознаки мотивації до праці: традиційний метод – теорія «Х» (Д. Мак-Грегор); метод людських відносин – «Ефект Хоторна»; метод людських ресурсів – теорія «У» (Д. Мак-Грегор) [81].

Мотивації особи щодо створення й реалізації мистецького продукту та надання мистецьких послуг:

- можливість працювати за спеціальністю й одержувати винагороду за свою працю (теорія «Х», Д. Мак-Грегор);
- можливість реалізуватись в улюбленій професії; бажання приносити користь суспільству й людям своїм професійним мистецтвом; одержання достойної винагороди («ефект Хоторна»);
- завершення кола художньої комунікації перетворюється для всіх учасників її реалізації в акті творчості; у можливості самореалізації в улюбленій професії й одержанні високої винагороди за творчість (теорія «У», Д. Мак-Грегор) [81].

Менеджмент, як управління виробництвом, упорядковує й об'єднує всі чинники виробництва – людський і матеріальний – у готовий продукт. Інакше кажучи, майбутній учасник виробництва творчого продукту має розуміти, що всі витрати повинні перетворитись у «продукт-послугу», а в мистецькій організації – мистецький «продукт-послугу».

Фінансовий менеджмент – це спосіб управління фінансовим середовищем підприємства: від процесу фінансування виробництва, реалізації товару-послуги до наступного вкладання коштів у новий етап виробництва. Типовою структурою фінансового менеджменту є організація роботи в таких двох напрямках: фінансове планування, бухгалтерський облік.

У сучасній системі фінансування та створення «національного продукту» беруть участь різноманітні структури як державні мистецькі заклади (театри, філармонії, теле-, радіо та кіноорганізації тощо), так і недержавний сектор, малий і середній бізнес.

Організатор фінансового менеджменту в системі культури і мистецтва повинен знати основні складові **фінансового планування**, яке зосереджено на: створенні бізнес-плану; проведенні інвестиційного дослідження; безпосередній роботі з інвесторами (державними структурами, недержавними фондами, приватними фондами, громадськими організаціями, спонсорами та благодійниками; збір коштів «за підпискою» й ін.), ціноутворенні та його ефективності; аналізі оперативних і статистичних даних.

Крім планування, необхідно здійснювати постійний господарчий і бухгалтерський облік, зосереджений на: обробці та відображенні первинних даних; систематизації й узагальненні підсумків діяльності; контролі та збереженні власності; бухгалтерських операціях по рахунках підприємства; бухгалтерській звітності; розрахунках по податках і неподаткових платежах тощо.

Ключова фігура процесу менеджменту – **менеджер**, який для ведення мистецького бізнесу повинен мати та розвивати в собі відповідні здібності: концептуальні здібності – необхідні щодо перспективного планування, координації та контролю всього комплексу питань у галузі культури та мистецтва; гуманітарні здібності – необхідні для спілкування з людьми на стадії формування та відбору реальних ідей; технічні здібності – необхідні для професіонального ведення технології процесу творення продукту та послуг; художньо-творчі креативні здібності – для керівництва у створенні мистецького продукту, який матиме інноваційний характер, національне та загальнолюдське значення.

3. Дискусії

3.1. Законодавство у сфері культури та мистецтва

У Законі України «Про гастрольні заходи в Україні» [5] визначено такі поняття:

- *гастролер* – заклад культури, вітчизняний або зарубіжний самостійний професійний творчий колектив, виконавець сольного концерту, який бере участь у гастрольному заході;
- *гастрольна діяльність* – діяльність, пов'язана з організацією й проведенням гастрольних заходів з метою задоволення творчих потреб та інтересів громадян, їх естетичного виховання;
- *суб'єкти гастрольної діяльності*: організатори гастрольних заходів; гастролери; центральний орган у системі центральних органів виконавчої влади щодо формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері інтелектуальної власності; місцеві органи управління у сфері культури (ст. 4).

Цим Законом [5] також визначено *види видовищних заходів*: концерти, вистави, циркові, лекційно-концертні, розважальні програми, творчі вечори, виступи пересувних циркових колективів, інші публічні видовищні заходи (ст. 1).

3.2. «Правові аспекти мистецької діяльності»

Аналізувати нормативні акти щодо правових аспектів мистецької діяльності. (Добірка законодавчих актів у галузі культури та мистецтва), додаток Г.

4. Ділові ігри

1. Захист авторських прав працівників мистецтва.
2. Організація приватної концертної чи театральної організації, теле- та радіо студії, студії звукозапису.

Розділ 4. ВИХОВАННЯ ЗВУКОРЕЖИСЕРА ЯК ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

8. Виховання художньо-образного сприйняття мистецтва

8.1. Формування художньо-образного сприйняття

Засвоєння навчальної інформації відбувається у ході *навчально-пізнавальних дій*, які розділено на декілька етапів – сприймання, осмислення й розуміння, узагальнення та систематизація, закріплення й застосування в діяльності.

Процес засвоєння навчальної інформації

Сприймання навчальної інформації

- *сприймання* – відображення предметів і явищ навколишнього світу, що діють у певний момент на органи чуття людини [48, с. 558];
- *сприймання* – відображення у свідомості зовнішніх властивостей, якостей, ознак предметів [35, с. 198];
- *сприймання* явищ і процесів навколишньої дійсності безпосередньо за допомогою органів відчуттів чи інформацію про них у вигляді вербальної дії або друкованого тексту, комп'ютерного відтворення [33, с. 97];
- *сприймання* – передбачає відображення у свідомості людини предметів і явищ навколишнього світу та їх взаємозв'язків у природній для себе формі, у вербальному викладі, за допомогою ілюстрування і, відповідно, передбачає участь різних органів сприймання з боку того, хто навчається – слухових, зорових рецепторів [24, с. 74];
- *сприйняття* нових знань, джерелами яких можуть бути різноманітні предмети і явища навколишньої дійсності, практичні дії, пояснення педагога, ознайомлення з текстами посібника тощо, вже передбачає елементи розуміння (осмислення) й часткового запам'ятовування [44, с. 81].

Осмислення та розуміння навчальної інформації

- **осмислення і розуміння** – розпізнавання смислу подій, фактів і явищ [48, с. 93];
- **осмислення** навчального матеріалу – процес розумової діяльності, спрямований на розвиток істотних ознак, якостей предметів, явищ і процесів та формування теоретичних понять, ідей, законів [48, с. 93, с. 556];
- **осмислення** – вищий ступінь розуміння, це розумова діяльність, у процесі якої людина розкриває сутність предметів і явищ, що пізнаються, формує наукові поняття. Процес осмислення складається із таких мисленнєвих операцій (дій): аналіз зовнішніх властивостей, логічне групування ознак і властивостей, мисленнєве осягнення суті, формування теоретичних понять, правил, перевірка теоретичних висновків [35, с. 200];
- **осмислення й розуміння** – усвідомлення сенсу сприймання інформації та розкриття суттєвих ознак предметів, явищ і зв'язків між ними [24, с. 75];
- **осмислення** навчального матеріалу, що характеризується більш високим ступенем його узагальнення, аналізу й синтезу, виконанням певних пізнавальних завдань, утворенням нових смислових зв'язків, постановкою запитань і пошуком відповіді на них, доповнює сприйняття і разом з ним виступає умовою запам'ятовування знань [44, с. 81];
- **розуміння** – мисленнєвий процес, спрямований на виявлення істотних ознак, властивостей і зв'язків предметів, явищ і подій дійсності [48, с. 93, с. 558];
- **розуміння** – проникнення в суть явищ і процесів, встановлення зв'язків між частинами цілого, між фактами і процесами, з'ясування причин, що зумовили те чи інше явище [33, с. 97].

Узагальнення та систематизація навчальної інформації

- **узагальнення** – уявне виокремлення певних властивостей, що належать певному класу предметів, перехід від окремого до загального [33, с. 98];
- **узагальнення** – продукт розумової діяльності, форма відображення загальних ознак і якостей явищ дійсності [48, с. 559];
- **узагальнення** – логічний процес переходу від одиничного до загального або від менш загального до більш загального знання, а також продукт розумової діяльності, форма відображення загальних ознак і якостей явищ дійсності [48, с. 94];
- **узагальнення** – синтез інформації [24, с. 75];

• **систематизація** – мисленнева діяльність, у процесі якої знання про об'єкти, що вивчаються організовуються у певну систему на основі обраного принципу [33, с. 98].

Закріплення й застосування навчальної інформації на практиці:

• **закріплення в пам'яті** – одержана ззовні інформація стає власним надбанням людини [24, с. 75];

• **запам'ятовування, вправляння** в застосуванні теорії на практиці, повторення із метою поглиблення й засвоєння знань, умінь і навичок [35, с. 198];

• **застосування знань умінь і навичок** – найміцнішими є ті знання, які знаходять застосування в діяльності ... відбувається повне **злиття інформації з набутим інформаційним досвідом** [24, с. 76];

• **закріплення** – завчання матеріалу для його збереження в пам'яті тісно пов'язане з попередніми компонентами осмислення й переосмислення [44, с. 81];

• **застосування на практиці** – необхідний засіб опанування знань, їх закріплення, а також вироблення на цій основі необхідних умінь [44, с. 8].

У психології сприйняття характеризують як процес прийому та первинної обробки чуттєвої сенсорної інформації, який забезпечує відображення реальності й орієнтацію у навколишньому світі.

Поняття відчуття (чуття) та сприйняття в психології

Відчуття – процес первинної обробки інформації на рівні окремих властивостей предметів і явищ [42, с. 166].

Сенсорний (лат. *sensus*) – чуття, чуттєвий чи сенсорний.

Відчуття – первинний матеріал психічного образу [42, с. 166].

Перцепція (лат. *perception* – *сприйняття*) – процес обробки сенсорної інформації, результатом якої є відображення (відбиття) навколишнього світу як сукупності предметів і явищ [42, с. 166].

Сприйняття – складна система процесів прийому та перетворення інформації, яка забезпечує організму відбиття (відображення) об'єктивної реальності й орієнтацію у навколишньому світі [82].

Сприйняття разом із відчуттям виступає як початковий шлях процесу пізнання, що доставляє йому висхідний чуттєвий матеріал [82].

Процес сприйняття здійснюється через спеціальні перцептивні дії: спочатку «суб'єкт розпізнає та зіставляє представлений об'єкт з накопиченими ним перцептивними моделями», потім здійснює процес «ідентифікації, впізнавання й віднесення об'єктів до того чи іншого класу, тобто їх категоризацію» [82].

Перцептивні моделі мають власну знакову систему, за якою відбувається перекодування сенсорної інформації на мову оперативних одиниць сприйняття. Наприклад М. М. Бахтін розподіляв процес розпізнавання знакової системи на декілька стадій: «психофізіологічне сприйняття знаку, його впізнавання, розуміння знаку у відповідному контексті» [83].

Поняття художнього сприйняття в естетиці

Художнє сприйняття – процес створення чуттєвого цілісного образу на основі абстрактно-логічного мислення та формування понять, що характеризують об'єкт художнього сприйняття [83].

Художнє сприйняття – взаємодія твору мистецтва і реципієнта (читач, слухач, глядач), яка залежить від суб'єктивних особливостей останнього й об'єктивних якостей художнього тексту, від художньої традиції, а також від суспільної думки та мовно-семіотичних умовностей, які сповідаються як автором, так і тим, хто сприймає його творчість.

Художнє сприйняття «три часових плани»: «рецепція теперішнього» – безпосереднє миттєве сприйняття, «рецепція колишнього» – безперервне порівняння зі вже прослуханим, баченим, прочитаним, «рецепція майбутнього» – передбачення логіки розвитку художньої думки.

Художнє сприйняття – взаємодія твору мистецтва та реципієнта (читач, слухач, глядач), яка залежить від суб'єктивних особливостей останнього й об'єктивних якостей художнього тексту, від художньої традиції, а також від суспільної думки та мовно-семіотичних умовностей, яка сповідується як автором так і тим, хто сприймає його творчість.

«*Художнє сприйняття* – ланцюг, що завершує художню комунікацію».

Художнє сприйняття – відображення мистецьких артефактів (об'єктів, явищ), що діють у певний момент на органи чуття людини.

Поняття художнього сприйняття в мистецькій педагогіці
[44, с. 101–104]:

Художнє сприйняття – як узагальнений вид духовно-практичної діяльності, що вимагає не тільки логічного *осмислення* одержаної інформації, але й потреби *усвідомити й інтерпретувати* результати суб'єктивного емоційного осягнення образно-символічного змісту твору.

Художнє сприйняття вважається ширшим поняттям, ніж *первинне відчуття сенсорної інформації* (звукової, зорової, тактильної) на безпосередньо-відображальному рівні та характеризується ще складнішою, ніж сприйняття інших явищ, *взаємодією перцептивних та інтелектуальних, чуттєвих і раціональних, репродуктивних і творчих, інтуїтивних та свідомих процесів*.

Художнє сприйняття – вид особистісної внутрішньої діяльності (перцепції) є процесом категоризації (Дж. Брунер), у ході якого людина робить логічний висновок, класифікує одержані сенсорні сигнали і тим самим забезпечує зворотній зв'язок із зовнішнім предметом.

Художнє сприйняття – близьке до характеристик творчого мислення, бо реципієнт повинен бути здатним образно відтворювати художню інформацію, асоціативно мислити так само, як і митець.

Художнє сприйняття вважають актом «співучасті» і «співтворчості».

«Навчально-художнє пізнання» творів мистецтва як навчальної інформації в мистецькій педагогіці.

Л. С. Виготський писав, що «мистецтво з давніх часів розглядалось і як частина, і як засіб виховання – відповідної тривалої зміни нашої поведінки та нашого організму» [27].

Внутрішні процеси засвоєння знань і способи діяльності мають психологічне забарвлення й реалізуються через процеси «сприймання, осмислення, розуміння, узгодження, закріплення, використання» [41, с. 357].

Процес засвоєння навчальної мистецької інформації – *«навчальне художнє пізнання»* [38, с. 88] у ході *навчально-пізнавальних дій*.

Складові структури *навчального-художнього сприйняття* мистецького твору [44, с. 108; 38, с. 93]:

- *первинне ознайомлення* з художньою інформацією, її *сенсорне розрізнення*; *почуттєво-оцінювальна реакція* та розрізнення окремих ознак твору чи його фрагментів;
- *перехід від перцепції сенсорної інформації до освоєння виразно-сміслових значень* художньої форми; формування цілісного образу сприйнятого та відтворення змістових характеристик образу; аналіз виразно-сміслового значення художньої мови;
- *естетична оцінка* художнього смислу твору та його інтерпретація.

Складові структури *навчального-художнього пізнання* мистецького твору [44, с. 30–32, с. 105–107]:

- констатація реального художнього факту (артефакту);
- перцепція відображення наявного результату – *твір мистецтва*;
- ознайомлення з *матеріальною основою втілення художнього задуму*, тобто формальною конструкцією твору, його структурною композицією, засобами виразності;
- *упізнання* (відбувається прийняття вже відомого твору); *усвідомлення* звичного за стилем, жанром і формою, але невідомого раніше твору (вимагає детального аналізу об'єкта розуміння, визначення елементів та цілісності структури);
- *осягнення* невідомого раніше твору, художня форма якого вирізняється від звичних для сприйняття схем; *«відкриття нового»*, що передбачає зустрічну адаптацію особистісного мислення реципієнта до отриманої інформації;
- *осягнення духовної, ідеальної складової художнього образу*, яку не розкривають його зовнішні параметри;
- усвідомлення його як вираження певного *смислу* та розуміння закладеної в ньому *ідеї*.

У роботах Л. С. Виготського йдеться про «модель естетичного переживання», у якій наявні три основні моменти: подразнення, переробка, відповідь. Він пише, що «момент чуттєвого сприйняття форми та робота, яку виконує око й вухо відповідає тільки першому і початковому моменту естетичного переживання». А на етапі «вторинно-творчого синтезу» відбувається «синтезування розрізнених елементів художнього цілого» [26].

Складові структури навчального-художнього оцінювання й інтерпретації мистецьких творів [38, с. 104; 44, с. 32, с. 106]:

- **естетичне оцінювання** – процес і результат встановлення значущості предметів і явищ, що оточують людину з позицій її уявлень про прекрасне;
- **мистецьке навчальне оцінювання** – з'ясування значущості художніх творів чи художніх образів з позицій уявлень про прекрасне;
- **естетичне оцінювання – особистісний пошук художнього смислу**, вираженого у формі символічних значень мистецького твору;
- **особистісна інтерпретація** – пошук символічного значення художньої форми, що сприяє узагальненню та конкретизації знань і повною мірою відповідає педагогічним вимогам **смислотворчості**.

Педагогічне опосередкування процесу навчально-художнього пізнання [38, с. 120–121; 44, с. 31, с. 112–113]:

- **передкомунікативний** – цілеспрямоване створення ситуації художнього сприймання; ознайомлення з різними видами, стилями, жанрами, пробудження інтересу до них;
- **комунікативний** – етап педагогічного стимулювання процесів переживання, розуміння й оцінки художніх явищ в умовах педагогічної взаємодії;
- **активізація творчої активності**: виховання в учнів бажання створити щось нове; умовою успішного творчого процесу є впевненість у своїх силах; виховання уважності й зосередженості на об'єкті творчості; варіантне вирішення художньої проблеми ;
- **посткомунікативний** – закріплення після дії, отримання художньої інформації, її впливу на духовний світ реципієнта;
- **«творча інтроспективна діяльність»**.

Навчальна художня комунікація

Сутність навчання визначається як єдність пізнання й спілкування, у якому вирізняється основний аспект – комунікативний [41, с. 196].

У зв'язку з тим, що суб'єкти навчальної діяльності виконують різні задачі (той, хто викладає – дидактичні, а той, хто вчиться – навчальні), навчання може розглядатись як система діяльностей – викладання (діяльність викладача) та навчання (діяльність студентів).

Інтеграція у цій динамічній системі стає цілеспрямованим процесом взаємодії між викладанням і навчанням. Критерієм синхронізації двох взаємопов'язаних діяльностей є визначення їх домінантної спрямованості, а саме – спрямованість на твір мистецтва, його сприйняття, пізнання та творення, оскільки «художнє сприйняття є дзеркальним по відношенню до художньої творчості» [83, с. 442].

Навчальна ситуація художнього пізнання (сприйняття) це взаємодія суб'єктів – учня та викладача й об'єкта – художнього твору, спрямована на усвідомлення змісту й форми художніх образів [38, с. 88, с. 96].

Система навчальної художньої комунікації реалізується в актах творчості, навчання та сприйняття. Вони провокують автора (викладача) до створення навчальної інформації (художнього твору), який представлено у виконанні через різноманітні засоби його передачі (акустичні, технологічні) і спонукає слухача-студента до сприйняття (студент-слухач) та інтерпретації (студент-виконавець) і творчості (студент-автор).

8.2. Організація процесу навчально-художнього пізнання під час навчального процесу

Процес «навчального художнього пізнання» здійснюється в трієдності: сприйняття мистецтва – процес і результат сприймання й усвідомлення інформації, що міститься в художніх образах; оцінювання мистецтва – процес і результат з'ясування міри естетичної довершеності художніх творінь; творення мистецтва – процес і результат винайдення нового мистецького явища.

Сприйняття мистецтва

Добір методу навчання як інструменту діяльності викладача з організації сприйняття мистецтва як виду знань.

Методи за джерелами передачі та сприйняття навчальної й художньо-мистецької інформації.

Словесні методи: розповідь, бесіда, лекція.

Інструменти методу: педагогічна майстерність викладача, культура мовлення.

Наочні методи: ілюстрація та демонстрація творів мистецтва.

Інструменти методу: зорова та звуко-слухова наочність.

Методи організації навчально-пізнавальної діяльності: групова й індивідуальна навчальна діяльність під керівництвом викладача у навчальній аудиторії.

Інструменти методу: ознайомлення з творами мистецтва, їх сприйняття.

Добір технології навчання як інструменту діяльності викладача з організації сприйняття мистецтва як виду знань.

Диференційоване навчання: дрібногрупові й індивідуальні заняття з урахуванням особливостей і рівня попередньої підготовки, здібностей та інтересів; варіативність і вибір навчальних дисциплін і спецкурсів.

Особисто орієнтоване навчання: пріоритет індивідуальності студента.

Проблемно-пошукове навчання: утворення «проблемної ситуації – евристична бесіда чи «мозковий штурм».

Інформаційні технології навчання: системно-структурне представлення інформації – алгоритм як «педагогічний сценарій» процесу навчання.

Стимулюючі технології: гра – трансляція діяльності, моделювання й імітація, максимальне наближення до творчої діяльності.

Добір форм організації навчання як інструменту діяльності викладача з організації сприйняття мистецтва як виду знань.

Лекція – для засвоєння теоретичного матеріалу.

Види лекцій: лекція-монолог, лекція-діалог; лекція-розповідь, розповідь-пояснення, розповідь-повість; лекція-візуалізація, спеціалізований фаховий спецкурс.

Лекція з мистецьких дисциплін це поточна художньо-навчальна робота. Вибір її форми залежить від схеми педагогічної взаємодії: викладач – навчальний матеріал – студент, педагогічної демонстрації мистецького матеріалу та сприймання її студентом.

Самостійна робота під час лекції – конспектування, узагальнення й систематизація отриманої інформації, записи закономірностей, понять і правил.

Семінарське заняття передбачає самостійне вивчення окремих тем чи питань навчального предмета.

Види семінарів: семінар запитань і відповідей; семінар – коментоване читання.

Семінар з мистецьких дисциплін – це поточна художньо-навчальна робота та підготовка до оприлюднення результатів навчання. Схеми дій викладача та студента (учня) з мистецьким навчальним матеріалом:

спільна творча діяльність педагога та студента; самостійна демонстрація знань студентом.

Практична підготовка – це підготовка та проведення студентом лекційних і семінарських занять під час педагогічної практики.

Оцінювання мистецтва

Добір методів навчання як інструменту діяльності викладача з організації перцептивних дій – аналітичного оцінювання творів мистецтва.

Методи за джерелами передачі та сприйняття навчальної та художньо-мистецької інформації.

Словесні методи: бесіди, аналітичні (індуктивні, дедуктивні) й інструктивні дії.

Інструменти методу: індукція як процес узагальнення, яке втілюється в принципі – від часткового до загального; дедукція – процес переходу думки від абстрактного до конкретного; педагогічна майстерність викладача, культура мовлення, професійний інформаційно-термінологічний апарат.

Наочні методи: ілюстрація та демонстрація художніх образів.

Основні інструменти методу: зорова та звуко-слухова наочність.

Практичні методи – аналітичні творчі роботи відповідної фахової спеціалізації, творчо-аналітична діяльність в умовах виробництва.

Інструменти методу: твори, реферати.

Методи організації навчально-пізнавальної діяльності.

За ступенем керівництва навчальною роботою та розвитку особистості: інструктивні, репродуктивні, творчо-продуктивні дії.

Інструменти методу: групова й індивідуальна навчальна діяльність під керівництвом викладача у навчальній аудиторії, самостійна робота в позанавчальний час; аналіз і відтворення художніх образів; вироблення індивідуального стилю пізнавально-творчої аналітичної діяльності.

Науково-дослідницькі: евристично-пошукові, особистісно-орієнтовні, науково-творчі, дослідницькі й аналітичні дії.

Інструменти методу: самостійна пошукова та практична діяльність; самостійна науково-дослідницька діяльність; наукові розвідки, аналіз наукових досліджень, створення науково-творчих робіт і проектів.

Інтерактивні методи: дискусія.

Інструменти методу: прес-конференції, навчальні та групові дискусії, наукові конференції.

Методи контролю й оцінювання навчальних досягнень.

Інструменти методу: усне опитування – індивідуальне, групове, фронтальне, комбіноване; письмове опитування – контрольні роботи та реферати за темою.

Добір технологій навчання як інструменту діяльності викладача з організації перцептивних дій – аналітичного оцінювання творів.

Диференційоване навчання: дрібногрупові й індивідуальні заняття з аналізу мистецьких творів; варіативність і вибір мистецьких дисциплін та спецкурсів.

Особисто орієнтоване навчання: індивідуальний підхід і врахування особистої думки студента; формування професійної компетентності в аналітично-критичній діяльності.

Проблемно-пошукове навчання: стимулювання науково-пошукової дослідницької діяльності, ініціативи й інтуїції щодо творчого розв'язання теоретичних і практичних завдань; самостійне висунення гіпотези та знайдення способів її перевірки, практичного застосування.

Інформаційні технології навчання: формування мотивації, пізнавального та творчого інтересу; інтелектуалізація – самостійний пошук інформації через інформаційні системи та мережі.

Стимулюючі технології: дискусія – активізація розумової діяльності й уміння висловлювати власні ідеї та думки; обмін ідеями, враженнями й думками з будь-якої теми, вільний потік ідей.

Добір форм організації навчання з організації перцептивних дій – аналітичного оцінювання творів.

Лекція – для засвоєння й оцінювання теоретичного матеріалу.

Види лекцій: лекція-діалог, лекція-прес-конференція, лекція-дискурс, проблемна лекція, спеціалізований фаховий аналітичний спецкурс.

Лекція з мистецьких дисциплін: поточна художньо-навчальна робота. Вибір її форми залежить від схеми педагогічної взаємодії: викладач – навчальний матеріал – студент; спільна творча діяльність педагога та студента; самостійна демонстрація процесу аналізу й оцінювання сприйнятого твору.

Семінарське заняття (від лат. *seminarium*) – вид занять, який передбачає самостійне вивчення студентами окремих тем чи питань навчального предмета (дисципліни) й оформлення матеріалу у вигляді реферату, доповіді, повідомлення.

Семинар з мистецьких дисциплін – оприлюднення результатів аналізу й оцінювання сприйнятого твору Схеми дій викладача та студента з мистецьким навчальним матеріалом: спільна творча діяльність педагога та студента; самостійна демонстрація аналітичних знань студентом.

Практичне заняття – форма заняття, під час якого під керівництвом науково-педагогічного працівника виконують аудиторну чи позааудиторну роботу при вивченні спеціальних предметів, зміст яких спрямовано на формування професійних умінь.

Функції та завдання практичних занять: поглиблення й уточнення знань, здобутих на лекціях і в процесі самостійної роботи; формування інтелектуальних умінь і навичок професійної діяльності.

Функції практичних занять з мистецьких дисциплін – пріоритет практичної діяльності над теоретичним засвоєнням матеріалу; опанування мистецьких технологій; відпрацювання художніх умінь і навичок, розвиток аналітичних мистецьких здібностей.

Практичні заняття з мистецьких дисциплін – оприлюднення результатів аналізу й оцінювання сприйнятого твору. Схеми дій викладача та студента (учня) з мистецьким навчальним матеріалом: самостійна практична демонстрація аналітичних знань студентом.

Самостійна робота студента – види індивідуальної й колективної діяльності студентів, які вони здійснюють в позааудиторний час за завданнями викладача.

Види самостійної роботи: репродуктивні та творчі (наукові, мистецькі, пошукові), систематичні повсякденні й акордні компактні – відвідування творчих акцій.

Творення мистецтва

Добір методу навчання як інструменту діяльності викладача з закріплення творчих (технічних, технологічних) умінь і навичок, організація творчої діяльності.

Методи за джерелами передачі та сприйняття навчальної та художньо-мистецької інформації.

Наочні методи: педагогічна ілюстрація й демонстрація художніх образів.

Інструменти методу: зорова та звуко-слухова наочність, професійна педагогічна майстерність викладача.

Практичні методи: закріплення набутих знань у практичних діях, особистісно-орієнтовні та професіоналізуючі дії.

Інструменти методу: художньо-творча діяльність, творчі роботи відповідної фахової спеціалізації, творчо-виробнича діяльність.

Методи організації й здійснення навчально-пізнавальної діяльності.

Відповідно до етапів розвитку особистості: особистісно-орієнтовні, інструктивно-практичні дії.

Інструменти методу: відтворення художніх образів; створення творчих авторських робіт, активізація та вироблення індивідуального стилю творчої діяльності.

Творчо-продуктивні методи: репродуктивні й творчо-продуктивні, креативні та художньо-інтерпретаційні дії.

Інструменти методу: індивідуальна навчальна діяльність під керівництвом викладача, самостійна робота в аудиторії та вдома, навчальна діяльність за зразком, відтворення художніх образів і створення творчих авторських робіт, індивідуальна творча діяльність.

Методи контролю й оцінювання навчальних досягнень: діагностика й оцінювання умінь і навичок, стимулювання та мотивація творчої діяльності.

Інструменти методу: оприлюднення творчих досягнень.

Добір технологій навчання як інструменту діяльності викладача із закріплення творчих (технічних, технологічних) умінь і навичок, організація творчої діяльності.

Диференційоване навчання: індивідуальні заняття щодо урахування здібностей.

Особисто орієнтоване навчання: пріоритет індивідуальності студента та формування професійної компетентності й професійне становлення.

Проблемно-пошукове навчання: стимулювання ініціативи й інтуїції щодо творчого розв'язання практичних завдань; засвоєння способів творчої діяльності, самостійне винайдення способів практичного вирішення творчої проблеми.

Інформаційні технології навчання: формування мотивації, пізнавального та творчого інтересу; комп'ютеризація – використання програм передачі й обробки мистецької інформації (візуальної, звукової, музичної, текстової, графічної, мовної аудіовізуальної тощо).

Стимулюючі технології: умовна гра – трансляція діяльності, моделювання й імітація – максимальне наближення до практичної творчої діяльності, імітація місця творчих подій; мистецька професійна гра – концертна чи театральна зала, конкурс, фестиваль чи виставка, кіноперегляд і кінотелерадіостудія тощо.

Добір форм організації навчання із закріплення творчих (технічних і технологічних) умінь і навичок, організація творчої діяльності.

Практичне заняття – вид занять, упродовж яких під керівництвом науково-педагогічного працівника виконують аудиторну чи позааудиторну роботу при вивченні спеціальних предметів, зміст яких спрямовано на формування професійних умінь.

Функції та завдання практичних занять: поглиблення й уточнення знань, здобутих на лекціях і в процесі самостійної роботи; формування інтелектуальних умінь і навичок професійної діяльності.

Функції практичних занять з мистецьких дисциплін – пріоритет практичної діяльності над теоретичним засвоєнням матеріалу; опанування мистецьких технологій; відпрацювання художніх умінь і навичок, розвиток аналітичних мистецьких здібностей.

Практичні заняття з мистецьких дисциплін – поточна художньо-навчальна робота підготовки й оприлюднення результатів навчально-художньої діяльності. Схеми дій викладача та студента з мистецьким навчальним матеріалом: спільна творча діяльність педагога та студента щодо мистецького матеріалу; самостійна демонстрація творчих досягнень.

Індивідуальні мистецькі заняття: поточна художньо-навчальна робота, постійні індивідуалізовані й індивідуальні заняття за схемою «викладач – мистецький матеріал – студент».

Самостійна робота студента – індивідуальна навчально-художня та творча діяльність студентів у позааудиторний час за завданнями викладача.

Види самостійної роботи: щоденний творчий тренінг і вправлення.

Практична підготовка – практична підготовка осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, шляхом проходження ними творчої мистецької практики на підприємствах, в установах та організаціях культури і мистецтва.

Практична підготовка – поточна художньо-творча робота.

Схеми дій викладача-керівника практики та студента з мистецьким навчальним матеріалом: педагогічна демонстрація мистецького матеріалу та сприймання його студентом; спільна творча діяльність педагога й студента щодо мистецького матеріалу.

8.3. Художньо-образна система в мистецтві

Основна функція мистецтва обумовлює структуру художнього способу відображення дійсності, який називається художньо-образним мисленням.

В естетиці – художній образ це форма естетичного освоєння світу і вирізняється від наукового пізнання – форми освоєння дійсності за допомогою абстрактних понять.

У філософії – художній образ це форма пізнання дійсності. Будучи відбиттям реальності художній образ є і її перетворенням.

У психології – образ це узагальнена картину світу, що складається за результатом переробки інформації, яка поступає через органи почуттів.

У мистецтві – художній образ це форма мислення.

Поняття художнього образу в педагогіці

• *Художній образ* називають живою «клітиною» мистецтва, оскільки й саме мистецтво визначається як мислення в образах [112, с. 165].

• *Художній образ* має відношення до творчого процесу, починаючи від образно-сміслового задуму й завершуючи втіленням його в упредметнених знакових структурах [112, с. 165].

• *Художній образ* тлумачать у науці як специфічну форму відображення, що узагальнено виражено в процесі художньої творчості митця і характеризується безпосередністю чуттєво-емоційного впливу на суб'єкт сприймання твору [112, с. 167].

• *Художній образ* – це своєрідна сполучна ланка між реальним світом і його репрезентацією [112, с. 167].

• *Художній образ* – конкретний і має риси уявлення, збагачення мисленевою діяльністю [83].

• *Художній образ* – об'єктивізація системи художніх уявлень; алегорична, метафорична думка, що розкриває одне явище через інше [83].

• *Художній образ* – загальна категорія художньої творчості, форма тлумачення й освоєння світу з позиції відповідного естетичного ідеалу, шляхом створення естетично діючих об'єктів [82].

• *Художній образ* – категорія естетики, яка характеризує специфічний вид освоєння, відбиття, інтерпретації реальності [103, с. 692].

• *Художній образ* – результат художньо-естетичної креативної діяльності суб'єкта [103, с. 693].

- *Художній образ* – матриця мислення в мистецтві [103, с. 693].
- У *художньому образі* митець втілює «не просто предмет або явище, а своє розуміння, своє ставлення до нього, і тому художній образ є єдністю об'єктивного та суб'єктивного, суцього і бажаного, реального й ідеального. Він є єдність відтвореного, поясненого й оціненого» [40, с. 87].

Характеристики художнього образу: узагальнення – змістовий комплекс, що узагальнює виділені ознаки конкретних об'єктів; типізація й абстрагування – відмова від другорядного, несуттєвого і, водночас, індивідуальне, чуттєво-конкретне вираження загального; цілісність – реалістичність і почуттєва детермінованість; емоційність – чуттєвий образ, що виражає переживання, емоції, оцінки, художні ідеї; інтуїтивність – інтуїтивно-емоційне «домислювання» дійсності; інформативність – насиченість змістом, понятійний аспект образотворчої діяльності.

Теоретичні засади художньо-образного мислення

Ю. Борев стверджує, що художня творчість це образне мислення, народження особливої реальності [83].

Результат протікання творчого процесу – ментальний акт створення образу навколишнього світу. Існують різні точки зору на пояснення феномену виникнення образу. Гештальтпсихологія (нем. *gestalt* – образ) пояснює створення єдиного чуттєвого образу на основі виникнення первинного уявлення, миттєвого сприйняття об'єкта. Теорія «перцептивної перспективи» характеризує художнє відчуття простору, складність та ієрархічність художнього бачення.

Учені стверджують, що «на відміну від звичайного образу, що виникає в процесі відображувальної діяльності вищої нервової системи на ступені чуттєвого пізнання, ***художній образ є результатом складної аналітико-синтетичної діяльності з участю вищого ступеня пізнання – абстрактного мислення*** [40, с. 87].

Створення художнього образу відбувається у свідомості автора саме за закономірностями функціонування мислення, що надає змогу зробити висновок про зв'язок між рівнем сформованості творчого мислення та здібностями до створення повноцінних художніх образів.

Здібність до формування образів у свідомості є специфічною ознакою творчої уяви художника. Художник створює нову реальність – художній образ, який своєю чергою викликає у свідомості людей

(слухачів, глядачів) низку уявних образів. Сприйняті органами чуття образи зберігаються в пам'яті і можуть бути відтворені уявою.

Процес утворення художнього образу – практична художня діяльність. Визначальною є здібність до створення художнього образу – спочатку в мисленні, у свідомості автора, а потім – вираження його в матеріалі. Спосіб творення художнього образу – головний критерій належності до різних видів мистецтва. Художній образ створюється на підставі одного із засобів (зображення, звук, мова, чи комбінації декількох) і є невід'ємним від матеріального субстрату мистецтва.

Художньо-образне мислення звукорежисера

Поняття слухового та звукового образу

Слуховий образ – сенсорний образ, що виникає в процесі відчуття. Слуховий образ – образ, що виникає в слуховій системі. Слуховий образ – психологічне представлення звукової суті. Слуховий образ (С. Мак-Адамс) – «психологічна репрезентація реального звукового об'єкта, який проявляється в когерентності його акустичної поведінки» [73].

Слуховий образ звуку – конкретний набір акустичних характеристик, які роблять звук впізнаваним і вирізняють його від інших звуків. За гештальтпсихологією виділяють декілька принципів, за якими слухова система розрізняє та розпізнає звукову інформацію, що приходить до неї від різних джерел в один і той самий час: сегрегація – розділення на звукові потоки; безперервність – інтерполяція звуку з єдиного потоку; подібність – згрупування звуків схожих за тембром тощо [53].

Однак, як стверджує Є. Назайкінський, «звук, з одного боку, об'єктивне фізичне явище, коливальний процес, який породжує в пружному середовищі хвилі, що швидко розповсюджуються, з іншого – суб'єктивне психологічне: дещо сприйняте слухом і відбите в нашому уявленні у вигляді психічного образу» [98].

Звуковий образ – перцептивний образ, що є результатом процесу сприйняття й обробки сенсорної інформації, створення чуттєвого цілісного образу на основі суб'єктивного абстрактно-логічного мислення.

8.3. Формування художньо-образного мислення творчої особистості

Теоретичні основи формування творчої особистості

Творчість – продуктивна людська діяльність, яка створює якісно нові духовні цінності, які є унікальними, неповторними, оригінальними та мають особливе суспільно-історичне значення.

Творчість специфічна для людини, оскільки завжди передбачає творця – суб'єкта творчої діяльності, тобто творчу особистість [102, с. 1306].

Творча особистість – людина із специфічною мотивацією [42, с. 607].

Теорії мотивації в педагогіці та психології

- психоаналітична теорія мотивації (З. Фрейд) – основою мотивації є бажання задовольнити вроджені інстинкти;
- гуманістична теорія мотивації (К. Роджерс) – самореалізація, самоздійснення, наближення до Я-ідеального;
- когнітивна теорія – поведінку індивіда спрямовує знання, уявлення, думки про зовнішній світ;
- теорія балансу (Ф. Хайдера) – прагнення гармонії, несуперечливих соціальних відносин;
- теорія мотиваційного контролю: теорія сценаріїв – регуляція поведінки за допомогою самоінструкції чи педагогічного впливу; теорія планів і структури поведінки (Г. Міллер, Е. Галантер) – схема контролю дій;
- теорія мотиваційного контролю (Д. Хайленд) – цілеспрямована поведінка за відповідним планом [42].

Мотивація як основа творчої діяльності: за З. Фрейдом – сублімація (у творчості опредмечуються сексуальні фантазії); за А. Адлером – компенсація «комплексу неповноцінності»; за К. Юнгом – вроджені фактори й «архетип колективного несвідомого»; за К. Роджерсом – вроджені тенденції до самоактуалізації, особлива структура «Я»; за Р. Ассаджіолі й А. Адлером – процес сходження до «Я-ідеального», процес саморозкриття; за А. Маслоу – потреба в самоактуалізації; за А. Леонтьєвим і С. Рубінштейном – джерело особистості її діяльність [42, с. 607].

Особистість – багатомірна й багаторівнева система психологічних характеристик, які забезпечують індивідуальну своєрідність, часову та ситуативну стійкість поведінки людини [42, с. 273].

Творча особистість – тип особистості, який використовує оригінальні способи рішення [42, с. 121].

Креативність як якість творчих інтелектуальних здібностей особистості забезпечує продуктивні перетворення та задовольняє потребу в дослідній активності.

Теоретичні концепції особистості [42]

Психодинамічна теорія особистості – класичний психоаналіз (З. Фрейд) – головним джерелом розвитку особистості є біологічний фактор (вроджений інстинкт, біологічна енергія – лібідо, бажання, тяга, ваблення).

Аналітична теорія особистості (К. Юнг) – джерелом розвитку особистості є вроджені фактори, передані від батьків і суспільства – архетипи.

Гуманістична теорія (К. Роджерс) – джерелом розвитку особистості є вроджені тенденції до самоактуалізації: особлива структура «Я» – «ідеальне Я» та «реальне Я».

Когнітивна теорія особистості (Дж. Келлі) – головним джерелом особистості є середовище, соціальне оточення. Особистість – це система організованих особистісних конструктів.

Теорія поводження: рефлексорне (біхевіористи Дж. Уотсон і Б. Скіннер) і *соціальне* (А. Бандура, Дж. Роттер) – головне джерело особистості – середовище, оскільки в особистості немає нічого генетичного чи наслідувального. Особистість є продукт «научіння» та соціалізації.

Диспозиційна теорія особистості (Р. Бернс, від *disposition* – схильність). Особистість – складна система формально-динамічних властивостей (темперамента), рис і соціально-обумовлених властивостей (пропріума).

Теорія діяльності – головне джерело особистості – діяльність, складна динамічна система взаємодії суб'єкта зі світом, у процесі якої формується властивості особистості (А. Н. Леонтьєв). Діяльність особистості – реальна, об'єктивна практична (а не символічна) діяльність (С. Л. Рубінштейн).

Теоретичні концепції креативності особистості [42]

«Цілісна модель концепції творчості» – конвергенція зон інтуїтивного та логічного, де відбувається «творча психодифузія» й здійснюється акт творчості та виникнення твору мистецтва (Я. В. Пономарьов).

«Умови творчої активності – наявність інтелектуальної та когнітивної обдарованості, особистісна чуттєвість до проблем і незалежність суджень» (А. Маслоу, Д. Б. Богоявленський, А. Танненбаум).

«Креативна активність особистості» – творчість як «ситуативно нестимульована активність» (Д. Б. Богоявленський).

Творчі креативні здібності – «самостійний фактор незалежний від інтелекту» (Дж. Гідфорд, К. Тейлор, Г. Грубер, Я. А. Пономарьов).

«Теорія інтелектуального порогу» – при IQ нижче 115–120 – інтелект і креативність виступають як єдиний фактор, а при IQ вище 120 – творчі здібності стають незалежними. (Е. П. Торренс). Високий рівень інтелекту передбачає високий рівень творчих здібностей і навпаки (Д. Векслер, Г. Айзенк, Л. Термен, Р. Стернберг).

«Концепція редуції творчості до інтелекту» – креативність є компонентом розумової обдарованості (Г. Айзенк);

«Концепція креативності» – визначення креативності за типами мисленнєвих процесів: конвергенції – на підставі множини знаходження єдиного рішення та дивергенції – різновекторне мислення (Дж. Гілфорд, Е. П. Торренс).

«Теорія інвестування» – креативною є та особа, яка займається невідомими, непопулярними ідеями, тобто інвестує свої здібності у вирішення такої ідеї (Р. Стернберг, Д. Лаверт).

Отже, *схильність до творчості* реалізується за наявності в особистості особливих психічних утворень: здібностей, обдарованості, таланту, геніальності.

Здібності – психічні властивості індивіда, що є передумовою успішного виконання певного виду діяльності. Здібності передбачають шість схильностей (нахилів, уподобань): швидкість мислення, асоціативність, експресивність, уміння переключатись з одного класу об'єктів на інший, адаптаційну гнучкість, уміння надавати художній формі необхідні обриси (контури).

Здібності забезпечують створення художніх цінностей, які мають суспільний інтерес [83].

Талант – вищий рівень здібностей.

Талант породжує художні цінності, що мають неминуще національне, а іноді й загальнолюдське значення [83].

Обдарованість – індивідуальна своєрідність задатків людини. Обдарованість передбачає гостру увагу до життя, уміння обирати об'єкти уваги, закріплювати в пам'яті тему асоціативних зв'язків, які диктує творча уява.

Людина художньо обдарована створює твори, які мають стійку значимість для певного суспільства на значний період його розвитку [83].

Геніальність – найвищий ступень обдарованості.

Геній створює найвищі людські цінності, які мають значимість на всі часи [83].

Питання для самоперевірки

1. Назвіть основні категорії «Теорії мотивації».
2. Назвіть основні категорії «Теорії особистості».
3. Що таке *творча діяльність*?
4. Назвіть основні категорії схильності до творчості.
5. Охарактеризуйте поняття *художнього сприйняття*.
6. Охарактеризуйте поняття *художній образ*.
7. Визначіть поняття *звукового та слухового образів*.

Рекомендована література

1. Алдошина И.А. Основы психоакустики // Звукорежиссер. 1999. № 6. URL: <http://www.rus.625-net.ru/audioproducer/2000/08/4.htm>
2. Бєлявіна Н.Д. Мистецтво звукорежисури : роб. програма. Київ : ДАКККіМ, 2009. 35 с.
3. Боров Ю.Б. Эстетика : учебник. Москва : Высш. шк., 2002. 511 с. URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Borev/_Index.php.
4. Выготский Л.С. Педагогическая психология / под ред. В. В. Давидова. Москва : Просвещение, 1991. 480 с.
5. Выготский Л. С. Психология искусства / под. ред. М. Г. Ярошевского. Москва : Педагогика, 1987. 344 с. URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Vugotsk/PsIskus_Index.php.
6. Гавеля О. М. Педагогічні умови художньо-творчого виховання обдарованої учнівської молоді у позанавчальний час : монографія. Київ : ДАКККіМ, 2006. 261 с.

7. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка : підручник. 3-тє вид., випр. Київ : Знання-Прес, 2008. 447 с.
8. Назайкинский Е. В. Логика музыкальной композиции. Москва : Музыка, 1982. 319 с., нот.
9. Носуленко В. Н. Психология слухового восприятия. Москва : Наука, 1988. 216 с.
10. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва : теорія та методика викладання мистецьких дисциплін. Київ : Освіта України, 2008. 247 с.
11. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. Київ : Вища шк., 1997. 349 с
12. Психология : учебник для гуманитар. вузов / под. общ. ред. В. Н. Дружинина. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 656 с.: ил. (Серия «Учебник нового века»).
13. Современный словарь по культурологии. Минск : Современное слово, 1999. 736 с.
14. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2005. 360 с.
15. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2006. 560 с. (Альма-матер).
16. Естетика : підручник / Л. Т. Левчук, В. І. Панченко, О. І. Оніщенко, Д. Ю. Кучерюк / за ред.. Л. Т. Левчук. Київ : Центр учб. літ-ри, 2010. 520 с. URL: http://shron.chtyvo.org.ua/Levchuk_Larysa/Estetyka.pdf

ТЮТОРСЬКЕ ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ

1. Текстовий матеріал для обговорення (дискусії)

1.1. Обговорення схеми «Система навчальної художньої комунікації»

Акт творчості	Акт навчання	Акт сприйняття	Акт творчості – навчання сприйняття звукорежисера
Автор	Викладач	Автор-викладач	Звукорежисер: автор-викладач
Художній твір	Навчальна інформація	Художній твір – навчальна інформація	Начальна інформація. Художній твір Звукова інформація, звукове повідомлення – звуковий сигнал носій художнього твору фонограма, сонограма, фонокомпозиція
Виконавець	Методи, технології та засоби передачі навчальної інформації	Виконавець – засіб передачі інформації	Звукорежисер: виконавець, інтерпретатор, транслятор через засоби передачі, трансляції звукової інформації
Слухач	Студент	Слухач – студент	Звукорежисер – слухач – звукорежисер – студент

1.2. «Теорії особистості»

Теоретичні концепції особистості [42]

Психодинамічна теорія особистості – класичний психоаналіз (З. Фрейд) – головним джерелом розвитку особистості є біологічний фактор (вроджений інстинкт, біологічна енергія – лібідо, бажання, тяга, ваблення).

Структура особистості має три концептуальних блоки особистості: «ego» (Я) – сукупність усвідомлених людиною пізнавальних і виконавських функцій психіки; «super-ego» (супер-его) – сукупність соціальних норм, установок, моральних цінностей суспільства; «it» (воно) – сукупність несвідомих спонукань (задоволень).

Аналітична теорія особистості (К. Юнг) – джерелом розвитку особистості є вроджені чинники, передані від батьків і суспільства архетипи: універсальні ідеї (Бог, добро і зло), культурні й індивідуально-специфічні ідеї. Особистість – це сукупність вроджених і реалізованих архетипів.

Гуманістична теорія (К. Роджерс) – джерелом розвитку особистості є вроджені тенденції до самоактуалізації: особлива структура «Я» – «ідеальне Я» та «реальне Я».

Мета життя за К. Роджерсом – реалізувати свій вроджений потенціал: використати всі таланти та здібності, відповідно власній істинній природі, повне самопізнання.

Особистість – це внутрішній світ людського «Я» як результат самоактуалізації, а структура особистості – це індивідуальне співвідношення «реального Я» та «ідеального Я».

Когнітивна теорія особистості (Дж. Келлі) – головним джерелом особистості є середовище, соціальне оточення.

Особистість – це система організованих особистісних конструктивів. Єдине, що людина хоче знати в житті це те, що з нею відбулось і що з нею буде в майбутньому

Теорія поводження: рефлексорне (біхевіористи Дж. Уотсон і Б. Скіннер) та соціальне (А. Бандура, Дж. Роттер) – головне джерело особистості – середовище, оскільки в особистості немає нічого генетичного чи наслідувального. Особистість є продукт «научіння», а її властивості – узагальнені рефлексії та соціальні навички, соціалізація.

Теорія діяльності – головне джерело особистості – діяльність, складна динамічна система взаємодії суб'єкта (активної людини) зі світом (суспільством), у процесі якої формуються властивості особистості (А. Н. Леонтьєв). Діяльність особистості це не різновид психічної активності, а реальна, об'єктивна практична (а не символічна) діяльність конкретної людини. Засобом научіння тут виступає не рефлекс, а особливий механізм інтеріоризації, завдяки якому здійснюється екстеріоризація – засвоєння суспільно-історичного досвіду (С. Л. Рубінштейн).

Диспозиційна теорія особистості (англ. *dispositio* – схильність). Особистість – складна система формально-динамічних властивостей (темпераменту), рис і соціально-обумовлених властивостей (пропріума). За Р. Бернсом особистість є сукупність установок індивіда на самого себе і складається з трьох категорій: реальне «Я», соціальне «Я», ідеальне «Я».

Моделі творчості – творчого акту.

На думку психологів існують деякі ознаки **творчого акту**, такі як несвідомість, спонтанність, неможливість контролю з боку волі та розуму, зміна станів свідомості. За цими ознаками, висунуто декілька версій щодо причин виникнення акту творчості при домінуванні несвідомого над свідомістю. Це, так звані, позаособистісні теорії – «божественна» та «демонічна», коли художник вважає, що його рукою «водить Бог» чи в нього вселяється диявол, коли творчий акт здійснюється під впливом додаткових засобів чи уві сні. Іноді творчий акт здійснюється спонтанно, тобто виникає такий собі вид творчої активності – натхнення. І тоді, на долю розуму дістається лише обробка, доведення до відповідної форми самого продукту творчості.

Теорії творчості інтуїтивної й інтелектуальної сфер [42]:

- «цілісну модель концепції творчості» (Я. В. Пономарьов) схема у вигляді входження одна в одну сфер, одна з них – зона логічного, а друга – зона інтуїтивного, а центральна частина, де безпосередньо здійснюється конвергенція (сходження, зближення) інтуїтивного й логічного – це зона дискурсивного (розсудливого, понятійного, опосередкованого). Дійсно, саме в цій зоні може відбуватись «творча психодифузія» – акт творчості й виникнення твору мистецтва;

- «умови творчої активності» – наявність інтелектуальної обдарованості, мотивація, ціннісні орієнтації й особистісні риси творця – когнітивна (знання, думки, переконання) обдарованість, чуттєвість до проблем, незалежність у ситуаціях (А. Маслоу, Д. Б. Богоявленський, А. Танненбаум);

- «креативна активність особистості» – творчість як «ситуативно нестимульована активність» (Д. Б. Богоявленський);

- творчі здібності – креативні здібності як «самостійний чинник незалежний від інтелекту» (Дж. Гідфорд, К. Тейлор, Г. Грубер, Я. А. Пономарьов);

- «теорія інтелектуального порогу» Е. П. Торренса, при якій, якщо IQ нижче 115–120 – інтелект і креативність виступають як єдиний фактор, а якщо IQ вище 120 – творчі здібності стають незалежними. Тобто «немає творчих особистостей з низьким інтелектом, однак є інтелектуали з низькою креативністю»;

- високий рівень інтелекту передбачає високий рівень творчих здібностей і навпаки (Д. Векслер, Г. Айзенк, Л. Термен, Р. Стернберг);

- концепція редукції творчості до інтелекту – рівень творчих здібностей визначається рівнем розвитку інтелекту. За Г. Айзенком «креативність є компонентом розумової обдарованості»;

- «концепція креативності» (Дж. Гілфорд, Е. П. Торренс), де визнано принципову різницю між двома типами мисленневих процесів: конвергенції (тип мислення, де важливим є сходження, на підставі множини знайти єдине рішення) та дивергенції (тип мислення, що йде в різних напрямках). Дж. Гілфорд вважав дивергенцію основою креативності – тобто творчості. Параметри креативності по Гілфорду: оригінальність – здібність до незвичного; семантична (знакова) гнучкість, спонтанна гнучкість, образна адаптивна гнучкість – здібність до нового, нерегламентованого;

- «теорія інвестування» Р. Стернберга, Д. Лаверта, у якій стверджується, що креативною є та особа, яка займається невідомими, непопулярними ідеями, тобто інвестує свої здібності у вирішення такої ідеї. За Стернбергом творчість виявляється за наявністю таких факторів і компонентів, які діють у їх сукупності: інтелект як здібність, знання, стиль мислення, індивідуальні риси, мотивація, зовнішнє середовище. Для творчості важливими є такі складові: синтетичні здібності – нове бачення проблеми; аналітичні здібності – виявлення ідей; практичні здібності – уміння переконувати, навіть «продавати» ідеї.

9. Формування художньо-образного аналітичного мислення

Розкрито послідовний процес формування аналітичного мислення звукорежисера на підставі слухового та творчо-технологічного аналізу творів мистецтва.

Представлено систему навчальних дій, які сприяють розвитку спеціальних здібностей жанрово-стилістичного та структурного композиційного аналізу, технології аналізу засобів виразності музичних, сценічних та аудіовізуальних творів, а також об'єктивної та суб'єктивної експертизи та творчо-технологічного аналізу віртуальної фонокомпозиції.

9.1. Жанрово-стильовий аналіз

Поняття *стилю* та *жанру*

Стиль – сукупність засобів і прийомів художньої виразності, що історично склалась і відображає естетичні погляди різних суспільних груп певної епохи або творчого напрямку.

Жанр (від фр. *genre* – *манера, різновид*) у мистецтві – рід твору, що характеризується сукупністю формальних і змістовних особливостей.

Жанр – характеризує класифікацію творів за родами і видами, з огляду на їх походження, умови виконання, сприймання, матеріал, техніку

Жанр – «стійкий тип висловлення» (М. Бахтін), якому властиві певний тематичний зміст, стиль, композиційна будова, лексичні, фразеологічні й граматичні засоби мови.

Функції *стилю* й *жанрів*

Функції стилю: історико-культурна орієнтація; фіксація змісту; класифікація творів до відповідних категорій.

Функції жанрів: комунікативні – здійснення процесу художнього сприйняття; семантичні – змістовні характеристики художнього твору; структуротворчі – принципи будови художнього твору.

Методи атрибуції стилю: компаративний – порівнювання творів конкретних історичних епох, географічних і національних ареалів, творів різних авторів; експериментальний – зорова та слухова експертиза творів; статистичний – класифікація й підрахування наявності відповідних стилістичних елементів у творах.

Методи атрибуції жанрів здійснюються на підставі: жанрової диференціації відповідно до особливостей конкретного виду мистецтва та специфіки галузі художньої діяльності.

Сценічні, театральні жанри

Відповідно до змісту та форми, характеру конфлікту **драматичні** твори поділяють на три основні **жанри**:

Драма – літературний, сценічний і кінематографічний жанр. **Драма** – «драматургічний твір взагалі, рід літератури, жанр драматургії, драматична за характером життєва ситуація» [85, с. 314]. **Драма** (*drama* – *дія*) – твір соціального, історичного чи побутового характеру з гострим конфліктом, який розвивається в постійній напрузі.

Трагедія (*tragoedia*, *tragos* – *цан*, *ode* – *пісня*, *цан'яча пісня*) – твір, що ґрунтується на **гострому, непримиренному конфлікті особистості** та суспільства й закінчується загибеллю головного героя. **Трагедія** – «жанр драматургії, який має в основі дуже загострений конфлікт, непримиренну боротьбу, загибель головних героїв» [85, с. 344].

Комедія (грец. *komodia*, від *komos* – *весела процесія* і *ode* – *пісня*) – де **засобами гумору та сатири викриваються негативні суспільні явища**. Комедія – жанр драматургії, у якому сюжет побудовано на **смішних, кумедних ситуаціях**» [85, с. 322].

За принципом організації сценічної дії розрізняють: комедії положень і комедії характерів. Виділяють **підвиди**: комедія дель арте, фарс, водевіль; трагікомедія та мелодрама, які мають ознаки трагедії і комедії.

Музичні жанри – «роди та види музичних творів, історично складені у зв'язку із різними соціальними функціями (зокрема, соціально-побутовими, соціально-прикладними) музики...» [94, с. 19].

Існують різні способи класифікації музичних жанрів [57].

За умовами побутування: народна музика чи музичний фольклор; світська, храмова, розважальна музика (у тому числі музика естради, рок-музика, поп-музика тощо).

За умовами виконання: камерна музика (що виконують камерні ансамблі); симфонічна музика (виконують великі оркестри); хорова музика (виконують хорові колективи); сценічна музика (у тому числі опера, балет, музика до спектаклів, кінофільмів тощо); музично-драматична.

За змістовними ознаками: ліричні жанри, епічні жанри, концертні, картинні, тобто програмна музика.

За «жанровим змістом»: культові й обрядові; масово-побутові; сценічні, концертні, театральні.

Первинні жанри, що безпосередньо пов'язані з умовами їх побутування (пісня, танець, марш).

Вторинні жанри, що сформувалися в умовах професійного виконавства: сакральні (храмові); світські (концертні), музично-драматичні (сценічні).

Жанри в кіномистецтві [82]

За способом побудови художнього образу: драматичні – трагедія, кінокомедія (лірична, ексцентрична, сатирична, пародія), трагікомедія, драма (психологічна, мелодрама); епічні – кіноепопея, кінороман, кіноповість, кіноновелла; ліричні – кінопоема, новела; казкові та фантастичні: казка, притча, феєрія;

За предметом відображення: пригодницький: авантюрний, вестерн, детектив, тріллер, гангстерський, бойовик; історичні: відомості про історію, біографічні, «плаща і шпаги», політичні; фантастичні: соціально-філософські, утопічні, сатиричні, кіберпанк; фільми жахів: фантастичні (потойбічні світи й істоти, галактика, космічні подорожі), психологічні тріллери, «готика»; музичні фільми: фільм-опера, фільм-балет, фільм-концерт, фільм-оперета, мюзикл, фільм-ревю, рок-опера.

Також поділяють жанри за специфікою роботи в різних видах кінематографу: художнє, ігрове кіно – обов'язкова гра акторів і неігрове кіно (анімаційне, документальне, науково-популярне, учбове) – актор за кадром читає текст, музичні кінофільми (фільм-концерт, фільм-вистава) – актори-співачки та інші музиканти в кадрі, музика за кадром.

Жанрова система InternetMovieDatabase (IMDb) передбачає систему розподілу: за змістом – Action, Adventure, Biography, Crime, Family, Fantasy, History, Horror, Mystery, Thriller, War, Western; за сценічними та музичними жанрами – Comedy, Drama, Fantasy, Musical, Romance; за екранними видами: Animation; Documentary, Game-Show, Music, News, Reality-TV, Sci-Fi, Short, Sport, Talk-Show.

Види та жанри телепередач [109]

Журналістсько-публіцистичні: новини (нарис, замальовка, есе, фейлетон, пародія, інтерв'ю, репортаж, бесіда, коментар, дискусія; політичне ток-шоу (бесіда, коментар, дискусія, розслідування, огляд, телеміст).

Мистецькі жанри (екранні): телефільм, телевистава, телеконцерт, багатосерійні телесеріали (теленовела, телероман), короткометражні фільми.

Науково-навчальні жанри: науково-популярні фільми, документальні фільми (нарис, замальовка, есе, інтерв'ю, репортаж).

Розважальні жанри: ток-шоу, музичні телешоу, реаліті-шоу, комеді-шоу, телеконкурс, концерти-трансляції, вистави-трансляції, телефільми (ліричні, сатиричні, комічні); телепередачі (сатиричні, комічні); телесеріал у вигляді теленовели («рожеві», «мильні опери» дидактичні, романтичні, дитячі) чи телероману.

Музичні жанри: музичний (пісенний) відеокліп, трансляції – телеконцерт, телебалет, телеопера, телемюзикл, фільм на музику – фільм-опера, фільм-балет, фільм-концерт.

Структуруючі жанри: структурно-аналізуючі – заставки (джингли), відбивки (лінк), кінцівки («закришка»); структурно-синтезуючі – відеоролик (анонс, реклама), музичний (пісенний) відеокліп.

9.2. Структурний (драматургія, композиція, форма) аналіз

Поняття драматургії, композиції та форми організації мистецького твору

Драматургія (від *dramaturgein* – *складати драму*) – теорія побудови драматичного твору, його сюжетно-образна концепція.

Драматургія – «мистецтво створення творів драматургічного роду літератури, теорія побудови драматургічних творів» [85, с. 314].

Драматургія – синтетична «міжвидова художня форма», сюжетно-композиційна основа вистави, екранізації, фільму, концерту, шоу, записана у вигляді «стрункого тексту або розгорнутої партитури», яка є наслідком спільної праці представників різних мистецьких галузей – драматурга, режисера, сценографа, композитора, хореографа, акторів тощо» [112].

Композиція (від лат. *componere* – *складати*) – взаємна відповідність і розташування одиниць відтворення й художніх засобів у творі мистецтва. Структура, план, будова художнього твору.

«Під **композицією** в мистецтві розуміємо продумане цілеспрямоване об'єднання різних елементів твору» [110, с. 203].

Композиція – це форма у вузькому значенні слова. Вона включає синтаксичну організацію, характер пропорцій, розміщення контрастів, кульмінацій і цезур, ритм, чергування стійких і нестійких структур, відношення до симетрії» (В. Задерацький).

Закони композиції: цілісності, життєвості, контрастів, підпорядкування, закон впливу (сприйняття), новизни.

Композиція в образотворчому мистецтві – розподіл предметів і фігур у просторі, встановлення співвідношення об’ємів, світла, тіні, п’ятен тощо. **Композиційні прийоми:** центр (смісловий і композиційний), «золотий перетин», ритм, статика та динаміка.

Види композиції: фронтальна (пласка – вітраж, фреска, картина), об’ємна (скульптура, архітектура); глибинно-просторова – формування простору, предметів і відстані між ними (архітектура), перспектива.

Композиція в літературно-драматичних творах – розташування й взамовідносність частин, елементів та образів твору, компонентів художньої форми, послідовність уведення **одиниць зображуваного та мовних засобів, тексту.** Архітектоніка літературного твору – зовнішня будова, взаємозв’язок тексту загалом (заголовки, епіграфи, частини, глави, акти).

Основна одиниця композиції – відповідний відрізок тексту, у межах якого використовується єдиний спосіб зображення та відбувається одна подія – розповідь, опис, діалог, ліричний відступ.

Розрізняють декілька **видів композиції:** образну, мовну, сюжетну.

Логічна послідовність дії героїв твору – **сюжет.** **Сюжетні елементи:** пролог, експозиція, передбачення, зав’язка, конфлікт, розвиток дії, криза, кульмінація, низхідна дія, розв’язка, епілог.

Позасюжетні елементи: увідні та вставні епізоди, ліричні відступи, передбачення й обрамлення.

Композиція в кінотворі

Композиція екранного твору: має декілька значень: конструкція драматургічної побудови – сценарна композиція; зображувально-монтажне вирішення сцен та епізодів – композиція режисерської розробки сценарію; побудова кіно матеріалу на площині плівки – композиція кадру [96, с. 225].

Композиція кадру – оснований на драматургічних образах і режисерській розробці, структура всіх частин зображення у кадрі [96, с. 225].

Композиція в кінотворах – архітектоніка розташування та взаємовідносність частин, елементів та образів твору, структура компонентів художньої форми, логічна послідовність розгортання **сюжету** й уведення **одиниць зображуваного – кадрів, план сценарію.**

Сценарій – форма сценічного, кіно, звукового та ТВ способу реалізації теми, розгортання сюжету, словесна модель, проект екранного твору [96, с. 207].

Особлива системи композиції засобів виразності в кінематографі, метод об'єднання елементів змісту та техніки синхронізації кадрів – монтаж.

Композиція в музиці – будова музичного твору (*componimento* – итал., *composition* – франц.)

Музична форма – «композиційний план твору, тобто співвідношення його частин. Композиційний план реалізується через «організаційну спів сукупність усіх (чи головних) музичних засобів...» [94, с. 21].

Музична форма – це система взаємодії елементів музичної мови, що розкриває художній зміст твору; «цілісна, організована система музичних засобів, яка використовується для втілення змісту твору» [94, с. 21].

У процесі розгортання музичної форми утворюються різні побудови, їх послідовність співвідношення та пропорції, які визначають **тип музичної форми**.

Композиція в аудіовізуальних медіатворах

Композиція – «розташування значимих акцентів у відповідних моментах фільмів. Загальна «сюжетно-візуальна» композиція створюється через взаємодію відеоряду, вербально-сюжетного ряду та музики» [210].

Композиція – «взаємодія горизонтальних (часових) і вертикальних (просторових) співвідношень через співрозмірність кадрів, сцен, епізодів із звуковим рядом і розташування значимих акцентів у відповідних моментах тексту породжує синтетичну звукозорову композицію» [210, с. 203].

Музична форма впливає на композицію й монтажний ритм, який закладений «у вербально-сюжетному ряді, сюжетно-візуальному ряді та музично-звуковій композиції» [210, с. 201–211].

9.3. Методики слухового та творчо-технологічного аналізу творів мистецтва

Технологія аналізу засобів виразності

Засоби виразності у творах мистецтва: спеціальні компоненти та прийоми за допомогою яких посилюється виразність твору.

Мовно-текстові засоби виразності.

За типом організації художній текст поділяють на такі **види: прозу та поезію.**

Проза (лат. *prōsa*) – усна та письмена мова без ділення на сумірні відрізки. **Поезія** (грецьк. *ποιήσις* – *творчість* від *ποιέω* – *роблю, творю*) – ритмічно організоване мовлення.

Організація та конструкції віршованої мови: версифікація (*versus* – *вірш* і *facio* – *роблю*) чи віршування; метрика (*metrikós* – *усичений*) – теорія віршових розмірів; метр (*metron* – *міра*) чи віршований розмір – ритмічна одиниці певного віршового твору, яке спирається на розташування довгих і коротких, наголошених і ненаголошених складів; строфіка (*strophé* – *зміна, коло*) – віршова сполука, об'єднана спільним римуванням; римування (грецьк. *rhýthmos* – *сумірність, узгодженість*) – суголосся закінчень строф.

Як засіб виразності використовують **слова та конструкції письмової чи звукової людської мови.**

Граматичні й інтонаційні конструкції прози: слово – найменша одиниця мови; речення – синтаксична одиниця, яка виражає одну думку сполукою слів і складається із фраз; фраза – одиниця мови, що має структурну та смислову закінченість; період – розгорнута синтаксична будова, речення, яке складається з двох частин (інформації та висновку); лексичні та фразеологічні словосполучення – цілісне нерозривне сполучення слів, яке визначає одне поняття чи значення.

Текст – упорядкована група речень, які мають завершену смисловою єдністю. **Художньо-виражальні текстові засоби виразності – тропи** (від грецьк. *tropos* – *зворот*): епітет, гіпербола, алегорія, метафора, уособлення, порівняння. **Текст драматургічний** поділяють на основний – репліки персонажів, що подаються у формі діалогу або монологу та допоміжний – реєстр дійових осіб, авторські зауваги, ремарки.

Вербальні мовні засоби

Вербальні засоби виконують такі функції: інформативна – передача змісту, висловлення думок, емоцій і їх коментар; драматургічна – зв'язок із сюжетом; семантична – передача змісту з мовленнєвої (інтонаційна) й акустичної сторони (фонетика, діапазон, ритм, тембр, ритміко-інтонаційні особливості звукової артикуляції).

Сценічна мова – засіб сценічного втілення драматургічного твору; засіб акторської виразності; засіб розкриття сюжету, психології образу та дій персонажів. Техніка сценічної мови «пов'язана зі звучністю, гнучкістю, об'ємом голосу, розвитком дихання, чіткістю та ясністю мови (дикцією), інтонаційною виразністю» [85 с. 342].

Мова в кінотворі – «явище звукового ряду у фільмі, яке сильніше за все пов'язано з *фабулою*, головним чином із *психологічними* переживаннями персонажів фільму [93, с. 273].

Головними ознаками мови є визначення її **як засобу спілкування, передачі думок і почуттів через значення слів та інтонацію.**

Мова передає думки і почуття людини не тільки через «*значення слів*, які вона вимовляє, але й через *звучання голосу*, через зміну висоти звука, його сили, через ритм і темп мови, тобто через інтонацію» [94, с. 14], а інтонація мови – «це тон мови, її мелодико-ритмічний бік, чергування підвищення чи зниження голосу» [108, с. 6].

Функціонування **просодичних елементів мови** виявляється у загальному понятті **інтонація**: мелодика мовлення; ритм – відносна сила вимови слів; інтенсивність мовлення за тривалістю (у тому числі паузи); темпу мовлення; темброве забарвлення.

Акустичні мовні сигнали визначають їх фізичні параметри, такі як частотний і динамічний діапазони, формантний склад.

У процесі фонації виникають звукові коливання відповідної частоти. Частотний діапазон художньої мови звучить у межах, відповідно 85–340 Гц – для чоловічого і 160–550 Гц – для жіночого голосів. Динамічний діапазон гучності мови при художньому читанні складає 40–50 дБ, дикторський голос – 15–20 дБ/.

Форманта (від лат. *formantis* – *створюючий*) – зона посиленних часткових тонів у спектрі музичних звуків, звуків мови, які визначають акустичну характеристику звуків мови, тобто тембр. У спектрі звуку людини виявлено чотири форманти, однак для розрізнення голосних звуків достатньо двох перших (500 Гц, 1500 Гц) [60, с. 66, 81].

Засоби виразності в музичному мистецтві

Мелодія – «музична думка, що звучить в одному голосі», «одноголосне музичне ціле» [94, с. 62].

Мелодія – одноголосна форма викладу музичної думки, художньо усвідомлений ряд звуків різної висоти, організований за допомогою темпу (швидкості), метру, ритму (закономірного чергування звуків різної тривалості) та тембру (забарвленості звуку, тобто співвідношення основного тону й обертонів), гучності та ладо-інтонаційної основи.

Основні характеристики мелодії – висота (інтервал, лад, тональність), тривалість (метр, ритм, розмір, темп чи швидкість), гучність (динаміка), тембр (діапазон, регістр, голоси й інструменти).

Мелодія може самотійно і вичерпно втілювати різноманітні музичні образи, а коли стає основою музичного розвитку і втілює в собі її найсуттєвіші риси вона перетворюється в **тему**.

Вокальна мелодія має невеликий діапазон і конкретний регістр. Її мелодична лінія складається з коротких мелодичних хвиль, стрибки рідко перевершують октаву. **Інструментальна мелодія** має широкий діапазон, тривалий розвиток, складну техніку стрибків і пасажів.

Мелодія має певну структуру. Основними елементами мелодії є **інтонація, мотив, фраза, речення та період**.

Період – це найпростіша завершена форма викладу музичного образу. Період має вісім або 16 тактів і поділяється на 2 речення (4 або 8 тактів). **Речення** складається з **фраз, мотивів у мелодії**. Момент найбільшої напруги в розвитку мелодійної лінії – **кульмінація**.

Фактура (гомофонна, гармонічна, поліфонічна): **гармонія** (акорд, лад, функція, голосоведіння) та **поліфонія** (підголоскова, імітаційна, контрастно-імітаційна).

Розрізняють такі види музичної фактури: **гомофоно-гармонійну**, що супроводжується акордами, які знаходяться з нею в гармонійній єдності, **гетерофонію**, де наспів ніби обростає сусідніми тонами та новими мотивами, що гуртуються навколо головного, та **поліфонію**, де розвивається декілька мелодій, які мають рівноцінне значення.

Гармонія – виразний музичний засіб, на основі об'єднання тонів у співзвуччя та їх послідовності. Основні поняття гармонії – акорд, лад, функція, голосоведіння.

Гармонія як засіб художньої виразності: виразні властивості, гармонічний колорит, участь у створенні форми, зв'язок із мелодією та ритмікою, історичний стиль – історично стійкі форми акордів,

гармонічних послідовностей і лейтгармонії, органний пункт і секвенції, модуляції й відхилення, ладофункціональність.

Поліфонія – вид багатоголосся, заснований на одночасному звучанні двох чи більше мелодичних ліній чи голосів. **Стилі поліфонії**: строгий і вільний. **Види поліфонії**: підголоскова, імітаційна, контрастно-імітаційна.

Музична композиція – «це реалізований у творів часовий план його розгортання» [98, с. 49].

Музична форма – це процес, у якому особливе значення мають основні принципи розвитку музичного матеріалу. Принципи розвитку форми: повторення, змінене повторення, розробка, контраст, співставлення.

Фази музичної форми: вступ, експозиція, розробка, реприза, каденція, кода. Типи музичної композиція (форми): прості та складні (двочастинні та тричастинні) форми; циклічні форми сюїта, рондо, варіації, соната, симфонія, вокально-інструментальні форми кантата, ораторія, опера тощо.

Засоби виразності в сценічних та аудіовізуальних творах – музика, шуми та тиша.

Види музики за принципом уведення у твір: «оприявлена» або «прихована» [112].

Сценічна, внутрішньокадрова музика – це певні музичні номери або їх фрагменти, що звучать на сцені чи в кадрі. **Сценічна та внутрішньокадрова музика** – мотивована сюжетна музика, побутова музика, музика джерела звучання; жанрова (різні жанри, у тому числі – класичні) [74, с. 42; 110, с. 25].

Позасценічна, закадрова музика – виконує драматургічні функції, висловлює емоційний стан героїв, авторський роздум, «коментар від автора» [74, с. 42; 110, с. 26].

Функції музики в сценічних та аудіовізуальних творах

1. Зовнішньо-зображальна, ілюстративна

Музична зображальність – здатність імітувати та втілювати природні звуки, здатність до асоціативності від зорових й слухових враження від різних життєвих явищ. [74, 41].

Ілюстративність виявляється: у підкресленні структурної якості – зримий рух на сцені та в кадрі; у музичному узагальненні звукових явищ – предмети на сцені та в кадрі [93, с. 238; 74, с. 41; 85, с. 197].

2. Музика як коментар.

Висловлення суб'єктивного відношення автора до явища – емоційний коментар, моральна оцінка, філософське узагальнення, критичний погляд, іронічний підтекст [85, с. 200–201].

3. Музика як засіб характеристики:

- риси характеру та якості людини, самохарактеристика, опосередкована музична характеристика;
- характеристики місця й часу дії (аксесуарна чи атрибутивна): танцювальна та пісенна музика; церковна обрядова (стародавня, конфесійна) та професійна музика;
- національна музична характеристика.

4. Музика як засіб розкриття внутрішньої дії:

- внутрішній світ людини: її почуття, настрої, переживання;
- засіб вираження підсвідомості – глибоко приховані почуття;
- логічно-сміслова роль – висловлення думок, спогадів, роздумів;
- емоційно-сміслова роль: мотивування дій, вчинків героїв;
- драматургічне навантаження – висловлювання емоцій, почуттів через музику.

5. Музика як образне узагальнення – система лейтмотивів як вираження ідеї твору та посилення драматургічної дії.

«Лейтмотив – це характерна тема (провідний мотив) чи музичний зворот, який змальовує ту чи іншу дійову особу (чи групу осіб), її окремі риси, її почуття чи відповідну драматичну ситуацію» [110, с. 275].

Функції лейтмотиву: репрезентативна чи інформаційна – сповіщення про появу персонажа, показ події чи явища; характеристична (національна, соціальна, передбачення дії чи ситуації); формотворча, драматургічна [110, с. 81, с. 109].

6. Музика як образно-жанрове узагальнення – визначається відповідним кіножанром:

- у жанрі **драми, мелодрами, трагедії** – провідне значення має взаємодія музичних характеристик, що уособлюють конфліктні сили;
- у жанрі **комедії** – **провідною функцією музики** стає музична характеристика персонажів.

7. Прийоми «включення» музики до розвитку сюжету:

- **підкреслення дії:** дійові особи або виконують музику (співають, грають на музичному інструменті), або слухають і реагують на неї;

- **розкриття дії** – підкреслення дії, що розгортається поза сценою, за кадром;
- **випередження дії музикою** – підкреслення музикою майбутніх подій, поштовх до певних вчинків персонажів;
- **ремінісценція** – повернення мотиву або теми, що прозвучали раніше;
- **асоціації** – цитата як фон і колорит, підтекст, символ, драматургічна ідея.

8. Місце музики в сюжетній композиції твору:

- **вступ:** підготовка глядачів і введення до загальної атмосфери фільму; висловлення основної ідеї твору; експозиції лейттем – музичний матеріал, який репрезентує основну ідею, конфлікт, персонажів;
- **експозиційна частина** – сприяння знайомству з персонажами, життєвими обставинами, історичними умовами;
- **зав'язка та конфлікт** – музичне підкреслення основного конфлікту;
- **розвиток дії** – супровід наростання драматичної боротьби;
- **кульмінація** – емоційне посилення, момент найвищого напруження дії;
- **розв'язка конфлікту** – музичне підкреслення завершення конфлікту;
- **фінал** – основне завдання завершити сприйняття дії, що відбувалась, узагальнити й закріпити, підсумувати думки й почуття героїв та авторів. Титровий музичний фінал – зібрання лейтмотивів у вигляді музичного твору (великої форми).

9. Взаємодія музики з іншими компонентами твору:

- **принцип тотожності** – музика відповідає настрою й характеру образу дії, співзвучна пластично-просторовому рішення твору;
- **принцип контрасту** – музика бере участь у створенні контрастних елементів образних характеристик твору;
- **музика та рух:** підкреслення характерних зорових якостей руху за допомогою музичних структур – синхронність звуку та зображення, **аналогія між зримим і звуковим рухом.**

Функції шумів у сценічних та аудіовізуальних творах

Види шумів за принципом введення у твір: внутрішньо-кадрові – шуми, що супроводжують видимий рух; закадрові фонові шуми.

Функції шумів [74; 85; 93]:

1) *інформативна*;

2) *ілюстративна*: зображення природних життєвих явищ (деталі дії; неіснуючий шум, уявний шум); зображення явищ руху; зображення предметів;

3) *функція створення звукових планів*:

- *передача акустичного явища* – уявлення про місце, де розігрується дія; уявлення про ситуацію, де шумові ефекти можуть бути штучно підкреслені, ніби «наближені»;

- *фонічне перетворення звуку*: стилізація, переведення шумів у музику, метод перекладу шумів у музику;

- *«суб'єктивний мікрофон»*;

4) *функція тиші* – природна тиша, ілюстрація емоційного стану, фонові тиша, пауза, генеральна пауза тощо.

Функції мови в сценічних та аудіовізуальних творах

Види мови за принципом введення у твір: «внутрішньокадрова» мова – належить до зображуваного світу, видимих на екрані персонажів, до яких вона звернена; «закадрова мова» – мова як уявлення про думки, не висловлені вголос персонажами фільму.

Функція мови [74; 80; 85; 93]: функція носія семантичного змісту: звукова сторона мови (семантична, мовна, інтонаційна); розуміння мови – окремі слова, групи слів, фрази, діалог, семантичні структури; національні ознаки мови; зображальна функція – пояснення міміки, жестів, поведінки персонажів, звуко-зорова синхронізація персонажів; мова як коментар – коментує події, застосовується без персонажів; драматургічна функція – зв'язок із фабулою, сюжетом, драматургією; кінодіалог – словесний вияв драматичного конфлікту; мовний темпоритм – сприйняття темпу реальної, нормальної розмови, мовна синхронізація; жанрова функція – мовна залежність від кіножанру; акустична (фонетична) функція: характеристики мовних звуків, мовні характеристики персонажів; орфоепіка.

Функції медіамузики в аудіовізуальних мистецтвах: [109, с. 8–34].

Медіамузика – прикладна музика, спеціально створена для оформлення віщання на радіо, телебаченні, інтернеті тощо.

Види медіамузики

Внутрішньокадрова музика – трансляції (демонстрація процесу виконавства); пісенний аудіопроект, відеокліп; інструментальний твір, відеокліп.

Позакадрова, оформлювальна музика:

- за структурними параметрами: концентрований тематизм, дискретність тематизму – монтажна переривчастість, монтажна петля (loop); мозаїчність тематизму – полістилістичне, поліжанрове зчеплення;
- за способом взаємовідносин із кадром: ілюстративна – коментує зображення в кадрі, контрапунктична – аудіовізуальний контрапункт (асинхронне зміщення, асинхронний контраст);
- за способом створення: оригінальна авторська та компілятивна (на «підборі»).

Функції медіамузики:

- підтримка руху та мови в кадрі, емоційне наповнення сюжету;
- визначення простору (місце дії – національне, географічне середовище, соціальне середовище, простір природи чи приміщення) і часу (епоха, пора року, час доби – ранок, ніч);
- підтримка розвитку драматургії;
- структуруюча функція – спосіб вводу чи виводу музики: початок – завершення (атака, каданс, фединг), об'єднання (склеювання);
- створення оригінального неповторного стилю чи жанру теле-, радіопередачі (символи, лейттеми, фони).

Аудіопартитура складається з: мови (синхронна, закадрова); шумів (інтершум, закадровий шум); музика (внутрішньокадрова, закадрова).

Аналіз аудіовізуальних творів на основі слухового сприйняття системи лейтмотивів

Універсальний засіб виразності в літературних, музичних та аудіовізуальних творів – **система лейтмотивів**. **Лейтмотив** (від нім. *leitmotiv* – головний, ведучий; від лат. – *рухаю*) стійкий формально-змістовний компонент твору.

Лейтмотив у музиці – характерна тема чи відносно короткий музичний зворот (лейтмотив-комплекс, лейтмелодія, лейтгармонія, лейтритм, лейтфактура, лейттембр, лейтмотив-сонор), який постійно повторюється протягом твору, і характеризує відповідний персонаж, явище, емоцію чи драматичну ситуацію.

Лейтмотив у літературі – стійкий формально-змістовний компонент літературного тексту. Засіб виразності – повтор, який акцентує увагу на важливих деталях тексту.

Лейтмотив у видовищних та аудіовізуальних творах – це характерна тема (провідний мотив) чи музичний зворот, який змальовує ту чи іншу дійову особу (чи групу осіб), її окремі риси, її почуття чи відповідну драматичну ситуацію і звучить протягом твору.

«Лейтмотив – це характерна тема (провідний мотив) чи музичний зворот, який змальовує ту чи іншу дійову особу (чи групу осіб), її окремі риси, її почуття чи відповідну драматичну ситуацію і звучить протягом твору не менше як два рази» [110, с. 275].

Функції лейтмотиву: репрезентативна чи інформаційна – сповіщення про появу персонажа, показ події чи явища; характеристична (національна, соціальна, передбачення дії чи ситуації); формотворча, драматургічна [110, с. 81, с. 109].

Класифікація лейтмотивів: лейтмотив-комплекс, лейтгармонія, лейтритм, лейтфактура, лейттембр, лейтмотив-сонор [110, с. 82–104].

Технологія аналізу монтажу аудіовізуальних екранних творів

Функції монтажу: *технічна* – підпорядкування технологічному процесу, який завершує виробництво продукції й *естетична* – монтаж як *найвищий прояв синтезу виразних засобів* екрану, спосіб художнього мислення й образного втілення теми, ідеї екранного твору.

Монтаж (від фр. *montage* – збирання) – «*особлива система смислових, аудіовізуальних і ритмічних співвідношень кадрів, їх формальне та смислове узгодження і співставлення*», «*художня форма творчого мислення, монтажне сприйняття екранного твору в цілому*» [106].

Основою «вертикального монтажу» С. Ейзенштейн визначив «оркестровий контрапункт зорових і звукових образів», звукозоровий синтез на основі «структури музики і через це освоєння музичної структури і *принципу звукозорового контрапункту*» [114].

Так, Л. Рязанцев надає розшифровку поняття *монтажу* як «системи змістовних, звукозорових і ритмічних співвідношень» і представляє його види. *Традиційні види* монтажу звуку і зображення: *синхронність* – це явище, коли джерело звуку видно в кадрі; *ілюстративність* – коли зоровий ряд детально підкреслений музичними виразними засобами. Тут має місце нашарування двох сфер, коли

одна з них повторює зміст іншої – це подвійне висловлення, з метою досягнення максимальної пластичності [176, с. 13]. Інші види монтажу, на його думку, створюють «новий зміст»: *асинхронність* – це явище, коли джерело звуку не видно в кадрі, але розуміється, що воно є поруч; *контрапункт* – це явище, коли зміст кадру і звукового ряду являють собою різні теми, що спрямовує глядача на активне, аналітичне сприйняття; *паралелізм* – це явище, коли звук і зображення вирішують одну тему не ілюстративно, а незалежним один від одного змістом [176, с. 13–14].

Види монтажу: лінійний (аналоговий) монтаж – «послідовне підпорядкування монтажних планів» і нелінійний (комп'ютерний) монтаж; внутрішньокадровий монтаж – побудова єдиного виразного простір-часу кадру; міжкадровий монтаж – узгодження (склейка) двох кадрів і їх взаємодії між собою; вертикальний монтаж – по горизонталі розкривається сюжет, по вертикалі – його образне втілення; оповідний монтаж (однолінійний) – сюжетоскладення, логічне співпідпорядкування звука і зображення; паралельний монтаж – чергування сюжетних дій, які відбуваються одночасно; неспівпадання в часі тривалості зображального та звукового рядів; асоціативний в основі монтажу лежать асоціації (прямий), асоціативно-образний та інтелектуальний [106, с. 66–86].

У дослідженнях О. Бут запропоновано три *методи «синтезування образної структури на основі технічних прийомів»*: *адитивний* (складальний) як утворення звукової картини шляхом додавання компонентів; *субтрактивний* (залишковий), як видалення з існуючого цілого певних елементів; *інтеграційний* (асиміляційний), пов'язаний з вживлянням, вростанням і паралельним співіснуванням декількох світів, виникненням ферменту багатозначності й паралелізмів» [24, с. 14].

Кліповий монтаж походить від англійського слова *clipping* – *нарізка*, тобто не склеювання, а нарізка кадрів, фрагментів, планів кадрів, а відтак руйнація цілісності, антимонтаж.

Для кліпового монтажу характерні «швидкість (кадри тривають секунди чи долі секунди), ритмічність (задане співвідношення з ритмом музики, що звучить) і різкість (жодні правила класичного монтажу, що забезпечують глядачу єдність простору і часу, тут не виконуються» [105, с. 227].

Творчо-технологічний аналіз – експертиза, діагностика, оцінка (за видами)

Теоретичні засади творчо-технологічного аналізу були розроблені автором цього підручника Белявіною Н.Д. [18] та її учнями: Дьяченко В.В. [65], Кабловою Т.Б. [89] та Зарею С.В. [87].

Суб'єктивна експертиза

Естетична та семантична оцінка: стиль, жанр і форма організації звукового твору. Принципи експозиції, розвитку й обробки звукового матеріалу. Аналіз драматургії, звукової композиції й форми.

Аналіз «мовного», «музичного» та «шумового» пластів і їх інтегральність. Синкретичність і поліфункціональність звукових пластів: мови, музики, шумів і тиші.

Механізми утворення звукообразів: звуковий симфонізм і варіаційність, звуковий синтез і контрапункт; звукопис, тембральна та шумова організація (семантика, динаміка, ілюстрація), музичний стрій (мелодика, фактура, гармонія, поліфонія, інструментарій, метроритміка), мовна ідентифікація та знаковість, звукова композиція та формотворення (тема, експозиція, розробка, кульмінація, соло-каденція, реприза та кода); драматургічні звукові акценти (порівняння, зіставлення, протиставлення, контраст, підтекст, темпоритм, лейтобраз), стильова та жанрова система.

Об'єктивна експертиза

Аналіз творів залежно від умов прослуховування, акустичних обставин: акустичні параметри приміщення, професійні приміщення (театр, концертна зала, кінотеатр, кіно-, теле-, радіостудія, студія звукозапису, навчальна аудиторія); розважальні заклади (клуби, дискотеки, танцювальні зали) та побутові приміщення; відкриті простори.

Експертиза акустичних параметрів приміщень (концертних і театральних залів, студій), відкритих просторів та апаратурного комплексу: звукоакустичні системи та радіоапаратура професійних і побутових приміщень; професійні та побутові звуковідтворювачі.

За видами приміщень. Мовленеві зали: висока розбірливість мови, малий час реверберації, інтенсивність прямого звуку. Драматичні та музично-драматичні театри концертні зали: об'єктивні акустичні характеристики приміщення – об'єм приміщення, дифузне поле, коефіцієнт поглинання поверхні, стандартна реверберація, оптимальний

час реверберації, пристрої для їх вимірювання електро-акустичні засоби та засоби архітектурної акустики. Відкриті майданчики: місце розташування, площа звукового покриття, наявність оточуючих будівель, акустичні конструкції та системи.

Методи діагностики та вимірювання: спектральний аналіз, аналіз викривлень (спотворень) аналогового та цифрового сигналу (гучність, атака, спад); інформативні параметри зміни якості передачі сигналу (відносна середня потужність, амплітудні спектри, форма огинаючої сигналу); встановлення виду технології запису, обробки та представлення «слухового образу» (аналогові, цифрові).

Діагностика особливостей звукозапису та специфіки обробки за допомогою програмних звукових процесорів: баланс звучання, часові затримки сигналу (компресори, лімітери, ревербератори), динамічна обробка (компресори, еспандери, шумоподавлювачі), пристрої ефектів, тембральні «спотворення», цифрові фільтри й еквайзери, бібліотеки та банки тембрів тощо.

Діагностика особливостей звукозапису та трансляції теле-радіопередач.

Суб'єктивна оцінка якості звукозапису відповідно до рекомендацій міжнародної організації радіо й телебачення (ОІРТ), опора на слухові відчуття, естетична оцінка художніх переваг і недоліків.

Об'єктивна оцінка якості аудіофонограми за параметрами: прозорість (роздільне сприйняття кожного з компонентів звукової палітри), просторове враження (різноплановість звуку), музичний баланс (сміслово врівноваженість гучності звучання окремих груп інструментів, солістів), тембр (специфічне забарвлення звуку), художня якість (виконання), стереофонічний ефект (відчуття просторового розподілу й роздільної здатності звучання), техніка прийому звуку (сумарна оцінка технічної якості звучання), інструментовка (аранжування), перешкоди (чинники, що заважають сприйняттю музики, тексту), динамічний діапазон (параметр інтенсивності й насичення звучання).

Критерії якості й оцінка технічної обробки звуку театральної вистави та концерту: злагодженість і справність роботи апаратурного комплексу, оцінка якості звукового тракту, уникнення дефектів (нелінійні спотворення, перешкоди, резонансні явища, обмеження частотного діапазону тощо); художньо-технічна якість фонограми (просторовість, прозорість, музична рівновага (баланс), тембр); якісне

озвучення залу, основні причини виникнення технічних несправностей, способи їх діагностування та вирішення технічних проблем; розбірливість звучання мови, вокалу та кожного окремого інструмента.

Методологічні основи творчо-технологічного аналізу

Аналіз «мови звукозаписів», здійснюють на підставі суб'єктивної оцінки (художньо-естетичний аналіз твору), об'єктивного (технічний) і технологічного (творчо-технологічний) моніторингу.

Звукорежисер за допомогою технічних засобів, мультимедійного програмного комплексу та суб'єктивного сприйняття аналізує твір загалом і в певний момент часу, визначає об'єктивні та суб'єктивні параметри твору, виявляє використані звукорежисером звукові технології й творчий результат.

Діагностика фонокомпозиції твору.

Фонокомпозиція – характеризується об'єктивними (інтенсивність, динамічний діапазон, частота, спектр) і суб'єктивними (тембр, гучність, висота) параметрами. Простір фонокомпозиції складається з окремих структурних частин – звукових об'єктів, звукоелементів, фоноформацій, фоноконструкцій і фонокомплексів, у єдину звукову композицію, які є об'єктами моніторингу [65].

Звукорежисер управляє звуковими об'єктами та звуковими елементами – складає віртуальну композиційну структуру-схему – фонокомпозицію, яка являє собою акустично-часопросторову форму, що репрезентується за допомогою програмно-апаратних комплексів вимірювання й графічного представлення характеристик звукових коливань.

Питання для самоперевірки

1. Що таке *стиль, жанр, драматургія, композиція, форма твору мистецтва?*
2. Охарактеризуйте засоби виразності сценічних, музичних та аудіовізуальних творів.
3. Назвіть основні функції мови, музики, шумів і монтажу творів мистецтва.
4. Як здійснити експертну оцінку звукової партитури чи фонограми?
5. Що таке фонокомпозиція?

Рекомендована література

1. Алдошина И.А. Основы психоакустики // Звукорежиссер. 1999. № 6. URL: <http://rus.625-net.ru/audioproducer/2000/08/4.htm>
2. Ананьев А. Б. Акустика для звукорежиссеров : пособие. Киев : Феникс, 2012. 255 с. : рис., табл.
3. Боров Ю.Б. Эстетика : учебник. Москва : Высш. шк., 2002. 511 с. URL : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Borev/_Index.php.
4. Бут О. В. Звук як компонент образної структури фільму : автореф. дис. канд. мистецтвозн. ; НАН України. Ін-т мистецтвозн., фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського. Київ, 2007. 19 с.
5. Выготский Л. С. Педагогическая психология / под ред. В. В. Давыдова. Москва : Просвещение, 1991. 480 с.
6. Выготский Л. С. Психология искусства / под. ред. М. Г. Ярошевского. Москва : Педагогика, 1987. 344 с. URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Vugotsk/PsIskus_Index.php.
7. Гавеля О. М. Педагогічні умови художньо-творчого виховання обдарованої учнівської молоді у позанавчальний час : монографія. Київ : ДАКККіМ, 2006. 261 с.
8. Гайдено И.А. Роль музыкальных компьютерных технологий в современной композиторской практике : дис. канд. искусствоведения ; Харьковский гос. ун-т искусств им. И. П. Котляревского. Харьков, 2005. 187 с.
9. Грищенко В.І. Композиція та комп'ютерне аранжування : підручник. Київ : НАКККіМ, 2016. 500 с.
10. Дьяченко В. В. Творча діяльність українських звукорежисерів другої половини ХХ – початку ХХІ століття: теорія, історія, практика : автореф. дис. канд. мистецтвозн. НАКККіМ. Київ : НАКККіМ, 2018. 20 с.
11. Заря С.В. Мистецько-видовищна телевізійна реклама у національно-культурному просторі України початку ХХІ століття : автореф. дис. канд. мистецтвозн. НАКККіМ. Київ : НАКККіМ, 2018. 20 с.
12. Назайкинский Е. В. Логика музыкальной композиции. Москва : Музыка, 1982. 319 с., нот.
13. Носуленко В. Н. Психология слухового восприятия. Москва : Наука, 1988. 216 с.
14. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва: теорія та методика викладання мистецьких дисциплін. Київ : Освіта України, 2008. 247 с.

15. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. Київ : Вища шк., 1997. 349 с.

16. Психологія : учебник для гуманит. вузов / под. общ. ред. В. Н. Дружинина. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 656 с.: ил. (Серия «Учебник нового века»).

17. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посібник. Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2005. 360 с.

18. Естетика : підручник / Л. Т. Левчук, В. І. Панченко, О. І. Оніщенко, Д. Ю. Кучерюк / за ред. Л. Т. Левчук. Київ : Центр учб. літ-ри, 2010. 520 с. URL: http://shron.chtyvo.org.ua/Levchuk_Larysa/Estetyka.pdf

ТЮТОРСЬКЕ ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ

1. Текстовий матеріал для обговорення (дискусії)

1.1. Різновиди стилів

Авторський стиль – стиль того чи іншого конкретного автора чи виконавця. Авторський стиль може бути незмінним або змінюватись разом з еволюцією митця: «ранній», «зрілий» чи «пізній» та інші стилі.

Національний стиль може виражатися у використанні певних впізнаваних елементів національного, відбиває певні соціокультурні або соціопсихологічні особливості тієї чи іншої національної культури.

Історичний стиль – напрям, у якому знаходять втілення теоретичні уявлення про мистецтво та філософію, світовідчуття, естетику певного періоду. Історичний стиль також визначають терміном «**епоха**» – Давній світ, Середньовіччя, Відродження-Ренесанс, Новий час – Бароко, Рококо, Класика, Романтизм, Реалізм, Модернізм, пост-модернізм тощо. Стиль іноді називають **напрямом**.

1.2. Види та жанри радіопередач

Інформаційні: радіоповідомлення (інформаційне, хронікальне, розгорнуте, опис, з коментарем); радіоінтерв'ю (інтерв'ю-бесіда, проблемне інтерв'ю, інтерв'ю-портрет, інформаційне інтерв'ю – протокольне інтерв'ю, інтерв'ю-анкета, прес-конференція); репортаж (подієвий, проблемний, пізнавальний); радіозвіт; огляд преси.

Аналітичні жанри: радіокореспонденція, радіобесіда, дискусія коментар (самостійний, короткий), репліка, радіоогляд (у вигляді

інтерв'ю, замітка, репортаж, начерки й замальовка, політичний коментар), ток-шоу (авторське, політичне), прес-конференція.

Документально-художні жанри: радіоначерк (замальовка, нарис, есе); радіоначерк (шляховий, проблемний і портретний), радіорозповідь, радіофейлетон і документальна драма (журналістська історія в акторському виконанні), радіокомпозиція (літературна, музично-літературна, документальна, радіофільм).

Культурно-мистецькі жанри.

Розважально-музичні: інформаційні (повідомлення, інтерв'ю, репортаж), аналітичні (бесіди, дискусії, коментарі, огляди).

Художньо-мистецькі – радіотрансляції, мовні та музичні радіоконцерти (пісенні, інструментальні), вистави, композиції, радіоконкурси.

Науково-просвітницькі: інформаційні (повідомлення, інтерв'ю, репортаж), аналітичні (бесіди, дискусії, коментарі, огляди); політичні ток-шоу.

1.3. Музичні жанри

Храмові (сакральні): хорал (лат. *cantuschoralis* – хоровий спів) – релігійний багатоголосний твір; **меса** (франц. *messe* – літургія) – багаточастинний релігійний твір; **ораторія** (італ. *oratorio* від лат. *oro* – молю й *oratorio* – місце молитви) – хоровий твір для співаків-солістів у супроводі оркестру з драматичним розвитком сюжету; **кантата** (італ. *cantata* – співаю) – камерний хоровий твір.

Світські (концертні): **соната** (італ. *sonata* – звучати) – складний інструментальний твір, що утворюється з декількох контрастних частин, які об'єднані загальним змістом і музичним тематизмом і принципами його розвитку; **симфонія** (грец. *symphonia* – співзвуччя) – сонатно-циклічна форма, що утворюється з декількох контрастних частин, які об'єднані загальним філософським та ідейним змістом, музичним тематизмом і принципами його розвитку, і призначена для виконання симфонічним (чи камерним) оркестром; **сюїта** (франц. *suite*, буквально – послідовність, ряд) – інструментальний твір, що складається з декількох контрастних п'єс танцювального характеру; **фуга** (італ. *fuga* – біг) – поліфонічна форма з опорою на ідею-тему, що розвивається відповідними структурними законами; прелюдія (від лат. *prae* – перед, *ludus* – гра) – самостійний мініатюрний інструментальний твір; романс (ісп. *romance* – пісня) – мініатюрний вокальний твір з акомпанементом; варіація (від лат. *variation* – зміна, змінений) –

багаточастинний твір на основі варіювання музичної теми; рондо (фр. *rondeau* – коло) – багаточастинний твір на основі чергування повторюваного рефрену й епізодів.

Музично-драматичні жанри

Опера (італ. *opera* – праця, твір) – синтетичний музично-драматичний твір, який об'єднує різні види мистецтв: театральне, музичне, образотворче, хореографію тощо. Опера складна багаточастинна, циклічна форма, яку поділяють як і драматичні твори на пролог (увертюра), дії, акти, антракти (інтродукції, епілог, а також на специфічні музичні жанри (арії, аріозо, речитативи, дуети, тріо, ансамблі).

Оперета – видовищний синтетичний музично-драматичний твір, у якому поєднано різні види мистецтв (театральне, музичне, хореографічне, образотворче тощо), у якому актори виступають у багатьох іпостасях – актор, співак, танцюрист тощо. Оперета – складна багаточастинна, циклічна форма, яку поділяють як і драматичні твори на пролог (увертюра), дії, акти, антракти (інтродукції, епілог), а також на специфічні музичні жанри (арії, аріозо, речитативи, дуети, тріо, ансамблі).

Мюзикл (від англ. *musical*) – видовищний синтетичний музично-драматичний твір, у якому поєднано різні види мистецтв (театральне, музичне, хореографічне, образотворче тощо), у якому актори виступають у багатьох іпостасях – актор, співак, танцюрист тощо. Мюзикл – складна багаточастинна, циклічна форма, яку поділяють як і драматичні твори на пролог (увертюра), дії, акти, антракти (інтродукції, епілог, а також на специфічні музичні жанри (арії, аріозо, речитативи, дуети, тріо, ансамблі).

Рок-опера (від англ. *rockopera*) – видовищний синтетичний музично-драматичний твір, у якому поєднано різні види мистецтв (театральне, музичне, хореографічне, образотворче тощо), і використано музику в стилі рок.

Головні ролі виконують зазвичай відомі рок-співаки, а на сцені присутні рок-музиканти та рок-групи. На відміну від мюзиклу, хореографічні номери виконують балетні виконавці. Рок-опера – циклічна форма, яку поділяють як і драматичні твори на пролог (увертюра), дії, акти, антракти (інтродукції, епілог, а також на специфічні музичні жанри (арії, аріозо, пісні, речитативи, дуети, тріо, ансамблі).

2. Слуховий музично-звуковий, художньо-образний, композиційний і технологічний аналіз

- Образотворчі твори з символікою «Звук і слух».
- Система лейтмотивів на прикладі музичних творів (камерні, симфонічні й оперні).
 - Література та поезія. Музично-поетична композиція.
 - Синтетичні види мистецтв: театральне мистецтво.
 - Драматичні твори.
 - Система лейтмотивів у драматичному творі.
 - Видовищні дійства.
 - Синтетичні види мистецтв: екранні аудіовізуальні, аудіальні.
 - Телевізійні жанри – публіцистичні, екранні, музично-розважальні.
- Радіожанри.
- Синтетичні види мистецтв: кіно.

3. Письмові реферати

- Жанрова система кіно.
- Драматургічні функції шумів і музики, система лейтмотивів у кінотворі.
 - Особливості жанру трагедії в кіно – кінороман, кінокомедія, детектив, фантастика, анімація.

4. Письмова робота

Аналіз театральньо-видовищного дійства

План роботи

1. Назва видовищного дійства.
2. Тема.
3. Місце дії.
4. Завдання.
5. Жанр.
6. Сценарій чи сценарний план.
7. Звукове вирішення.

8. Музично-звукова експлікація:

Таймер	Текст, репліка	Опис дії, відеоряду	Музичне оформлення	Шуми, спец- ефекти, символи	Лейттеми (мелодія, гармонія, інструменти, шуми тощо)

9. Звукове обладнання;

10. Висновок. Оцінка: творча, технологічна.

5. Письмова творча робота

Творчі портрети відомих українських звукорежисерів.

Перелік відомих українських звукорежисерів: Бут О., Домбругова Н., Мороз Л., Рязанцев Л., Ступка О. тощо.

ЛІТЕРАТУРА

Законодавство та нормативні акти

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. 2005. № 2.
2. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») : Постанова КМ № 896 від 03.11.1993, № 576 від 29.05.96)
3. Закон України «Про авторське право і суміжні права» № 3793XII від 23.12.1993 (2627-III від 11.07.200, 1294-IV від 20.11.200).
4. Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014.
5. Закон України «Про гастрольні заходи в Україні» // Відомості Верховної Ради України. 2004. № 7. 2011. № 23.
6. Закон України «Про кінематографію» № 9/98 ВР від 13.01.1998 (763-IV від 15.05.2003, 763-15 від 07.06.2003).
7. Закон України «Про культуру» № 2778VI від 14.12.2010.
8. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017.
9. Закон України «Про театри та театральну справу» №2605-IV від 31.05.2005. (№ 3421 від 09.02.2006).
10. Закон України «Про телебачення і радіомовлення» № 3317-IV від 12.01.2006 (2850-VI від 22.12.2010, 3610-VI від 07.07.2011).
11. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді (Наказ МОН від 16.06.2015 № 641); <http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osviti/konczepczya>
12. Національний класифікатор України: «Класифікація видів економічної діяльності» ДК 009:2010. Національний класифікатор України: «Класифікатор професій» ДК 003:2010. // Видавництво «Соц-інформ». Київ, 2010.
13. Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України (накази Міністерства освіти України від 8.04.93 № 93, від 20.12.94 № 351). Проект Положення про практику студентів вищих навчальних закладів, який обговорювався у 2011 р. (від 09.02.11) ([mon.gov.ua](http://mon.gov.ua/images...obg/2011/proekt...) images...obg/2011/proekt...).
14. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : Постанова Кабінету Міністрів України (від 23.11. 2011 № 1341).
15. Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 № 1187 зі змінами згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 10.05.2018 № 347. URL: <http://mon.gov.ua>

16. Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки (Указ Президента України від 13.10 2015 № 580/2015). URL: <https://www.president.gov.ua/documents>

Педагогіка та психологія

17. Алексюк А. М. Педагогіка вищої школи України. Історія. Теорія : підручник. Київ : Либідь, 1998. 560 с.

18. Белявіна Н. Д. Методологія та методика викладання фахових мистецьких дисциплін : підручник. Київ : НАКККіМ, 2015. 244 с.

19. Белявіна Н. Д. Методы формирования специальных знаний у студентов-звукорежиссеров // Современные аудиовизуальные технологии в художественном творчестве и высшем образовании : матер. IV Всероссийской науч.-практич. конфер., 24 марта 2012 г. Санкт-Петербург : СПбГУП, 2012. С. 18–19.

20. Белявіна Н. Д. Педагогічні умови використання комп'ютерних технологій на початковому етапі музичної освіти : автореф. дис... канд. пед. наук ; Київський держ. ун-т культури і мистецтв. Київ, 1999. 18 с.

21. Белявіна Н. Д. Проблеми підготовки магістрів звукорежисерів // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : зб. наук. пр. Вип. XXII. Київ : Міленіум, 2009. С. 313–315.

22. Бондарчук О. І., Бондарчук Л. І. Основи психології та педагогіки : курс лекцій. Київ : МАУП, 1999. 163 с.

23. Ващенко Г. Загальні методи навчання: підручник для педагогів. Київ : Українська видав. спілка, 1997. 441 с.

24. Вишневський О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. 3-тє вид., доопр. і доп. Київ : Знання, 2008. 566 с.

25. Волкова Н.П. Педагогіка : посібник. Київ : Академія, 2001. 576 с. (Альма-матер).

26. Выготский Л. С. Педагогическая психология / под. ред. В. В. Давыдова. Москва : Просвещение, 1991. 480 с.

27. Выготский Л. С. Психология искусства / под. ред. М. Г. Ярошевского. Москва : Педагогика, 1987. 344 с. URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Vugotsk/_PsIskus_Index.php

28. Гавеля О. М. Педагогічні умови художньо-творчого виховання обдарованої учнівської молоді у позанавчальний час : монографія. Київ : ДАКККіМ, 2006. 261 с.

29. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 375 с.

30. Дидактика современной школы : пособие для учителей / НИИ педагогики СССР / Б. С. Кобзарь и др. ; под ред. В.А. Онищук. Киев : Рад. шк., 1987. 350 с.
31. Из истории музыкального воспитания : хрестоматия / сост. О.А. Апраксина. Москва : Просвещение, 1990. 207 с.
32. Коджаспирова Г. М., Петров К. В. Технические средства обучения и методика их использования : учеб. пособие Москва : Академия, 2006. 352 с.
33. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка : підручник / 3-тє вид., випр. Київ : Знання-Прес, 2008. 447 с.
34. Мартиненко С.М., Хорунжа Л. Л. Загальна педагогіка : навч. посібник. Київ, 2000. 174 с.
35. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посіб. / 3-є вид., доп. Київ : 2001 р. 608 с.
36. Олексюк О. М. Музична педагогіка: навч. посіб. для студ. ВНЗ культури і мистецтв / Київський нац. ун-т культури і мистецтв. Київ : КНУКіМ, 2006. 187 с.
37. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ-ри, 2009. 427 с.
38. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва: теорія та методика викладання мистецьких дисциплін. Київ : Освіта України, 2008. 247 с.
39. Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва : навч. посіб. / О. Олексюк, М. Ткач. Київ : Знання України, 2004. 263 с. : іл.
40. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. Київ : Вища шк., 1997. 349 с.
41. Педагогика : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / Ю. К. Бабанский и др.; под ред. Ю. К. Бабанского. Москва : Просвещение, 1988. 479 с.
42. Психология : учебник для гуманитар. вузов / под. общ. ред. В. Н. Дружинина. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 656 с.: ил. (Серия «Учебник нового века»).
43. Психолого-педагогический словарь / сост. Е. С. Рапацевич. Минск : Современ. слово, 2006. 928 с.
44. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2005. 360 с.

45. Творчий розвиток особистості засобами мистецтва : навч.-метод. посіб. / Нац. акад. пед. наук України ; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих / за ред., передмова Н. Г. Ничкало. Чернівці : Зелена Буковина, 2011. 280 с.

46. Уланова С. І. Нариси історії європейської музичної освіти і виховання : від античності до початку ХІХ ст. / С.І. Уланова. Київ : Знання України, 2002. 326 с.

47. Уланова С. І. Музичне просвітництво ХІХ ст. : Австрія і Німеччина : монографія. Київ : ДАКККіМ, 2002. 252 с.

48. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2006. 560 с. (Альма-матер).

49. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2006. 352 с. (Альма-матер).

50. Шульгіна В.Д. Українська музична педагогіка: підручник. Київ : ДАКККіМ, 2008. 262 с.

Звукорежисура

51. Акустика : справочник / А. П. Ефимов, А. В. Никонов, М. А. Сапожков и др. ; под общ. ред. М. А. Сапожкова. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Радио и связь, 1989. 336 с. : ил. Библиогр. : С. 333–335.

52. Алдошина И. И., Притц Р. Музыкальная акустика : учебник. Санкт-Петербург : Композитор, 2006. 720 с., ил.

53. Алдошина И.А. Основы психоакустики // Звукорежиссер. 1999. № 6. URL : <http://rus.625-net.ru/audioproducer/2000/08/4.htm>

54. Ананьев А. Б. Акустика для звукорежиссеров : пособие. Киев : Феникс, 2012. 255 с. : рис., табл.

55. Ананьев А. Б. Элементы музыкальной акустики. Киев : Феникс, 2008. 224 с.

56. Белявіна Н. Д. Конструктивні засоби побудови та принципи класифікації навчальних комп'ютерних програм гуманітарного напрямку // Актуальні проблеми теорії музики та музичного виховання : зб. наук. пр. / ред. кол. Ю. Л. Афанасьєв та ін. Київ : КДУКіМ, 1998. С. 129–145.

57. Белявіна Н.Д. Мистецтво в колі сучасних комп'ютерних технологій // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури. Вип. IV–V : зб. наук. пр. ; у 2-х ч. Київ, 2000. Ч. II. С. 121–129.

58. Белявіна Н.Д. Мистецтво звукорежисури : роб. програма. Київ : ДАКККіМ, 2009. 35 с.

59. Белявіна Н.Д. Оптимізація навчального процесу на основі альтернативних технологій музичного навчання // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії і практики : міжвуз. зб. наук. пр. Вип. 9. Київ, 2000. С. 21–30.

60. Белявіна Н. Д., Белявін В. Ф., Бондарець Н. Л. , Дьяченко В. В. Основи звукорежисури : навч. посіб. / під ред. Н.Д. Белявіної. Київ : НАКККіМ, 2011. Ч. I. 84 с.

61. Бондаренко А.І., Шульгіна В. Д Музична інформатика : навч. посіб. Київ, 2011. 190 с.

62. Бут О. В. Звук як компонент образної структури фільму : автореф. дис. канд. мистецтвозн. ; НАН України. Ін-т мистецтвозн., фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського. Київ, 2007. 19 с.

63. Гайдено І.А. Роль музикальних комп'ютерних технологій в сучасній композиторській практиці : дис. канд. мистецтвозн. ; Харківський гос. ун-т мистецтв ім. І. П. Котляревського. Харків, 2005. 187 с.

64. Грищенко В.І. Композиція та комп'ютерне аранжування : підручник. Київ : НАКККіМ, 2016. 500 с.

65. Дьяченко В. В. Творча діяльність українських звукорежисерів другої половини ХХ – початку ХХІ століття: теорія, історія, практика : автореф. дис. канд. мистецтвозн. НАКККіМ. Київ : НАКККіМ, 2018. 20 с.

66. Дьяченко В. В. Творческая деятельность украинских звукорежиссеров на примере Киевского дома звукозаписи Национальной радиокompании Украины 1960–1980 гг. // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. Курск, 2013. № 10 (88). С. 182–185.

67. Дьяченко В. В. Теорія фонокомпозиції як мистецька технологія // Вісник Харків. Держ. акад. дизайну і мистецтв : зб. наук. пр. / за ред. В. Я. Даниленка. Харків : ХДАДМ, 2012. 186 с. (Мистецтвознавство: № 2). С. 132.

68. Игнатов П. В. Эволюция средств художественной выразительности в творчестве звукорежиссера : автореф. дис. канд. иск. : Санкт-Петербург : СПб ГУП, 2006. 29 с.

69. Козлин В. И. Музыкальный редактор Sibelius. Самоучитель. Москва : И. Д. Вильямс, 2006. 240 с.

70. Козлин В. И. Школа игры на компьютере в нотаторе Sibelius 6. Москва : ДМК Пресс, 2011. 352 с.

71. Козюренко Ю.И. Основы звукорежиссуры в театре : учеб. пособие для театр. учеб. заведений. Москва : Искусство, 1975. 246 с.

72. Куш Є. В. Електромузичний інструментарій як еволюційний фактор музичної культури Х – початку ХХІ століття : автореф. дис. канд. мист. : НАКККіМ. Київ, 2014. 18 с.
73. Носуленко В. Н. Психология слухового восприятия. Москва : Наука, 1988. 216 с.
74. Рязанцев Л. В. Звукорежиссура : навч. посіб. Київ : ДАКККіМ, 2009. 144 с.
75. Современная звукорежиссура: творчество, техника, образование / под. науч. ред. С. А. Осколкова. Санкт-Петербург : СПбГУП, 2013. 142 с. (Новое в гуманитарных науках ; Вып. 62).
76. Ужинський М. Ю. Цифрові технології і засоби мультимедіа : навч. посіб. ; Рівнен. держ. гуманіт. ун-т. Рівне : О. Зень, 2011. 227 с.
77. Харуто А. В. Музыкальная информатика : теоретические основы : учеб. пособие. Москва : Изд-во ЛКИ, 2009. 400 с.
78. Черевко К.П. Електронна музика як феномен культурно-цивілізаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття (до питання методології аналізу) : автореф. дис. канд. мистецтвознавства / Львівська національна музична академія. Львів, 2012. 16 с.
79. Шустов С.Л. Електронна музика в системі студійних жанрів : автореф. дис. канд. мистецтвознавства ; Одеська державна музична академія. Одеса, 2012. 16 с.

Культура та мистецтво

80. Безклубенко С. Д. Український енциклопедичний кінословник. Київ : КНУКІМ, 2006. Т.1. Основні терміни і поняття. 500 с.
81. Белявіна Н. Д. Концертний менеджмент : план конспекту курсу лекцій // Питання музичного менеджменту (матеріали для обговорення). Київ : НМА України, 1996. С. 8–28.
82. Большая советская энциклопедия : в 30 т. Москва : Сов. энциклопедия, 1969–1978 / Яндекс. Словари БСЭ. 1969–1978. : <http://slovari.yandex.ru>
83. Борев Ю.Б. Эстетика : учебник. Москва : Высш. шк., 2002. 511 с. URL : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Borev/_Index.php.
84. Власов Є. О. Музика у виставі: Теорія і практика музично-шумового оформлення вистави: навч. посіб. Луцьк : Волинська обл. друкарня, 2001. 61 с.
85. Вовкун В.В. Мистецтво звукорежисури масових видовищ : підручник. Київ : НАКККіМ, 2015. 356 с.

86. Ефимова Н. Н. Звук в эфире : учеб. пособие для вузов Москва : Аспект Пресс, 2005. 140 с.
87. Заря С.В. Мистецько-видовищна телевізійна реклама у національно-культурному просторі України початку ХХІ століття : автореф. дис. канд. мистецтвозн. НАКККіМ. Київ : НАКККіМ, 2018. 20 с.
88. Історія української музики / АН УРСР Ін-т мист-ва, фолькл. та етногр. ім. М. Т. Рильського ; редкол. : М. М. Гордійчук (голова) та ін. Т. 1–6. Київ : Наук. думка, 1987–1990.
89. Каблова Т.Б. Золотий перетин як композиційний принцип трансмірності в музичній культурі : монографія. Київ : НАКККіМ, 2015. 161 с.
90. Коновалов А. Маленькие секреты большого шоу-бизнеса. Санкт-Петербург : Питер, 2005. 188 с.: ил.
91. Корнієнко Н. Український театр у переддень третього тисячоліття. Пошук. (Картини світу. Ціннісні орієнтації. Мова. Прогноз). Київ : Факт, 2000. 160 с., іл.
92. Корній Л. Історія української музики : у 3-х ч. Ч. 1, 2, 3. – Київ–Нью-Йорк : Вид-во М. П. Коць, 2001.
93. Лисса Зофья. Эстетика киномузыки / пер. с нем. А. О. Зелениной, Д. Л. Каравкиной. Москва : Музыка, 1970. 495 с.
94. Мазель Л. А. Строение музыкальных произведений : учеб. пособие. Москва : Музыка, 1986. 528 с., нот.
95. Мащенко І. Г. Енциклопедія електронних масмедіа : у 2 т. – Т. 1: Всесвітній відеоаудіолітопис: дати, події, факти, цифри, деталі, коментарі, персоналії. / за нов. ред., перероб. і доп. Запоріжжя : Дике поле, 2006. 384 с.
96. Мащенко І. Г. Енциклопедія електронних масмедіа : у 2 т. Т. 2. Термінологічний словник основних понять і виразів: телебачення, радіомовлення, кіно, відео, аудіо. Запоріжжя : Дике поле, 2006. 511 с.
97. Медушевский В. В. О закономерностях и средствах художественного воздействия музыки. Москва, 1976.
98. Назайкинский Е. В. Логика музыкальной композиции. Москва : Музыка, 1982. 319 с., нот.
99. Нариси з історії кіномистецтва України / Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України ; редкол. : В. Сидоренко та ін. Київ : Інтертехнологія, 2006.
100. Нариси з історії театрального мистецтва України ХХ століття / Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України ; редкол. : В. Сидоренко та ін. Київ : Інтертехнологія, 2006.

101. Російсько-український словник художніх термінів / Л. М. Шкаруба, Л.-С. Спанатій. Київ : Каравелла, 2004. 320 с.
102. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. Москва : Сов. энциклопедия, 1983. 1600 с., ил.
103. Современный словарь по культурологии. Минск : Современное слово, 1999. 736 с.
104. Соснова М.Л. Искусство актера : учеб. пособие. Москва : Академич. проект ; Трикста, 2008. 432 с.
105. Станіславська К. І. Мистецько-видовищні форми сучасної культури : монографія. Київ : НАКККіМ, 2012. 320 с. : іл.
106. Утилова Ф.И. Монтаж : учеб. пособие. Москва : Аспект пресс, 2004. 171 с. (Серия «Телевизионный мастер-класс»).
107. Фількевич Г. М. Музыка в драматичному театрі. Київ : КДІТМ, 2004. 72 с.
108. Фількевич Г. М. Співдружність муз: театр – музика – кіно : монографія. Київ : КНУТКТ, 2005. 76 с.
109. Чернышов А. В. Музыка на телевидении : учеб. пособие / предисл. Т. Н. Хренникова. Москва : Изд-во Моск. ун-та. 2009. 112 с., ноты, схемы.
110. Шак Т. Ф. Музыка в структуре медиатекста : Науч. издание. Краснодар, 2010. 326 с.
111. Шип В. С. Музична форма від звуку до стилю : навч. посіб. Київ : Заповіт, 1998.
112. Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=2169029.11.2018
113. Естетика : підручник / Л. Т. Левчук, В. І. Панченко, О. І. Оніщенко, Д. Ю. Кучерюк / за ред. Л. Т. Левчук. Київ : Центр учб. літ-ри, 2010. 520 с. URL: http://shron.chtyvo.org.ua/Levchuk_Larysa/Estetyka.pdf
114. Эйзенштейн С. Монтаж. (избр. произв. в 6 т.) «Искусство», Москва, 1968. URL: http://www.lib.ru/CINEMA/kinolit/EJZENSHEJN/s_budushchee_zvukovoj_filxmy.txt

ДОДАТКИ

Додаток А

Законодавство України в галузі освіти

1. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua);

Стаття 1. Основні терміни та їх визначення

1. У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні:

1) автономія – право суб'єкта освітньої діяльності на самоврядування, яке полягає в його самостійності, незалежності та відповідальності в прийнятті рішень щодо академічних (освітніх), організаційних, фінансових, кадрових та інших питань діяльності, що провадиться в порядку та межах, визначених законом;

2) академічна свобода – самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова, думки і творчості, поширення знань та інформації, вільного оприлюднення й використання результатів наукових досліджень з урахуванням обмежень, установлених законом;

3) безоплатна освіта – освіта, яку здобуває особа за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів згідно з законодавством;

4) викладацька діяльність – діяльність, яка спрямована на формування знань, інших компетентностей, світогляду, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, емоційно-вольових та/або фізичних якостей здобувачів освіти (лекція, семінар, тренінг, курси, майстер-клас, вебінар тощо), та яка провадиться педагогічним (науково-педагогічним) працівником, самозайнятою особою (крім осіб, яким така форма викладацької діяльності заборонена законом) або іншою фізичною особою на основі відповідного трудового або цивільно-правового договору;

5) електронний підручник (посібник) – електронне навчальне видання із систематизованим викладом навчального матеріалу, що відповідає освітній програмі, містить цифрові об'єкти різних форматів і забезпечує інтерактивну взаємодію;

6) заклад освіти – юридична особа публічного чи приватного права, основним видом діяльності якої є освітня діяльність;

7) засновник закладу освіти – орган державної влади від імені держави, відповідна рада від імені територіальної громади (громад),

фізична та/або юридична особа, рішенням і за рахунок майна яких засновано заклад освіти або які в інший спосіб відповідно до законодавства набули прав та обов'язків засновника;

8) здобувачі освіти – вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, аспіранти (ад'юнкти), докторанти, інші особи, які здобувають освіту за будь-яким видом і формою здобуття освіти;

9) індивідуальна освітня траєкторія – персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання. Індивідуальна освітня траєкторія в закладі освіти може бути реалізована через індивідуальний навчальний план;

10) індивідуальна програма розвитку – документ, що забезпечує індивідуалізацію навчання особи з особливими освітніми потребами, закріплює перелік необхідних психолого-педагогічних, корекційних потреб/послуг для розвитку дитини та розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків дитини з метою визначення конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання;

11) індивідуальний навчальний план – документ, що визначає послідовність, форму і темп засвоєння здобувачем освіти освітніх компонентів освітньої програми з метою реалізації його індивідуальної освітньої траєкторії та розробляється закладом освіти у взаємодії із здобувачем освіти за наявності необхідних для цього ресурсів;

12) інклюзивне навчання – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, урахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників;

13) інклюзивне освітнє середовище – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб і можливостей;

14) кваліфікація – визнана уповноваженим суб'єктом і засвідчена відповідним документом стандартизована сукупність здобутих особою компетентностей (результатів навчання);

15) компетентність – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність;

16) освітній процес – система науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей;

17) освітня діяльність – діяльність суб'єкта освітньої діяльності, спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу у формальній та/або неформальній освіті;

18) освітня послуга – комплекс визначених законодавством, освітньою програмою та/або договором дій суб'єкта освітньої діяльності, що мають визначену вартість та спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання;

19) освітня програма – єдиний комплекс освітніх компонентів (предметів вивчення, дисциплін, індивідуальних завдань, контрольних заходів тощо), спланованих та організованих для досягнення визначених результатів навчання;

20) особа з особливими освітніми потребами – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки у освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту;

21) педагогічна діяльність – інтелектуальна, творча діяльність педагогічного (науково-педагогічного) працівника або самозайнятої особи у формальній та/або неформальній освіті, спрямована на навчання, виховання та розвиток особистості, її загальнокультурних, громадянських та/або професійних компетентностей;

22) результати навчання – знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, набуті в процесі навчання, виховання та розвитку, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити й виміряти, та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми або окремих освітніх компонентів;

23) рівень освіти – завершений етап освіти, що характеризується рівнем складності освітньої програми, сукупністю компетентностей, які визначені, зазвичай, стандартом освіти та відповідають певному рівню Національної рамки кваліфікацій;

24) розумне пристосування – запровадження, якщо це потрібно в конкретному випадку, необхідних модифікацій і адаптацій з метою забезпечення реалізації особами з особливими освітніми потребами конституційного права на освіту нарівні з іншими особами;

25) система освіти – сукупність складників освіти, рівнів і ступенів освіти, кваліфікацій, освітніх програм, стандартів освіти, ліцензійних умов, закладів освіти й інших суб'єктів освітньої діяльності, учасників освітнього процесу, органів управління у сфері освіти, а також нормативно-правових актів, що регулюють відносини між ними;

26) спеціальні закони – закони України «Про вищу освіту»;

27) суб'єкт освітньої діяльності – фізична або юридична особа (заклад освіти, підприємство, установа, організація), що провадить освітню діяльність;

28) універсальний дизайн у сфері освіти – дизайн предметів, навколишнього середовища, освітніх програм і послуг, що забезпечує їх максимальну придатність для використання всіма особами без необхідної адаптації чи спеціального дизайну;

29) якість освіти – відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом освіти та/або договором про надання освітніх послуг;

30) якість освітньої діяльності – рівень організації, забезпечення й реалізації освітнього процесу, що забезпечує здобуття особами якісної освіти та відповідає вимогам, встановленим законодавством та/або договором про надання освітніх послуг.

Стаття 21. Спеціалізована освіта

1. Спеціалізована освіта – це освіта мистецького, спортивного, військового чи наукового спрямування, яка може здобуватися в рамках формальної, неформальної, інформальної освіти, спрямована на здобуття компетентностей у відповідній сфері професійної діяльності під час навчання в безперервному інтегрованому освітньому процесі на кількох або всіх рівнях освіти та потребує раннього виявлення й розвитку індивідуальних здібностей.

Держава створює умови для здобуття освіти мистецького, спортивного, військового та наукового спрямування, у тому числі в закладах спеціалізованої освіти всіх рівнів.

2. Мистецька освіта передбачає здобуття спеціальних здібностей, естетичного досвіду і ціннісних орієнтацій у процесі активної мистецької діяльності, набуття особою комплексу професійних, у тому числі виконавських, компетентностей і спрямована на професійну художньо-творчу самореалізацію особистості й отримання кваліфікацій у різних видах мистецтва.

Мистецька освіта включає:

початкову мистецьку освіту, яку здобувають водночас із початковою та/або базовою середньою освітою і полягає в набутті здобувачем компетентностей початкового рівня в обраному виді мистецтва;

профільну мистецьку освіту, яку здобувають на основі початкової мистецької освіти водночас із повною загальною середньою освітою й орієнтована на продовження навчання на наступному рівні мистецької освіти;

фахову передвищу мистецьку освіту, яку здобувають на основі початкової мистецької та базової середньої освіти з одночасним здобуттям повної загальної середньої освіти або на основі повної загальної середньої освіти та полягає в набутті здобувачем освіти професійних компетентностей за певною мистецькою спеціальністю;

вищу мистецьку освіту, яку здобувають на основі профільної або фахової передвищої мистецької освіти та повної загальної середньої освіти і полягає в набутті здобувачем вищої освіти компетентностей відповідного ступеня вищої освіти (молодшого бакалавра, бакалавра, магістра, доктора філософії/доктора мистецтва та доктора наук) за певною мистецькою спеціальністю.

Осіб, які здобувають мистецьку освіту в закладах спеціалізованої мистецької освіти водночас із повною загальною середньою освітою, безоплатно забезпечують місцями в гуртожитках (інтернатах), харчуванням, навчальним обладнанням і стипендіями згідно із законодавством.

Постанова Кабінету Міністрів Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 № 1187 зі змінами згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 № 347. URL: <https://mon.gov.ua>

2. У цих Ліцензійних умовах терміни вживають у такому значенні:

1) група забезпечення спеціальності – група педагогічних, науково-педагогічних та/або наукових працівників, для яких заклад освіти є основним місцем роботи, і які відповідають за виконання освітніх програм за спеціальністю на певних рівнях вищої та фахової передвищої освіти, післядипломної освіти для осіб з вищою освітою й осіб з освітнім рівнем молодшого спеціаліста, особисто беруть участь в освітньому процесі та відповідають кваліфікаційним вимогам, визначеним цими Ліцензійними умовами;

2) до закладів освіти належить:

заклад вищої освіти;

наукова установа, що здійснює навчання здобувачів вищої освіти на другому (магістерському) та/або третьому (освітньо-науковому/освітньо-творчому) рівні вищої освіти;

заклад післядипломної освіти;

заклад фахової передвищої освіти;

заклад професійної (професійно-технічної) освіти;

заклад загальної середньої освіти;

заклад дошкільної освіти;

3) дуальне навчання – система організації освітнього процесу, у якій суттєву частину процесу здійснюють на робочих місцях з оплатою праці особі, яка навчається;

4) кваліфікація відповідно до спеціальності – кваліфікація особи, підтверджена документом про освіту чи науковий ступінь із відповідної спеціальності або підтверджена науковою, науково-педагогічною, педагогічною чи іншою професійною діяльністю за відповідною спеціальністю за не менше як сімома видами чи результатами, переліченими в пункті 30 цих Ліцензійних умов;

5) ліцензований обсяг у сфері вищої або післядипломної освіти для осіб з вищою освітою – визначена ліцензією максимальна кількість осіб, яким заклад освіти може одночасно забезпечити здобуття

вищої освіти за відповідною спеціальністю певного рівня вищої освіти або за відповідною спеціальністю (програмою, галуззю знань) у сфері післядипломної освіти для осіб з вищою освітою;

6) ліцензований обсяг у сфері повної загальної середньої освіти – визначена ліцензією максимальна кількість осіб, яким заклад загальної середньої освіти або структурний підрозділ закладу освіти може одночасно забезпечити здобуття освіти на певному рівні повної загальної середньої освіти;

7) ліцензований обсяг у сфері професійної (професійно-технічної освіти) – визначена ліцензією максимальна кількість осіб, яким заклад освіти може одночасно забезпечити здобуття професійної (професійно-технічної) освіти за певною професією на кожному курсі навчання або групою споріднених професій, віднесених до одного класу (підкласу, групи) класифікаційного угруповання Національного класифікатора професій ДК 003:2010 (у разі ліцензування освітньої діяльності, що провадиться на виробництві), або післядипломної освіти;

8) ліцензований обсяг у сфері фахової передвищої освіти – визначена ліцензією максимальна кількість осіб, яким заклад освіти може одночасно забезпечити здобуття фахової передвищої освіти за відповідною спеціальністю на рівні фахової передвищої освіти або післядипломної освіти;

9) місце провадження освітньої діяльності – об'єкт (приміщення, будівля, земельна ділянка та/або територія, та/або їх сукупність), що розташований за певною адресою, у межах якого (якої) провадиться освітня діяльність за відповідною спеціальністю (професією) чи групою споріднених професій, віднесених до одного класу (підкласу, групи) класифікаційного угруповання Національного класифікатора професій ДК 003:2010 на певному рівні (рівнях) вищої, фахової передвищої або професійної (професійно-технічної) освіти (крім місць проведення практичної підготовки, у тому числі при дуальному навчанні) та у сфері післядипломної освіти, повний цикл освітнього процесу на певному рівні (рівнях) повної загальної середньої освіти, діяльність на рівні дошкільної освіти;

10) освітня діяльність у сфері вищої освіти – діяльність закладів вищої освіти і наукових установ, що провадиться з метою забезпечення здобуття вищої освіти за відповідними спеціальностями на певних рівнях вищої освіти (початковому рівні (короткий цикл) вищої освіти, першому (бакалаврському) рівні, другому (магістерському) рівні, третьому (освітньо-науковому/освітньо-творчому) рівні); закладів

вищої освіти іноземних держав або їх структурних підрозділів (філій), що утворюються й функціонують на території України, незалежно від виду такої діяльності;

11) освітня діяльність у сфері дошкільної освіти – діяльність закладів дошкільної освіти незалежно від підпорядкування, типу і форми власності, фізичної особи – підприємця або структурного підрозділу юридичної особи приватного чи публічного права, основним видом діяльності яких є освітня діяльність за рівнем дошкільної освіти, спрямована на організацію забезпечення й реалізацію освітнього процесу;

12) освітня діяльність у сфері післядипломної освіти – діяльність закладів вищої, фахової передвищої, післядипломної, професійної (професійно-технічної) освіти, що провадиться на певних рівнях вищої, фахової передвищої й професійної (професійно-технічної) освіти та включає спеціалізацію, перепідготовку, підвищення кваліфікації, стажування, інтернатуру, лікарську резидентуру; ліцензуванню підлягає освітня діяльність у сфері післядипломної освіти, обов'язковість якої передбачена законами;

13) освітня діяльність у сфері повної загальної середньої освіти – діяльність закладів загальної середньої освіти незалежно від типу і форми власності або структурного підрозділу іншого закладу освіти, спрямована на організацію забезпечення та реалізацію освітнього процесу за рівнями повної загальної середньої освіти (початкової освіти, базової середньої освіти, профільної середньої освіти);

14) освітня діяльність у сфері професійної (професійно-технічної) освіти – діяльність закладів професійної (професійно-технічної) освіти незалежно від типу і форми власності, що провадиться з метою підготовки (у тому числі первинної професійної підготовки та професійно-технічного навчання) здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти, перепідготовки та/або підвищення їх кваліфікації за професіями, які включені до Національного класифікатора професій ДК 003:2010, на рівнях професійної (професійно-технічної) освіти (першому (початковому) рівні, другому (базовому) рівні, третьому (вищому) рівні); закладів професійної (професійно-технічної) освіти іноземних держав або їх структурних підрозділів (філій), що утворюються і функціонують на території України, незалежно від виду такої діяльності;

15) освітня діяльність у сфері фахової передвищої освіти – діяльність закладів фахової передвищої освіти, що провадиться з метою підготовки здобувачів фахової передвищої освіти за відповідними

спеціальностями на рівні фахової передвищої освіти; закладів фахової передвищої освіти іноземних держав або їх структурних підрозділів (філій), що утворюються і функціонують на території України, незалежно від виду такої діяльності;

16) проектна група – визначена наказом керівника закладу освіти група педагогічних, науково-педагогічних та/або наукових працівників, які відповідальні за започаткування освітньої діяльності за спеціальністю на певному рівні вищої освіти, фахової передвищої освіти та у сфері післядипломної освіти для осіб з вищою освітою і відповідають кваліфікаційним вимогам, визначеним цими Ліцензійними умовами.

Кадрові вимоги щодо забезпечення провадження освітньої діяльності у сфері вищої й післядипломної освіти для осіб з вищою освітою.

28. Науково-педагогічні та наукові працівники, які здійснюють освітній процес, повинні мати стаж науково-педагогічної діяльності понад два роки та рівень наукової й професійної активності, який засвідчується виконанням не менше чотирьох видів і результатів з перелічених у пункті 30 цих Ліцензійних умов.

Для другого (магістерського) рівня вищої освіти кадровий склад закладу освіти повинен включати з розрахунку на кожні десять здобувачів освітнього ступеня магістра одного викладача, який має кваліфікацію відповідно до спеціальності, науковий ступінь або вчене звання.

Для третього (освітньо-наукового/освітньо-творчого) рівня (доктор філософії/доктор мистецтва) кадровий склад закладу освіти повинен включати з розрахунку на кожних два здобувачі освітнього ступеня доктора філософії/доктора мистецтва одного викладача, який має науковий ступінь та/або вчене звання, а також кваліфікацію відповідно до спеціальності, підтверджену науковою, науково-педагогічною, педагогічною чи іншою професійною діяльністю за відповідною спеціальністю за не менше як сімома видами чи результатами, переліченими в пункті 30 цих Ліцензійних умов.

29. Група забезпечення спеціальності в кожному підрозділі закладу освіти, де здійснюється підготовка за спеціальністю, повинна складатися з науково-педагогічних або наукових працівників, які працюють у закладі освіти за основним місцем роботи та мають кваліфікацію відповідно до спеціальності і які не входять (входили) до жодної групи забезпечення такого або іншого закладу вищої освіти в поточному семестрі.

При цьому склад групи забезпечення повинен відповідати таким вимогам:

частка тих, хто має науковий ступінь та/або вчене звання, встановлюється для найвищого рівня, за яким фактично провадиться освітня діяльність, і становить не менше 20 відсотків загальної кількості членів групи забезпечення для рівня молодшого бакалавра (до 1 вересня 2019 р. з урахуванням педагогічних працівників, які мають вищу категорію), 50 відсотків – бакалавра, 60 відсотків – магістра, доктора філософії;

частка тих, хто має науковий ступінь доктора наук та/або вчене звання професора, встановлюється для найвищого рівня, за яким фактично провадиться освітня діяльність і становить не менше 10 відсотків загальної кількості членів групи забезпечення для рівня бакалавра, 20 відсотків – магістра, 30 відсотків – доктора філософії/доктора мистецтва.

Під час розрахунку показників для спеціальностей галузей знань 01 «Освіта/Педагогіка», 02 «Культура і мистецтво», спеціальності 191 «Архітектура та містобудування», звання «народний артист», «народний художник», «народний архітектор», «народний вчитель», «заслужений діяч мистецтв», «заслужений тренер України» прирівнені до вченого звання професора, звання «заслужений артист», «заслужений художник», «заслужений архітектор», «заслужений вчитель», «заслужений працівник культури», «заслужений майстер спорту України», «заслужений працівник освіти», «заслужений майстер народної творчості України» – ученого звання доцента.

Кількість членів групи забезпечення є достатньою, якщо на одного її члена припадає не більше 30 здобувачів вищої освіти всіх рівнів, курсів і форм навчання з відповідної спеціальності (для дистанційної форми навчання не більше 60 здобувачів).

30. Види і результати професійної діяльності особи за спеціальністю, яку застосовують до визнання кваліфікації, відповідної спеціальності:

1) наявність за останні п'ять років наукових публікацій в періодичних виданнях, які включені до наукометричних баз, рекомендованих МОН, зокрема Scopus або Web of Science Core Collection;

2) наявність не менше п'яти наукових публікацій у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України;

3) наявність виданого підручника чи навчального посібника або монографії;

4) наукове керівництво (консультування) здобувача, який одержав документ про присудження наукового ступеня;

5) участь у міжнародних наукових проектах, залучення до міжнародної експертизи, наявність звання «суддя міжнародної категорії»;

6) проведення навчальних занять із спеціальних дисциплін іноземною мовою в обсязі не менше 50 аудиторних годин на навчальний рік;

7) робота в складі експертних рад з питань проведення експертизи дисертацій МОН або галузевих експертних рад Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, або Акредитаційної комісії, або їх експертних рад, або міжгалузевої експертної ради з вищої освіти Акредитаційної комісії, або трьох експертних комісій МОН/зазначеного Агентства, або Науково-методичної ради/науково-методичних комісій (підкомісій) з вищої освіти МОН;

8) виконання функцій наукового керівника або відповідального виконавця наукової теми (проекту), або головного редактора/члена редакційної колегії наукового видання, включеного до переліку наукових фахових видань України, або іноземного рецензованого наукового видання;

9) керівництво школярем, який зайняв призове місце III–IV етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових навчальних предметів, II–III етапу Всеукраїнських конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт учнів – членів Національного центру «Мала академія наук України»; участь у журі олімпіад чи конкурсів «Мала академія наук України»;

10) організаційна робота в закладах освіти на посадах керівника (заступника керівника) закладу освіти/інституту/факультету/відділення (наукової установи)/філії/кафедри або іншого відповідального за підготовку здобувачів вищої освіти підрозділу/відділу (наукової установи)/навчально-методичного управління (відділу)/лабораторії/іншого навчально-наукового (інноваційного) структурного підрозділу/вченого секретаря закладу освіти (факультету, інституту)/відповідального секретаря приймальної комісії та його заступника;

11) участь в атестації наукових працівників як офіційного опонента або члена постійної спеціалізованої вченої ради (не менше трьох разових спеціалізованих вчених рад);

12) наявність не менше п'яти авторських свідоцтв та/або патентів загальною кількістю два досягнення;

13) наявність виданих навчально-методичних посібників / посібників для самостійної роботи студентів і дистанційного навчання, конспектів лекцій/практикумів/методичних вказівок/рекомендацій загальною кількістю три найменування;

14) керівництво студентом, який зайняв призове місце на I етапі Всеукраїнської студентської олімпіади (Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт), або робота в складі організаційного комітету/журі Всеукраїнської студентської олімпіади (Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт), або керівництво постійно діючим студентським науковим гуртком/проблемною групою; керівництво студентом, який став призером або лауреатом Міжнародних мистецьких конкурсів, фестивалів і проектів, робота в складі організаційного комітету або в складі журі міжнародних мистецьких конкурсів, інших культурно-мистецьких проектів; керівництво студентом, який брав участь в Олімпійських, Паралімпійських іграх, Всесвітній і Всеукраїнській Універсіаді, чемпіонаті світу, Європи, Європейських іграх, етапах Кубка світу та Європи, чемпіонаті України; виконання обов'язків тренера, помічника тренера національної збірної команди України з видів спорту; виконання обов'язків головного секретаря, головного судді, судді міжнародних і всеукраїнських змагань; керівництво спортивною делегацією; робота в складі організаційного комітету, суддівського корпусу;

15) наявність науково-популярних та/або консультаційних (дорадчих) та/або дискусійних публікацій з наукової або професійної тематики загальною кількістю не менше п'яти публікацій;

16) участь у професійних об'єднаннях за спеціальністю;

17) досвід практичної роботи за спеціальністю не менше п'яти років;

18) наукове консультування установ, підприємств, організацій протягом не менше двох років.

Під час визначення рівня наукової та професійної активності науково-педагогічного (наукового) працівника можуть зараховуватися здобутки за попередніми місцями роботи, п'ятирічний строк може продовжуватися на час перерви в роботі з об'єктивних причин (соціальна відпустка, призов/мобілізація на військову службу чи військова служба за контрактом, тривала хвороба тощо). Для підтвердження кваліфікації науково-педагогічного працівника закладів вищої

освіти, у яких здійснюється підготовка фахівців за мистецькими спеціальностями галузі знань 02 «Культура і мистецтво», замість наукових публікацій можуть зараховуватися такі здобутки: літературні твори, переклади літературних творів, твори живопису, декоративного мистецтва, архітектури, архітектурні проекти, скульптурні, графічні, фотографічні твори, твори дизайну, музичні твори, аудіо- та відео твори, передачі (програми) організації мовлення, медіатвори, сценічні постановки, концертні програми (сольні й ансамблеві) кінотвори, анімаційні твори, аранжування творів, рекламні твори.

Види діяльності якою може займатись фахівець «Звукорежисер» і «Викладач закладу вищої освіти» згідно з Національним класифікатором України: «Класифікація видів економічної діяльності» ДК 009: 2010 [12]:

Код	Назва	NACE (Rev.1.1)	ISIC (Rev.4)
Р	ОСВІТА		Р
85	Освіта		85
85.5	Інші види освіти		854
85.52	Освіта у сфері культури	80.42	8542
		92.34	8542
85.59	Інші види освіти	80.42	8549
Р	МИСТЕЦТВО, СПОРТ, РОЗВАГИ ТА ВІДПОЧИНОК		Р
90	Діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг		90
90.0	Діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг		900
90.01	Театральна та концертна діяльність	92.31	9000
		92.34	9000
90.02	Діяльність із підтримання теат- ральних і концертних заходів	92.31	9000
90.03	Індивідуальна мистецька діяльність	92.31	9000

Галузь використання та посади, які фахівець «Звукорежисер» і «Викладач закладу вищої освіти» може займати згідно з Національним класифікатором України: «Класифікатор професій» ДК 003:2010 [13]:

Назва класифікаційного угруповання	Професійна назва роботи
1210. Керівники	1210.1 Директор (ректор закладу вищої освіти, інституту, академії, університету, професійного навчального закладу, технікуму, коледжу й ін.). 1210.1 Директор установи культури 1210.1 Директор об'єднання (творчого, творчо-виробничого, радіотелевізійного й ін.)
1229. Керуючий справами	1229.6 Директор програм (радіотелевізійних) 1229.6 Головний редактор творчого об'єднання, головний музичний редактор, головний редактор програм, головний редактор студії (кіностудії) 1229.6 Головний художній керівник 1229.6 Завідувач фонотеки 1229.6 Завідувач діафонду
1237 Головний фахівець	1237.1 Головний фахівець з радіомовлення 1237.1 Головний фахівець з телевізійного мовлення
2310.2 Викладач закладу вищої освіти 2320 Викладач професійного навчально-виховного закладу	2310.2 Викладач закладу вищої освіти 2320 Викладач професійного навчально-виховного закладу
2351. Наукові співробітники 2359	2351.1 Науковий співробітник (методи навчання) 2359.1 Науковий співробітник (в інших галузях навчання)
2453 2455 Професіонали в галузі кіно, театру й естради	2453.2 Музичний оформлювач, редактор музичний 2455.2 Звукорежисер 2455.2 Керівник музичний, керівник художній 2455.1 Мистецтвознавець

Приклад Профілю освітньої програми

Профіль освітньої програми
спеціальності 026 «Сценічне мистецтво»

1 – Загальна інформація	
Повна назва закладу вищої освіти та структурного підрозділу	Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв Інститут сучасного мистецтва Кафедра сценічного та аудіовізуального мистецтва
Ступінь вищої освіти та назва кваліфікації мовою оригіналу	Ступінь вищої освіти – магістр Кваліфікація – звукорежисер
Офіційна назва освітньої програми	ОПП спеціальності «Сценічне мистецтво» «Звукорежисура»
Тип диплома й обсяг освітньої програми	Диплом магістра, одиничний, 90 кредитів ЄКТС, термін навчання 1 рік 6 місяців
Наявність акредитації	-
Цикл/рівень	НКР України – 7 рівень, FQ-EHEA – другий цикл, EQF-LLL – 7 рівень
Передумови	Наявність освітнього ступеня бакалавра або спеціаліста
Мова (и) викладання	Українська
Термін дії освітньої програми	На період навчання
Інтернет-адреса постійного розміщення опису освітньої програми	http://nakkkim.edu.ua
2 – Мета освітньої програми	
Надати теоретичні знання, компетентності та практичні уміння, достатні для виконання професійних обов'язків за спеціальністю 026 «Сценічне мистецтво» та підготувати студентів для подальшого працевлаштування за обраною спеціальністю	
3 – Характеристика освітньої програми	
Предметна область (галузь знань, спеціальність)	Галузь знань 02 «Культура і мистецтво» Спеціальність 026 «Сценічне мистецтво»
Орієнтація освітньої програми	Освітня програма базується на загальновідомих положеннях і результатах сучасних досліджень у галузі культури і мистецтва, освіти та сценічного мистецтва.

Основний фокус освітньої програми та спеціалізації	Освітня програма має теоретичну та практичну лінію спеціалізації звукорежисура.
Особливості програми	Освітня програма передбачає використання спеціалізованих творчих практик, а також містить перелік загальних і фахових компетентностей.
4 – Придатність випускників до працевлаштування та подальшого навчання	
Придатність до працевлаштування	<p>За ДК 003:2010 фахівець підготовлений до виконання відповідних професійних робіт у галузі мистецтва:</p> <p>2455.2 Режисер, режисер-постановник 2455.2 Звукорежисер 2455.2 Член колегії (сценарної, художньо-експертної в галузі кіно, театру, естради) 2455.2 Керівник (студії за видами мистецтва та художньої творчості) 2455.2 Редактор кіно і телефільмів 2455.2 Режисер телебачення та радіомовлення 2455.2 Керівник колективу (театрального й ін.) 2455.2 Керівник художній 2451.2 Редактор 2453.2 Член колегії (редакційної, сценарної, художньо-експертної) 2453.2 Музичний оформлювач, редактор музичний 3131 Звукооформлювач, оператор звукозапису, звукооператор</p> <p>Фахівець підготовлений до виконання відповідних професійних робіт у галузі освіти та навчання:</p> <p>2310.2 Викладач закладу вищої освіти 2310.2 Викладач професійного навчально-виховного закладу</p> <p>Фахівець підготовлений до виконання відповідних професійних робіт у сфері культури:</p> <p>1229 Головний режисер, головний режисер-постановник, головний художній керівник, головний звукорежисер 1229 Завідувач студії, завідувач центру 1229 Керівник студії, колективу (за видами мистецтва), керівник творчої майстерні.</p> <p>Фахівець підготовлений до ведення відповідної діяльності, фахівець підготовлений до ведення відповідної діяльності за Класифікатором видів економічної діяльності ДК 009:2010:</p> <p>КВЕД 2010 Група 90.0: Діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг; КВЕД 2010 Клас 90.01: Театральна та концертна діяльність; КВЕД 2010 Клас 90.03: Індивідуальна мистецька діяльність</p>

Подальше навчання	Можливість продовження навчання за програмами третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (НКР України – 8 рівень, FQ-EHEA – третій цикл, EQF-LLL – 8 рівень).
5 – Викладання й оцінювання	
Викладання та навчання	Освітній процес побудований на принципах особистісно-орієнтованого навчання, на засадах компетентнісного, системного й інтегративного підходів. Форми: аудиторні (лекції, лабораторні, практичні, семінарські, індивідуальні), позааудиторні (консультації, практика, концертно-виконавська діяльність), дистанційні заняття, самостійна робота. Методи: інтегровані методи, які забезпечують оптимальні шляхи досягнення освітньої та творчої мети, методи проблемного, проблемно-пошукового, діалогічного, інтерактивного навчання.
Оцінювання	Внутрішня система забезпечення якості освіти НАКККіМ здійснює безперервний моніторинг якості освітніх послуг, що представлені поточно-підсумковим контролем у вигляді екзаменів, заліків, поточного контролю знань, захисту курсових проектів (робіт), державної атестації, яка реалізована на захисті магістерської роботи. За Національною диференційованою шкалою – «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно». За Національною недиференційованою шкалою – «зараховано», «не зараховано». За шкалою ECTS – А 90-100, В 82-89, С 75-81, D 64-74, Е 60-63, Fx 35-59, F 1-34.
6 – Програмні компетентності	
Інтегральна компетентність	Здатність розв'язувати складні задачі й проблеми у певній галузі професійної діяльності або в процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій і характеризується невизначеністю умов і вимог.
Загальні компетентності	<ol style="list-style-type: none"> 1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу й синтезу. 2. Здатність генерувати ідеї (креативність). 3. Уміння виявити, ставити та розв'язувати проблеми. 4. Здатність мотивувати людей і рухатись до спільної мети. 5. Здатність спілкуватись з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності). 6. Здатність працювати в міжнародному професійному середовищі. 7. Здатність розробляти та керувати проектами. 8. Здатність діяти соціально відповідно та свідомо.

<p>Фахові компетентності</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Здатність застосовувати методологію наукових досліджень на теоретичному та практичному рівнях з урахуванням аспектів мистецтвознавчої сфери. 2. Здатність планувати та здійснювати власне наукове дослідження, присвячене суттєвій проблемі сучасної науки в галузі сценічного мистецтва та культури. Представляти результати досліджень публікаціям державною або однією з іноземних мов. 3. Розуміння сутності методології наукового пізнання, змісту мистецької освіти й управління освітньою діяльністю; здійснення аналізу сучасних проблем культури та мистецтва, розуміння філософської й соціальної природи мистецтва. 4. Урахування впливу сценічного мистецтва на соціальні проблеми й уміння досягти катарсисного стану оточуючого громадського середовища при здійсненні професійної діяльності. 5. Досягнення необхідних знань у розумінні ролі мистецтва, у тому числі сценічного, у суспільстві з метою адекватної роботи за майбутніми професіями в закладах культури і мистецтва. 6. Здатність володіти сучасними принципами та методами постановочної сценічної діяльності та технологіями створення звукового простору видовищних сценічних творів. 7. Здатність володіти методикою аналізу драматургії сценічних творів, застосовувати на практиці сценічної діяльності можливості мистецьких засобів (вербальних, візуальних, аудіовізуальних, образотворчих, пластичних). 8. Використання професійно-профільованих знань і навичок при вихованні та навчанні звукорежисерів у процесі формування естетичних поглядів, тенденцій і художніх смаків; у сценічній, педагогічній, науково-дослідницькій роботі. 9. Проаналізувати сучасні проблеми культури і мистецтва, розуміння філософської та соціальної природи мистецтва. Розуміння сутності методології наукового пізнання, змісту мистецької освіти й управління освітньою діяльністю. 10. Здатність визначення культурно-мистецьких явищ і виявлення закономірностей розвитку сценічних видовищних мистецтв. 11. Виділення найважливішої інформації в процесі розв'язання проблем мистецтва звукорежисури.
-------------------------------------	---

12. Здатність до прогнозування розвитку інформаційних технологій у сценічному мистецтві; вільне володіння технологіями щодо створення мистецьких творів; удосконалення технології створення звукового та сценічного простору мистецьких заходів.

13. Здатність до здійснення професійної діяльності як головного звукорежисера, керівника творчої майстерні, керівництво творчим колективом тощо.

14. Здатність до творчої реалізації набутих знань і вмінь у професійній діяльності як звукорежисера на високому інтелектуальному та мистецькому рівні.

15. Набуття та володіння знаннями для викладання професійно-орієнтованих (з історії, теорії та практики звукорежисури) дисциплін у закладах вищої освіти, колегіумах мистецького профілю.

16. Здатність до застосування знань з теорії драми, історії театру, історії матеріальної культури, фольклору й етнографії, історії музики, кіно- та телемистецтва, інших видовищних мистецтв для творчої та виробничої сценічної діяльності.

7 – Програмні результати навчання

1. У процесі навчання та професійної діяльності набути концептуальні знання, включаючи певні знання сучасних досягнень у сценічному мистецтві та виробництві.

2. Набути знання, які дозволять орієнтуватись у культурних процесах, мистецькому житті, сценічній діяльності як звукорежисеру.

3. Оволодіти культурою сценічного мислення, знаннями до узагальнення, аналізу й синтезу у професійній діяльності.

4. Виявити знання сутності процесів навчання й виховання у вищій школі, їх психолого-педагогічних основ; методів формування навичок самостійної роботи й розвитку творчих здібностей і логічного мислення особистості.

5. Набути знання процесів наукового дослідження, основ застосування елементів теоретичного й експериментального дослідження у професійній діяльності.

6. Набути знання для здійснення аналізу сценічних та аудіовізуальних творів і використовувати його під час постановочної діяльності.

7. Уміння використовувати набуті знання під час професійної мистецької сценічної діяльності як творчий працівник – звукорежисер.

8. Уміння здійснювати професіональну діяльність на високому інтелектуальному рівні з урахуванням світових досягнень у галузі театрального та сценічного мистецтва.

9. Уміння провадити самостійну науково-дослідницьку роботу, здійснювати керівництво науково-дослідною роботою наукових (творчих) колективів з питань вивчення теорії і практики сучасної звукорежисури сценічних вистав, видовищних і концертних заходів.

10. Уміння критично мислити й узагальнювати проблеми сучасного мистецтва під час професійної діяльності.
11. Уміти володіти методами науково-педагогічних досліджень, навичками проведення діагностичних вимірів у розвитку особистості; враховувати в педагогічній діяльності індивідуальні особливості творчої особистості, включаючи вікові й психологічні; уміння здійснювати педагогічний супровід процесу професіоналізації студентів.
12. Уміння встановлювати соціально-психологічний комунікативний контакт, індивідуально орієнтовану взаємодію, зрозуміло доносити власні думки та творчі ідеї, висновки, знання та їх обґрунтування до осіб, які є творчими працівниками, чи тих, хто навчається сценічному мистецтву.
13. Розуміти значення культури як форми людського існування, цінувати різноманіття та мультикультурність світу і керуватися у своїй діяльності сучасними принципами толерантності, діалогу і співробітництва.
14. Визначати рівень особистісного та професійного розвитку як звукорежисера; моделювати процес особистісного творчого самовдосконалення, виявляти здатність до самоорганізації професійної діяльності.
15. Виявляти відповідальність за розвиток мистецьких знань і професійних практик, оцінку стратегічного розвитку мистецтва, творчого та навчального колективу.

8 – ресурсне забезпечення реалізації програми

Кадрове забезпечення	100 % науково-педагогічних працівників задіяних до викладання професійно-орієнтованих дисциплін за спеціальністю 026 «Сценічне мистецтво» мають вчені ступені – доктора мистецтвознавства, кандидата мистецтвознавства, кандидата педагогічних наук; вчені звання – професора, доцента; почесні звання – заслужений діяч мистецтв України. З метою підвищення фахового рівня всі науково-педагогічні працівники один раз на п'ять років проходять стажування, у т. ч. закордонне.
Матеріально-технічне забезпечення	Матеріально-технічне забезпечення відповідає ліцензійним вимогам щодо надання освітніх послуг у сфері вищої освіти і є достатнім для забезпечення якості освітнього процесу. Навчальні корпуси; гуртожитки; пункт харчування; спортивний зал; спеціалізовані освітні лабораторії; студія звукозапису; мультимедійне та звукотехнічне обладнання (мікрофони, мікрофонні стійки, акустичні системи, музичні центри, мікшерні пульти, програвачі міні-дисків); музичний інструментарій.
Інформаційне та навчально-методичне забезпечення	Інформаційне та навчально-методичне забезпечення освітньої програми з підготовки фахівців зі спеціальності 026 «Сценічне мистецтво» відповідає ліцензійним вимогам, має актуальний і змістовий контент, базується на таких сучасних інформаційно-комунікаційних технологіях:

	офіційний сайт НАКККіМ; точки бездротового необмеженого доступу до мережі Інтернет; наукова бібліотека та читальні зали; відділ ТЗН; комп'ютерне програмне забезпечення; навчальні плани та графіки освітнього процесу; навчально-методичні комплекси дисциплін; авторські підручники та посібники із загальних і фахових дисциплін; творчі розробки та методики науково-педагогічних працівників.
9 – Академічна мобільність	
Національна мобільність	На підставі двосторонніх договорів між Національною академією керівних кадрів культури і мистецтв та закладами вищої освіти України.
Міжнародна мобільність	На підставі двосторонніх договорів між Національною академією керівних кадрів культури і мистецтв та закладами вищої освіти країн-партнерів.
Навчання іноземних здобувачів вищої освіти	Навчання здобувачів вищої освіти можливе після вивчення курсу української мови. Підготовлено проект угоди з Куньмінським коледжем мистецтв (Китай), який передбачає співробітництво у освітній, науковій, культурній і мистецькій діяльності, спільні формати участі студентів у культурно-мистецьких заходах, конкурсах, виставках, літніх школах із поглибленого вивчення національних культур. Рішенням Вченої ради НАКККіМ від 20 квітня 2017 створено кафедру ЮНЕСКО зі збереження культурної спадщини.

**1. Перелік компонент освітньої програми
та їх логічна послідовність
Розподіл змісту освітньої програми
за групами компонентів і циклами підготовки**

№ з/п	Цикл підготовки	Обсяг навчального навантаження здобувача вищої освіти (кредитів %)		
		Обов'язкові компоненти освітньої програми	Вибіркові компоненти освітньої програми	Усього за весь термін навчання
1.	Цикл загальної підготовки	38		38 (42,3 %)
2.	Цикл професійної підготовки	17	35	52 (57,7 %)
Усього за весь термін навчання		55 (61,2 %)	35 (38,8 %)	90 (100 %)

1.1. Перелік компонентів освітньої програми

Код н/д	Компоненти освітньої програми (навчальні дисципліни, курсові роботи (проекти), практики, кваліфікаційна робота)	Кількість навчальних годин	Форма підсумкового контролю
1	2	3	4
Обов'язкові компоненти освітньої програми			
1. Цикл загальної підготовки			
OK1.1.	Педагогіка вищої школи та педагогічної майстерності викладача	90/3	екзамен
OK1.2.	Методологія й організація наукових досліджень	90/3	екзамен
OK1.3.	Психологія вищої школи	90/3	диф. залік
OK1.4.	Виробнича практика	90/3	диф. залік
OK1.5.	Виробнича практика	150/5	диф. залік
OK1.6.	Переддипломна практика	90/3	диф. залік
OK1.7.	Дипломна робота	540/18	
<i>Усього</i>		<i>1140/38</i>	
2. Цикл професійної підготовки			
OK2.1.	Мистецтво звукорежисури	210/7	диф. залік, екзамен, курсова робота
OK2.2.	Методика викладання звукорежисури	120/4	диф. залік, екзамен
OK2.3.	Сучасні мистецькі технології	180/6	диф. залік, екзамен
<i>Усього</i>		<i>510/17</i>	
Загальний обсяг обов'язкових компонентів: 1650/55			
Вибіркові компоненти освітньої програми			
<i>Вибірковий блок 1</i>			
Цикл професійної підготовки			
ВБ1.1.	Аналіз аудіовізуальних творів	240/8	диф. залік, екзамен
ВБ1.2.	Концертно-видовищна діяльність	150/5	диф. залік, екзамен
ВБ1.3.	Видовищні форми сценічного й аудіовізуального мистецтва	180/6	диф. залік, екзамен
<i>Усього</i>		<i>570/19</i>	
<i>Вибірковий блок 2 (вибір з переліку)</i>			
Цикл професійної підготовки			
	Перелік № 1		
ВБ.2.1	Основи продюсерської діяльності в сценічному мистецтві	90/3	диф. залік

1	2	3	4
ВБ.2.2	Основи музичного виховання фахівців мультимедіа	90/3	диф. залік
ВБ.2.3	Саунд дизайн	90/3	диф. залік
	Перелік № 2		
ВБ.2.4	Творчо-технологічний аналіз аудіо-візуальних творів	120/4	диф. залік
ВБ.2.5	Актуальні проблеми звукорежисури	120/4	диф. залік
ВБ.2.6	Звукорежисура мультимедіа	120/4	диф. залік
	<i>Усього</i>	<i>210/7</i>	
<i>Вибірковий блок 3 (вибір блоку)</i>			
Цикл професійної підготовки			
	Блок дисциплін № 1		
ВБ.3.1	Основи організаційно-економічного розвитку аудіовізуальної сфери	150/5	диф. залік, екзамен
ВБ.3.2	Мистецтво режисури	120/4	диф. залік
	Блок дисциплін № 2		
ВБ.3.3	Науково-технічні засади звукорежисури	150/5	диф. залік, екзамен
ВБ.3.4	Сучасні тенденції музичної драматургії	120/4	диф. залік
	Блок дисциплін № 3		
ВБ.3.5	Творча майстерня звукорежисера	150/5	диф. залік, екзамен
ВБ.3.6	Театральні системи та творчі методи режисерського мистецтва ХХ ст.	120/4	диф. залік
	<i>Усього</i>	<i>270/9</i>	
Загальний обсяг вибірових дисциплін		1050/35	
Загальний обсяг освітньої програми		2700/90	
<i>у тому числі:</i>			
обов'язкові компоненти		1140/38	
обов'язкові компоненти за спеціалізацією		450/17	
вибіркові компоненти		1050/35	

ЗАКОНОДАВСТВО В ГАЛУЗІ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВА

Законодавство в мистецькій галузі

1. У Законі України «Про театри та театральну справу» [8] визначено такі поняття:

- театр – заклад культури (підприємство, установа чи організація) або колектив, діяльність якого спрямована на створення, публічне виконання й публічний показ творів театрального мистецтва (ст. 1);

- театральна діяльність – діяльність у галузі театрів і театральної справи, пов'язана зі створенням, публічним виконанням, публічним показом, поширенням і збереженням творів театрального мистецтва; забезпеченням умов для розвитку театральної творчості, підготовкою професійних кадрів, пропагандою кращих зразків театрального мистецтва (ст. 1);

- театральна справа – комплекс заходів, спрямованих на створення, публічне виконання та публічний показ творів театрального мистецтва, їх поширення і збереження; забезпечення умов для розвитку театральної творчості, професійної освіти, науки, театральної журналістики; видавничої діяльності з історії, теорії та практики театрального мистецтва, відповідної музейної та архівної діяльності (ст.1).

Особливу увагу необхідно звернути на визначені у Законі України «Про театри та театральну справу» [8] такі поняття, як: «театральна постановка», «вистава», «постановник», «професійний працівник театру» (ст. 1; ст. 20):

- театральна постановка – твір театрального мистецтва, створений на основі драматургічного, музично-драматургічного або літературного твору, що має єдиний задум і конкретну назву;

- вистава – публічне виконання театральної постановки;

- постановник – фізична особа, яка здійснює на основі самостійного художнього рішення театральну постановку або окрему її частину (режисер-постановник, художник-постановник, художник-декоратор, художник з костюмів, художник зі світла, балетмейстер-постановник, диригент-постановник, хормейстер-постановник та ін.);

- професійний творчий працівник театру – художній та артистичний персонал театру, з якого формують творчий склад театру.

У Законі України «Про театри та театральну справу» [8] визначено такі напрями державної політики в галузі театру і театральної справи (т. 3):

- стимулювання розвитку театральної справи шляхом удосконалення її матеріально-технічної бази, надання пільг щодо оподаткування та кредитування;
- забезпечення підготовки фахівців театального мистецтва в закладах вищої освіти;
- забезпечення дотримання суб'єктами театральної діяльності законодавства, зокрема у сфері авторського та суміжних прав;
- сприяння науковим дослідженням у галузі театру й театральної справи;
- розроблення та сприяння реалізації державних цільових і регіональних програм розвитку театрів і театральної справи, забезпечення їх фінансування за рахунок державного та місцевих бюджетів;
- забезпечення охорони, збереження й утримання театральних будівель (споруд, приміщень), що є об'єктами державної та комунальної власності;
- підтримка видатних діячів театру, молодих талановитих авторів і виконавців шляхом встановлення державних, комунальних і галузевих стипендій та премій;
- сприяння міжнародному співробітництву в галузі театру й театральної справи.

Цим Законом [8] визначено, право доступу до театального мистецтва як культурного надбання українського народу [8, ст. 4].

Види діяльності театрів та їх права

Види основної діяльності театру [8, ст. 8]:

- створення, публічне виконання та публічний показ театральних вистав, інших творів театального мистецтва на власній сцені (сценах) і на гастролях;
- підготовка театральних постановок, театально-концертних програм та організація мистецьких фестивалів, конкурсів, оглядів, інших заходів для публічного показу на власній чи орендованих сценах з додержанням прав авторів і виконавців ролей (партій) відповідно до законодавства про авторське право та суміжні права;

Права театрів [8]:

- право на свободу творчості у сфері театрального мистецтва (ст. 5);
- театри мають право самостійно планувати свою творчу та господарську діяльність, добирати репертуар тощо (ст. 12);
- професійні творчі працівники театрів мають право на: діяльність відповідно до їх фаху та кваліфікації, у театрах, незалежно від форм власності; захист у судовому порядку права інтелектуальної власності на результати своєї діяльності в галузі театру й театральної справи (ст. 21).

Суб'єкти права на театральну постановку [8]:

- постановник, автор сценарію і/або текстів, діалогів, автор спеціально створеного для театральної постановки музичного твору з текстом або без нього та, відповідно до договору, театральний продюсер (ст. 22);
- постановнику й артистам, які виконують ролі (партії) у театральній постановці, належить право на ім'я – позначення свого імені в рекламних виданнях, на афішах, в інших інформаційних матеріалах, пов'язаних із театральною постановкою (ст. 22);
- захист прав інтелектуальної власності на театральну постановку та захист прав суб'єктів інтелектуальної власності здійснюють відповідно до законодавства (ст. 26) .

2. У Законі України «**Про кінематографію**» [6] визначено такі поняття (ст. 1, ст. 3, ст. 10):

- кінематографія – галузь культури, що об'єднує комплекс видів професійної діяльності, пов'язаної з виробництвом, розповсюдженням, зберіганням і демонструванням фільмів, навчально-науковою роботою в цій галузі;
- професійна кінематографічна діяльність – діяльність, що провадиться суб'єктами кінематографії на професійній основі та є джерелом їх доходів;
- суб'єкт кінематографії – фізична або юридична особа, яка займається будь-яким видом професійної діяльності в галузі кінематографії;
- фільм – аудіовізуальний твір кінематографії, що складається з епізодів, поєднаних між собою творчим задумом і зображувальними засобами, і який є результатом спільної діяльності його авторів,

виконавців і виробників. За способами фіксації зображення та розповсюдження фільми поділяють на кіно-, відеофільми тощо;

- види фільмів – ігрові, анімаційні (мультиплікаційні), неігрові;
- автор фільму – фізична особа, власна праця якої визначає творчий задум та/або способи його реалізації у фільмі;

- виконавець фільму – фізична особа, яка власною працею брала участь у реалізації творчих задумів авторів фільму в процесі його створення;

- виробник фільму – суб'єкт кінематографії, який взяв на себе відповідальність за виробництво фільму;

- виробництво фільму – діяльність, що поєднує співпрацю авторів і виконавців фільму та інших суб'єктів кінематографії, спрямовану на втілення твору кінематографії технічними засобами;

- демонстрування (публічний показ, публічне сповіщення і публічна демонстрація) фільму – професійна кінематографічна діяльність, що полягає в показі фільму глядачам у призначених для цього приміщеннях (кінотеатрах, інших кіновидовищних закладах), на відеоустановках, а також каналами мовлення телебачення; розповсюдження (прокат) фільму – виготовлення фільмокопій (тиражування), продаж і передача їх у прокат юридичним і фізичним особам;

- розповсюджувач (дистриб'ютор, прокатник) фільму – суб'єкт кінематографії, який має право на розповсюдження фільму;

- дублювання фільму – творча та виробнича діяльність, яка полягає в синхронному відтворенні мовної частини звукового ряду фільму іншою мовою шляхом перекладу, що відповідає складовій артикуляції дійових осіб;

- зберігання фільму – діяльність, яка спрямована на забезпечення довгострокового зберігання вихідних матеріалів фільмів і фільмокопій та їх реставраційно-профілактичної обробки;

- фільмокопія – примірник фільму, виготовлений із застосуванням вихідних матеріалів фільму;

- озвучення фільму – творча та виробнича діяльність, яка полягає в заміні звукового ряду фільму на інший, несинхронний, який передає зміст мовного ряду фільму; субтитрування фільму – творча й виробнича діяльність, яка полягає в здійсненні перекладу з мови оригіналу фільму на іншу мову та фіксуванні цього перекладу написами безпосередньо на фільмокопії;

У Законі України «Про кінематографію» [6] визначено такі основні принципи кінематографії (ст. 5):

- утвердження творами кінематографії ідей гуманізму, загальнолюдських, національно-культурних і духовних цінностей;
- сприяння розвитку національної свідомості, патріотичних почуттів, естетичного й екологічного виховання громадян;
- гарантування свободи творчості, захисту інтелектуальної власності, авторських і суміжних прав, моральних і матеріальних інтересів суб'єктів кінематографії;
- розвиток кіноіндустрії й традицій національної кінематографії; збереження національної та світової кінематографічної спадщини;
- рівність прав і можливостей суб'єктів кінематографії незалежно від форм власності у виробництві, розповсюдженні та демонструванні (публічному показі) фільмів;
- заохочення благодійної діяльності (ст. 5).

Цим Законом [6] визначено державну політику в галузі кінематографії:

- визнання кінематографії галуззю культури, а національного фільму – надбанням культури українського народу, що здійснюється шляхом державної підтримки суб'єктів кінематографії України (ст. 18);
- застосування мов у галузі кінематографії здійснюється, відповідно до ст. 10 Конституції України (ст. 6);
- підтримка суб'єктів кінематографії незалежно від форм власності, які займаються виробництвом, розповсюдженням і демонструванням національних фільмів, фундаментальними та прикладними дослідженнями, професійною освітою в галузі кінематографії;
- сприяння виробництву, розповсюдженню та демонструванню національних фільмів у кіно-, відеомережі та на каналах мовлення телебачення, збереження, відновлення національної та кращих зразків світової кінематографічної спадщини;
- участь держави в реалізації міжнародних кінематографічних програм, сприяє організації міжнародних кінофестивалів, кіноринків та участі в них суб'єктів кінематографії України;
- гарантування всім суб'єктам кінематографії охорону авторського права і суміжних прав на території України відповідно до законодавства України та міжнародних договорів, підтримка кінематографії шляхом податкового, митного, валютного й інших видів регулювання (ст. 19);

- для сприяння виробництву національних фільмів, а також доступу глядачів до перегляду творів національної кінематографічної спадщини встановлюється квота демонстрування іноземних фільмів.

«Суб'єктів кінематографії», відповідно до Закону України «Про кінематографію» розподілено за видами діяльності, [6, ст. 7):

- створення фільмів – автори та виконавці;
- виробництво фільмів – кіностудії, відеостудії, студії, продюсери тощо;
- розповсюдження фільмів – виробники, дистриб'ютори (прокатники) фільмів, кінокопіювальні підприємства, фонди фільмів, архіви кіно-, фото-, фонодокументів тощо;
- демонстрування (публічного показу, публічного сповіщення і публічної демонстрації) фільмів – кінотеатри, кіноустановки, відеоустановки, канали мовлення телебачення (ефірного, кабельного, ефірно-кабельного, супутникового тощо);
- підготовка професійних кадрів – спеціалізовані навчальні заклади кінематографії, а також спеціалізовані факультети в інших навчальних закладах незалежно від форм власності.

3. У Законі України «Про телебачення і радіомовлення» [9] визначено такі поняття [9, ст. 1]:

- телебачення – виробництво аудіовізуальних програм і передач або комплектування (пакування) придбаних аудіовізуальних програм і передач та їх поширення незалежно від технічних засобів розповсюдження;
- мовлення (телерадіомовлення) – створення (комплектування та/або пакування) і розповсюдження програм, пакетів програм, передач з використанням технічних засобів телекомунікацій для публічного приймання за допомогою побутових теле-, та радіоприймачів у відкритий спосіб чи за абонентну плату на договірних засадах;
- мовник (теле-, чи радіо) – суб'єкт господарювання, який створює (комплектує та/або пакує) телевізійні чи радіопроеграми та передачі й розповсюджує їх у відкритому або кодованому вигляді за допомогою технічних засобів шляхом трансляції та ретрансляції для приймання їх споживачами;
- аудіовізуальний (електронний) засіб масової інформації – організація, яка надає для масового приймання споживачами аудіовізуальну інформацію, передану у вигляді електричних сигналів і прийняту за допомогою побутових електронних пристроїв;

- телерадіоорганізація – зареєстрована у встановленому законодавством порядку юридична особа, яка на підставі виданої Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення ліцензії на мовлення створює або комплектує та/чи пакетує телерадіопрограми і/або передачі та розповсюджує їх за допомогою технічних засобів мовлення; власник телерадіоорганізації – фізична або юридична особа, яка набула права власності на телерадіоорганізацію або на частку її статутного капіталу шляхом заснування чи в інший передбачений законодавством спосіб;

- громадські телерадіоорганізації – телерадіоорганізації, які відповідно до закону є неприбутковими організаціями, створеними з метою задоволення інформаційних потреб територіальних громад;

- державні телерадіоорганізації – телерадіоорганізації, які є державними підприємствами та засновані органами державної влади;

- комунальні телерадіоорганізації – створені органами місцевого самоврядування за участі територіальної громади у встановленому законом порядку телерадіоорганізації, не менше половини акцій або часток статутного капіталу яких перебувають у комунальній власності;

- соціальне телерадіомовлення – передачі чи програми освітнього, навчального та довідкового характеру, передачі для сліпих, глухих, людей із послабленим слухом, а також програми і передачі з проблем екологічного виховання;

- суспільне телебачення і радіомовлення України – організаційно-правова форма некомерційного телебачення і радіомовлення;

- телерадіожурналіст – штатний або позаштатний творчий працівник телерадіоорганізації, який професійно збирає, одержує, створює і готує інформацію для розповсюдження;

- телерадіопрацівник – штатний або позаштатний працівник телерадіоорганізації, який за характером своєї професійної діяльності та відповідно до посадових обов'язків бере участь у створенні та розповсюдженні телерадіопрограм і передач;

- аудіовізуальна інформація – будь-які сигнали, що сприймаються зоровими та слуховими рецепторами людини й ідентифікуються як повідомлення про події, факти, явища, процеси, відомості про осіб, а також коментарі (думки) про них, що передаються за допомогою зображень і звуків;

- аудіовізуальний твір – частина телерадіопрограми, яка є об'єктом авторського права, має певну тривалість, авторську назву та власну концепцію, складається з епізодів або цілісних авторських творів, поєднаних між собою творчим задумом і зображувальними чи звуковими засобами, і яка є результатом спільної діяльності авторів, виконавців і виробників;
- канал телевізійний – певна смуга частот, призначена для потреб телебачення й зазначена в Плані використання радіочастотного ресурсу України;
- канал мовлення – сукупність технічних засобів мовлення (кабельного, оптичного, радіозв'язку), призначених для розповсюдження теле-, та/чи радіопрограм на територію, що визначається параметрами цих засобів, які забезпечують трансляцію в реальному часі однієї телерадіопрограми;
- передача (телерадіопередача) – змістовно завершена частина програми (телерадіопрограми), яка має відповідну назву, обсяг трансляції, авторський знак, може бути використана незалежно від інших частин програми і розглядається як цілісний інформаційний продукт;
- програма (телерадіопрограма) – поєднана єдиною творчою концепцією сукупність передач (телерадіопередач), яка має постійну назву і транслюється телерадіоорганізацією за певною сіткою мовлення;
- власний продукт телерадіоорганізації – програми та передачі, їх частини, які повністю або частково створені та/чи профінансовані телерадіоорганізацією;
- студія-виробник (незалежний продюсер) – суб'єкт господарювання, який займається створенням (виготовленням) фільмів, реклами, окремих теле-, та/або радіопередач чи програм;
- ліцензія на мовлення – документ державного зразка, який видає Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, що засвідчує право ліцензіата відповідно до умов ліцензії здійснювати мовлення, використовувати канали мовлення, мережі мовлення, канали багатоканальних телемереж;
- ліцензіат (власник ліцензії) – юридична або фізична особа, якій Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення видала відповідну ліцензію;
- ефірний час – проміжок часу, протягом якого відповідно до ліцензії на мовлення телерадіоорганізація здійснює трансляцію

(ретрансляцію) будь-якої аудіовізуальної інформації; логотип (фірмовий, торговий знак) – будь-яка комбінація позначень (слова, літери, цифри, зображувальні елементи, комбінації кольорів), які придатні для вирізнення ефірного часу однієї телерадіоорганізації від іншої;

- трансляція (телерадіотрансляція) – початкова передача, яку здійснюють наземними передавачами, за допомогою кабельного телебачення або супутниками будь-якого типу в кодованому або відкритому вигляді телевізійних чи радіопрограм, що приймаються населенням; пряма трансляція – безпосередня трансляція теле-, або радіопередач без попереднього запису і монтажу; ретрансляція – прийом і водночас передача, незалежно від використаних технічних засобів, повних і незмінних телерадіопрограм або істотних частин таких програм, які транслуються мовником.

У Законі України «Про телебачення і радіомовлення» [9] визначено принципи державної політики в галузі телебачення та радіомовлення:

- проводиться політика протекціонізму щодо розповсюдження програм і передач вітчизняного виробництва ;

- створюються умови для забезпечення засобами телерадіомовлення культурних та інформаційних потреб громадян України, а також потреб етнічних українців, які проживають за межами України;

- гарантуються права на інформацію, на вільне і відкрите обговорення суспільно важливих проблем із застосуванням телебачення і радіомовлення;

- не допускається в інформаційних та інших телерадіопрограмах цілеспрямоване безпідставне загострення уваги на війні, насильстві й жорстокості, розпалюванні расової, національної та релігійної ворожнечі ;

- забезпечується ідеологічний і політичний плюралізм у сфері аудіовізуальних засобів масової інформації (ст. 4);

- у загальному обсязі мовлення кожної телерадіоорганізації більшість обсягу має становити національний аудіовізуальний продукт або музичні твори українських авторів чи виконавців (ст. 9);

- Верховна Рада України визначає державну політику щодо телебачення і радіомовлення, законодавчі основи її реалізації, гарантії соціального і правового захисту працівників цієї сфери (ст. 5);

- органом державного регулювання діяльності у сфері телебачення і радіомовлення незалежно від способу розповсюдження телерадіопрограм і передач є Національна рада України з питань

телебачення і радіомовлення – спеціальний конституційний, постійно діючий позавідомчий державний орган (ст. 5);

- телерадіоорганізації ведуть мовлення державною мовою (ст. 10);

- для загальнонаціонального мовлення частка ефірного часу українського мовлення становить більшість загального обсягу добового мовлення (ст. 10).

Цим Законом [9] встановлено гарантії, права й обов'язки телерадіоорганізації та їх працівників:

- цензура інформаційної діяльності телерадіоорганізації забороняється (ст. 5);

- телерадіоорганізація є незалежною у визначенні змісту програм і передач (ст. 5);

- втручання органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, громадських чи релігійних об'єднань, їх посадових осіб чи працівників, а також власників у сферу професійної діяльності телерадіоорганізацій не допускається (ст. 5);

- телерадіоорганізація зобов'язана: дотримуватися законодавства України та вимог ліцензії; поширювати об'єктивну інформацію; не розголошувати інформацію про приватне життя громадянина без його згоди, якщо ця інформація не є суспільно необхідною; розмістити спростування поширеної інформації, визнаної недостовірною (ст. 59);

- програмна концепція мовлення телерадіоорганізації визначає (ст. 28): частку національного, власного й іноземного аудіовізуального продукту в загальному щотижневому обсягу мовлення;

- програмна концепція мовлення телерадіоорганізації визначає (ст. 28): жанровий розподіл програм і передач, в основі якого інформаційно-аналітичні та публіцистичні; культурно-мистецькі; науково-просвітницькі; розважальні;

- редакційний статут телерадіоорганізації містить вимоги до створення та поширення інформації і визначає (ст. 57): основні вимоги до забезпечення точності, об'єктивності, неупередженості та збалансованості інформації, що розповсюджує телерадіоорганізація; дотримання авторських і суміжних прав при розповсюдженні інформації; власник телерадіоорганізації не має права втручатися у творчу діяльність телерадіоорганізації в інший спосіб, ніж через внесення змін до редакційного статуту телерадіоорганізації;

- творчий колектив організації має право відстоювати інтереси телерадіожурналістів і здійснювати контроль за дотриманням їхніх прав, вимог щодо заборони цензури та втручання у творчу діяльність телерадіоорганізації (ст. 58);

- творчий працівник телерадіоорганізації зобов'язаний: дотримуватися програмної концепції телерадіоорганізації, керуватися її статутом; перевіряти достовірність одержаної ним інформації (ст. 60).

У Законі України «Про телебачення і радіомовлення» [9] встановлено порядок ліцензування мовлення:

- ліцензування мовлення здійснює виключно «Національна рада з питань телебачення і радіомовлення» (ст. 23.1);

- залежно від організаційно-технологічних особливостей розповсюдження програм Національна рада видає ліцензії на такі види мовлення: супутникове; ефірне; кабельне; проводове; багатоканальне (ст. 23.3);

- на конкурсних засадах здійснюють видачу ліцензій на ефірне мовлення, багатоканальне мовлення з використанням радіочастотного ресурсу (ст. 23.7); без конкурсів здійснюють видачу ліцензій на супутникове мовлення; кабельне мовлення; проводове мовлення (ст. 23.8);

- строк дії ліцензії для ефірного мовлення та багатопрограмного мовлення в багатоканальних телемережах – на 7 років; для супутникового, проводового, кабельного мовлення – на 10 років (ст. 36.1).

4. У Законі України «Про гастрольні заходи в Україні» [5] визначено організаційно-правові основи тільки гастрольної діяльності й окремі її поняття:

- **гастролер** – заклад культури, вітчизняний або зарубіжний самостійний професійний творчий колектив, виконавець сольного концерту, який бере участь у гастрольному заході;

- **гастрольна діяльність** – діяльність, пов'язана з організацією й проведенням гастрольних заходів з метою задоволення творчих потреб та інтересів громадян, їх естетичного виховання;

- **гастрольні заходи** – видовищні заходи (концерти, вистави, циркові, лекційно-концертні, розважальні програми, творчі вечори, виступи пересувних циркових колективів, інші публічні видовищні заходи), що проводяться за участю гастролера (гастролерів), стаціонарний сценічний майданчик якого розташований поза межами адміністративно-територіальної одиниці, на території якої такі заходи проводяться.

- **організатори гастрольних заходів** – резиденти України – суб’єкти господарювання, що провадять діяльність, пов’язану з організацією та (або) проведенням гастрольних заходів;

- **свідоцтво про проведення гастрольного заходу** – документ, що підтверджує право на проведення такого заходу із зазначенням місця, дати та часу;

- **стаціонарний сценічний майданчик** – сценічний майданчик, що належить суб’єкту господарювання, творчому колективу, окремому виконавцю на праві власності або на інших підставах, який регулярно використовують протягом не менше як одного року (ст. 1);

- **суб’єкти гастрольної діяльності** – організатори гастрольних заходів; гастролери; центральний орган у системі центральних органів виконавчої влади щодо формування державної політики у сфері культури та мистецтв; центральний орган у системі центральних органів виконавчої влади щодо формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері інтелектуальної власності; місцеві органи управління в галузі культури (ст. 4).

У Законі України «Про гастрольні заходи в Україні» [5] встановлено правила організації й проведення гастрольних заходів:

- гастрольні заходи організовують і проводять з дотриманням вимог законодавства у сфері авторського права та суміжних прав, інших актів законодавства за наявності свідоцтва про проведення гастрольного заходу (ст. 5.1.);

- місцевий орган управління у сфері культури є дозвільним органом й уповноваженим у межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці від свого імені видавати свідоцтво про проведення гастрольного заходу (ст. 5.2);

- організатор гастрольного заходу не пізніше ніж за 10 днів до його проведення подає до відповідного місцевого органу управління у сфері культури заяву із зазначенням часу, місця і дати проведення гастрольного заходу, до якої додають: копії установчих документів; програму гастрольного заходу; перелік виконавців і творів, які є об’єктами авторського права та суміжних прав; завірену в установленому порядку копію договору безпосередньо із суб’єктом авторського права та суміжних прав; копію наказу організатора гастрольного заходу про вартість квитка (абонементу) або копію схеми розподілу глядацької зали за цінovими категоріями; довідку про розмір аншлагової вартості гастрольного заходу (ст. 5.3);

- після внесення платником у повному обсязі плати за оформлення та видачу свідоцтва про проведення гастрольного заходу місцевий орган управління у сфері культури упродовж трьох робочих днів приймає рішення про видачу свідоцтва або про відмову (ст. 5.3);
- організація та проведення гастрольного заходу без свідоцтва про проведення гастрольного заходу заборонена (ст. 5.7);
- за оформлення та видачу свідоцтва про проведення гастрольного заходу стягується плата в розмірі (ст. 9): за участю мистецьких колективів та окремих виконавців у жанрах театрального, академічного музичного, народного музичного мистецтва, автентичного фольклору – 1 %; за участю естрадних, циркових колективів та окремих виконавців – 3 %; для шоу-програм усіх видів, а також у розважальних закладах за участю художніх колективів та окремих виконавців – 5 % від аншлагової вартості гастрольного заходу (аншлагова вартість – сумарна номінальна вартість повного комплексу підготовлених до реалізації квитків на один гастрольний захід).

5. У Законі України «Про авторське право і суміжні права» [3] визначено такі поняття (ст. 1):

- **автор** – фізична особа, яка своєю творчою працею створила твір;
- **виконавець** – актор (театру, кіно тощо), співак, музикант, танцюрист або інша особа, яка виконує роль, співає, читає, декламує, грає на музичному інструменті, танцює чи будь-яким іншим способом виконує твори літератури, мистецтва чи твори народної творчості, циркові, естрадні, лялькові номери, пантоміми тощо, а також диригент музичних і музично-драматичних творів;
- **твір архітектури** – твір у галузі мистецтва спорудження будівель і ландшафтних утворень (креслення, ескізи, моделі, збудовані будівлі та споруди, парки, плани населених пунктів тощо);
- **твір образотворчого мистецтва** – скульптура, картина, малюнок, гравюра, літографія, твір художнього (у тому числі сценічного) дизайну тощо;
- **твір ужиткового мистецтва** – твір мистецтва, у тому числі твір художнього промислу, створений ручним або промисловим способом для користування в побуті або перенесений на предмети такого користування;
- **похідний твір** – твір, що є творчою переробкою іншого існуючого твору без завдання шкоди його охороні (анотація, адаптація, аранжування, обробка фольклору, інша переробка твору) чи його

творчим перекладом на іншу мову (до похідних творів не належать аудіовізуальні твори, одержані шляхом дублювання, озвучення, субтитрування українською чи іншими мовами аудіовізуальних творів);

- **цитата** – порівняно короткий уривок з літературного, наукового чи будь-якого іншого опублікованого твору, який використовують, з обов'язковим посиланням на його автора і джерела цитування;

- **службовий твір** – твір, створений автором у порядку виконання службових обов'язків відповідно до службового завдання чи трудового договору (контракту) між ним і роботодавцем;

- **аудіовізуальний твір** – твір, зафіксований на певному матеріальному носії (кіноплівці, магнітній плівці чи магнітному диску, компакт-диску тощо) у вигляді серії послідовних кадрів (зображень) чи аналогових або дискретних сигналів, які відображають (закодовують) рухомі зображення (як із звуковим супроводом, так і без нього), і сприйняття якого є можливим виключно за допомогою того чи іншого виду екрана (кіноекрана, телевізійного екрана тощо), на якому рухомі зображення візуально відображені за допомогою певних технічних засобів. Видами аудіовізуального твору є кінофільми, телефільми, відеофільми, діафільми, слайдофільми тощо, які можуть бути ігровими, анімаційними (мультиплікаційними), неігровими чи іншими;

- **відеограма** – відеозапис на відповідному матеріальному носії (магнітній стрічці, магнітному диску, компакт-диску тощо) виконання або будь-яких рухомих зображень (із звуковим супроводом чи без нього), крім зображень у вигляді запису, що входить до аудіовізуального твору. Відеограма є вихідним матеріалом для виготовлення її копій;

- **фонограма** – звукозапис на відповідному носії (магнітній стрічці, магнітному диску, грамофонній платівці, компакт-диску тощо) виконання будь-яких звуків, крім звуків у формі запису, що входить до аудіовізуального твору. Фонограма є вихідним матеріалом для виготовлення її примірників (копій);

- **запис (звукозапис, відеозапис)** – фіксація за допомогою спеціальних технічних засобів (у тому числі й за допомогою числового представлення) на відповідному матеріальному носії звуків і/або рухомих зображень, яка дозволяє здійснювати їх сприйняття, відтворення або сповіщення за допомогою відповідного пристрою;

- **комп'ютерна програма** – набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів чи в будь-якому іншому вигляді, виражених у формі, придатній для зчитування комп'ютером, які приводять

його у дію для досягнення певної мети або результату (це поняття охоплює як операційну систему, так і прикладну програму, виражені у вихідному або об'єктному кодах);

- **оприлюднення (розкриття публіці) твору** – здійснена за згодою автора чи іншого суб'єкта авторського права і суміжних прав дія, що вперше робить твір доступним для публіки шляхом опублікування, публічного виконання, публічного показу, публічної демонстрації, публічного сповіщення тощо;

- **опублікування твору, фонограми, відеограми** – випуск в обіг за згодою автора чи іншого суб'єкта авторського права і суміжних прав виготовлених поліграфічними, електронними чи іншими способами примірників твору, фонограми, відеограми, шляхом їх продажу, здавання в майновий найм, побутового чи комерційного прокату;

- **публічне виконання** – подання за згодою суб'єктів авторського права і суміжних прав творів, виконань, фонограм, передач організацій мовлення шляхом декламації, гри, співу, танцю та іншим способом як безпосередньо (у живому виконанні), так і за допомогою будь-яких пристроїв і процесів у місцях, де присутні чи можуть бути присутніми особи, які не належать до кола сім'ї;

- **публічна демонстрація аудіовізуального твору, відеограми** – публічне одноразове чи багаторазове представлення публіці за згодою суб'єктів авторського права і суміжних прав у приміщенні, у якому можуть бути присутніми особи, які не належать до кола сім'ї, аудіовізуального твору чи зафіксованого у відеограмі виконання або будь-яких рухомих зображень;

- **публічний показ** – будь-яка демонстрація оригіналу або примірника твору, виконання фонограми, відеограми, передачі організації мовлення за згодою суб'єктів авторського права і суміжних прав безпосередньо або на екрані за допомогою плівки, слайда, телевізійного кадру тощо або за допомогою інших пристроїв чи процесів у місцях, де присутні чи можуть бути присутніми особи, які не належать до кола сім'ї особи, яка здійснює показ;

- **публічне сповіщення (доведення до загального відома)** – передача за згодою суб'єктів авторського права і суміжних прав у ефір за допомогою радіохвиль (а також лазерних променів, гамма-променів тощо), у тому числі з використанням супутників, чи передача на віддаль за допомогою проводів або будь-якого виду наземного чи підземного (підводного) кабелю (провідникового, оптоволоконного та інших видів) творів, виконань, будь-яких звуків і/або зображень,

їх записів у фонограмах і відеограмах, програм організацій мовлення тощо, коли зазначена передача може бути сприйнята необмеженою кількістю осіб;

- **розповсюдження об'єктів авторського права і/або суміжних прав** – будь-яка дія, за допомогою якої об'єкти авторського права і суміжних прав безпосередньо чи опосередковано пропонують публіці таким чином, що її представники можуть здійснити доступ до цих об'єктів з будь-якого місця і в будь-який час за власним вибором;

- **примірник твору** – копія твору, виконана в будь-якій матеріальній формі;

- **відтворення** – виготовлення одного або більше примірників твору, відеограми, фонограми в будь-якій матеріальній формі, а також їх запис для тимчасового чи постійного зберігання в електронній (у тому числі цифровій), оптичній або іншій формі, яку може зчитувати комп'ютер;

- **репрографічне відтворення (репродукування)** – факсимільне відтворення в будь-якому розмірі (у тому числі збільшеному чи зменшеному) оригіналу письмового чи іншого графічного твору або його примірника шляхом фотокопіювання або іншими подібними способами;

- **примірник фонограми** – копія фонограми на відповідному матеріальному носії, яка виконана безпосередньо чи опосередковано із цієї фонограми і містить усі зафіксовані на ній звуки чи їх частину;

- **примірник відеограми** – копія відеограми на відповідному матеріальному носії, яка виконана безпосередньо чи опосередковано із цієї відеограми і містить усі зафіксовані на ній рухомі зображення чи їх частину (як із звуковим супроводом, так і без нього);

- **контрафактний примірник твору, фонограми, відеограми** – примірник твору, фонограми чи відеограми, відтворений, опублікований і розповсюджуваний з порушенням авторського права і/або суміжних прав;

- **виробник відеограми** – фізична або юридична особа, яка взяла на себе ініціативу і несе відповідальність за перший відеозапис виконання або будь-яких рухомих зображень;

- **виробник фонограми** – фізична або юридична особа, яка взяла на себе ініціативу і несе відповідальність за перший звукозапис виконання або будь-яких звуків;

- **продюсер аудіовізуального твору** – особа, яка організовує та фінансує створення аудіовізуального твору;

- **виключне право** – майнове право особи, яка має щодо твору, виконання, постановки, передачі організації мовлення, фонограми чи відеограми авторське право і суміжні права, на використання цих об'єктів авторського права і суміжних прав лише нею і на видачу лише цією особою дозволу чи заборону їх використання іншим особам у межах строку, встановленого цим Законом;

- **суспільне надбання** – твори й об'єкти суміжних прав, строк дії авторського права і/або суміжних прав на які закінчився;

- **здавання у майновий найом – передача права** користування і/або володіння оригіналом чи примірником твору, фонограми, відеограми на певний строк з метою одержання прямої чи опосередкованої комерційної вигоди;

- **організація колективного управління (організація колективного управління майновими правами)** – організація, що управляє на колективній основі майновими правами суб'єктів авторського права і/або суміжних прав і не має на меті одержання прибутку.

У Законі України «Про авторське право і суміжні права» [3] встановлено суб'єкти й об'єкти авторського права:

- суб'єктами авторського права є автори творів, їх спадкоємці та особи, яким автори чи їх спадкоємці передали свої авторські майнові права (ст. 7); первинним суб'єктом, якому належить авторське право, є автор твору (ст. 11.1);

- об'єктами авторського права є твори галузі науки, літератури і мистецтва: літературні письмові твори белетристичного, публіцистичного, наукового, технічного або іншого характеру (книги, брошури, статті тощо); виступи, лекції, промови, проповіді й інші усні твори; комп'ютерні програми та бази даних; музичні твори з текстом і без тексту; драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні й інші твори, створені для сценічного показу, та їх постановки; аудіовізуальні твори; твори образотворчого мистецтва; твори архітектури, містобудування садово-паркового мистецтва; фотографічні твори; твори ужиткового мистецтва; ілюстрації, карти, плани, креслення, ескізи; сценічні обробки творів; похідні твори; збірники творів, збірники обробок фольклору, енциклопедії й антології, збірники звичайних даних, інші складені твори; тексти перекладів для дублювання, озвучення, субтитрування українською й іншими мовами іноземних аудіовізуальних творів (ст. 8); комп'ютерні програми охороняються як літературні твори. (ст. 18);

- авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення (ст. 11.2); особа, яка має авторське право (автор твору чи будь-яка інша особа, якій на законних підставах передано авторське майнове право на цей твір), для сповіщення про свої права може використовувати знак охорони авторського права: латинська літера «с», обведена колом, ім'я особи, яка має авторське право; рік першої публікації твору (ст. 11.3);

- суб'єкт авторського права для засвідчення авторства (авторського права) на оприлюднений чи не оприлюднений твір, факту і дати опублікування твору чи договорів, які стосуються права автора на твір, у будь-який період протягом строку охорони авторського права може зареєструвати своє авторське право у відповідних державних реєстрах (ст. 11.5);

- авторами аудіовізуального твору є: режисер-постановник; автор сценарію і текстів, діалогів; автор спеціально створеного для аудіовізуального твору музичного твору з текстом або без нього; художник-постановник; оператор-постановник (ст. 17.1).

У Законі України «Про авторське право і суміжні права» [3] визначено такі майнові права авторів:

- до майнових прав автора належать: виключне право на використання твору; виключне право на дозвіл або заборону використання твору іншими особами (ст. 15.1);

- виключне право автора на дозвіл чи заборону використання твору іншими особами дає йому право дозволяти або забороняти: відтворення, публічне виконання та сповіщення; публічну демонстрацію і показ, переклади, переробки, адаптації, аранжування (ст. 15.3–6);

- розповсюдження творів шляхом першого продажу, відчуження іншим способом або шляхом здавання в майновий найом чи на прокат, іншої передачі до першого продажу примірників твору та після першого продажу оригіналу або примірників аудіовізуальних творів, комп'ютерних програм, баз даних, музичних творів у нотній формі, а також творів, зафіксованих у фонограмі чи відеограмі або у формі, яку зчитує комп'ютер (ст. 15.8–10);

- авторське особисте немайнове право на службовий твір належить його автору (ст. 16.1);

- виключне майнове право на службовий твір належить роботодавцю (ст. 16.2);

У Законі України «Про авторське право і суміжні права» [3] встановлено строки дії авторського права:

- авторське право діє протягом усього життя автора і 70 років після його смерті (ст. 28.2);
- авторське право на твори, створені у співавторстві, діє протягом життя співавторів і 70 років після смерті останнього співавтора (ст. 28.4);
- майнові права авторів та інших осіб, які мають виключне авторське право, переходять у спадщину (ст. 29);
- закінчення строку дії авторського права на твори означає їх перехід у суспільне надбання (ст. 30.1);
- твори, які стали суспільним надбанням, можуть вільно, без виплати авторської винагороди, використовувати будь-які особи, за умови дотримання особистих немайнових прав автора (ст. 30.1).

Навчальне видання

Наталія Дмитрівна Белявіна

**МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА
ВИКЛАДАННЯ ФАХОВИХ
МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН**

ПІДРУЧНИК

Відповідальна за випуск	О. І. Бугайова
Редагування	Н. В. Ковальчук
Комп'ютерне верстання	Н. В. Ковальчук

Підп. до друку 20.05.2019 р. Формат 60x84 1/16. Папір др. апарат.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 16,3. Зам. 28. Наклад 100.

Видавець і виготовлювач
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 3953 від 12.01.2011

